

Me|unarodni sud za krivi-no gonjenje
osoba odgovornih za te{ka kr{enja
me|unarodnog humanitarnog prava
po-injena na teritoriji biv{e
Jugoslavije od 1991. godine

Predmet br. IT-94-1-T
Datum: 7. maj 1997.
Original: engleski

PRED PRETRESNIM VIJE]EM

U sastavu: **predsjedavaju}i sudija Gabrielle Kirk McDonald**
   sudija Ninian Stephen
   sudija Lal Chand Vohrah

Sekretar: **g|a Dorothee de Sampayo Garrido-Nijgh**

Mi{ljenje i Presuda od: **7. maja 1997.**

TU@ILAC

protiv

DU[KA TADI] A zvanog DULE

MI[LJENJE I PRESUDA

Tu`ila{tvo:

g. Grant Niemann
g. William Fenrick

g|a Brenda Hollis
g. Michael Keegan

g. Alan Tieger

Odbrana optu`enog:

g. Michail Wladimiroff
g. Alphons Ori`e

g. Steven Kay
g|a Sylvia de Bertodano

g. Milan Vujin
g. Nikola Kostić

I. UVOD.....	1
A. Me unarodni sud	1
B. Proceduralni kontekst	2
C. Optu`nica	14
II. KONTEKST I PRELIMINARNO UTVR\ENE ^INJENICE.....	19
A. Kontekst u kojem se odvijao sukob	19
1. Istorijski i geografski kontekst.....	19
2. Raspad Socijalisti-ke Federativne Republike Jugoslavije	24
3. Bosna i Hercegovina	27
4. Velika Srbija	29
5. Stvaranje srpskih autonomnih oblasti	33
6. Osnivanje kriznih {tabova	34
7. Uloga JNA	35
(a) JNA u raspadu Jugoslavije	35
(b) Transformacija JNA	37
(c) Podjela JNA	39
8. Vojne operacije	41
B. Op{tina Prijedor	43
1. Zna-aj op{tine Prijedor	43
2. Op{tina Prijedor prije preuzimanja	44
3. Kontekst preuzimanja op{tine Prijedor	44
4. Uvod u preuzimanje op{tine Prijedor.....	46
5. Preuzimanje grada Prijedora	47
6. Prijedor nakon preuzimanja: osnivanje Kriznog {taba	48
7. Incident u Hambarinama i po-etak napada na susjedna podru-ja.....	48
8. Napad na podru-je Kozarca	49
9. Postupanje sa ne-Srbima	51
10. Logori	54
C. Optu`eni	61
III. UTVR\ENE ^INJENICE	65
A. Paragraf 6 Optu`nice	66
1. Doga aji navedeni u Optu`nici	66
2. Eventualna uloga optu`enog	70
3. Dokazi odbrane	77
4. Utvr ene -injenice	78
B. Paragraf 10 Optu`nice	82
1. Doga aji navedeni u Optu`nici	82
2. Eventualna uloga optu`enog	84
3. Dokazi odbrane	85
4. Utvr ene -injenice	86
C. Paragraf 7 Optu`nice	87
1. Doga aji navedeni u Optu`nici87	87
2. Eventualna uloga optu`enog	89
3. Dokazi odbrane	90
4. Utvr ene -injenice	90
D. Paragraf 8 Optu`nice	92
1. Doga aji navedeni u Optu`nici92	92
2. Eventualna uloga optu`enog	96
3. Dokazi odbrane	97
4. Utvr ene -injenice	97

E. Paragraf 9 Optu`nice	99
1. Doga aji navedeni u Optu`nici	99
2. Eventualna uloga optu`enog	101
3. Dokazi odbrane	101
4. Utvr ene -injenice	101
F. Paragraf 11 Optu`nice	103
1. Doga aji navedeni u Optu`nici	103
2. Eventualna uloga optu`enog	106
3. Dokazi odbrane	108
4. Utvr ene -injenice	110
G. Paragraf 12 Optu`nice	113
1. Doga aji navedeni u Optu`nici	113
2. Eventualna uloga optu`enog	115
3. Dokazi odbrane	119
4. Utvr ene -injenice	119
H. Paragraf 4 Optu`nice	123
1. Potparagraf 4.1 Optu`nice	123
(a) Doga aji navedeni u Optu`nici	123
(b) Dokazi odbrane	130
(c) Utvr ene -injenice	130
2. Potparagraf 4.2 Optu`nice	131
(a) Doga aji navedeni u Optu`nici	131
(i) Omarska	132
a. Dokazi odbrane	140
b. Utvr ene -injenice	140
(ii) Keraterm	142
a. Dokazi odbrane	144
b. Utvr ene -injenice	144
(iii) Trnopolje	146
a. Dokazi odbrane	146
b. Utvr ene -injenice	146
3. Potparagraf 4.3 Optu`nice	146
(a) Eventualna uloga optu`enog	147
(b) Dokazi odbrane	147
(c) Utvr ene -injenice	148
4. Potparagraf 4.4 Optu`nice	148
(a) Dokazi odbrane	150
(b) Utvr ene -injenice	150
5. Potparagraf 4.5 Optu`nice	150
6. Diskriminacija kao osnov po-injenih djela	151
(a) Djela su po-injena u op{tem kontekstu diskriminacije	151
(b) Diskriminacija kao osnova za postupke optu`enog	154
IV. OPTU@ENIKOVA ODBRANA ALIBIJEM	157
A. Uvod	157
B. Kretanje optu`enog od 23. maja do 15. juna 1992.	158
C. Kretanje optu`enog od 15. juna do 31. decembra 1992.	162
V. PITANJA VEZANA UZ IZVO\ENJE DOKAZA	173
A. Pristup dokaznom materijalu	174
B. Neodre enost navedenih optu`bi	174
C. Potkrepljivanje dokaza	176
D. @rtve sukoba kao svjedoci	178
E. Uticaj medijskih izvje{taja prije su enja na svjedo-enje	179
F. Dokazi u svrhu identifikacije optu`enog	180
G. Svjedo-enje Dragana Opa-ija	182

H. Svjedo-enja iz druge ruke	183
VI. MJERODAVNO PRAVO	183
A. Opći uslovi iz članova 2, 3 i 5 Statuta	183
1. Postojanje oružanog sukoba	184
(a) Oružano nasilje dužeg trajanja između vladinih snaga i organizovanih oružanih grupa	185
(b) Upotreba sile između država	188
2. Povezanost između djela optuženog i oružanog sukoba	189
B. Član 2 Statuta	190
1. Običajni status člana 2	190
2. Status država kao "zaštićenih lica"	191
(a) Uvod	191
(b) Da li su žrtve bile u rukama jedne od strana u sukobu?	191
(c) Da li su žrtve bile u rukama strane u sukobu -iji nisu državljanji?	195
(i) Primjenljivi pravni kriterijum	195
(ii) Stvaranje VRS i prenošenje odgovornosti na VRS od strane JNA/VJ u maju 1992.	199
(iii) Odnos VRS i Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) poslije 19. maja	
1992. 201	
3. Utvrđene pravne činjenice	207
C. Član 3 Statuta	208
1. Uslovi člana 3 Statuta	208
2. Uslovi primjenljivosti pravila sadržanih u zajedničkom članu 3	210
3. Utvrđene pravne činjenice	211
D. Član 5 Statuta	212
1. Običajni status zabrane zločina protiv čovječnosti u međunarodnom humanitarnom pravu	212
2. Uslovi primjenljivosti	215
(a) Kada su počinjeni u oružanom sukobu	216
(i) Postojanje oružanog sukoba	217
(ii) Povezanost između djela ili propusta i oružanog sukoba	217
(b) Usmjereno protiv bilo kojeg civilnog stanovništva	219
(i) Značenje riječi "civilno"	219
(ii) Značenje riječi "stanovništvo"	223
a. Rasprostranjeno ili sistematsko događanje djela	224
b. Neophodnost diskriminatorne namjere	227
c. Element politike	229
(c) Namjera	231
3. Utvrđene činjenice	233
E. Pojedina-na krivi-na odgovornost prema članu 7, paragraf 1	234
1. Običajni status člana 7, paragraf 1	234
2. Parametri pojedina-ne odgovornosti	237
(a) Argumenti strana	237
(b) Učine kao osnova odgovornosti	239
(i) Namjera	240
(ii) Direktni doprinos	241
(iii) Potreban stepen učine	243
3. Utvrđene činjenice	247
VII. UTVRĐENE PRAVNE ČINJENICE	248
A. Paragraf 4	249
1. Progon kao zločin protiv čovječnosti	249
(a) Definicija progona	249
(b) Djela koja obuhvata zločin progona	251
(i) Djela nabrojana drugdje u Statutu	251
(ii) Djela koja nisu navedena drugdje u Statutu	254
(c) Djela moraju biti vršena na temelju jedne od navedenih diskriminatornih osnova	259
2. Utvrđene pravne činjenice po tački 1	261
B. Paragraf 6	263
C. Paragraf 7	266

D. Paragraf 8	268
E. Paragraf 9	269
F. Paragraf 10	270
G. Paragraf 11	272
H. Paragraf 12	272
VIII. PRESUDA	275
IZDVOJENO I RAZLI^ITO MI[LJENJE SUDIJE MCDONALD O PRIMJENLJIVOSTI ^LANA 2 STATUTA	282
ANEKS A	299
ANEKS B	300
ANEKS C	301
ANEKS D	302
ANEKS E	303
ANEKS F	304
ANEKS G	305

I. UVOD

A. Međunarodni sud

1. Ovo Mišljenje i Presudu donosi II pretresno vijeće Međunarodnog suda za krivično gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991 (Međunarodni sud) po podignutoj optužnici i održanom suđenju Dušku Tadiću, državljaninu bivše Jugoslavije, po nacionalnosti Srbinu, koji je u vrijeme kad su se desili zločini iz Optužnice bio nastanjen u Bosni i Hercegovini. Ovo je prvi put da jedan isinski međunarodni sud utvrđuje krivicu odnosno nevinost pojedinca u vezi sa teškim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava, budući da je Međunarodni sud prvi takav sud koga su uspostavile Ujedinjene nacije. Međunarodni vojni sudovi u Nirnbergu i Tokiju koji su mu prethodili bili su po svom karakteru multinacionalni i predstavljali su samo dio međunarodne zajednice.

2. Međunarodni sud je osnovan 1993. godine, rezolucijom Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija broj 808, od 22. februara 1993, i 827, od 25. maja 1993¹. Pošto je konstatovao da rasprostranjena kršenja međunarodnog humanitarnog prava na teritoriji bivše Jugoslavije, uključujući i praksu "etničkog čišćenja", predstavljaju prijetnju međunarodnom miru i bezbjednosti, Savjet bezbjednosti je primjenio svoja ovlaštenja iz VII Poglavlja Povelje Ujedinjenih nacija i osnovao Međunarodni sud, utvrdivši da je osnivanje jednog takvog suda pridonijeti ponovnoj uspostavi i održanju mira. Međunarodni sud je, kao takav, pomoćni organ Savjeta bezbjednosti, te su sve zemlje članice dužne pružiti mu potpunu saradnju, uključujući i izvršavanje zahtjeva za pomoć ili naloga koje Međunarodni sud izda.

3. Međunarodni sud se rukovodi svojim Statutom ("Statut"), kojeg je Savjet bezbjednosti usvojio na osnovu izvještaja Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija podnesenog 3. maja 1993 ("Izvještaj Generalnog sekretara")². Jedanaest sudija Međunarodnog suda izabrano je iz raznih država širom svijeta. Postupci koji se vode pred sudom regulisani su ne samo Statutom, već i Pravilnikom o postupku i dokazima

¹ U.N. Doc. S/RES/808 (1993); U.N. Doc. S/RES/827 (1993).

² Izvještaj Generalnog sekretara na osnovu paragrafa 2 Rezolucije 808 Savjeta bezbjednosti (1993) sa Dodatkom, U.N. Doc. S/25704 ("Izvještaj Generalnog sekretara").

("Pravilnik") kojeg su sudije usvojile u februaru 1994, s naknadnim izmjenama i dopunama³. Međunarodni sud nije podložan zakonima nijednog nacionalnog pravnog sistema, te ima i primat i istodobnu nadležnost sa sudovima država.

4. Statut Međunarodnom sudu daje nadležnost za krivično gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. U članovima 2 do 5 Statuta navodi se da se stvarna nadležnost sastoji od ovlaštenja da se krivično gone osobe odgovorne za teške povrede @enevskih konvencija od 12. avgusta 1949⁴ (pod zajedničkim nazivom "@enevske konvencije") (član 2), osobe koje su prekršile ratno pravo i običaje ratovanja (član 3), osobe koje su počinile genocid, kako je definisan u Statutu (član 4), te osobe odgovorne za zločine protiv čovječnosti počinjene tokom oružanog sukoba (član 5), a koji van svake sumnje potpadaju pod međunarodno običajno pravo.

5. Prema Statutu je tužilac, nezavisni organ Međunarodnog suda, zadužen za istragu i krivično gonjenje osoba odgovornih za takva krivična djela. Kada utvrdi da postoji *prima facie* slučaj protiv neke osumnjičene osobe, tužilac sastavlja optužnicu u kojoj na sažet način iznosi počinjeno stanje i opisuje zločin ili zločine za koje se optuženi tereti, a zatim tu optužnicu podnosi sudiji jednog od Pretresnih vijeća na pregled i potvrdu.

B. Proceduralni kontekst

6. Duško Tadić je u februaru 1994. uhapšen u Njemačkoj, gdje je u to vrijeme živio, pod sumnjom da je u junu 1992. u logoru Omarska u bivšoj Jugoslaviji počinio krivična djela, uključujući mučenje, te sudjelovanje i pomaganje u izvršenju genocida, što su prema njemačkom pravu zločini.

7. Postupak pred Međunarodnim sudom koji se odnosi na Duška Tadića, a koji je u cjelosti održan u sjedištu Međunarodnog suda u Hagu, u Holandiji, počeo je 12.

³ IT/32/Rev. 10.

⁴ @enevska konvencija za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu od 12. avgusta 1949, 75 U.N.T.S. 970 ("I @enevska konvencija"); @enevska konvencija za poboljšanje položaja ranjenika, bolesnika i brodolomnika oružanih snaga na moru od 12. avgusta 1949, 75 U.N.T.S. 971 ("II @enevska konvencija"); @enevska konvencija o postupanju sa ratnim zarobljenicima od 12. avgusta 1949, 75 U.N.T.S. 972 ("III @enevska konvencija"); @enevska konvencija o zaštiti građanskih lica za vrijeme rata od 12. avgusta 1949, 75 U.N.T.S. 973 ("IV @enevska konvencija").

oktobra 1994, kada je tadašnji tužilac Međunarodnog suda, Richard J. Goldstone, prema pravilu 9 Pravilnika podnio zahtjev kojim je zvanimno zatražio da Savezna Republika Njemačka, odnosno njeni sudovi, na osnovu pravila 10 ustupe nadležnost za ovaj predmet Međunarodnom sudu. Ove odredbe omogućuju Međunarodnom sudu da ostvari prvenstvenu nadležnost u predmetima za koje je postupak već započeo u nekoj državi, i to, *inter alia*, u slučajevima kada je ono što se razmatra usko povezano sa značajnim inženjerskim ili pravnim pitanjima koja mogu imati implikacije za istrage ili postupke koji se vode pred Međunarodnim sudom, ili se na drugi način tiče ovih pitanja.

8. Javna rasprava o zahtjevu za ustupanje predmeta održana je 8. novembra 1994. pred I Pretresnim vijećem u sastavu: sudija Adolphus Karibi-Whyte (Nigerija) kao predsjedavajući, te sudija Elizabeth Odio Benito (Kostarika) i sudija Claude Jorda (Francuska). Raspravi su u svojstvu *amicus curiae* prisustvovali pravni zastupnici Savezne Republike Njemačke i Duška Tadića. Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) također je bila pozvana da se pojavi kao *amicus curiae*, ali je poziv odbila. I Pretresno vijeće je utvrdilo da se obje istrage odnose na iste zločine, te da, osim toga, Međunarodni sud ne bi postupio u interesu pravde ako bi se nekima od navodnih suprekrilaca osumnjičenih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava postupak vodio pred nacionalnim sudovima, a drugima pred Međunarodnim sudom. Stoga je istog dana Saveznoj Republici Njemačkoj upućen zvanimni zahtjev za ustupanje predmeta⁵.

9. Optužnicu koju je tužilac podigao protiv Duška Tadića ("optuženi") i suoptuženog Gorana Borovnice, i kojom se u ukupno 132 tačke isti terete za teške povrede evenskih konvencija, kršenja zakona ili običaja ratovanja i zločine protiv čovječnosti, potvrdio je sudija Karibi-Whyte u februaru 1995 (optužnica je kasnije dvaput mijenjana i dopunjavana, a ovdje se spominje kao "Optužnica"), te su izdati i nalozi za hapšenje. Optuženi se, u pojedinačnim tačkama optužnice, tereti za progon, nečovječno postupanje, okrutno postupanje, silovanje, namjerno ubistvo, ubistvo, mučenje, namjerno nanošenje teške patnje ili ozbiljnih povreda tjelesnog integriteta i zdravlja, i nečovječna djela za koja se tvrdi da su počinjena u logorima Omarska, Keraterm i Trnopolje i drugdje na području opštine Prijedor u Republici Bosni i Hercegovini. Optuženi je prebačen na Međunarodni sud 24. aprila 1995, nakon što je

⁵ Odluka Pretresnog vijeća po Molbi tužioca da se izda zvanimni zahtjev za ustupanje nadležnosti, *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1, I Pretresno vijeće, 8. novembra 1994.

Savezna Republika Njema-ka donijela potrebne zakonske propise za provo|enje njegove predaje, te je nakon toga pritvoren u Pritvorskoj jedinici Ujedinjenih nacija u Hagu.

10. Prvo pojavljivanje optu`enog prema pravilu 62 Pravilnika uslijedilo je 26. aprila 1995. pred II Pretresnim vije}em, koje je tada bilo u sastavu: sudija Gabrielle Kirk McDonald (SAD) kao predsjedavaju}a, sudija Jules Deschênes (Kanada) i sudija Lal Chand Vohrah (Malezija). Glavni zastupnik Tu`ila{tva bio je g. Grant Niemann iz Australije, a ostali zastupnici g. Willam Fenrick iz Kanade, te g|a Brenda Hollis i g. Alan Tieger, oboje iz SAD-a. Pomagala im je referentica za predmet, g|a Ann Sutherland, tako|e iz Australije. Optu`enog je zastupao g. Micha il Wladimiroff, -lan holandske advokatske komore, a pomagao mu je g. Milan Vujin, -lan advokatske komore Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora). G. Wladimiroffa je kao pravnog zastupnika optu`enom dodjelio sekretar Me|unarodnog suda, a njegov honorar zbog slabog imovinskog stanja optu`enog pla}a Me|unarodni sud, u skladu s Uputstvom Me|unarodnog suda o dodjeli branioca <sup>6</sup>. Na tom je ro-|tu tu`ilac izrazio `elju da postupak protiv optu`enog zapo-|ne iako suoptu`eni Goran Borovnica nije prisutan. Optu`eni je izjavio da se ne osje}a krivim ni po jednoj ta-ki optu`nice, te je zadr`an u pritvoru u o-ekivanju su|enja. Prema nalogu Pretresnog vije}a, rasprava, tokom koje je bilo obezbje|eno simultano prevo|enje na engleski, francuski i jezik optu`enog, preno{ena je u`ivo ({to je bio slu-aj i sa svim javnim raspravama koje su uslijedile).

11. Dana 11. maja 1995, u prisustvu optu`enog i javnosti odr`ana je preliminarna sjednica o stanju postupka na kojoj se raspravljalo o proceduralnim i drugim pitanjima vezanim za predmet. Zastupnicima optu`be se u to vrijeme pridru`io g. Michael Keegan iz SAD-a, a odbrani je pomagao g. Krstan Simi}, tako|e -lan advokatske komore Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora). Tu`ila{tvo je 18. maja 1995. podnijela svoj zahtjev za primjenu razli-|itih za{titnih mjera za ukupno sedam svjedoka. Odbrana se u svom odgovoru od 2. juna 1995. suprostavila ve}ini tra`enih mjera, tvrde}i da se time naru{ava pravo optu`enog na pravi-no i javno su|enje. Nakon toga, i po{to je za to izdato odgovaraju}e odobrenje, profesor me|unarodnog prava Christine Chinkin podnijela je jedno mi{ljenje u svojstvu *amicus curiae*, a drugo, zajedni-ko, tako|e u svojstvu *amicus curiae*, podnijeli su Rhonda Copeland, profesor prava, Jennifer M. Green, advokat, Felice Gaer i Sara

Hossain, tako|e advokati, u ime Instituta za unapre|ivanje ljudskih prava Ameri-kog jevrejskog komiteta (Jacob Blaustein Institute for the Advancement of Human Rights of the American Jewish Committee), Centra za ustavna prava, (Centre for Constitutional Rights), Pravnog centra za me|unarodna ljudska prava `ena univerziteta City University of New York (International Women's Human Rights Law Clinic of the City University of New York), Projekt za `ene izbjeglice harvardskog Programa za useljeni{tvo i izbjeglice (Women Refugees Project of the Harvard Immigration and Refugee Program), te pravne slu`be Cambridge and Somerville Legal Services. To su ujedno bili i prvi podnesci *amicus curiae* Me|unarodnom sudu. O zahtjevu se raspravljalo na sjednici zatvorenoj za javnost 21. juna 1995. pred vije}em u sastavu: sudija McDonald i sudija Vohrah, kojima se pridru`io sudija Ninian Stephen iz Australije, po{to se sudija Deschênes na vlastiti zahtjev povukao. II Pretresno vije}e je ostalo u tom sastavu tokom -itavog preliminarnog postupka i su|enja. Nakon pomenute sjednice, 23. juna 1995. izdat je nalog kojim se od strana tra`ilo da dostave dodatne -injeni-ne podatke o prethodnim kontaktima svjedoka za koje se tra`e za{titne mjere sa medijima. U svom odgovoru, Tu`ila{tvo je svoj zahtjev izmjenilo u odnosu na neke svjedoke, a za jednog svjedoka je povuklo zahtjev.

12. Odluku po ovom zahtjevu Pretresno vije}e je donijelo 10. avgusta 1995. Zahtjev za povjerljivost (neotkrivanje imena i identiteta svjedoka javnosti) i izdavanje odgovaraju}ih naloga za {est svjedoka jednoglasno su odobreni, dok je zahtjev za anonimnost (neotkrivanje tih informacija optu`enom) odobren ve}inom za -etiri svjedoka, s tim da je sudija Stephen dijelomi-no izrazio neslaganje ⁷.

13. U me|uvremenu, 23. juna 1995, odbrana je podnijela prigovore na formu Optu`nice, na *non bis in idem* i na nadle`nost, te zatra`ila, {to joj je i odobreno, -etnaestodnevno produ`enje roka za podno{enje zahtjeva za isklju-enje dokaznog materijala dobivenog od optu`enog dok je on bio u pritvoru u Njema-koj. Pretresno vije}e je za 25. juli 1995. zakazalo ro-i{te o prigovoru na nadle`nost, te je odgodilo ro-i{te o svim ostalim preliminarnim podnescima dok se ne rije{i prigovor na nadle`nost. Dana 14. jula 1995. Pretresno vije}e je vladi Sjedinjenih Dr`ava odobrilo da u svojstvu *amicus curiae* dostavi podnesak u vezi sa ovim pitanjem.

---

⁶ IT/73/Rev. 3.

⁷ Odluka po Zahtjevu tu`ioca za primjenu za{titnih mjera na `rtve i svjedoke, *Tu`ilac protiv Tadi}a*, predmet br. IT-94-1, Pretresno vije}e II, 10. avgust 1995.

14. O prigovoru odbrane na nadležnost raspravljalo se 25. i 26. jula 1995. na ro-i{tu otvorenom za javnost. Odbrani se u me|uvremenu pridru`io g. Alphons Orieland holandske advokatske komore, koji je naknadno i zvani-no postavljen za drugog branioca optu`enog. Odbrana je svoj prigovor usredsredila na tri glavne ta-ke: osporavanje legaliteta samog uspostavljanja Me|unarodnog suda od strane Savjeta bezbjednosti, osporavanje prvenstva nadležnosti Me|unarodnog suda i osporavanje njegove stvarne nadležnosti.

15. Odluku o prigovoru odbrane na nadležnost Pretresno vije}e je donijelo 10. avgusta 1995, jednoglasno odbacuju}i prigovore na prvenstvo nadležnosti i stvarnu nadležnost prema -lanovima 2, 3 i 5 Statuta, te je utvrdilo da o osporavanju samog osnivanja Me|unarodnog suda ne mo`e ni presu|ivati, budu}i da Me|unarodni sud nije nadle`an da ispituje odluke Savjeta bezbjednosti⁸. Odbrana je 14. avgusta 1995. saop{tila da namjerava ulo`iti `albu na to rje(enje, nakon -ega je @albeno vije}e zakazalo rok za podno{enje podnesaka, te zakazalo ro-i{te za 7. septembar 1995. Prije ro-i{ta, nevladina organizacija Pravnici bez granica (Juristes sans frontiers) zatra`ila je dozvolu da podnese pismeno mi{ljenje o `albi u svojstvu *amicus curiae*, {to joj je i odobreno.

16. Argumente vezane uz `albu na rje(enje saslu{alo je 7. i 8. septembra 1995. @albeno vije}e u sljede}em sastavu: predsjednik Me|unarodnog suda, sudija Antonio Cassese (Italija), kao predsjedavaju}i, sudija Haopei Li (Kina), sudija Jules Deschênes (Kanada), sudija Georges Abi-Saab (Egipat) i sudija Rustam S. Sidhwa (Pakistan). Tu`ilac je zastupao glavni tu`ilac Me|unarodnog suda, a pomagali su mu i drugi zastupnici optu`be. Odbrana je ostala u istom sastavu kao i pred Pretresnim vije}em. @albeno vije}e je odluku o `albi⁹ ("Odluka @albenog vije}a") donijelo 2. oktobra 1995. @albeno vije}e je jednoglasno potvrdilo odluku Pretresnog vije}a o prigovoru na prvenstvo Me|unarodnog suda i utvrdilo, s izuzetkom sudije Sidhwa, koji je u tom pogledu izrazio neslaganje, da Me|unarodni sud ima stvarnu nadležnost. No, @albeno vije}e je, izuzev sudije Lija, koji je izrazio neslaganje, utvrdilo da Me|unarodni sud ima pravo donijeti odluku o zakonitosti samog -ina osnivanja Me|unarodnog suda od strane Savjeta bezbjednosti, te je taj prigovor odbacilo.

⁸ Odluka po Prigovoru odbrane na nadležnost, *Tu`ilac protiv Tadi}a*, predmet br. IT-94-1, II Pretresno vije}e, 10. avgust 1995.

⁹ Odluka po @albi odbrane na odluku o nadležnosti, *Tu`ilac protiv Tadi}a*, predmet br. IT-94-1, @albeno vije}e, 2. oktobar 1995. ("Odluka @albenog vije}a").

17. Tu`ila{tvo je 1. avgusta 1995. zatra`ilo dopu`tenje da optu`nicu pro{iri novim optu`bama, te je zatra`ilo da se na glavnog svjedoka tih novih optu`bi primjene za{titne mjere. No, budu}i da za takvo pro{irenje optu`nice Pravilnik ne predvi|a neku konkretnu proceduru, Tu`ila{tvo je od Pretresnog vije}a zatra`ilo uputstvo o tome da li se novi materijal treba dostaviti na pregled Pretresnom vije}u ili sudiji koji je optu`nicu potvrdio. Pretresno vije}e je 8. avgusta 1995. uputilo Tu`ila{tvo da svoj zahtjev za odobrenje pro{irenja optu`nice uputi sudiji koji je optu`nicu potvrdio, tj. sudiji Karibi-Whyteu, koji je zatim, 1. septembra 1995, potvrdio nove optu`be. Istovremeno, Tu`ila{tvo je preraspodijelilo optu`be navedene u optu`nici i ukupan broj ta-aka svelo na 36. O zahtjevu Tu`ila{tva da se primjene za{titne mjere na glavnog svjedoka -ijim su iskazom osna`ene dodate optu`be, svjedoka L, raspravljalo se na zatvorenoj sjednici 25. oktobra 1995; zatra`eni su, a kasnije i podneseni, dodatni podnesci o tome kako prethodne osude svjedoka L za te{ke zlo-ine, izre-ene od strane sudova Republike Bosne i Hercegovine, uti-u na za{titne mjere, a 14. novembra 1995. donesena je odluka kojom se odobrava primjena za{titnih mjera na tog svjedoka ¹⁰.

18. Odbrana je prigovor na formu Optu`nice podnijela 4. septembra 1995, zajedno sa drugim zahtjevom da se sprije-i izno{enje dokaznog materijala dobivenog od optu`enog i jo{ jednim prigovorom u vezi sa principom *non bis in idem*, ali je 28. septembra 1995. povukla oba zahtjeva za spre-avanje izno{enja dokaznog materijala. Pretresno vije}e je 14. novembra 1995. donijelo odluke o principu *non bis in idem* i o prigovoru na formu Optu`nice ("*Odluka o formi Optu`nice*")¹¹. Prigovor u vezi sa principom *non bis in idem* odba-en je u cijelosti, ali je *Odlukom o formi Optu`nice* prihva}en prigovor na Optu`nicu u dijelu koji se odnosio na paragraf 4 optu`nice. Tu`ila{tvo je dobilo rok od 30 dana da taj paragraf izmijeni, {to je i u-inilo povla-enjem dvije ta-ke Optu`nice utemeljene na deportaciji.

19. U me|uvremenu, u oktobru 1995, Pretresno vije}e je u pismenom obliku dostavilo stranama popis pitanja za koja je `eljelo da ih strane razmotre prije po-etka su|enja. Budu}i da se radilo o prvom cjelovitom su|enju pred Me|unarodnim sudom i s obzirom na -injenicu da advokati dolaze iz raznih pravnih sistema, Pretresno vije}e

¹⁰ Odluka po Zahtjevu tu`ioca za primjenu za{titnih mjera na svjedoka L, *Tu`ilac protiv Tadi}a*, predmet br. IT-94-1, Pretresno vije}e II, 14. novembra 1995.

¹¹ Odluka o prigovoru odbrane u vezi sa principom *Non-bis-in-idem*, *Tu`ilac protiv Tadi}a*, predmet br. IT-94-1, Pretresno vije}e II, 14. novembra 1995; Odluka o prigovoru odbrane na formu optu`nice, *Tu`ilac protiv Tadi}a*, predmet br. IT-94-1, Pretresno vije}e II, 14. novembra 1995.

je smatralo da strane treba da se uklju-e u diskusiju o prakti-nim i proceduralnim aspektima su|enja. Povodom toga je 23. oktobra 1995. odr`ana zatvorena sjednica o stanju postupka na kojoj se raspravljalo o {irokom spektru pitanja, uklju-uju}i proces me|usobne razmjene dokaza, prevo|enje dokumenata, kori{}enje tehni-kih pomagala u sudnici za pokazivanje dokaznih predmeta, zatim pitanja koja se ti-u identifikacije, status suoptu`enog Gorana Borovnice, potrebu za pretpretresnim podnescima i pitanja kojima }e se oni baviti, zatim na-in financiranja advokata odbrane, saradnju dr`avnih organa kako s odbranom tako i sa Tu`ila{tvom, prakti-nu stranu za{tite svjedoka unutar sudnice, te mogu}e implikacije javnog prenosa su|enja za za{ti}ene svjedoke.

20. Narednog dana, 24. oktobra 1995, optu`eni se pojavio pred Pretresnim vije}em na javnoj raspravi kako bi odgovorio na nove optu`be, te je izjavio da se ne osje)a krivim. Tu`ila{tvo je tako|e tra`ilo da se su|enje optu`enom odvoji od su|enja suoptu`enom Goranu Borovnici, {to je odobreno bez protivljenja. Niz proceduralnih pitanja o kojima se prethodnog dana raspravljalo na zatvorenoj sjednici o stanju postupka iznesen je na otvorenoj raspravi, uklju-uju}i i prijedlog da su|enje po-ne 6. maja 1996, budu}i da je, s obzirom na pote{ko}e u pristupu podru-ju i svjedocima, odbrana tra`ila dodatni rok od otprilike {est mjeseci kako bi se pripremila.

21. Tu`ila{tvo je 1. novembra 1995. podnijelo zahtjev da se su|enje televizijski prenosi s odgodom kako bi se svjedoci za{titili od nenamjernog otkrivanja za{ti}enog identiteta, a Pretresno vije}e je 15. novembra 1995, nakon {to je saslu{alo argumentaciju zahtjeva, nalo`ilo da se prenos emituje s odgodom od 30 minuta kako bi se imalo dovoljno vremena za brisanje nenamjerno otkrivenog podatka sa snimka, s tim da je nazna-eno da mogu}nost odgo|enog prenosa zavisi od sredstava za nabavku potrebne tehni-ke opreme¹². Tako|e je nalo`eno da zapisnik svjedo-enja svjedoka na sjednici zatvorenoj za javnost bude dostupan javnosti, redigovan na mjestima gdje je to potrebno. Naredna sjednica o stanju postupka odr`ana je 14. novembra 1995, a na njoj su strane raspravljale o svojoj spremnosti za su|enje i ostalim pitanjima s tim u vezi. Istog je mjeseca g. Simi} napustio tim odbrane, a u decembru 1995. punomo} da zastupa optu`enog dobio je g. Nikola Kosti}.

22. Naredna sjednica o stanju postupka odr`ana je 16. januara 1996, nakon prekida za bo`i}ne praznike. Odbrana je tom prilikom opisala pote{ko}e na koje

¹² Odluka po Zahtjevu tu`ioca kojim se tra`i odgo|eni prenos postupka, *Tu`ilac protiv Tadi}a*, predmet br. IT-94-1, II Pretresno vije}e, 15. novembra 1995.

nalazi u provođenju svoje istrage, kako na teritoriji bivše Jugoslavije, tako i drugdje, čak i nakon uspjeha zaključenja Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini ("Dejtonski mirovni sporazum"), te je izrazila potrebu za ponovnom posjetom tom području kako bi završila svoju istragu. Nakon što su obe strane posjetile dotično područje, 13. februara 1996. održana je još jedna sjednica o stanju postupka na kojoj se detaljno raspravljalo o pripremama za suđenje. Pretresno vijeće je nakon te sjednice izdalo nalog u kojem je odredilo datume za dostavu pretpretresnih podnesaka i zvanično zakazalo početak suđenja za 7. maj 1996, s tim da se dodatne sjednice o stanju postupka održavaju u aprilu i neposredno prije početka suđenja.

23. Tokom marta i aprila 1996. izdati su nalozi da se dostave obavijesti o svjedočenju vještaka. Još jedna sjednica o stanju postupka održana je 15. marta 1996. u cilju rješavanja nekih nepredviđenih problema, a raspravljalo se i o svjedočenju putem video veze. Odbrana je slabi zahtjev da se omogući svjedočenje putem video veze podnijela 20. marta 1996. O tome, kao i o problemu prethodnog objelodanjivanja izjava svjedoka odbrane, raspravljalo se detaljnije na posljednjoj zatvorenoj sjednici o stanju postupka 9. aprila 1996. Timu odbrane su se na toj sjednici pridružili g. Steven Kay i gđa Sylvia da Bertodano, oboje članovi londonske advokatske komore, koji su od tada učestvovali u odbrani kao savjetnici, u skladu sa procedurom Sekretarijata o dodjeli branioca. Odbrana je zatim 10. aprila 1996. podnijela zahtjev za razdvajanje optužbi u svrhu održavanja odvojenog suđenja za incidente za koje se u optužnici navodi da su počinjeni u logoru Omarska. Odbrana je toga dana, u skladu sa pravilom 67, podnijela obavijest o alibiju, kao i zahtjev da se spriječi uticaj na iskaze svjedoka. Zahtjev TV mreže "Courtroom Television Network" za dozvolu da nastupi kao *amicus curiae* po ovom pitanju odbijen je. Optužba je toga dana podnijela svoj pretpretresni podnesak, a odbrana je imala rok od dvije sedmice da odgovori svojim pretpretresnim podneskom. Dana 12. aprila 1996. Tužilaštvo je podnijelo zahtjev da se naloži objelodanjivanje izjava svjedoka odbrane, na koji je odbrana odgovorila 16. aprila 1996.

24. Još jedna sjednica o stanju postupka održana je 18. aprila 1996. i na njoj se raspravljalo o nizu pitanja vezanih za vještake. Istog je dana odbrana podnijela zahtjev da se pozovu na svjedočenje i zaštite svjedoci odbrane, te je priložila popis od 28 svjedoka za koje je tražila neke oblike zaštite, uključujući bezbjedan prolazak

(ograničen imunitet od krivih gonjenja), mogućnost davanja iskaza putem video veze i mjere povjerljivosti za neke svjedoke. Narednog dana Tužilaštvo je podnijelo zahtjev za zaštitne mjere za još jednog svjedoka. Odbrana je svoj pretpretresni podnesak dostavila 23. aprila 1996, na što je optužba 26. aprila 1996. podnijela odgovor.

25. Obavijest odbrane o alibiju dopunjena je 2. maja 1996. Konačno, 3. maja 1996. održana je posljednja, ovaj put javna, pretpretresna sjednica o stanju postupka i saslušani su argumenti vezani uz prijedloge i zahtjeve, s tim da je onaj dio koji se odnosio na zahtjev za zaštitne mjere za jednog svjedoka održan iza zatvorenih vrata. Bilo je govora o zahtjevu odbrane za zaštitu svjedoka, uključujući svjedočenje putem video veze i davanje garancije bezbjednog prolaska, kao i o zahtjevu Tužilaštva da se objelodane izjave svjedoka odbrane. Pretresno vijeće je donijelo rješenje u vezi sa vođenjem glavne rasprave, između ostalog i odluku o tome da ne bi bilo ispravno da Pretresno vijeće utvrdi krivicu optuženog za nešto što nije konkretno navedeno u optužnici kao optužba. Tako je zatražilo da se strane tokom samog suđenja dotaknu i karaktera sukoba, te da izvedu dokaze i o tome, kao i o pitanju da li su zločini navedeni u optužnici počinjeni u okviru oružanog sukoba. Potvrđeno je da gospoda Vujić i Kostić službeno više nisu advokati odbrane.

26. Pretresno vijeće je istog dana donijelo odluku po zahtjevu odbrane da se spriječi uticaj na svjedočenje, u kojoj je odbilo traženi zahtjev¹³. Pretresno vijeće je u sklopu rješavanja ovog zahtjeva izdalo upozorenje, koje se ima dati svakom pojedinom svjedoku, o tome da, s izuzetkom advokata koji rade na predmetu, nikom ne razgovaraju o suđenju i da izbjegavaju priče suđenja u medijima. Uz to ih se obavještava o kaznama predviđenim za lažno svjedočenje pred Međunarodnim sudom. Zahtjev odbrane da se razdvoje optužbe navedene u Optužnici odbijen je, a Pretresno vijeće je odbilo da unaprijed odredi i za stranke u postupku formulira elemente krivih djela prije suđenja, kako je to tražilo Tužilaštvo uz podršku odbrane, te je umjesto toga uputilo strane da o tome mogu govoriti u uvodnim izlaganjima. Odluka Pretresnog vijeća kojom je odbijen zahtjev Tužilaštva da se naloži objelodanjivanje izjava svjedoka odbrane donesena je 7. maja 1996, neposredno pred početak glavne rasprave¹⁴.

¹³ Odluka po Zahtjevu odbrane da se spriječi uticaj na svjedočenje, *Tužilaštvo protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1, II Pretresno vijeće, 3. maja 1996.

¹⁴ Odluka po Zahtjevu Tužilaštva da se naloži objelodanjivanje izjava koje su dali svjedoci odbrane koji su svjedočili, *Tužilaštvo protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1, II Pretresno vijeće, 7. maja 1996.

27. Suđenju je optuženom je počelo 7. maja 1996. Suđenju su, pored sudija Pretresnog vijeća, prisustvovali sekretar Međunarodnog suda, gđa Dorothee de Sampayo Garrido-Nijgh, zamjenik sekretara, g. Dominique Marro, viši pravni savjetnik Pretresnog vijeća, gđa Yvonne Featherstone, te sudski referent, g. Roeland Bos. Pošto su riješena neka preliminarna pitanja i objavljene odluke koje je Pretresno vijeće donijelo tokom proteklih nekoliko dana, Pretresno vijeće je odbilo ponovljenu molbu Tužilaštva da Pretresno vijeće utvrdi i formulira elemente svakog pojedinog krivičnog djela za koje se optuženi tereti. Pretresno vijeće je zatim razmotrilo molbu Tužilaštva da ponovo izmijeni optužnicu povlačenjem tačaka 2, 3 i 4, koje su se odnosile na optužbe za prisilni spolni odnos. Molba nije naišla na protivljenje odbrane, te je Pretresno vijeće udovoljilo molbi, što je kasnije potvrđeno zvaničnim nalozom¹⁵.

28. U ime Tužilaštva prvi je govorio g. Niemann, a nakon njega g. Wladimiroff u ime odbrane, nakon čega je to poslijepodne pozvan i prvi svjedok, vještak koji je svjedočio za optužbu. Tužilaštvo je nastavilo sa glavnim izvođenjem svojih dokaza narednih 47 radnih dana i završilo 15. avgusta 1996, s tim da je u međuvremenu bilo nekoliko kratkih prekida kako bi oba Pretresna vijeća mogla riješavati i druge predmete u jedinoj sudnici kojom raspolaže Međunarodni sud. Tokom tog perioda pred sudom je svjedočilo 76 svjedoka, a prihvaćeno je ukupno 346 dokaznih predmeta optužbe, uključujući video snimke predmetnog područja i maketu logora Omarska, te još daljih 40 dokaznih predmeta odbrane. Svi učesnici suđenja, uključujući i optuženog, mogli su dokazne predmete kao što su geografske karte i video snimci pratiti na monitorima u sudnici, ili izabrati da gledaju prenos suđenja ili zapisnik koji se istovremeno pojavljivao na ekranu. Većina svjedoka dala je iskaz na maternjem jeziku, koji se simultano prevodio na dva radna jezika Međunarodnog suda. Na tom prevodu se zasniva zapisnik sa suđenja i na taj prevod se Pretresno vijeće iznuđeno mora osloniti.

29. Dana 25. juna 1996. donesena je odluka o dva zahtjeva odbrane da se primjene zaštitne mjere za njene svjedoke. Odlukom se odobrilo izdavanje poziva na sud za 24 svjedoka odbrane, svjedočenje putem video veze iz Banja Luke u Republici Bosni i Hercegovini za sedam svjedoka (pod uslovom da se Međunarodnom sudu

¹⁵ Odluka po Zahtjevu Tužilaštva da povuče tačke od 2 do 4 Optužnice *sine praeiudicio*, Tužilaštvo protiv Tadića, predmet br. IT-94-1, II Pretresno vijeće, 25. juna 1996.

stave na raspolaganje potrebna tehni-ka oprema i sredstva), za petoricu svjedoka odbrane odobrene su mjere povjerljivosti, a za četvoricu bezbjedan prolazak¹⁶. Tako je odlučeno da se odbrani odobri podnoženje dodatnih izjava pod zakletvom i proširivanje zahtjeva za bezbjedan prolazak za neke svjedoke umjesto da se donesu nalozi kojima se odobrava svjedoženje putem video veze, što je odbrana i uradila 30. jula 1996. Pretresno vijeće je 16. avgusta 1996. donijelo posebnu odluku po tim izmijenjenim zahtjevima, kojom je odobreno pozivanje dodatnih osam svjedoka odbrane, davanje iskaza putem video veze za još četoricu, mjere povjerljivosti za još petoricu svjedoka odbrane, te bezbjedan prolazak za još sedam svjedoka odbrane¹⁷.

30. Tokom ovog postupka obje strane su i dalje podnosile zahtjeve da se odobre zaštitne mjere za dodatne svjedoke. Nalozi da se svjedok zakloni od pogleda javnosti i da se primjeni elektronsko iskrivljenje lika na TV snimku izdati su za još osam svjedoka. U nekim slučajevima odluka je bila donesena usmeno, a svjedok saslušan prije zvaničnog donošenja formalne odluke. Ukupno 17 svjedoka, kako optužbe tako odbrane, saslušana je iza zatvorenih vrata, ali pred očima optuženog i advokata, na temelju izdatih naloga. Od četiri svjedoka za koje je bila odobrena anonimnost, dva nisu pozvana da svjedoče, a jedan je kasnije svjedočio javno bez ikakvih mjera zaštite. Četvrti svjedok, svjedok H, tako je saslušan na zatvorenoj sjednici i bio je zaklonjen od pogleda optuženog, ali ne i od pogleda advokata odbrane. Zapisnici sa svjedočenja svih ovih zaštićenih svjedoka naknadno su objavljeni prema nalogu Pretresnog vijeća, nakon što su ih pregledale strana koja je svjedoka pozvala i Odjeljenje za zaštitu država i svjedoka Međunarodnog suda, te pošto je izbrisan materijal koji bi mogao dovesti do otkrivanja identiteta.

31. Treći zahtjev da se zaštite svjedoci odbrane podnesen je 12. septembra 1996, a 20. septembra 1996. donesena je po tom zahtjevu odluka da se još četrnaest svjedoka pozove na sud; uz to je odobreno svjedoženje putem video veze za još dva svjedoka odbrane, mjere povjerljivosti za još dvojicu, a bezbjedan prolazak za još trojicu¹⁸. Četvrtom zahtjevu udovoljeno je odlukom od 11. oktobra 1996, pri čemu je za još dva svjedoka odbrane odobreno svjedoženje putem video veze, a za jednog od njih mjere

¹⁶ Odluka po Zahtjevima odbrane da se pozovu i zaštite svjedoci odbrane i o svjedočenju putem video-veze, *Tužilaštvo protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1, II Pretresno vijeće, 25. juna 1996.

¹⁷ Odluka po Zahtjevu odbrane da se zaštite svjedoci odbrane, *Tužilaštvo protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1, II Pretresno vijeće, 16. avgusta 1996.

¹⁸ Odluka po Trećem povjerljivom zahtjevu odbrane da se zaštite svjedoci odbrane, *Tužilaštvo protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1, II Pretresno vijeće, 20. septembra 1996.

povjerljivosti¹⁹. Kona-no, 17. oktobra 1996. Pretresno vije}e je odobrilo svjedo-enje putem video veze za jo{ jednog svjedoka odbrane²⁰, a narednog dana je odobrilo mjere povjerljivosti za posljednjeg svjedoka odbrane²¹.

32. Nakon pauze od tri nedjelje, koja je uslijedila po{to je Tu` ila{tvo zavr{ilo sa svojim izvo|enjem dokaza kako bi se omogu}ilo odbrani da obavi zavr{ne pripreme, dana 10. septembra 1996. po-elo je izvo|enje dokaza odbrane, koje se nastavilo tokom narednih osam nedjelja, do 30. oktobra 1996. Saslu{ano je 40 svjedoka, a usvojeno je jo{ 75 dokaznih predmeta (i odbrane i optu`be), me|u kojima je bilo i video snimaka. Tokom sedmice od 15. do 18. oktobra 1996. uspostavljena je privremena video veza izme|u sudnice u Hagu i Banja Luke. Ukupno 11 svjedoka odbrane svjedo-ilo je na ovaj na-in, {to je omogu}ilo sudijama i drugim osobama u sudnici da prate svjedo-enje tih svjedoka, da posmatraju njihovo dr`anje i ispituju ih u vezi sa njihovim iskazom. Svjedo-enje u biv{oj Jugoslaviji nadgledao je zamjenik sekretara Suda u svojstvu predsjedavaju}eg, a i Tu` ila{tvo i odbrana su svo to vrijeme imali svoje promatra-e na licu mjesta. Glavna i unakrsna ispitivanja vodili su advokati iz sudnice u Hagu.

33. Za vrijeme izvo|enja dokaza odbrane, jedan od svjedoka optu`be, svjedok L, koji je svjedo-io o doga|ajima u logoru Trnopolje, pozvan je od strane odbrane na ponovno unakrsno ispitivanje. Zatim je u vezi sa istinito{}u iskaza svjedoka L na zatvorenoj raspravi saslu{an odre|eni broj svjedoka odbrane. Njihovo svjedo-enje imalo je za posljedicu pokretanje istrage od strane Tu` ila{tva, koja je kulminirala 25. oktobra 1996, kada je Tu` ila{tvo zatra`ilo od Pretresnog vije}a da zanemari iskaz svjedoka L i povu-e za{titne mjere koje su mu bile odobrene. Tu` ila{tvo je priznalo da, kao posljedica toga, optu`eni nema za {to odgovarati kad je u pitanju ve}ina navoda iz potparagrafa 4.3 optu`nice. Okolnosti svjedo-enja svjedoka L sada su, na osnovu naloga Pretresnog vije}a od 10. decembra 1996, predmet itu`io-eve strage o la`nom svjedo-enju, prema pravilu 91.²² Optu`eni je tako|e svjedo-io pod zakletvom i to tokom tri dana, od 25. do 29. oktobra 1996.

¹⁹ Odluka po ^etvrtom povjerljivom zahtjevu odbrane da se za{tite svjedoci odbrane, *Tu` ilac protiv Tadi}a*, predmet br. IT-94-1, II Pretresno vije}e, 11. oktobra 1996.

²⁰ Odluka po Zahtjevu odbrane kojim se tra`i svjedo-enje putem video veze za Jelenu Gaji}, svjedoka odbrane, *Tu` ilac protiv Tadi}a*, predmet br. IT-94-1, II Pretresno vije}e, 17. oktobra 1996.

²¹ Odluka po Zahtjevu odbrane kojim se tra`i elektronsko iskrivljavanje lika na TV snimku i za{titne mjere za svjedoka odbrane "D", *Tu` ilac protiv Tadi}a*, predmet br. IT-94-1, II Pretresno vije}e, 18. oktobra 1996.

²² Nalog Tu` ila{tva da sprovede istragu o la`nom svjedo-enju Dragana Opa-i}a, *Tu` ilac protiv Tadi}a*, predmet br. IT-94-1, II Pretresno vije}e, 10. decembra 1996.

34. Tu`ila{tvo je 6. i 7. novembra 1996. pozvalo 10 svjedoka u svrhu opovrgavanja dokaza odbrane, uklju-uju}i i jednog svjedoka za kojeg je Pretresno vije}e usmenom odlukom od 7. novembra 1996. odobrilo mjere povjerljivosti. Nakon {to je Tu`ila{tvo zavr{ilo s opovrgavanjem, odbrana nije replicirala nikakvim dokazima. Strane su izlagale svoje zavr{ne rije-i od 25. do 28. novembra 1996, a dostavile su i podneske po zavr{etku su|enja. Pretresno vije}e je predmet zatim uzelo na razmatranje, s tim da presudu donese kasnije.

35. Osim ve} pomenutih prijedloga i zahtjeva, tokom su|enja je dostavljen ~itav niz podnesaka, uklju-uju}i zahtjev Tu`ila{tva za podno{enje materijala vezanog uz svjedo-enje jednog od njegovih svjedoka, zahtjev odbrane da se isklju-i svjedo-enje iz druge ruke, zahtjev odbrane za odbacivanje optu`bi po zavr{etku izvo|enja dokaza Tu`ila{tva, te zahtjev Tu`ila{tva da se dostave izjave svjedoka odbrane nakon {to su dali iskaz. Zahtjev odbrane da se isklju-i svjedo-enje iz druge ruke jednoglasno je odbijen²³, pri ~emu je sudija Stephen izdvojio mi{ljenje. Odbijeni su i zahtjev odbrane da se odbace optu`be<sup>24</sup> i zahtjev Tu`ila{tva da se dostave izjave svjedoka odbrane²⁵. Svaki od sudija izneo je izdvojeno mi{ljenje o dostavi izjava svjedoka, s tim da je sudija McDonald bila druga-ijeg mi{ljenja od ve}ine. Dana 13. novembra 1996. Pretresnom vije}u je podnesena molba da se Milanu Bulaji}u dozvoli da nastupi u svojstvu *amicus curiae* i govori o istorijskom i politi~kom kontekstu doga|aja u predmetnom podru~ju, {to je 25. novembra 1996. odbijeno s obrazlo`enjem da udovoljavanje tom zahtjevu u tada{njoj fazi su|enja ne bi Pretresnom vije}u pomoglo u ispravnom presu|ivanju o predmetu. Mnogi od pomenutih zahtjeva i odluka po istima razmotreni su detaljnije u V odjeljku ovog Mi{ljenja i Presude.

C. Optu`nica

36. Optu`nicu protiv Du{ka Tadi}a tu`ilac Me|unarodnog suda je podigao u februaru 1995, a ista je potvr|ena 13. februara 1995. Od tada je dvaput mijenjana, u septembru i decembru 1995, a tri ta-ke Optu`nice su povu-ene tokom su|enja.

²³ Odluka po Zahtjevu odbrane u vezi sa svjedo-enjem iz druge ruke, *Tu`ilac protiv Tadi}a*, predmet br. IT-94-1, II Pretresno vije}e, 5. avgust 1996.

²⁴ Odluka po Zahtjevu odbrane da se odbace optu`be, *Tu`ilac protiv Tadi}a*, predmet br. IT-94-1, II Pretresno vije}e, 13. septembra 1996.

²⁵ Odluka po Zahtjevu Tu`ila{tva da se dostave izjave svjedoka odbrane, *Tu`ilac protiv Tadi}a*, predmet br. IT-94-1, II Pretresno vije}e, 27. novembra 1996.

Optu`nica je u kona-nom obliku u cijelosti prilo`ena u dodatku A ovom Mi{ljenju i Presudi.

37. Optu`be su u Optu`nici podijeljene po paragrafima, s tim da se u paragrafima od 1 do 3 iznose pozadina doga|aja i op{te postavke. Ta-ke sadr`ane u paragrafu 5 Optu`nice povu-ene su na su|enju. U svim se slu-ajevima Du{ko Tadi} optu`uje da je pojedina-no krivi~no odgovoran u skladu sa ~lanom 7, paragrafom 1 Statuta.

38. Paragraf 4 Optu`nice odnosi se na niz raznovrsnih i zasebnih incidentata za koje se tvrdi da predstavljaju progon. Ovdje se Du{ko Tadi} optu`uje da je zajedno sa srpskim snagama u-estvovao u napadu, uni{tenju i plja-ki podru-ja nastanjenih bosanskim Muslimanima i Hrvatima, zarobljavanju i zatvaranju Muslimana i Hrvata u logore Omarska, Keraterm i Trnopolje, te deportaciji i protjerivanju silom ili pod prijetnjom sile ve}ine muslimanskih i hrvatskih stanovnika s op{tine Prijedor. Optu`eni se tereti da je u-estvovao u ubistvima, mu-enjima, seksualnim napadima i drugim oblicima fizi-kog i psiholo{kog nasilja nad Muslimanima i Hrvatima u navedenim logorima i izvan njih.

39. U potparagrafu 4.1 optu`eni se tereti da je po~inio razna djela, uklju-uju}i ubistvo i premla}ivanje jednog broja uhva}enih osoba i ubistvo starijeg mu{karca i `ene u blizini groblja u podru-ju "starog" Kozarca i nare|ivanje ~etvorici mu{karaca da iza|u iz kolone koja se kretala, te njihovo streljanje i ubistvo, kako je navedeno u paragrafu 11 Optu`nice; ubistvo petorice mu{karaca i premla}ivanje i zarobljavanje drugih u selima Jaski}i i Sivci, kako je navedeno u paragrafu 12 Optu`nice; premla}ivanje najmanje dvojice biv{ih milicionera u Kozarcu i premla}ivanje jednog broja muslimanskih mu{karaca koji su bili uhva}eni i zato-eni u kasarni u Prijedoru.

40. U potparagrafu 4.2 optu`eni se tereti da je u-estvovao u ubistvu, mu-enju, seksualnom napadu i premla}ivanju mnogih zatvorenika u logoru Omarska, uklju-uju}i, *inter alia*, djela navedena u paragrafima 5 do 10 optu`nice; zatim u premla}ivanju zato-enika i plja-kanju njihove li-ne imovine i dragocjenosti u logoru Keraterm, uklju-uju}i i masovno premla}ivanje zato-enika iz Kozarca.

41. U potparagrafu 4.3 (u onoj mjeri u kojoj Tu`ila{tvo smatra da uop{te postoji optu`ba na koju se mora odgovoriti) optu`eni se tereti da je fizi-ki u-estvovao i

pomagao u prebacivanju ne-Srba iz Kozara-kog područja u logor Trnopolje i njihovom nezakonitom zato-enju.

42. U potparagrafu 4.4 optu`eni se tereti da je u-estvovao u zarobljavanju i odabiranju pojedinaca i njihovom transportovanju u logore, te se tvrdi da je optu`eni u to vrijeme bio svjestan činjenice da je većina zato-enika koji pre`ive zato-enje biti deportovani.

43. U potparagrafu 4.5 se tvrdi da je optu`eni bio svjestan rasprostranjenog karaktera plja-ke i uništavanja li-ine i nepokretne imovine ne-Srba, te da je fizi-ki u-estvovao i imao udjela u tim plja-kama i uništavanju, uključujući plja-ke kuća u Kozarcu i kraju dragocjenosti od ne-Srba, kako u trenutku njihovog zarobljavanja, tako i po njihovom dolasku u logore i zato-eni-ke centre.

44. Optu`eni je zbog svog u-činja u tim djelima optu`en za progon na politi-kim, rasnim i/ili vjerskim osnovama, što je zlo-čin protiv čovje-nosti prema članu 5(h) Statuta.

45. U paragrafu 6 se govori o premlaživanju velikog broja zatvorenika i o slu-aju spolnog sakaćenja u logoru Omarska koji se desio u velikoj zgradi hangara. Teško je pretu`en veliki broj zatvorenika, uključujući Emira Karabaića, Jasmina Hrnija, Envera Alića, Fikreta Harambaića i Emira Beganovića. Fikret Harambaić je spolno osakaćen. Navodi se da su svi osim Emira Beganovića umrli od posljedica ovih napada. Tvrdi se da je optu`eni bio aktivni učesnik, te se on optu`uje za namjerno ubistvo, što član 2 Statuta priznaje kao tešku povredu; za ubistvo, što član 3 Statuta priznaje kao kršenje ratnog prava ili običaja ratovanja; za ubistvo, što član 5(a) Statuta priznaje kao zlo-čin protiv čovje-nosti; za mučenje ili ne-ovje-no postupanje, što je teška povreda prema članu 2(b) Statuta; za namjerno nanošenje teške patnje ili povrede tjelesnog integriteta i zdravlja, što je teška povreda prema članu 2(c) Statuta; za okrutno postupanje, što je kršenje ratnog prava ili običaja ratovanja prema članu 3 Statuta; te za ne-ovje-na djela, što je zlo-čin protiv čovje-nosti prema članu 5(i) Statuta.

46. Paragraf 7 bavi se incidentom za koji se tvrdi da se dogodio u "bijeloj kući", maloj zgradi u logoru Omarska, gdje je 10. jula 1992. ili oko toga datuma grupa Srba

pretukla [efika Sivca, bacila ga na pod jedne od prostorija i ostavila ga tamo, gdje je i umro. Tvrđi se da je optu`eni u-estvovao u tom premla}ivanju, te se tereti za namjerno nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne povrede tjelesnog integriteta ili zdravlja, {to predstavlja te{ku povredu prema -lanu 2(c) Statuta; okrutno postupanje, {to predstavlja kr{enje ratnog prava ili obi-aja ratovanja prema -lanu 3 Statuta; te za ne-ovje-na djela, {to predstavlja zlo-in protiv -ovje-nosti prema -lanu 5(i) Statuta.

47. Paragraf 8 bavi se incidentom koji se desio izvan "bijeke ku}e" krajem jula 1992. kada je grupa Srba koji su do{li izvan logora, a u kojoj je, kako se tvrdi, bio optu`eni, tako sna`no tukla i nogama udarala Hakiju Elezovi}a, Saliha Elezovi}a, Sejada Sivca i druge, da je jedino Hakija Elezovi} pre`ivio. Optu`eni se i ovdje tereti za namjerno nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne povrede tjelesnog integriteta ili zdravlja, {to predstavlja te{ku povredu prema -lanu 2(c) Statuta; za okrutno postupanje, {to predstavlja kr{enje ratnog prava ili obi-aja ratovanja prema -lanu 3 Statuta; te za ne-ovje-na djela, {to je zlo-in protiv -ovje-nosti prema -lanu 5(i) Statuta.

48. "Bijela ku}a" je tako|e bila popri{te incidenata navedenih u paragrafu 9. Nekolicina zatvorenika je bila prisiljena da pije vodu iz lokvi na zemlji. Dok su radili, grupa Srba koja je do{la izvan logora im je, kako se tvrdi, skakala po le|ima i tukla ih dok se vi{e nisu mogli micati. @rtve su zatim stavljene na ta-ke i odvezene. Tu`ila{tvo tvrdi da je optu`eni ne samo u-estvovao u tom incidentu, ve} i da je ispraznio sadr`inu aparata za ga{enje po`ara u usta jedne od `rtava dok su je odvozili. Optu`eni se tereti za namjerno nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne povrede tjelesnog integriteta ili zdravlja, {to predstavlja te{ku povredu prema -lanu 2(c) Statuta; za okrutno postupanje, {to predstavlja kr{enje ratnog prava ili obi-aja ratovanja prema -lanu 3 Statuta; te za ne-ovje-na djela, {to predstavlja zlo-in protiv -ovje-nosti prema -lanu 5(i) Statuta.

49. Paragraf 10 Optu`nice bavi se jo{ jednim slu-ajem premla }ivanja u "bijeloj ku}i" koji se, kako se tvrdi, zbio 8. jula 1992. ili oko toga datuma, kada je, nakon {to je izvjestan broj zatvorenika pojedina-no prozvan iz prostorija u "bijeloj ku}i" i pretu-en, prozvan i Hase lci}, koji je zatim tu-en i udaran nogama dok se nije onesvijestio. Zbog svog navodnog u-e{a u ovom incidentu, optu`eni se tereti za namjerno nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne povrede tjelesnog integriteta ili zdravlja,

{to predstavlja te{ku povredu prema -lanu 2(c) Statuta; za okrutno postupanje, {to predstavlja kr{enje ratnog prava ili obi-aja ratovanja prema -lanu 3 Statuta; te za ne-ovje-na djela, {to predstavlja zlo-in protiv -ovje-nosti prema -lanu 5(i) Statuta.

50. Paragraf 11 bavi se napadom na Kozarac. Navodi se da su oko 27. maja 1992. srpske snage zarobile ve}inu bosanskih Muslimana i Hrvata iz kozara-kog podru-ja. Dok su oni u kolonama hodali prema sabirnim mjestima za transfer u logore, optu`eni je, kako se tvrdi, naredio Ekremu Karaba{i}u, Ismetu Karaba{i}u, Sejdi Karaba{i}u i Re|i Fori}u da iza|u iz kolone, zatim je u njih pucao i ubio ih. Optu`eni se u vezi sa ovim incidentom tereti za namjerno ubistvo, {to je te{ka povreda prema -lanu 2 Statuta; za ubistvo, {to je kr{enje ratnog prava ili obi-aja ratovanja prema -lanu 3 Statuta; za ubistvo, {to je zlo-in protiv -ovje-nosti prema -lanu 5(a) Statuta; ili, alternativno, za namjerno nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne povrede tjelesnog integriteta ili zdravlja, {to je te{ka povreda prema -lanu 2(c) Statuta; ili za ne-ovje-na djela, {to predstavlja zlo-in protiv -ovje-nosti prema -lanu 5(i) Statuta.

51. U posljednjem paragrafu Optu`nice, paragrafu 12, opisuje se incident koji se 14. juna 1992. ili oko tog datuma, desio u selima Jaski}i i Sivci. Naoru`ani Srbi su u{li u to podru-je i i{li od ku}e do ku}e, prozivaju}i stanovnike i odvajaju}i mu{karce od `ena i djece, kojom prilikom su Sakib Elka{evi}, Osme Elka{evi}, Alija Javor, Abaz Jaski} i Nijaz Jaski} ubijeni ispred svojih ku}a, a Meho Kenjar, Adam Jakupovi}, Salko Jaski}, Ismet Jaski}, Bejdo Bali}, [efik Bali}, Nijas Elka{evi} i Ilijas Elka{evi} pretu`eni i odvedeni. Tu`ila{tvo tvrdi da je optu`eni jedan od odgovornih za ta ubistva i premla}ivanja, te ga tereti za namjerno ubistvo, {to je te{ka povreda prema -lanu 2(a) Statuta; za ubistvo, {to je kr{enje ratnog prava ili obi-aja ratovanja prema -lanu 3 Statuta; za ubistvo, {to je zlo-in protiv -ovje-nosti prema -lanu 5(a) Statuta; za namjerno nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne povrede tjelesnog integriteta ili zdravlja, {to je te{ka povreda prema -lanu 2(c) Statuta; za okrutno postupanje, {to je kr{enje ratnog prava ili obi-aja ratovanja prema -lanu (3) Statuta, te za ne-ovje-na djela, {to predstavlja zlo-in protiv -ovje-nosti prema -lanu 5(i) Statuta.

52. Zaklju-ci koje je Pretresno vije}e donijelo u odnosu na ove optu`be izneseni su u sljede}im odjeljcima Mi{ljenja i Presude.

II. KONTEKST I PRELIMINARNO UTVRĐENE ^INJENICE

A. Kontekst u kojem se odvijao sukob

53. Zbog potrebe da se dokazi koji se odnose na Optu`nicu, a posebno na tačku 1 optu`nice, smjeste u kontekst, potrebno je dati neke uvodne napomene o relevantnim historijskim, geografskim, administrativnim i vojnim ~injenicama koje su prezentirane kao dokazni materijal.

54. Sudski vještaci kako Tu`ilac(tva tako i odbrane govorili su o historijskim i geografskim ~injenicama i takav dokazni materijal vrlo je rijetko bio u kontradikciji; u rijetkim prilikama kada je bilo nekih kontradikcija, Pretresno vijeće je to pokušalo riješiti prikladnim neutralnim jezikom. Opis ~injenica i stanja zasniva se isključivo na dokazima koji su predloženi ovom Pretresnom vijeću i ne spominju se drugi izvori ili materijali koji nisu izvedeni kao dokaz. Karta Bosne i Hercegovine (Dokaz Tu`ilac(tva broj 181), koja je sastavni dio Dejtonskog mirovnog sporazuma, nalazi se u prilogu ovog Mišljenja i Presude kao Dodatak B.

1. Istorijski i geografski kontekst

55. Predmetno područje u ovom slučaju je sjeverozapadna Bosna i Hercegovina; tačnije opština Prijedor, koja obuhvata grad Prijedor i gradić Kozarac, koji se nalazi oko deset kilometara istočno od Prijedora.

56. Stoljećima je stanovništvo Bosne i Hercegovine, više nego u bilo kojoj drugoj republici bivše Jugoslavije, bilo višenacionalno. Preko četrdeset stotine godina Bosna i Hercegovina bila je dio Otomanskog carstva. Sa zapadne i sjeverne strane se graničila sa Austrougarskim carstvom ili njenim prethodnicima, još u 16. stoljeću je duž te granice uspostavljena vojna krajina, kako bi se habsburške zemlje zaštitile od Turaka Osmanlija. Navodno da ova stara vojna granica objašnjava prisustvo velikog dijela današnjeg srpskog stanovništva, koje je prije nekoliko stoljeća bilo podsticano da se preseli i naseli duž granice i na taj način formira bazu lojalnog stanovništva kao potencijalnu graničnu odbrambenu snagu. Brojno muslimansko stanovništvo u Bosni i Hercegovini duguje svoju vjeru i kulturu, a time i identitet, dugoj turskoj okupaciji za vrijeme koje su mnogi Slaveni prihvatili islamsku vjeru. Treća, također velika,

nacionalna grupa u Bosni i Hercegovini su Hrvati, koji žive uglavnom u jugozapadnom dijelu koji graniči sa dalmatinskom obalom u Hrvatskoj. Budući da sve tri grupe stanovništva –ine Slaveni, bez sumnje je netočno govoriti o tri različite etničke grupe. Međutim, čini se da je to ustaljena praksa.

57. Svaki od ovih naroda imao je u srednjem vijeku period svoga carstva i svoje veličine. Za Srbe herojski, iako neuspjao otpor srpskog naroda turskoj invaziji, koji je kulminirao njihovim porazom u Kosovskoj bici, i dalje pobudjuje emocije i predstavlja simbol srpske hrabrosti. I srpski i hrvatski nacionalisti, polajući pravo na veliku Srbiju odnosno Hrvatsku, u svojim, dakako suprotnim, zahtjevima pozivaju se na davno prohujale dane svoga carstva. Za svaku stranu Bosna i Hercegovina je od posebnog značaja, jer u njoj živi znatan broj Srba i Hrvata, kao i još veći broj Muslimana, ali u njoj nema jedinstvene vjerske nacionalne skupine: 1991. godine oko 44% Bosanaca su bili Muslimani, 31% Srbi i 17% Hrvati.

58. Bosna i Hercegovina bila je do 1878. pod otomanskom vladavinom. Te godine je Austrougarsko carstvo okupiralo Bosnu i Hercegovinu i uvelo svoju upravu, a zatim je 1908. izvršena formalna aneksija Bosne i Hercegovine. Neposredno poslije I svjetskog rata i u okviru raspada Habsburškog carstva, stvorena je Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca ujedinjavanjem Kraljevine Srbije, koja se već u 19. stoljeću mukotrpno izborila za nezavisnost od Turske, sa Crnom Gorom, koja je također bila nezavisna kneževina, Hrvatskom, Slovenijom i Bosnom i Hercegovinom. Kraljevina je 1929. godine promijenila naziv u Kraljevinu Jugoslaviju, odnosno Kraljevinu južnih Slavena. U sjevernim i zapadnim područjima stoljećima je prevladavao katolicizam, dok su u južnim i istočnim područjima pod vladavinom Otomanskog carstva prevladavali pravoslavlje i islam. Ova opća vjerska podjela nastavila se i tokom ovog stoljeća i zapravo traje još i danas.

59. Koncept države južnih Slavena, koji imaju zajednički jezik i zajedničko etničko porijeklo, potekao je od hrvatskih intelektualaca u 19. stoljeću, paralelno sa razvojem koncepta Velike Srbije među Srbima. Raspadom Otomanskog i Austrougarskog carstva nakon I svjetskog rata, ova dva potpuno različita koncepta, kao i status koji je imala Srbija kao jedna od saveznika sila, doveli su do stvaranja poslijeratne Jugoslavije. To je, međutim, bio tjeskoban brak dva loše spojena

koncepta, te je u međuratnim godinama u državi dolazilo do akutnih etno-nacionalnih tenzija.

60. Do II svjetskog rata i invazije koju su 1941. na Kraljevinu izvršile Italija i Njemačka, Jugoslavija, čije je glavni grad bio Beograd, mijenjala je unutrašnje administrativne granice, s tim da su vanjske granice ostajale nepromijenjene. Zatim je za vrijeme okupacije od strane sila Osovine Italija anektirala dio državne teritorije, a dva druga područja su potpala pod kontrolu Bugarske i Mađarske. Veliki dio onoga što je ostalo postalo je formalno nezavisna Hrvatska, ali u stvari marionetska država Osovine, koja se prostirala daleko izvan prijašnjih i kasnijih hrvatskih granica, podijeljena između talijanske i njemačke zone. Znatno reducirana Srbija postala je takozvani njemački protektorat.

61. Iako je ovakva ratna situacija bila kratkog vijeka, trajala samo od 1941. do 1945, ostavila je gorak sjećanja, naročito u Bosni i Hercegovini, čiji su veliki dijelovi, uključujući i općinu Prijedor, pripadali marionetskoj državi Hrvatskoj. Za Jugoslaviju je II svjetski rat bio tragičan, obilježen okrutnom represijom, teškim patnjama i surovim postupanjem prema manjinama. Bilo je to doba dugotrajnog oružanog sukoba, koji je djelomično bio proizvod građanskog rata, a djelomično borba protiv strane invazije i kasnije okupacije. Tri zasebne jugoslavenske snage - ustaške snage izrazito nacionalističke Države Hrvatske, koju su podržavale sile osovine; četnici, koji su bili srpske nacionalističke i monarhističke snage; i partizani, uglavnom komunisti i Srbi - borile su se jedna protiv druge. Istovremeno su se zadnje dvije snage suprotstavljale njemačkim i talijanskim okupatorskim vojskama. Partizani, koje je predvodio Josip Broz, kasnije poznatiji kao Maršal Tito, bili su u tome dosljedni i na kraju su uspjeli, dok je uloga četnika u otporu okupatorima još uvijek veoma kontroverzna. Iako ni jedna od ove tri snage nije bila pretežno muslimanska, Muslimana je bilo u redovima i ustaša i partizana.

62. Veliki dio teških i krvavih sukoba odvijao se na području Bosne i Hercegovine. Tu su vršena mnoga nasilja protiv civila, naročito, ali ne isključivo, od strane ustaša protiv Srba, i to posebno u granicama područjima između Hrvatske i Bosne i Hercegovine, gdje su partizani bili izrazito aktivni, a to je upravo područje na kojem se nalazi Prijedor. Jedan ministar ratne marionetske hrvatske vlade obećao je pobiti trećinu Srba na području, trećinu deportovati, a preostalu trećinu silom prevesti

u katolike. Drugi je zagovarao -i{}enje cjelokupne, znatno uve}ane, Hrvatske od "srpske gamadi". Uslijedili su masakri Srba velikih razmjera. Mogu}e je da su 1941. za {est mjeseci usta{e pobile preko -etvrt miliona Srba, iako je ta-an broj predmet `u-nih rasprava. Bugarski i ma|arski okupatori u drugim dijelovima Jugoslavije tako|e su masakrirali Srbe i provodili etni-ko -i{}enje. Me|utim, u Prijedoru su stradale i druge etni-ke grupe; 1942. godine partizani su pobili stotine uglednih Muslimana i Hrvata, a to isto su u-inili u obli`njem Kozarcu i 1945.

63. Odmazdu Srba koja je uslijedila zbog usta{kih grozota posebno je osjetila hrvatska marionetska vojska koja je, predav{i se saveznicima na kraju rata, izru-ena pobjednicima - partizanima Mar{ala Tita, koji su odmah zapo-eli egzekuciju mo`da -ak i 100.000 hrvatskih vojnika, vrlo -esto po najkra}em mogu}em postupku.

64. Sve to je ba{tina sa kojom je moralo `ivjeti stanovni{tvo Bosne i Hercegovine. Pa ipak, u poslijeratnim godinama, negdje do 1991, i unato- grozotama iz pro{losti, ili mo`da pou-eno njima, da vi{enacionalno stanovni{tvo Bosne i Hercegovine naizgled je dosta sretno `ivjelo zajedno. Me|utim, barem u op{tini Prijedor, posebno u seoskim podru-jima, tri stanovni{tva - Srbi, Hrvati i Muslimani - uglavnom su `ivjela odvojeno, tako da je u mnogim selima toliko prevladavala jedna nacionalnost da su se takva sela smatrala srpskim, hrvatskim ili muslimanskim. Mnogi svjedoci govore o dobrim odnosima medju zajednicama, o prijateljstvima koja premo{}uju nacionalne, a istodobno i vjerske podjele, o mje{ovitim brakovima i uop{te o slo`nim odnosima. Samo kasniji doga|aji daju naslutiti da je ispod te prividne sloge le`ala zakopana te{ka nesloga koju je vje{ta propaganda spremno izvukla na povr{inu, sa u`asnim posljedicama.

65. U razdoblju od 1945. do 1990. nije bilo etni-kih strahota. Tito i njegov komunisti-ki re`im o{trim mjerama su potiskivali i dr`ali pod kontrolom sve nacionalisti-ke tendencije. Prema Ustavu iz 1946. zemlju je sa-injavalo {est republika: Srbija, Hrvatska, Slovenija, Bosna i Hercegovina, Makedonija i Crna Gora, te dvije autonomne oblasti, Vojvodina i Kosovo, koje su bile blisko povezane sa Srbijom. Narodi u svim republikama sem Bosne i Hercegovine smatrani su posebnim narodima federativne Jugoslavije. Bosna i Hercegovina bila je u jedinstvenom polo`aju jer, iako je bila jedna od {est republika, nije kao druge imala jednu ve}insku

etni-ku grupu, te tako posebna bosanska nacija nije bila priznata. Međutim, Muslimani su 1974. već bili priznati kao jedan od naroda federativne Jugoslavije.

66. Za vrijeme Titove komunističke Jugoslavije obeshrabrivano je poštivanje vjerskih običaja, tako da je do osamdesetih godina u Bosni i Hercegovini odlazak u crkve i džamije znatno opao. Otkriveno su obeshrabrivani i razdorni nacionalizam i otvoreno zastupanje nacionalnog identiteta; ipak, stanovništvo je i dalje bilo vrlo svjesno takozvanog etničkog identiteta - srpskog, hrvatskog ili muslimanskog.

67. Teritorijalna podjela između katoličke i pravoslavne grane hrišćanstva historijski se stoljećima protezala kroz teritoriju bivše Jugoslavije. Kada se Otomansko carstvo, ne zaustavljajući se nakon osvajanja Konstantinopolja, proširilo većim dijelom Balkana, promjenljiva granica između katoličkog hrišćanstva i islama, koja je također imala brojno hrišćansko pravoslavno stanovništvo, obično se provlačila kroz Bosnu ili pored Bosne. Danas u Bosni i Hercegovini, bez obzira da li upravljaju vjerske običaje ili ne, velika većina Srba su pravoslavci, Hrvati su katolici, dok naziv Muslimani govori sam za sebe. Osim ove razlike u vjeri (i djelomično u običajima i kulturi) sve tri grupe su Slaveni, često se često ponose i, uz manje regionalne razlike i različite regionalne naglaske, govore uglavnom isti jezik, često sklapaju brakove među sobom i imaju prezimena koja se javljaju u sve tri grupe. Muslimanska imena, međutim, često su vrlo prepoznatljiva.

68. Titova Jugoslavija prvobitno je bila blisko povezana sa Sovjetskim Savezom i njen Ustav je sastavljen po uzoru na ruski. Stoga je poslijeratna Jugoslavija u početku bila veoma centralizovana država, a federalna vlast je uglavnom bila koncentrisana u Beogradu. Zatim je od četrdesetih i tokom sedamdesetih godina naišao trend ka prenošenju ovlaštenja na republičke vlade, trend koji je pojačan novim Ustavom usvojenim 1974. i koji se nastavio i tokom osamdesetih. Kad bi ove vlade sa novim ovlastima ohrabrile, ili u nekim slučajevima samo ponovo raspirile, jaka nacionalistička i etnocentrička uvjerenja i kad bi usvojile politiku koja bi omogućila sprovođenje takvih uvjerenja u praksi, o-ito bi postojale sve okolnosti za sukob. To se zapravo i dogodilo. U Jugoslaviji su 1990. po republikama održani prvi višestranački izbori, na kojima su izabrane izrazito nacionalističke stranke, što je nagovijestilo raspad federacije i, po viđenju nacionalista u Hrvatskoj i Srbiji, otvorilo put za proširenje njihovih teritorija.

69. Od sredine do kraja osamdesetih, Republika Srbija već je bila poduzela mjere da dvjema jugoslavenskim autonomnim pokrajinama, Vojvodini i Kosovu, uskrati zasebni identitet i da ih zapravo uključi u Republiku. To je u suštini ostvareno 1990. i time se okončalo ono što su Srbi smatrali diskriminatornom karakteristikom jugoslavenske federacije, tj. da ono što su oni smatrali jedinom celovitom državom Srba, sastavljenom od Srbije i dvije pokrajine, bude jedina republika kojoj je uskraćen jedan jedinstven identitet. Neki Srbi dugo su sanjali o Velikoj Srbiji, državi koja bi u svojim granicama obuhvatala sve etničke Srbe. Stvarno pročišćenje direktne vlasti Beograda nad dvije autonomne pokrajine bio je korak u tom smjeru, korak koji je proveden uprkos činjenici da su na Kosovu Albanci postali daleko brojniji od Srba. Kosovo je stoljećima bilo dio srpske domovine, tu je vođena Kosovska bitka, i pokrajina ima posebno značenje za današnje Srbe, koji su njenu autonomnost smatrali posebno cijenjenom, veruju da se time Srbiji uskraćuje pravo na jedinstvenu državu i kontrolu nad onim što ona smatra drevnom srpskom teritorijom.

2. Raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije

70. Ono što se razvilo u potpuni raspad Jugoslavije onakve kakvu je Maršal Tito poznao vjerovatno je započelo krajem osamdesetih, u onoj mjeri u kojoj postepeni politički procesi uopšte imaju tačno određeni poletak. Raspadu su prethodili teški finansijski problemi koji su doveli do dugotrajne privredne krize. Jugoslavija je dugo slijedila vlastiti jedinstveni sistem socijalističkog samoupravljanja, koji ju je izdvajao od ostalih komunističkih zemalja. Tokom osamdesetih godina uveliko se smatralo da je taj sistem odgovoran za privredne probleme zemlje. Zatim se, krajem osamdesetih, ono što je započelo kao privredna kriza pretvorilo u veliku političku krizu. Jugoslavenska jednopartijska država, u kojoj je sva politička moć bila u rukama Saveza komunista, sve više se smatrala prevaziđenom. Istovremeno je svuda slabio isto-noevropski komunizam.

71. U skladu s tim, 1988. je došlo do sveobuhvatne političke i ustavne reforme. Ukinuta je kompletna struktura socijalističkog samoupravljanja, onakva kakva je bila ugrađena u savezni Ustav, ukinute su mnoge ustavne natuknice o radničkoj klasi kao političkom subjektu i nosiocu vlasti i okončana je vodeća politička uloga Saveza komunista. U republikama je nacionalizam preuzeo ulogu posebne vrste komunizma

koji je zemlja dotad imala, ali su mnogi stari komunisti-ki rukovodioci i dalje ostali na vlasti.

72. Događaji u Srbiji i Sloveniji tokom 1988. i 1989. nagovijestili su predstojeću opasnost po jedinstvo federacije. Mjere koje je Srbija poduzela da okonča autonomnost pokrajine Kosovo provedene su tako nemilosrdno da su uznemirile mnoge ne-Srbe, koji su u tome vidjeli ono što njih ubuduće eventualno čeka u rukama Srbije. Na XIV Kongresu Saveza komunista 1989, srpski delegati pokušali su takođe da u korist republika sa većim stanovništvom, kao što je Srbija, principom jedna osoba jedan glas, izmijene osnovnu karakteristiku Ustava, to jest jednako pravo glasa republika. To je dovelo do povlačenja slovenačkog rukovodstva iz Partije i odlaske predstavnika Hrvatske i Bosne i Hercegovine sa Kongresa. Te iste godine, 600-te godišnjice bitke na Kosovu, mnogi srpski mitinzi održavani su u čast te bitke i na svakom je podržavan srpski nacionalizam. Za Srbe njihova borba iz četrnaestog stoljeća protiv turskog neprijatelja, bez pomoći drugih balkanskih naroda, predstavlja ratni poklič za Veliku Srbiju. Slobodan Milošević, tada već moćna politička ličnost u Srbiji, kao partijski rukovodilac održao je govor na masovnom mitingu na mjestu same bitke. Govorio je kao zaštitnik i pokrovitelj Srba širom Jugoslavije, izjavljujući da neće nikom dozvoliti da bude srpski narod. To je uveliko pojačalo njegovu ulogu karizmatičkog vođe cjelokupnog srpskog naroda u svakoj od republika, nakon čega je njegova moć brzo rasla.

73. Tokom osamdesetih u Sloveniji je rastao osjećaj nacionalizma, Slovenija Slovencima, a s tim i sve veće neprijateljstvo prema onim Jugoslavenima koji nisu Slovenci. Izgleda da su Slovenci bili prva etnička grupa koja je zaključila da federativna Jugoslavija više nije za njih. Možda donekle kao reakcija na ono što se događalo u Srbiji, slovenačko rukovodstvo usvojilo je vlastitu nacionalističku političku platformu i 1989. formalno izmijenilo republički Ustav ovlaštujući slovenačku Skupštinu da može poduzeti mjere zaštite statusa i prava republike od organa Federacije. Ovu dopunu jugoslavenski Ustavni sud proglasio je neustavnom, ali je u decembru 1989. Slovenija odlučila da ignoriše odluku suda. Tokom sljedećih osamnaest mjeseci i ostale republike sve više su ignorisale saveznu vlast. Zatim je u decembru 1990. u Sloveniji održan plebiscit na kome je ogromna većina glasala za nezavisnost od Jugoslavije.

74. U Hrvatskoj su izbori 1990. rezultirali stvaranjem izrađeno nacionalističke vlade koju je predvodio dr. Franjo Tuđman, koji je nakon preuzimanja vlasti izmjenio Ustav Republike kako bi stvorio Hrvatsku kao nacionalnu državu Hrvata, s tim da su građani drugih nacionalnosti samo manjine, bez statusa naroda. Franjo Tuđman je izjavio da su u Hrvatskoj suvereni samo Hrvati. Na plebiscitu u Hrvatskoj održanom 1991. ogromna većina glasala je za nezavisnost.

75. Neposredno prije održavanja hrvatskog plebiscita, Crna Gora i Srbija, uz pomoć glasova ranijih autonomnih pokrajina koje je sad kontrolisala Srbija, privremeno su blokirale uobičajenu rotaciju članova kolektivnog saveznog predsjedništva, spriječivši imenovanje Hrvata koji je bio na redu za mjesto predsjednika Predsjedništva. To je dovelo do velike zabrinutosti u ostalim republikama.

76. U Hrvatskoj je zategnutost među različitim zajednicama već 1990. bila u porastu, širila se u dijelove Bosne i Hercegovine, a jedinice Jugoslavenske narodne armije (JNA), pod kontrolom Beograda, glavnog grada federacije, raspoređene su po tim područjima da bi navodno održavale red. Posljedica je bila da su duž bosanske granice, u većinsko srpskim područjima, lokalni Srbi počeli proglašavati autonomna područja unutar Hrvatske; jedno u Krajini, a drugo prema istoku u istočnoj Slavoniji, te na taj način djelotvorno isključili hrvatski utjecaj i kontrolu sa tih područja.

77. Dana 25. juna 1991. Slovenija i Hrvatska proglasile su svoju nezavisnost od SFRJ. Njihovu nezavisnost, koju je Evropska zajednica konačno priznala 15. januara 1992, vojno je osporila JNA. U međuvremenu su se, 19. decembra 1991, dva autonomna srpska područja u Hrvatskoj proglasila Republikom Srpska Krajina.

78. U Bosni i Hercegovini Skupština je 15. oktobra 1991. objavila suverenost republike, nakon čega su srpski skupštinski delegati 24. oktobra 1991. proglasili zasebnu Skupštinu srpskog naroda. Zatim je Bosna i Hercegovina u martu 1992. proglasila svoju nezavisnost nakon referenduma u februaru pod pokroviteljstvom bosanskih Muslimana i uz izvjesnu saradnju bosanskih Hrvata. Bosanski Srbi su se protivili održavanju referenduma i u velikoj većini su se uzdržali od glasanja. Evropska zajednica i Sjedinjene Države priznale su nezavisnost Bosne i Hercegovine u aprilu 1992. U međuvremenu je, 9. januara 1992, proglašena Republika Srpskog

naroda Bosne i Hercegovine, koja je trebala stupiti na snagu ako Bosna i Hercegovina bude međunarodno priznata. Kasnije je taj entitet postao Republika Srpska.

79. Makedonija je takođe proglasila svoju nezavisnost u septembru 1991. Srbija i Crna Gora su u međuvremenu nastavile podržavati koncept savezne države, ne više pod starim nazivom nego kao Savezna Republika Jugoslavija, isključivo pod srpskom dominacijom i sastavljena samo od Srbije i Crne Gore. Država je zvanično osnovana u aprilu 1992. Time je dovršen raspad bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Državni socijalizam u Jugoslaviji su ustvari zamijenili nacionalizmi svake od republika bivše Jugoslavije osim Bosne i Hercegovine, u kojoj jedino nije postojala jedna jedina nacionalna većina.

3. Bosna i Hercegovina

80. Ovakva politička situacija vladala je sredinom 1992. Sada se moramo vratiti na 1990, 1991. i početak 1992, a posebno na događaje koji su se odvijali u Bosni i Hercegovini ili su imali posebnog utjecaja na Bosnu i Hercegovinu tokom tih godina. Optužnica protiv Duška Tadića odnosi se na događaje iz 1992, ali oni se samo mogu shvatiti kroz događaje u Bosni i Hercegovini i u ostalim dijelovima Jugoslavija u dvije prethodne godine.

81. Prvi slobodni višestranački izbori u Bosni i Hercegovini održani su 1990. za općinske skupštine i republičku skupštinu. Na izborima su učestvovala mnoge novoosnovane političke stranke. Od tih stranaka najznačajnije su bile: muslimanska Stranka Demokratske Akcije (SDA), Srpska Demokratska Stranka (SDS) i Hrvatska Demokratska Zajednica (HDZ). Neke od ostalih stranaka bile su nasljednice ili reformirane verzije sada već raspadnute Komunističke partije. Na općinskim izborima u Prijedoru i na republičkim izborima, SDA je pobijedila SDS sa neznatnom većinom glasova. Rezultati izbora bili su zapravo malo više od odraza etničkog sastava stanovništva, jer je svaka etnička grupa glasala za svoju nacionalističku stranku.

82. U republičkoj Skupštini, saradnja između muslimanskih i srpskih političkih stranaka s vremenom je bivala sve teža. Koalicija republičke vlade raspala se u oktobru 1991. i potpuno propala u januaru 1992.

83. Nakon raspada višenacionalne federativne Jugoslavije ubrzo je uslijedio raspad višenacionalne Bosne i Hercegovine, a time se povećala mogućnost za rat u Bosni i Hercegovini. Bosanski Srbi i bosanski Hrvati dali su do znanja da će radije pribjeći oružanom sukobu nego prihvatiti položaj manjina u državi kojom dominiraju Muslimani. Velika srpska manjina u Bosni i Hercegovini i previše se dobro sjećala, iako je od toga proteklo nekih pedeset godina, svojih patnji u rukama Hrvata za vrijeme rata. Između mnogih drugih patnji, ustaše su mnoge Srbe, među njima i majku okrivljenog, prisilno deportovali u koncentracijski logor u Jasenovcu, gdje su mnogi stradali, a sa svima se loše postupalo. Premijer Srbije, Slobodan Milošević, nekoliko je godina imao ne samo visoki stupanj lične vlasti u Srbiji, nego je uspostavio i vrlo djelotvornu kontrolu nad srpskim medijima, koji su zajedno sa medijima u srpskim područjima Bosne i Hercegovine vrlo djelotvorno bili usmjereni na podsticanje srpskih nacionalističkih osjećaja i pretvaranje naizgled prijateljske atmosfere kakva je bila između Muslimanima, Hrvatima i Srbima u Bosni i Hercegovini u atmosferu straha, nepovjerenja i uzajamnog neprijateljstva. Ranije je komunizam uvao jedinstvo federacije. Kada se raspao jugoslavenski komunizam, kojeg su zamijenili zasebni nacionalizmi, Bosna i Hercegovina, koja nije imala jednu jedinu etničku većinu, nije kao entitet imala ime da zamijeni taj komunizam. Počela je politička podjela po nacionalnim linijama.

84. Cilj Srbije, JNA i srpskih političkih stranaka, uglavnom SDS, u ovoj fazi je bilo stvaranje zapadnog područja Srbije pod srpskom kontrolom, uzimajući srpske dijelove Hrvatske kao i dijelove Bosne i Hercegovine. Zajedno sa Srbijom, dvije autonomne pokrajine i Crnom Gorom, to bi činilo novu, manju Jugoslaviju sa većinskim srpskim stanovništvom. Međutim, među ostalim preprekama tu je bilo i veoma brojno muslimansko i hrvatsko stanovništvo koje potječe iz Bosne i Hercegovine i u njoj živi. Za rješavanje tog problema primijenjena je praksa etničkog čišćenja. To nije bio novi koncept. Kao što smo već rekli, taj koncept bio je poznat hrvatskom režimu za vrijeme rata, a i srpski pisci su već odavno bili zamislili redistribuciju stanovništva, ako je potrebno i silom, kako bi se došlo do Velike Srbije. Ovaj koncept podržavao je Slobodan Milošević, a prihvatili su ga Srbi čitavom Jugoslavije, uključujući srpske političke vođe u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. Pored koncepta Velike Srbije, i Hrvati su imali koncept stvaranja velike Hrvatske koja bi obuhvatala sve Hrvate na teritoriji bivše Jugoslavije.

4. Velika Srbija

85. Ideja Velike Srbije veoma je stara, a isplivala je na površinu političke svijesti u obliku sličnom sadašnjem još prije 150 godina, te dobila zamah između dva svjetska rata. Bila je obuzdavana za vrijeme Titove vladavine, da bi se nakon njegove smrti ponovo aktivirala. Pojam Velike Srbije obuhvata dva različita aspekta: prvo je tu pitanje koje smo već spomenuli, to jest uključivanje dvije autonomne pokrajine, Vojvodine i Kosova, u Srbiju; i drugo, proširenje tako uvećane Srbije, zajedno sa Crnom Gorom, u dijelove Hrvatske i Bosne i Hercegovine u kojima živi značajno srpsko stanovništvo.

86. Vezan uz prvi aspekt bio je otpor Srbije prema ravnomjernoj zastupljenosti na saveznom nivou svake od republika, bez obzira na veličinu stanovništva. Ovo, kao i postojanje dvije pokrajine, bilo je predmet mnogih rasprava, a u drugoj polovini osamdesetih je taj otpor dobio snažnu podršku od strane Srpske akademije nauka i umetnosti u memorandumu koji se zalaže za krupne ustavne promjene i koji navodno nije bio službeno objavljen, ali je uveliko distribuisan. Kao što smo već rekli, dvije pokrajine bile su uključene u Srbiju 1990, ali inicijativa da se postigne zastupljenost na saveznom nivou prema broju stanovnika, a ne po republikama, što bi značilo veću moć Srbije, nije realizovana prije raspada federacije.

87. Drugi aspekt Velike Srbije intenzivno je zastupan tokom kasnih osamdesetih i početkom devedesetih, podstaknut ranijim nacionalističkim tekstovima, od kojih su neki zastupali ideju srpske države koja bi se prostirala širom Bosne i Hercegovine i uključivala dalmatinsku obalu i dijelove Hrvatske sjeverno od rijeke Save. Tu ideju je aktivno promovisala srpska propaganda koja je bila ključni element u kampanji i, pozivajući se na grozote koje su hrvatske ustaše počinile u II svjetskom ratu, pokušavala izazvati strah kod svih Srba kako bi oni na kraju zatražili zaštitu u okviru Velike Srbije.

88. Propagandna kampanja koja je pratila ovaj pokret započeta je već 1989. proslavom 600-te godišnjice bitke na Kosovu. Za vrijeme proslave, sredstva javnog informisanja pod srpskom kontrolom izjavljivala su da su ostali na ovom području iznevjerili Srbe kada su Turci Osmanlije izvršili invaziju. U javnim govorima i sredstvima informisanja, srpske političke vođe veličale su slavnu prošlost i

obavještavale svoje slušaocima da će Srbi, ako se ne udruže, ponovo biti izloženi napadima "ustaša", što je izraz korišten za ulijevanje straha Srbima. Opasnost od "fundamentalističke, politizovane" muslimanske zajednice tako je predstavljena kao prijetnja. Nakon raspada bivše Jugoslavije, glavna tema u sredstvima javnog informisanja pod kontrolom Srba bila je da, "ako iz bilo kojeg razloga Srbi budu postali manjinsko stanovništvo... njihova cjelokupna egzistencija mogla bi biti pogibeljna i ugrožena... [te stoga] nemaju izbora do sveobuhvatnog rata protiv svih drugih ili da budu podvrgnuti starom tipu koncentracionog logora, -iji je simbol Jasenovac."

89. Početkom devedesetih godina održavani su mitinzi na kojima je zastupana ta ideja i kojima su prisustvovali srpski rukovodioci. Radoslav Brlić, predsjednik Kriznog štaba Srpske Autonomne Oblasti za područje Banja Luka, izjavio je 1992. da se može prihvatiti prisustvo najviše dva posto svih ne-Srba na tom području. Brlić je zastupao tri faze -i-jenja područja od ne-Srba: (1) stvaranje nemogućih uslova zbog kojih bi sami otišli sa tog područja, uključujući taktiku pritiska i zastraživanja; (2) protjerivanje i izgnanstvo i; (3) likvidiranje preostalih koji se ne bi uklapali u njegov koncept ovog područja.

90. Propaganda je nastavljena tokom rata u Hrvatskoj i Sloveniji, u kojem se na jednoj strani borila uglavnom JNA, a na drugoj oni koji su zahtijevali nezavisnost. Pukovnik Vukelić, pomoćnik za moralno-političko vaspitanje komandanta 5. Korpusa 1. Vojne oblasti JNA u 1991. i 1992, bosanski Srbin zadužen za moralnu i etičku pripremu jedinica i za održavanje odnosa sa sredstvima javnog informisanja, političkim tijelima i društveno-političkim organizacijama, dao je puno izjava protiv muslimanskog i hrvatskog stanovništva. On je Hrvate i Muslimane predstavio kao neprijatelje Srba i proglasio da su Srbi u Bosni i Hercegovini ugroženi i da ih treba zaštititi, što znači da je potrebno mobilizovati srpske pripadnike JNA za borbu radi zaštite Srba od genocida.

91. S vremenom je propaganda dobila na intenzitetu, te su ustale optužbe protiv ne-Srba da su ekstremisti i planiraju genocid protiv Srba. Beogradska štampa objavljivala je feljtone o davnim događajima iz srpske istorije sa ciljem da se inspiriše nacionalizam kod Srba. Na primjer, Slobodan Kuruzović, komandant srpske Teritorijalne odbrane u Prijedoru, kasnije urednik lokalnih novina *Kozarski vjesnik* i

zapovjednik logora u Trnopolju, izjavio je da je "interesi srpskog naroda u Republici Srpskoj biti osnovne smjernice moje uređivačke politike". U lancima, najavama, televizijskim programima i javnim proglasima, Srbima je govoreno da se trebaju zaštititi od prijetnje muslimanskog fundamentalizma i da se moraju naoružati, te da Hrvati i Muslimani pripremaju genocid protiv njih. Radio i TV programi iz Beograda izazivali su strah među ne-Srbima jer je samo srpska nacija predstavljena u pozitivnom svjetlu, a govorilo se i to da je JNA na strani Srba. Jedna od tema koju su na radiju i televiziji zastupali Vojislav [e]ljić, [e]lko Rađatović - Arkan i ostali srpski političari i vođe, bila je da za Srbe II svjetski rat nije završen.

92. U proljeće 1992. u mnogim dijelovima Bosne i Hercegovine mogli su se pratiti samo kanali i programi koje je kontrolisala srpska strana. To je postignuto zauzimanjem televizijskih releja širom područja pod srpskom kontrolom, uključujući relej na Kozari koji su zauzeli Vukovi, paravojna formacija koja je djelovala u potpunoj saradnji sa vojskom i sa političkim vođama. Posljedica toga bila je da u proljeće 1992. stanovnici Prijedora i drugih područja istočne Bosne i Hercegovine nisu više mogli pratiti televizijske programe iz Sarajeva ili Zagreba, već samo iz Beograda ili Novog Sada u Srbiji, sa Pala ili iz Banja Luke u Bosni i Hercegovini, a svi oni emitovali su antimuslimansku i antihrvatsku propagandu.

93. U opštini Prijedor u danima nakon preuzimanja grada Prijedora od strane srpskih snaga 30. aprila 1992, kao što ćemo dolje opisati, srpska nacionalistička propaganda je pojačana. Naglavina je "potreba da se probudi srpski narod" i pojačane su pogrдне primjedbe na račun ne-Srba. Muslimanski rukovodioci koji su pokušali govoriti na radiju su spriječavani, dok su srpski rukovodioci imali slobodan pristup. Još otvorenija propaganda protiv Muslimana i Hrvata revno je započeta nakon incidenta na području Hambarina 22. maja 1992, o kojem se govori dalje u tekstu. Među primjerima su izjave da je jedan doktor Hrvat kastrirao srpsku mušku novorođenčad i sterilisao srpske žene, te da je neki doktor Musliman namjerno dao pogrešan lijek svom kolegi Srbinu, ne bi li ga ubio.

94. Ovakva propaganda nastavljena je i u 1993. Na primjer, 6. avgusta 1993. članak u *Kozarskom vjesniku* pod naslovom "Spriječiti ponavljanje pokolja Srba iz 1941" općenito je citirao Simu Mičkovića, predsjednika SDS:

"Srpski narod je instinktivno osjetio da mu je zaprijetilo zlo od SDA i HDZ i na vrijeme se organizovao i stvorio Republiku

Srpsku...Prije dvije godine srpski narod je instinktivno osjetio da mu je ponovo zaprijetilo zlo, i to od istih onih krvnika koji su 1941. otpo-eli sa istrebljenjem srpskog naroda, na vrijeme se organizovao u svoju stranku i 2. avgusta 1991. i mi u prijedorskoj op{tini formirali smo SDS ... Prije toga ulagali smo napore da se sporazumijemo sa muslimanskom i hrvatskom stranom o nastavku zajedni-kog `ivota, ali su oni to na rije-ima prihvatili a u praksi vr{ili naoru`avanje i spremali se da nas uni{te. Rukovodstvo SDS-a je prozrelo njihove namjere i izvr{ilo naoru`anje svog naroda kako ga ne bi zadesila sudbina iz 1941. godine... Brzo smo stvorili svoju vojsku i policiju i 30. aprila 1992. bez opaljenog metka i ijedne `rtve preuzeli smo vlast u Prijedoru koju smo uspjeli sa-uvati i sada je treba dalje u-vr{ivati kroz razvoj demokratskih institucija sistema."

U -lanku se dalje navodi kako Mi{kovi} spominje `enu koja je morala gledati kako joj "usta{ki zlotvori kolju djecu" i tekst se nastavlja u stilu ure|iva-ke politike:

... a takvih je primjera u Bosanskoj krajini i {irem podru-ju bilo na hiljade i to se nikad ne bi smjelo ponoviti. SDS u Prijedoru je to sprije-ila maja pro{le godine kada su SDA i HDZ napravili pakleni plan o obra-unu sa prijedorskim Srbima.

95. U drugom -lanku citiran je Milomir Staki}, predsjednik srpske Skup{tine op{tine u Prijedoru, koji je tvrdio da su ispitivanja u logorima u kojima su bili zatvoreni sakupljeni Muslimani pokazala kako su Muslimani -vrsto odlu-ili sprovesti detaljan plan za likvidaciju srpskog stanovni{tva u Prijedoru. Isto tako, Simo Drlja-a, na-elnik milicije u Prijedoru, izjavio je da ima dokaze o tome da je 1.500 Muslimana i Hrvata u-estvovalo u genocidu protiv srpskog naroda i da "umjesto da dobiju zaslu`enu kaznu, bjelosvjetski mo}nici su nas prisilili da ih sve pustimo sa Manja-e" [gdje se nalazio srpski zatvoreni-ki logor ]. (Dokaz Tu`ila{tva broj 92)

96. Svjedok Edward Vulliamy je rezimirao propagandnu kampanju, navode}i da je poruka vlade iz Beograda bila krajnje uporna i veoma "sna`na i uvjerljiva. Radilo se o poruci nu`nosti, o prijetnji vlastitom narodu, vlastitoj naciji, o pozivu na oru`je i, svakako, nekoj vrsti uputstva za odlazak u rat za svoj narod... Poruka je bila uporna. Moglo bi se re}i da je bila kao -eki} koji ljude lupa po glavi". Edward Vulliamy, novinar Guardian iz Londona, dolazio je tokom 1992. na zara}ena podru-ja u Bosni i Hercegovini. Iako je Roy Gutman, dobitnik Pulicerove nagrade za knjigu *Svjedok genocida*, prvi otkrio logor Omarska kroz razgovore sa ljudima koji su tamo bili zato-eni, Edward Vulliamy je bio u prvoj grupi stranih novinara koji su stvarno i u{li

u logor. Pa`nja svjetske javnosti koju su na Omarsku usmjerili Gutman, Vulliamy i ostali na kraju je dovela do zatvaranja logora.

5. Stvaranje srpskih autonomnih oblasti

97. Teorija o Velikoj Srbiji sprovedena je u praksi nakon izbora 1990, a prije početka rata. U aprilu 1991. nekoliko zajednica udružilo se u srpsku zajednicu opština. Takve strukture formirane su u područjima nastanjenim uglavnom bosanskim Srbima, i to uglavnom glasanjem preteno srpskih lokalnih skupština. U početku je to udruživanje bilo vid ekonomske i kulturne saradnje bez upravne vlasti. Međutim, ubrzo su se razvile nezavisne milicijske snage i odvojene skupštine. U septembru 1991. objavljeno je proglašenje nekoliko srpskih autonomnih oblasti u Bosni i Hercegovini, između ostalih Krajina, Romanija i Stara Hercegovina, kojima je cilj bio odvajanje od republičkih državnih organa u Sarajevu i stvaranje Velike Srbije.

98. Bosanska krajina, kako se Srpska autonomna regija Krajina (ARK) prvobitno zvala, sastojala se od područja Banja Luka i okolnih opština u kojima su Srbi predstavljali značajnu većinu. Nekoliko opština za koje su vođe SDS planirali da se pridruže autonomnoj oblasti, uključujući opštinu Prijedor, nisu joj se zapravo pridružile 1991. To znači da je Prijedor bio praktično okružen ostalim opštinama koje su se udružile i na taj način izolovan.

99. U novembru 1991. održan je plebiscit pre svega za bosansko srpsko stanovništvo pod pokroviteljstvom i u organizaciji SDS. Glasovi su dobili različite lističe zavisno od toga da li su ili nisu bili Srbi. Razlika među lističima bila je značajna. Pitanje na lističu za bosanske Srbe glasilo je: "Da li ste za odluku koju je 24. oktobra 1991. donijela Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, po kojoj bi Srbi ostali u zajedničkoj državi Jugoslaviji koja bi obuhvatala Srbiju, Crnu Goru, Srpsku autonomnu oblast Krajinu, Srpsku autonomnu oblast Slavoniju, Baranju i zapadni Srem, te sve ostale koji žele ostati u takvoj državi?" Pitanje za ne-Srbe glasilo je: "Da li ste za to da Bosna i Hercegovina ostane republika sa ravnopravnim statusom u zajedničkoj državi Jugoslaviji sa svim ostalim republikama koje se takođe izjasne tome u prilog?" (Dokazni predmet Tužilaštva broj 97) Većina onih koji su glasali bili su Srbi, a oni Srbi koji nisu smatrani su izdajicama. Većina ne-Srba je smatrala da je plebiscit namijenjen samo Srbima.

100. Na plebiscitu se navodno 100% glasača izjasnilo "za". Rukovodstvo SDS iskoristilo je ovaj rezultat kao osnovu za razvijanje odvojene srpske politike

strukture. Plebiscit je korišten kao opravdanje za sve naknadne poteze, kao što su konačni odlazak SDS iz Skupštine Bosne i Hercegovine, razni pregovori vođeni na saveznom i međunarodnom nivou, i proglašenje Republike srpskog naroda u Bosni i Hercegovini 9. januara 1992. "Korišten je kao izgovor, opravdanje, objašnjenje za sve što su činili."

101. Isto tako na osnovu plebiscita, SDS i vojne snage na svakom području, uključujući JNA, paravojne organizacije, lokalne jedinice srpske Teritorijalne odbrane (TO) i specijalne jedinice milicije, počele su ostvarivati fizičku i političku kontrolu nad izvjesnim opštinama u kojima je nisu ostvarili putem izbora. U tim područjima, među kojima je bila opština Prijedor, predstavnici SDS u javnim organima u nekim slučajevima osnovali paralelne opštinske vlasti i odvojenu miliciju. Fizička kontrola potvrđena je postavljanjem vojnih jedinica, tenkova i teške artiljerije oko opština i postavljanjem kontrolnih punktova radi kontrole kretanja ne-Srba.

102. U martu 1992. Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini proglasila je Ustav Srpske republike Bosne i Hercegovine i svoju republiku. Ovu sjednicu Skupštine, kao i konačne izjave, televizija je direktno prenosila. U toku sjednice, Radoslav Brlićanin, član Skupštine Srpske republike rekao je: "Na kraju sam doživio da Bosanska krajina postane zapadna Srbija"; a Radislav Vukić, predsjednik opštinskog odbora SDS u Banjaluci rekao je: "Sada će se Turci tresti od straha", koristeći pri tom izraz "Turci" kao pogrdan naziv za bosanske Muslimane.

6. Osnivanje kriznih tabova

103. U Srpskim autonomnim oblastima osnovani su krizni tabovi kako bi preuzeli funkcije vlasti i opštu upravu u opštinama. Članovi kriznog taba bili su vođe SDS, komandanti JNA u tim područjima, funkcioneri srpske milicije i komandant srpske Teritorijalne odbrane. Na primjer, general-potpukovnik Miomir Talić, komandant 5. korpusa (koji je kasnije postao 1. krajički korpus), bio je član Kriznog taba u Banja Luci (Krizni tab ARK), što ukazuje na odnos između političkih i vojnih struktura vlade bosanskih Srba. Krizni tab ARK, koji je imao nadležnost i u opštini Prijedor, osnovan je u aprilu ili maju 1992. kao organ ARK, čiji je statut predviđao osnivanje kriznih tabova u slučaju rata ili neposredne ratne opasnosti. Početkom maja, nakon što je Izvršni odbor Krajine donio službenu odluku o njegovom osnivanju, Krizni tab

SAO preuzeo je svu vlast državnih i drugih organa. Bio je to najviši organ u Srpskoj autonomnoj regiji Krajina i njegove odluke morale su se provoditi širom Srpske autonomne regije Krajina putem općinskih kriznih štabova. Općinski krizni štabovi morali su svaki dan izvještavati glavni Krizni štab ARK o mjerama koje su poduzimane za provođenje odluka Glavnog Odbora, a nije se sjedilo bilo u Banja Luci.

7. Uloga JNA

(a) JNA u raspadu Jugoslavije

104. Rečeno je da je JNA učestvovala u napadima na Hrvatsku i na Bosnu i Hercegovinu. I na drugim mjestima u ovom Mišljenju i Presudi spominja se uloga JNA, koja se prema bosanskim Muslimanima odnosila kao neprijateljska sila. Odnos između JNA i oružanih snaga Republike Srpske razmatra se u Dijelu VI.B ovog Mišljenja i Presude. Međutim, iako ćemo se moći da ponavljati, potrebno je objasniti kako je JNA, kao nacionalna vojska Jugoslavije, i to istinski višenacionalna vojska, mogla postati instrument politike Savezne Republike Jugoslavije (Srbije i Crne Gore). To je moći da najbolje izrazio, mada ne i objasnio, general Veljko Kadijević, koji je početkom 1990. bio savezni sekretar za odbranu, i koji je 1993. objavio knjigu *Moj pogled na raspad: vojska bez države* (Dokaz Tužilaštva broj 30). On za JNA kaže da od 1991. to više nije bila vojska sa kohezivnom državom koju treba da štiti; raspadala se država koju je po dužnosti trebalo da štiti, a kako su njeni redovi sada popunjeni Srbima, tako je njena uloga u neposrednoj budućnosti da svoje snage i opremu, razbacane širom bivše Jugoslavije, uključujući i republike koje su se odcjepljivale, regrupira u ono što je ostalo od države i da se koncentriše na zaštitu i odbranu onih Srba koji su se tokom tog raspada našli izvan Srbije i Crne Gore. Zamisljeno je da ovo na kraju dovede do stvaranja nove, većinski srpske, Jugoslavije a bi jezgro sačinjavale Srbija i Crna Gora, ali u koju bi spadali i dijelovi Bosne i Hercegovine i Hrvatske, uglavnom ali ne i isključivo oni dijelovi u kojima se trenutno nalazi većinski srpsko stanovništvo.

105. Do kraja osamdesetih godina oružane snage Jugoslavije bile su slične mnogim drugim nacionalnim oružanim snagama, ne istinući se ni po sastavu ni po karakteru, osim moći da po tome što su prema Ustavu od 1974. pored ustavne uloge zaštite od prijetnji izvana morale da štite suverenitet, teritorijalni integritet i društveno uređenje

utvrđeno tim Ustavom. JNA je imala i pravo, jednako pravu autonomne pokrajine, da bude zastupljena u Centralnom komitetu Saveza komunista Jugoslavije, tadašnjem ključnom organu u sklopu vladajućeg sistema SFRJ. Jugoslavenske oružane snage obuhvatale su redovnu vojsku, mornaricu i zrakoplovstvo, pod zajedničkim nazivom JNA, a sastojale su se od oficirskog kadra, podoficira i vojnika, zajedno sa rezervnim snagama i, odvojeno od JNA, teritorijalne odbrane (TO). Dok je JNA u potpunosti bila savezna sila, sa sjedištem u Beogradu, TO je bila zasebna za svaku od republika, planirana sredstvima svake od republika i pod kontrolom ministra odbrane svake od republika. JNA je bila snažna nacionalna vojska, opremljena svim konvencionalnim oružjem i oružjem koje posjeduju moderne evropske vojske; teritorijalne odbrane, s druge strane, imale su uglavnom pješačko naoružanje: puške, lake mitraljeze, artiljerijsko oružje manjeg kalibra, minobacače, protivpješadijske mine i sl. Nisu imale tenkove, a transportna sredstva su im zavisila od raspoloživih sredstava republike kao i od toga koliko bi odobrenih sredstava dobile od JNA.

106. U julu 1991, po nalogu tada iz Beograda, JNA je od republikanskog sekretarijata za odbranu u Bosni i Hercegovini i od opština oduzela svu dokumentaciju koja se odnosila na regrutaciju, uključujući i sve podatke o vojnim obveznicima. Nakon toga isključivo je JNA imala u rukama proces regrutacije, a ne republikansko ministarstvo odbrane. Poslije toga, obezbijeđeno je da se u oružane snage regrutuju samo Srbi. Zatim su u drugoj polovini 1991. u srpskim selima u Bosni i Hercegovini osnovane vojne jedinice koje su dobile oružje i uniforme. Bosna i Hercegovina bila je izuzetno značajna baza za operacije JNA u Hrvatskoj u drugoj polovini 1991, a bosanski Srbi predstavljali su značajan izvor ljudstva i za JNA i za TO. Istovremeno, JNA je uglavnom rasformirala jedinice TO u pretežno muslimanskim i hrvatskim područjima Bosne i Hercegovine. General Kadrijević u svojoj knjizi kaže kako su "prirodno koristili teritorijalnu odbranu (TO) srpskih područja u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini zajedno sa JNA" kako bi paralisali teritorijalnu odbranu tamo gdje je mogla biti osnova za stvaranje vojske secesionističkih republika.

107. U svakom slučaju, TO Bosne i Hercegovine je do izvjesnog stepena neutralizovana mjerama koje je JNA poduzela da je razoruža. Svo oružje TO tradicionalno se skladićilo lokalno, u okviru svake opštine, ali krajem 1991. i početkom 1992. JNA je odstranila sve lokalne zalihe oružja izvan kontrole TO, barem u muslimanskim područjima. Na taj način lokalne jedinice TO ostale su praktično bez

oru`ja, dok su jedinice iz srpskih podru`ja, i samo one, u znatnoj mjeri ponovo naoru`ane.

(b) Transformacija JNA

108. Davno je naglašeno i kao svetinja uneseno u jugoslavenski Ustav, da se regruti JNA precizno odražavati ukupni sastav jugoslavenskog mešovitog stanovništva. Međutim, na oficirskom nivou je tradicionalno uvijek bilo više Srba (uključujući i Crnogorce). Oko 60 posto profesionalnih oficira bili su Srbi, dok su Srbi činili samo 34 do 36 posto ukupnog stanovništva Jugoslavije. Poslije devedesetih godina ova zastupljenost srpskih oficira brzo se povećavala, tako da je ubrzo u JNA ostalo tek nekoliko oficira koji nisu bili Srbi.

109. Promjena koja je nastala u JNA poslije devedesetih najbolje se ilustruje promjenom u nacionalnom sastavu regruta u razdoblju od prije juna 1991. do početka 1992. Za to vrijeme srpska komponenta je porasla sa nešto više od 35 posto na nekih 90 posto. Isto tako, u vojsci u kojoj su Srbi činjavali oko 40 posto oficirskog i drugog kadra, do početka 1992. taj postotak povećao se na nekih 90 posto. Ova povećanja u velikoj su se mjeri mogla pripisati odlasku Slovenije i Hrvatske iz Federacije i, u slučaju Bosne i Hercegovine, činjenici da znatan broj ne-Srba nije ispunio svoju vojnu obavezu niti se odazvao na pozive za mobilizaciju. Međutim, u igri su bili i drugi faktori. Nekoliko svjedoka, ne-Srba, govorili su o diskriminaciji koja je provedena prema njima i o tome kako su podsticani ili čak prinudjeni da napuste JNA tokom 1991. Njih više nisu smatrali pouzdanim pripadnicima vojske koja je prestajala biti jugoslavenska i koja je postajala instrument srpske nacionalističke politike. Do 1992. mnogi stariji oficiri JNA, koji su odbijali ovu transformaciju armije u kojoj su dugo služili, ili su napustili službu ili su penzionisani. Iz takvih i sličnih razloga, uključujući i prelazak u druge oružane snage, broj oficira sa činom generala u JNA pao je sa 150, koliko ih je bilo sredinom 1991, na samo 28, od marta 1992.

110. Jedna od posljedica svega ovog bio je nedostatak ljudstva u JNA, posebno kada je trebalo igrati ulogu okupatorske sile na neprijateljskoj teritoriji, kao što je to bio slučaj u Hrvatskoj i, tokom 1992, u nesrpskim dijelovima Bosne i Hercegovine. Rezultat je bilo sve veće oslanjanje na srpske paravojne snage, koje su regrutirane u

Srbiji i Crnoj Gori i mnogo korištene za kontrolu nesrpskih zajednica u Bosni i Hercegovini. Biti pripadnik takvih snaga bilo je privlačno onim Srbima koji su željeli pomoći srpstvu u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, ali koji su smatrali da je JNA umjesto srpskog još donekle zadržala jugoslavenski karakter, te da nije dovoljno posvećena srpstvu. Ove paravojne snage saradivale su sa JNA i korištene su kao udarne pje{adijske snage koje su nadoknadjivale opadanje brojnog stanja redovne vojske. Medju njima su bile Srpska dobrovolja{ka garda @eljka Ra`njatovi}a (kasnije poznati kao Arkanovi Tigrovi) i ^etnici Vojislava [e{elja, a muslimansko stanovni{tvo posebno je strahovalo zbog nediscipline i okrutnosti i jednih i drugih. JNA, a posebno njeno vazduhoplovstvo, aktivno je sura|ivala sa ovim paravojnim jedinicama i pomagala im tokom 1991. i 1992, za vrijeme operacija u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini, te ih velikodu{no opremala oru`jem i oru|em.

111. Secesijom Slovenije i Hrvatske u junu 1991. te kasnijim raspadom federacije po republikama, nacionalistima se -inilo da je otvoren put i za Veliku Srbiju i za Veliku Hrvatsku. Sloveniji, u kojoj je `ivio veoma mali broj Srba i koja nije imala nikakvu ulogu u istoriji i tradiciji srpskog naroda, dozvoljena je secesija uz relativno slabu intervenciju iz Beograda. ^im je postalo jasno da Slovenija, koja je zadr`ala znatne koli-ine oru`ja i opreme za svoje jedinice TO, nema namjeru da podlegne onim snagama JNA koje je Beograd bio spreman uputiti u poku{aju da je zadr`i u federaciji, glavni cilj JNA bio je da obezbijedi uspje{no povla-enje svojih jedinica i opreme.

112. Sa Hrvatskom je pri-a bila druga-ija - i ona je zadr`ala zna-ajne koli-ine oru`ja za svoju TO, ali u Hrvatskoj je, suprotno Sloveniji, `ivio velik broj Srba na onom {to se smatralo srpskom zemljom koja se nije bez osporavanja mogla ostaviti u granicama sada nezavisne Republike Hrvatske. Izbio je rat izme|u JNA i hrvatskih Srba sa jedne strane, i onih snaga koje je Hrvatska vlaga mogla sakupiti sa druge strane. U po-etnoj fazi tog sukoba Srbi su postigli znatan uspjeh. Do kraja 1991. JNA je okupirala one dijelove nekada{nje Republike Hrvatske u kojima su `ivjeli brojni Srbi, uklju-uju}i, naravno, i dvije samoproklamovane autonomne srpske teritorije. JNA, koja je sad bila u velikoj mjeri srpska i crnogorska sila, imala je ustavnu ulogu obezbje|ivanja integriteta federacije, te je napad na Hrvatsku mogao biti i predstavljen u tom smislu.

(c) Podjela JNA

113. Secesijom nesrpskih republika i priznanjem Srbije i Crne Gore da Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija više ne postoji, JNA više nije mogla djelovati kao narodna armija. Na sastanku ministara vanjskih poslova Evropske zajednice 6. oktobra 1991. izražena je zabrinutost zbog izvještaja da se "pokazalo da JNA više nije neutralna i disciplinovana institucija". (Dokaz Tužilaštva br. 48) Ipak je u Bosni ostala dosta snažna uprkos secesiji te republike. To je bio problem: kako pretvoriti JNA u armiju onog što je preostalo od Jugoslavije, odnosno armiju Srbije i Crne Gore, a ipak zadržati u srpskim rukama kontrolu nad značajnim dijelovima Bosne i Hercegovine i istovremeno se pretvarati da su ispoštovani međunarodni zahtjevi za odlazak JNA iz Bosne i Hercegovine. Dana 15. maja 1992. Savjet bezbjednosti je svojom Rezolucijom 752²⁶ zahtijevao da u Bosni i Hercegovini sve intervencije od strane jedinica JNA izvana odmah prestanu, te da se te jedinice ili povuku ili da se stave pod kontrolu vlade Republike Bosne i Hercegovine, ili da se rasformiraju i razoruaju.

114. Pronađeno je rješenje, bar što se Srbije tiče, u prekomandovanju u Bosnu i Hercegovinu svih bosanskih Srba, vojnika koji su služili u jedinicama JNA na drugim mjestima, te povlačenju svih ne-Bosanaca iz Bosne i Hercegovine. To je naizgled trebalo zadovoljiti međunarodne zahtjeve dok bi u Bosni i Hercegovini istovremeno ostale velike srpske oružane snage. Oružanim snagama koje su kasnije postale vojska Republike Srpske (VRS) u Bosni i Hercegovini zapovijedali bi oficiri bivše JNA. Tako je ta nova armija naslijedila i oficire i ljudstvo iz JNA kao i značajne količine oružja i opreme, uključujući 300 tenkova, 800 oklopnih transportera i preko 800 komada teške artiljerije. Ostatak bivše JNA postaje vojska nove Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora), poznata kasnije kao VJ.

115. Formalno povlačenje JNA iz Bosne i Hercegovine izvršeno je 19. maja 1992; VRS je zapravo bila proizvod raspada stare JNA i povlačenja njenih nebosanskih dijelova u Srbiju. Međutim, većina komandanata jedinica bivše JNA, ako ne i svi, skoro svi Srbi, koji su se 18. maja 1992. sa svojim jedinicama našli na dužnosti u Bosni i Hercegovini, ostali su na dužnosti kao komandanti svojih jedinica tokom 1992. i 1993. ne vraćajući se u Srbiju, bez obzira da li su porijeklom bili bosanski Srbi ili ne. Ovo je vrijedilo i za većinu oficira i podoficira. Iako su tada formalno bili

pripadnici VRS, a ne bivše JNA, nastavili su primati plate od vlade Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora), a penzije od te vlade dobijali su i oni koji su s vremenom penzionisani. Na sastanku oficira zaduženih za logistiku general Vorjeki, tada u VRS, ali do 18. maja 1992. načelnik taba tehničke uprave JNA u Beogradu, objavio je da će svi aktivni pripadnici na službi u VRS nastaviti primati plate od savezne vlade iz Beograda, koja će nastaviti finansirati VRS kao što je činila i sa JNA, sa istim brojnim stanjem oficira kakvo je zabilježeno 19. maja 1992. Oružje i oprema kojim je bila naoružana nova VRS bili su oni isti koje su jedinice imale dok su bile u sastavu JNA. Poslije 18. maja 1992. oružane snage Bosne i Hercegovine nastavile su se snabdijevati iz Srbije.

116. General Kadijević je o ulozi JNA u Bosni i Hercegovini rekao: "jedinice i tabovi bivše JNA činili su kičmu vojske Srpske Republike (Republika Srpska), sa sve oružjem i opremom". Takođe je dodao: "prvo je JNA, a zatim armija Republike Srpske koju je JNA postavila na noge, pomogla da se oslobode srpske teritorije, zaštititi srpski narod i stvore povoljni vojni preduslovi za ostvarivanje interesa i prava srpskog naroda u Bosni i Hercegovini političkim sredstvima..." (Dokaz Tužilaštva broj 30)

117. Vrijedi napomenuti da je u svom izvještaju od 3. decembra 1992. Generalni sekretar Ujedinjenih nacija spomenuo događaje oko JNA i njeno navodno povlačenje iz Bosne i Hercegovine, zaključivši: "Iako se JNA potpuno povukla iz Bosne i Hercegovine, zajedno sa opremom ostavljeni su njeni bivši pripadnici bosanskog srpskog porijekla da čine vojsku Srpske Republike".²⁷

118. Uprkos objavljenom povlačenju JNA iz Bosne i Hercegovine u maju 1992, aktivni elementi nekadašnje JNA, sada prekršteni u VJ, sarajivali su sa VRS u Bosni i Hercegovini. Posebno su u Bosni i Hercegovini i nakon povlačenja u maju 1992. ostali vazduhoplovci i avioni koji su sarajivali sa VRS tokom 1992. i 1993. Bivši komandant 2. vojne oblasti JNA, sa sjedištem u Sarajevu, general Ratko Mladić, postao je komandant VRS nakon objavljenog povlačenja JNA iz Bosne i Hercegovine.

---

²⁶ UN Doc. S/RES/752 (1992)

²⁷ Izvještaj Generalnog sekretara u vezi sa situacijom u Bosni i Hercegovini, U.N. Doc. A/47/747.

119. Po-etkom 1992, poslije neprijateljstava na podru-ju Mostara u Bosni i Hercegovini 1991, JNA je poduzela brojne napade na druga podru-ja u Bosni i Hercegovini. Tokom aprila 1992. takvim napadima osvojeni su mnogi gradovi i mjesta. Podgori-ki korpus biv{e JNA i sada{nje VJ ve}im dijelom 1992. ostao je u Bosni i Hercegovini pod komandom generala Mom-ila Peri{i}a i u-estvovao u ubijanju Muslimana i Hrvata na podru-ju Mostara. Taj korpus iz Crne Gore ostao je u Bosni i Hercegovini tokom ljeta i jeseni 1992, sve do septembra te godine. General Peri{i} kasnije je postao Vrhovni komandant Vojske Jugoslavije.

120. Banjalu-ki korpus, 5. korpus biv{e JNA, postao je sastavni dio VRS u Bosni i Hercegovini i nazvan je 1. kraji{ki korpus, ali mu je komandant ostao isti, general-potpukovnik Tali}. Ako isklju-imo pozadinske trupe, korpus je imao oko 100.000 ljudi, u odnosu na mirnodopsko stanje od 4.500 ljudi. Oslanjao se na istu logistiku kao i dok je bio korpus u JNA, na pozadinsku bazu u Banja Luci, koja je, kao i za vrijeme JNA, imala istog komandanta, pukovnika Osmana Selaka, koji je dao iskaz pred Pretresnim vije}em. Jedinice ovog korpusa u-estvovale su u napadu na gradi} Kozarac 24. maja 1992. Jedinice su snabdijevane hranom i municijom iz te pozadinske baze, iste logisti-ke baze iz koje se korpus snabdijevao dok je bio u sastavu JNA.

121. Neposredno prije napada na Kozarac, u izjavi od 12. maja 1992, Komisija visokih funkcionera Savjeta za bezbjednost i saradnju u Evropi objavila je da se agresija na Bosnu i Hercegovinu nastavlja "nemilosrdnim napadom na Sarajevo i neprekidnim borbama na drugim mjestima, uz upotrebu vazduhoplovstva i te{kog naoru`anja JNA" (Dokaz Tu`ila{tva broj 77), zaklju-iv{i da to jasno pokazuje kr{enje obaveza preuzetih od strane vlasti u Srbiji i od strane JNA.

8. Vojne operacije

122. Osnivanje srpskih autonomnih oblasti i sve {to je uslijedilo bilo je jedino mogu}e zahvaljuju}i srpskoj vojnoj mo}i. Sukob izme|u Srbije i Hrvatske odigrao je zna-ajnu ulogu u podjeli Bosne i Hercegovine po nacionalnoj osnovi i time utro put za sve {to }e se kasnije desiti. Taj sukob, koji je poprimio formalan oblik nakon {to je Hrvatska proglasila svoju nezavisnost u junu 1991, uveliko je poslu`io da se poja-a zategnutost izme|u tri etni-ke grupe u Bosni i Hercegovini, s tim da su bosanski Srbi

i Hrvati suosjećali sa svojim zaraćenim sunarodnjacima preko granice, a mnogi bosanski Muslimani nisu uopšte suosjećali sa onim što su smatrali agresivnom invazijom Srba na Hrvatsku, u kojoj je JNA podržavala hrvatske Srbe. Vlada Bosne i Hercegovine, u kojoj su dominirali Muslimani, poručila je bosanskom stanovništvu da se ne odaziva na mobilizaciju JNA, smatrajući rat srpskom agresijom u kojoj Bosna i Hercegovina ne želi učestvovati. Mnogi bosanski Srbi odazvali su se na mobilizaciju, ali vrlo mali broj bosanskih Muslimana ili Hrvata. Kasnije ćemo navesti kako je, u kombinaciji sa sličnim incidentima na drugim mjestima, JNA, koja je osamdesetih godina bila istinski narodna, savezna vojska, ubrzo postala skoro isključivo srpska, i to na svim nivoima.

123. Svojom upadom u Hrvatsku, JNA, koju je u oktobru 1991. Hrvatska proglasila invazionom silom, namjeravala je da očuva integritet srpskog naroda i Srbe u preteno srpskim dijelovima Hrvatske i, ako bude moguće, porazom Hrvatske na terenu i rušenjem hrvatske vlade. Pokazalo se da je drugi cilj izvan njene mogućnosti, iako je uspjela podržati srpske autonomne oblasti u Hrvatskoj i izvući najveći dio svog oružja i vojske iz sada već nezavisne Hrvatske. Tako se 1991. vlada Republike Bosne i Hercegovine zatekla sa područjima pod srpskom kontrolom duž svoje zapadne i sjeverne granice, u oblastima koje su dotad bila hrvatska teritorija, i sa jakim, teško naoružanim snagama JNA smještenim u samoj Bosni i Hercegovini.

124. Ulazak mnogobrojne vojske JNA, koja se povlačila iz Hrvatske u Bosnu i Hercegovinu, unio je veliku zategnutost. Početkom 1992. u Bosni i Hercegovini bilo je oko 100.000 vojnika JNA sa preko 700 tenkova, 1.000 oklopnih transportera, mnogo teškog naoružanja, 100 aviona i 500 helikoptera, sve pod komandom Generalštaba JNA u Beogradu. Vlada Republike Bosne i Hercegovine, još uvijek nominalni predstavnik sve tri nacionalne skupine, a koja još nije bila proglasila svoju nezavisnost, bila je suočena sa dva velika problema: problemom nezavisnosti i problemom odbrane, koji su obuhvatali kontrolu nad mobilizacijom i operacijama oružanih snaga. U aprilu 1992. uz nezavisnost je došlo osnivanje vlastitog štaba odbrane, a u julu je službeno osnovala vlastitu vojsku. SDS se distancirala od zakonodavnih tijela i vlade nezavisne Bosne i Hercegovine i osnovala nezavisnu srpsku vladu Republike Srpske.

125. Jedna od neposrednih posljedica pred najavljeno povla-enje JNA 19. maja 1992. bilo je to da su Srbi preuzeli svu upravnu vlast u podru-jima pod svojom kontrolom. Dalje, izme|u marta i maja 1992. JNA je napala i zauzela nekoliko podru-ja koja su sa-injavala glavne ulazne ta-ke u Bosnu ili su se nalazila na glavnim logisti-kim i komunikacionim linijama, kao {to su Bosanski Brod, Derventa i Bijeljina, Kupres, Fo-a i Zvornik, Vi{egrad, Bosanski [amac, Vlasenica, Br-ko i Prijedor. Prvi napad izvr{en je na Bosanski Brod 27. marta 1992. Istovremeno je do{lo do sukoba u Derventi. U Bijeljini se desio incident 2. aprila, a istih dana i u Kupresu. To je bilo neposredno prije no {to je Evropska Zajednica priznala nezavisnost Bosne i Hercegovine 7. aprila 1992, a retroaktivno od 6. marta 1992. U Bosanskom [amcu je 4. odred JNA u{ao u grad, presjekao telefonske veze i pucao po gradu. Bilo je ne{to otpora od strane ne-Srba, koji je ubzo ugu{en dolaskom tenkova i oklopnih vozila JNA. U Vlasenici je sukob po-eo 22. aprila, kada je policijsko vozilo prolazilo ulicama i putem razglasa tra`ilo predaju svog oru`ja. Snage JNA preuzele su sve vitalne funkcije u gradu, uklju-uju}i op{tinu, banku, po{tu, policiju i zgradu suda, a bilo je prisutno veoma mnogo uniformisanih ljudi, kao i nekih lokalnih Srba sa oru`jem. Dana 29. aprila 1992. Prijedor je zauzet bez prolijevanja krvi, kao {to se navodi kasnije, a 30. aprila 1992. srpske snage su digle u zrak dva mosta u Br-kom. Dana 19. maja 1992. najavljeno je povla-enje JNA iz Bosne i Hercegovine, ali je VRS nastavila sa napadima.

126. Preuzimanje vlasti od strane vojske uglavnom je pra}eno granatiranjem, snajperskim napadima i sakupljanjem ne-Srba sa podru-ja. Posljedica ovakve taktike -esto je bila pogibija civila i bijeg ne-Srba. Zatim su preostali ne-Srbi prisiljavani da se okupe na sabirnim mjestima u gradovima kako bi bili protjerani sa tog podru-ja. Brojni ne-Srbi su zatvarani, premla}ivani i prisiljavani da pjevaju -etni-ke pjesme, oduzimane su im dragocijenosti, a sve je to pra}eno ra{irenim uni{tavanjem li-ne imovine i nekretnina.

B. Opftina Prijedor

1. Zna-aj opftine Prijedor

127. Opština Prijedor bila je značajna za Srbe zbog toga što je predstavljala dio kopnenog koridora koji je spajao srpska područja u hrvatskoj Krajini na zapadu sa Srbijom i Crnom Gorom na istoku i jugu. Važnost područja odražava se u izjavi Osmana Selaka, Muslimana koji je do jula 1992. bio pukovnik u JNA. Dana 18. maja 1992. on je prisustvovao sastanku sa general-potpukovnikom Talićem, komandantom 5. korpusa. Na tom sastanku odbor Kriznog štaba Autonomne oblasti Krajina zahtijevao je cestovni koridor od Banja Luke prema Srbiji, za koji je rečeno da je od suštinske važnosti za snabdijevanje jedinica vojske Republike Srpske, budući da je to jedina kopnena veza između zapadne Bosne i Srbije. Koridor je bio posebno potreban zbog unošenja materijalno tehničkih sredstava, uključujući i naoružanje, iz Srbije.

2. Opština Prijedor prije preuzimanja

128. Prije preuzimanja, opština Prijedor bila je etnički relativno miješano područje, iako je sastav stanovništva pokazivao laganu ali značajnu promjenu u desetogodišnjem razdoblju od 1981. do 1991. godine. Prema popisu stanovništva iz 1981, Srba je bilo 5% više nego Muslimana, dok se u 1991. taj omjer promijenio u korist Muslimana, koji su tada bili većinsko stanovništvo na opštini. Od ukupno 112.000 stanovnika, 49.700 (44%) bili su Muslimani, oko 40.000 (42,5%) Srbi, dok su ostatak sačinjavali Hrvati (5,6%), Jugoslaveni (5,7%) i stranci (2,2%). Tako su Muslimani predstavljali najveću etničku skupinu u opštini, dok su u većini opština oko Prijedora Srbi bili većinsko stanovništvo.

129. Prije izbijanja rata, razne etničke skupine u opštini Prijedor složno su živjele u zajedništvu, uz limitirane znakove podjele. Bilo je dosta mješovitih brakova i prijateljstava koja su premoćavala etničke granice. Jedan svjedok opisao je odnose u Prijedoru kao simbol "bratstva i jedinstva bivše Jugoslavije uopšte, jer u poređenju sa drugim gradovima u Bosni i Hercegovini ovdje nije bilo većih međunacionalnih sukoba". Međutim, u okolnim područjima, gdje su skupine ponekad bile više izolirane i homogene, ostao je izvjestan prezir prema drugim etničkim skupinama.

3. Kontekst preuzimanja opštine Prijedor

130. Postojela je zategnutost pogoršana je propagandom i političkim manevrima, sredstvima koja je Milošević zagovarao kako bi ravnotežu snaga u bivšoj Jugoslaviji

promijenio u korist Srbije. Već smo spomenuli propagandnu aktivnost u općtini Prijedor, ali vrijedi ponoviti iskaz Muharema Nezirevića, Muslimana i bivšeg glavnog urednika prijedorskog radija. On je svjedočio o tome kako su dvojica novinara Radio Prijedora, koji su bez njegovog odobrenja otišli da izvještavaju o ratu, pokupljeni oklopnim vozilom i vraćeni sa fronta u uniformama. Nezirević tvrdi da njihovi izvještaji nisu bili objektivni; Hrvate su nazivali ustašama koji prijete da će napraviti vijenac od prstiju srpske djece. Novinari su ipak uspjeli objaviti svoje izvještaje. Dalje je izjavio da su skoro svi zaposleni u radio stanici bili Srbi, koji su naposljetku pošli da ignoriraju njegove naloge, tako da ih je, dok je još imao odgovornost, jedino mogao kontrolisati ograničavajući im vrijeme emitovanja. Takva propaganda postajala je sve djelotvornija, budući da pojedinci u općtini Prijedor već u proljeće 1992. nisu više mogli primati TV programe iz Sarajeva, već jedino one iz Beograda, Novog Sada, Banja Luke i sa Pala. Kao što smo već rekli, takva propaganda imala je polarizirajući utjecaj širom bivše Jugoslavije, a općtina Prijedor nije bila izuzetak. U ovakvoj situaciji osnovane su i nastavile da rade političke stranke u Prijedoru, kao i u ostatku Jugoslavije.

131. Prema izjavi Mirsada Mujadžića, predsjednika općinskog odbora SDA u Prijedoru od njegovog osnivanja u avgustu 1990, bilo je nekoliko pokušaja saradnje sa ostalim strankama u vremenu do 18. novembra 1990, kada su održani izbori za općinsku skupštinu u Prijedoru. U tu svrhu održan je jedan zajednički miting, ali je lokalno rukovodstvo SDS oštro kritikovano zbog svog učestvovanja, što je zaustavilo svaku daljnju saradnju. SDA je takođe predložila zajednički plakat za izbore sa porukom "Živjeli smo i dalje ćemo živjeti zajedno", sa namjerom da pokaže da su skladni međunacionalni odnosi mogući u novoj demokratiji. Na plakatu se srpski simbol nalazio između hrvatskog i muslimanskog. HDZ je pozitivno reagovala i postavila plakate u područjima gdje su dominirali Hrvati. SDS, koja je usmeno prihvatila plakat, odbila je da ga istakne u srpskim područjima. U etnički mješanim zajednicama Muslimani su postavili plakate, ali su ih srpski aktivisti cijepali. Kao što smo već rekli, s približavanjem izbora SDS nije skrivala svoju podršku Miloševićevoj politici, uključujući i pjevanje nacionalističkih srpskih pjesama na mitinzima i širenje propagande koja je promovisala mržnju prema ne-Srbima. SDA je i službeno i nezvanično upozoravala rukovodstvo SDS na ovakvo ponašanje, ali im je reklo da to nije službena politika nego ponašanje nekolicine neodgovornih pojedinaca. S približavanjem izbora, srpska propaganda je postajala sve učestalija.

132. U prijedorskoj skupštini opštine, za koju su održani izbori u novembru 1990, bilo je 90 mjesta, a opština Prijedor dijelila se na pet glasačkih jedinica. Svaka stranka imala je na listi u ukupno 90 kandidata. Nakon izbora, SDA je dobila 30 mjesta, SDS 28, HDZ 2, a 30 mjesta su dobile druge stranke, takozvane opozicione stranke, kao što su Socijaldemokrati, Savez liberala i Reformske snage. Kao pobjednička stranka, SDA je imala pravo da prva odabere ljude za ključne funkcije vlasti i da oformi organe vlasti na nivou opštine. U tom smislu, volje SDA, HDZ i SDS donijele su odluku na nivou republike da se opozicione stranke isključe iz formiranja vlade. Tako je, prema tvrdnji SDA, ako bi se postupilo prema rezultatima izbora SDA imala pravo da imenuje ljude na 50% funkcija, dok bi SDS i HDZ imale pravo na preostalih 50%. SDS je, međutim, insistirala na 50% mjesta za sebe. Vođeni su pregovori, uključujući i improvizovani sastanak između Srđe Srdića, predsjednika prijedorskog opštinskog odbora SDS, Radovana Karadžića, predsjednika SDS, i Mirsada Mujadžića, predsjednika opštinskog odbora SDA Prijedor. Radovan Karadžić je savjetovao lokalnom SDS da na kraju rješenje i stranke su se konačno dogovorile da će SDS dobiti 50%, a da će SDA dati HDZ jedan dio od svojih 50%. Ovaj dogovor postignut je u Skupštini opštine u Prijedoru u januaru 1991. Kao posrednik, tom sastanku prisustvovao je i Velibor Ostojić, tadašnji vršilac dužnosti ministra za informacije u vladi Republike Bosne i Hercegovine i jedan od Karadžićevih povjerenika.

133. Nakon postizanja dogovora, iskrsle su poteškoće između SDA i SDS oko podjele važnih funkcija u organima vlasti, iako je bilo dogovoreno da će i predsjednik opštine Prijedor i načelnik milicije biti iz SDA. Bilo je još jedna važna funkcija u miliciji, koje su uzeli Srbi. Odbijeni su svi argumenti za etničku ravnotežu na tim funkcijama, kao i na drugim funkcijama u društvenim i privatnim firmama i institucijama. SDS je uporno podržavala svoje kandidate i čuvala tadašnje stanje, po kojem su Srbi držali oko 90% funkcija u finansijskim institucijama, te društvenim i javnim preduzećima.

4. Uvod u preuzimanje opštine Prijedor

134. U podržavanju stvaranja velike Srbije, koja je iz teorije pošla prelaziti u stvarnost nakon izbora 1990, SDS je brzo pošla osnivati zasebne strukture vlasti. U Prijedoru je SDS, prema uputama centralne SDS, potajno osnovala odvojenu srpsku

skupštinu, čiji je prvi predsjednik bio zamjenik predsjednika zvanog skupštine opštine, kao i odvojenu miliciju i jedinicu službe bezbjednosti, koje su bile u bliskoj vezi sa srpskim funkcionerima izvan opštine. To se dogodilo oko šest mjeseci prije preuzimanja grada Prijedora, a njihovo postojanje skrivano je od ne-Srba. Planiranje preuzimanja, koje je obuhvatalo i osnivanje srpskog Sekretarijata unutrašnjih poslova (SUP), odvijalo se u kasarni u Prijedoru uz učestvovanje svih zaposlenih Srba iz legitimnog SUP-a u Prijedoru. U ovu pripremu uključeno je i neovlašteno vraćanje nezakonitog oružja zaplijenjenog od Srba i pomaganje srpske vojske u zaobilaznoj kontrole pri ulasku u kasarnu u Prijedoru.

135. Veza između zasebnih srpskih struktura vlasti u Prijedoru i onih izvan Prijedora postala je očita kada se srpska skupština u Prijedoru priključila Autonomnoj regiji Krajini, dijelu Republike Srpske koju je SDS smatrala dijelom buduće "nove Jugoslavije". Srpsko rukovodstvo kasnije je priznalo da je preuzimanje unaprijed planirano i da je predstavljalo dio koordinirane akcije. Otprilike godinu dana kasnije, načelnik milicije je u razgovoru za *Kozarski vjesnik* izjavio da je milicija "blisko saradivala" sa vojskom i političarima, te da je primao upute iz taba milicije u Banja Luci i iz Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske, jer je to bila združena akcija političara, milicije i vojnih vlasti. (Dokazni predmet Tužilaštva broj 92)

136. Na političkom planu, posljednji sastanak Skupštine opštine Prijedor prije preuzimanja bio je vrlo buran. SDS je htjela ostati sa Srbijom kao dio Jugoslavije, naglašavajući da svi Srbi trebaju ostati u jednoj državi. Zbog ovog neslaganja sa ne-Srbima, koji su željeli da se povuku iz federacije, SDS je predložila podjelu opštine Prijedor. Proglasila je 70% teritorije srpskom i objavila kartu na kojoj je opština podijeljena između Srba i Muslimana. Muslimanima su dodijeljena okolna sela i dio grada Prijedora u kojem su živjeli uglavnom Muslimani, dok je centralni dio grada Prijedora, uključujući sve institucije i skoro svu industriju, bio rezerviran za Srbe. Muslimani su se bunili, s tim da je predsjednik lokalnog SDA predložio da izvjesna područja, uključujući i sam grad Prijedor, ostanu neutralna, naglašavajući da bi stvarno provođenje takve podjele u svakom slučaju bilo veoma teško zbog velike izmiješanosti raznih etničkih grupa.

5. Preuzimanje grada Prijedora

137. Dana 30. aprila 1992. SDS je bez prolijevanja krvi zauzela grad Prijedor, uz pomoć vojnih i policijskih snaga. Samo preuzimanje izvršeno je u ranim jutarnjim satima, kada su naoružani Srbi zauzeli položaje na kontrolnim punktovima po cijelom Prijedoru, sa vojnicima i snajperistima na krovovima glavnih zgrada. Vojni položaji vidjeli su se po cijelom gradu, a srpska zastava sa četiri ćirilična slova "s" vijorila se na zgradi opštine. Vojnici JNA, u raznolikim uniformama, zauzeli su sve najvažnije institucije, kao što su radio stanica, dom zdravlja i banka. Ušli su u zgrade, izjavili da su preuzeli vlast i objavili da mijenjaju naziv opštine Prijedor u "Srpska opština Prijedor". Muharem Nezirević, u to vrijeme glavni urednik Radio Prijedora, pozvan je u radio stanicu rano ujutro 30. aprila 1992. Kada je došao, radio stanicu je bila opkolila vojska, a Milomir Stakić, koji je prije preuzimanja bio potpredsjednik skupštine opštine, a zatim je postao predsjednik skupštine srpske opštine, preko radija je objasnio šta se dogodilo i šta SDS namjerava uraditi sa opštinom Prijedor.

138. Izgovor za preuzimanje bio je telefaks koji je 29. aprila 1992. prenijela beogradska televizijska stanica, u smislu da je vođa teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine dao instrukcije lokalnim teritorijalnim odbranama da napadaju i ometanju JNA za vrijeme povlačenja iz te Republike, iako su vlasti iz Sarajeva odmah izjavile da je faks lažan i javno ga demantovale. Uprkos ovoj prividnoj spontanosti, *de facto* srpske vlasti Prijedora, uključujući Milomira Stakića, jasno su izjavile da preuzimanje nije bilo spontana reakcija na telefax nego završna faza dugo pripremanog plana.

6. Prijedor nakon preuzimanja: osnivanje Kriznog štaba

139. Osnovan je lokalni Krizni štab (Krizni štab Prijedor), koji je proveo niz odluka Kriznog štaba ARK. Pored restrikcija vezanih za život ne-Srba, o kojima ćemo govoriti kasnije, odmah je uspostavljena kontrola nad dva lokalna sredstva za javno informisanje, Radio Prijedorom i *Kozarskim vjesnikom*, kojima je širenje propagande od tada postalo glavna funkcija. Štab je također bio zadužen za mobilizaciju, te su do sredine maja 1992. skoro svi Srbi mobilizirani ili u redovnu vojsku, ili u rezervu ili u miliciju. Istovremeno su upućivani i pozivi na predaju oružja, koji su, iako upućeni stanovništvu uopšte, provođeni samo prema Muslimanima i Hrvatima, od kojih se većina odazvala iz straha od kazne.

Istovremeno je mobilizacija Srba omogućavala distribuciju oru`ja srpskom stanovni{tvu.

7. Incident u Hambarinama i po-etak napada na susjedna podru-ja

140. Kao rezultat pove}ane me|unacionalne napetosti, razne grupe postavljale su blokade na cestama i kontrolisale ih. Jedna takva muslimanska blokada nalazila se u Hambarinama, a incident koji se tamo odigrao 22. maja 1992. poslu`io je kao izgovor za napad srpskih snaga na to podru-je. Jedan automobil kojim je upravljao Hrvat i u kojem su se nalazila ~etiri uniformisana Srbina, koji su mo`da bili pripadnici neke paravojne jedinice, zaustavljen je na kontrolnom punktu i putnicima je nare|eno da predaju oru`je. Izgleda da su odbili, te je do{lo do pucnjave, u kojoj su ubijena dva Srbina i jedan Musliman. Nakon incidenta, krizni {tab op{tine Prijedor objavio je putem prijedorskog radija ultimatum stanovnicima Hambarina i okolnih sela da vlastima u Prijedoru predaju ljude koji su bili na kontrolnom punktu, kao i sve oru`je. U ultimatumu je re~eno da }e, ako se zahtjev ne ispuni do sljede}eg dana u podne, uslijediti napad na Hambarine. Vlasti u Hambarinama odlu-ile su da ne ispune uslove ultimatumu, te su nakon isteka roka Hambarine napadnute. Nakon nekoliko sati artiljerijskog granatiranja, srpske oru`ane snage u{le su u ovo podru-je uz podr{kku tenkova i drugog naoru`anja, a nakon kratke sporadi-ine borbe lokalne vo|e sakupile su i predale ve}inu oru`ja.

141. Do tada su mnogi stanovnici ve} pobjegli u druga podru-ja pod muslimanskom ili hrvatskom vla{u, kre}u}i se ka sjeveru, prema drugim selima, ili ka jugu, prema {umi, koja je tako|e granatirana. Jedan broj stanovnika naposljetku se vratio u Hambarine, tada ve} pod srpskom kontrolom, iako samo privremeno, jer je 20. jula 1992. do{lo do posljednjeg ve}eg -i{enja op{tine, kada je iz Hambarina i obli`nje Ljubije etni-ki o-i{eno oko 20.000 ne-Srba.

8. Napad na podru-je Kozarca

142. Nakon preuzimanja Prijedora do{lo je do zategnutosti izme|u novih srpskih vlasti i Kozarca, u kojem se nalazila velika koncentracija muslimanskog stanovni{tva op{tine Prijedor. U {irem podru-ju Kozarca `ivjelo je oko 27.000 ne-Srba, a od 4.000 stanovnika gradi}a Kozarca, 90% su bili Muslimani. Kao posljedica ove zategnutosti,

etni-ki mjesta kontrolne punktove su dopunjavali i kasnije ih zamijenili srpski kontrolni punktovi postavljeni na raznim mjestima širom područja Kozarca, kao i neslužbena stražarska mjesta koja su uspostavili naoružani muslimanski građani.

143. Vođeni su pregovori između delegacije građana Kozarca i Kriznog štaba opštine Prijedor, ali bezuspješno. Dana 22. maja 1992. isključene su telefonske linije i postavljena je blokada Kozarca što je veoma otežavalo ulazak i izlazak iz Kozarca. Teritorijalnoj odbrani Kozarca upućen je ultimatum kojim se tražilo da se TO Kozarca i milicija obavežu na lojalnost i priznaju podređenost novim vlastima u srpskoj opštini Prijedor, te da predaju svo oružje. Proširile su se glasine o egzodusu Srba iz Kozarca. Oko dva sata poslijepodne 24. maja 1992, nakon što je u podne istekao ultimatum i nakon objave putem prijedorskog radija, napadnut je Kozarac. Napad je započeo teškim granatiranjem, nakon čega je uslijedio prodor tenkova i pješadije. Nakon granatiranja srpska pješadija je ušla u Kozarac i počela paliti kuće jednu za drugom. Objavljeno je da je do 28. maja 1992. uništeno oko 50% Kozarca, dok je preostala šteta nastala u razdoblju između juna i avgusta 1992. Nakon što je grad očišćen od stanovnika, kao i u ostalim prethodno muslimanskim područjima, vojnici su krali i pljačkali sve dok Kozarac, prema opisu nekoliko svjedoka, nije ostao "bez života".

144. Prilikom napada na Kozarac pazilo se da se ne nanese šteta srpskoj imovini. Azra Blažević je svjedočila da su poslije postizanja sporazuma koji je dozvoljavao ljudima da napuste Kozarac 26. maja 1992. vojnici povezani sa srpskim snagama naredili jedinoj Srпкиnji koja je ostala u bolnici da pokaže svoj stan, kako ga ne bi oštetili. Predloženi su dokazi o upotrebi natpisa "srpska kuća - ne diraj" na srpskoj imovini, a srpska pravoslavna crkva je, za razliku od džamije, preživjela napad i kasnije uništavanje. Isto tako, prethodno srpska sela kao što su Rajkovići i Podgradje ili nisu granatirana uopšte, ili su granatirana samo slučajno. Dana 26. maja 1992. postignut je sporazum koji je dozvoljavao ljudima da se predaju i napuste grad.

145. Dana 27. maja 1992. visoki vojni oficiri sastali su se radi instrukcija o napadu na Kozarac. General potpukovnik Talić, kao komandant Banjalukog korpusa, 5. korpusa bivše JNA, obavještavao je da je 800 ljudi ubijeno prilikom napada na Kozarac i da je 1.200 zarobljeno. U jedinicama korpusa ubijena su četiri vojnika, a petnaest je ranjeno. Pukovnik Vladimir Arsić komandovao je 343. mehanizovanom brigadom,

koja je bila angažovana u napadu, a major Radmilo Zeljaja bio je direktno zadužen za napad. Obojica su bili bivši oficiri JNA. Napad na Kozarac, kao i sve aktivnosti vezane za aktivnu borbu, morao je u skladu sa procedurom vojnog zapovjedništva odobriti general-potpukovnik Tali, koji je jedini mogao narediti da se jedinice angažuju u borbenim dejstvima.

146. Za vrijeme napada civilno stanovništvo potražilo je zaklon na raznim mjestima, a sa ulaskom u Kozarac srpske policije, koja je tražila da ljudi napuste svoja skloništa, formirale su se duge kolone civila koji su odvođeni na mjesta gdje su sakupljani i razdvajani. Za razliku od Hambarina, nesrpskom stanovništvu nije dozvoljeno da se nakon napada vrati u Kozarac, te su, uz nekoliko izuzetaka, muškarci odvedeni u logore Keraterm ili Omarsku, a žene i starci u logor Trnopolje. Do kraja ljeta područje je napuštano, s tim da su mnoge zgrade koje nisu oštećene za vrijeme napada naknadno opljačkane i uništene. Vremenom su se malobrojni srpski stanovnici vratili i Srbi raseljeni sa drugih područja doselili su se u Kozarac. Danas su opština Prijedor i grad Kozarac ogromnom većinom srpski; političke vođe i funkcioneri u policiji su Srbi.

9. Postupanje sa ne-Srbima

147. Odmah nakon osnivanja, Krizni odbor ARK počeo je donositi odluke o postupanju sa ne-Srbima. Predsjednik Kriznog odbora ARK, Radoslav Brlić, imao je ekstremna gledišta u pogledu velike Srbije i prihvatanja drugih nacionalnosti na toj teritoriji. Njegov stav, koji se neprekidno ponavljao u sredstvima javnog informisanja, bio je da se na teritoriji koja je imala biti Velika Srbija može prihvatiti najviše dva posto ne-Srba. Da bi obezbijedio ovaj postotak on je na banjalučkom radiju zagovarao direktnu borbu, uključujući i ubijanje ne-Srba. Isto tako, Radislav Vukić, predsjednik opštinskog odbora SDS u Banja Luci i predsjednik regionalnog odbora SDS, kao i izabrani član glavnog odbora SDS za Bosnu i Hercegovinu, bio je također ekstremista koji je putem medija objavio svoju odluku da ne dozvoljava ženama ne-Srkinjama da se porajaju u banjalučkoj bolnici. Također je izjavio da sve mjekovite brakove treba razvesti i poništiti, a da djeca iz mjekovitih brakova "valjaju samo za pravljenje sapuna". Stavovi koje su ova dvojica istaknutih srpskih vođa iznosili, a koji su svojevremeno smatrani ekstremnim, do 1992. postali su prevladavajući stavovi rukovodstva SDS, a njihovo prihvatanje bilo je preduslov za napredovanje u SDS. Na

pojedince izvan SDS koji se nisu slagali sa sve ekstremnijim stavovima rukovodstva SDS vr{eni su razni pritisci, izme|u ostalog otpu{tani su s posla, prijetilo im se, premla}ivani su, a u ku}e ili pod automobile im je postavljan eksploziv. Politi-arima i iz SDS i iz drugih stranaka koji se nisu slagali sa ovom politikom prijetilo se povredama ili smr}u, te su mnogi od njih stoga napustili ovo podru-je. Nakon vi{e mitinga za mir {irom Banja Luke, a koji su na kraju obustavljeni blokadom na kontrolnim punktovima je u po~etku ~uvala paravojna jedinica Srpske odbrambene snage, da bi poslije na ovim punktovima bile rezervne snage policije, do prolje}a 1992. u}utkano je svako otvoreno neslaganje sa politikom SDS. Sredstva javnog informisanja izvje{tavala su samo o politici SDS i sve su prisutniji bili izvje{taji iz Beograda, u kojima su se iznosili ekstremni stavovi i propagirao koncept Velike Srbije.

148. U skladu sa tom politikom, Krizni {tab ARK po~eo je primjenjivati ekstremna ograni-enja na kretanje i `ivot ne-Srba. Te odluke bile su obavezuju}e {irom teritorije ARK, uklju-uju}i i op{tinu Prijedor, a Krizni {tab ARK je provjeravao da li op{tinski krizni {tabovi ili drugi nadle`ni organi provode njegove odluke. Do maja 1992. ne-Srbi koji su `ivjeli na teritoriji ARK bili su u izuzetno te{koj situaciji. Kao i za Srbe koji se nisu odazvali pozivu za mobilizaciju, ograni-ena im je sloboda kretanja i uveden policijski sat. Mjere koje su se posebno odnosile na ne-Srbe obuhvatale su otpu{tanje s posla, zabranu otvaranja i vo|enja privatnih firmi, napad na izvjesne objekte, kao i gubitak socijalnog i zdravstvenog osiguranja kao posljedicu nezaposlenosti. Samo oni koji su bili lojalni Republici Srpskoj imali su pravo na odgovorna mjesta, a lojalnost je definirana u junu 1992. kao prihvatanje SDS kao "jedinog pravog predstavnika srpskog naroda". Pored toga, ~esta je bila taktika terora, kao {to je bio "crveni kombi", veliki crveni kombi sa osam pripadnika rezervne policije u policijskim uniformama koji su se vozali po Banja Luci i od gra|ana tra`ili li-ne isprave. Lica koja bi uhapsili, prete`no Muslimani i Hrvati, nisu odvo|ena u zatvor nego u zgradu posebno namijenjenu za premla}ivanja. Crveni kombi, koji je bio u upotrebi od maja do kraja 1992, postao je simbol straha.

149. Postoji opse`na dokumentacija o pote{ko}ama kroz koje je prolazilo nesrpsko stanovni{tvo u ARK. U jednom izvje{taju iz 1993. godine Me|unarodni komitet Crvenog krsta (MKCK) konstatovao je da se manjinsko civilno stanovni{tvo u Banja Luci prebija, da mu se prijeti i da ga se plja-ka. Kulturni i vjerski simboli ne-Srba

Štirod ovog podru-ja bili su cilj uni{tavanja, a kao jo{ jedna mjera za minimalizaciju nesrpskog stanovni{tva u ovom podru-ju osnovana je dr`avna agencija da pomogne razmjenu nesrpskog stanovni{tva za Srbe.

150. Nakon svog osnivanja u maju 1992, Krizni {tab op{tine Prijedor provodio je ove restriktivne mjere protiv ne-Srba, koji su otpu{tani s posla, kojima je uskra}ivana potrebna dokumentacija i -ijoj djeci nije dozvoljeno da poha|aju osnovnu i srednju {kolu. Ne-Srbi vi{e nisu ispunjavali uslove za rukovode}a mjesta i kona-no su morali oti}i skoro sa svih mjesta. Optu`ivanje i propaganda protiv Muslimana i Hrvata, uklju-uju}i i uvrede na nacionalnoj osnovi, mogli su se -uti na radiju, a ne-Srbima nije dozvoljavano da putuju izvan op{tine. Kretanje ne-Srba u krugu op{tine tako|e je bilo onemogu}eno, a kontrolisano je policijskim satom i blokadama na kojima su pregledavane li-ne isprave, te ako osoba nije bila Srbin, jednostavno je bilo uskratiti joj prolaz. Kontrola kretanja protezala se i na privatne stanove, kori{tenjem evidencije u koju su Muslimani i Hrvati morali unositi kretanje pojedinaca u stambenim zgradama, a dnevno su vr{eni pretresi skoro svih stanova Muslimana i Hrvata. Dodatna ograni-enja obuhvatala su i blokiranje telefonskih linija i djelomi-no isklju-ivanje elektri-ne struje ne-Srbima. U cijeloj op{tini d`amije i ostale vjerske institucije bile su cilj uni{tavanja, a oduzimana je imovina Muslimana i Hrvata vrijedna milijarde dinara.

151. Nakon neuspjelog poku{aja manje grupe slabo naoru`anih ne-Srba da 30. maja 1992. povrate kontrolu u Prijedoru, ne-Srbima u Prijedoru nare|eno je da bijelim krpama ozna-e svoje ku}e u znak predaje. Na kraju su podijeljeni u dvije grupe: mu{karce izmedju 12 i 15 ili 60 do 65 godina, i `ene, djecu i starce. Mu{karci su uglavnom odvedeni u logore Keraterm i Omarska, a `ene u logor Trnopolje. Pored toga, uni{ten je stari dio grada Prijedora, poznat kao Stari Grad, u kojem su `ivjeli uglavnom Muslimani. Nakon -i{enja Prijedora, svi preostali ne-Srbi su morali nositi bijele trake na rukavima kako bi se mogli razlikovati. Ne-Srbi su `ivjeli u strahu, jer su ih biv{i prijatelji prijavljivali vlastima, a nestanak ne-Srba postao je svakodnevna pojava. Za one koji su bili zatvoreni u logorima u tom podru-ju, od kojih su velika ve}ina bili ne-Srbi, stanje je bilo u`asno, s tim da su, kako }emo kasnije opisati, surova premla}ivanja, silovanja i mu-enje bili uobi-ajeni, a `ivotni uslovi stravi-ni.

152. Dok je prije sukoba u opštini Prijedor bilo oko 50.000 Muslimana i 6.000 Hrvata, nakon -i{}enja ostalo je samo oko 6.000 Muslimana i 3.000 Hrvata i oni su `ivjeli u vrlo te{kim uslovima. Pozivani su da obavljaju te{ke i opasne poslove, te{ko im je bilo kupiti hranu, zlostavljani su i ubijani neprekidno. ^ak je 1994. MKCK izvijestio kako je potvr|ena smrt devetorice muslimanskih civila u dva dana u opštini Prijedor. Kao rezultat ovih te{ko}a, Visoki komesar za izbjeglice Ujedinjenih nacija (UNHCR) i MKCK tra`ili su od vlasti bosanskih Srba dozvolu za evakuaciju preostalih ne-Srba sa opštine Prijedor te su, kad im je to odbijeno, odlu-ili bli`e pratiti kako se postupa sa manjinama u Prijedoru.

153. U Kozarcu je bila dobro poznata ovakva atmosfera diskriminacije i neprijateljstva prema ne-Srbima koju je {irilo srpsko rukovodstvo u cijelom ovom regionu. Nakon preuzimanja grada Prijedora i prije napada na Kozarac, Srbi su preko policijskog radija neprekidno govorili o uni{tavanju d`amija i svega {to pripada "balijama", nazivaju}i Muslimane tim pogrđnim nazivom, kao i o potrebi da se uni{te same "balije".

10. Logori

154. Nakon preuzimanja Prijedora i susjednih podru-ja srpske snage su zatvorile hiljade muslimanskih i hrvatskih civila u logore u Omarskoj, Keratermu i Trnopolju. Osnivanje ovih logora bilo je dio velikosrpskog plana da se ne-Srbi protjeraju sa opštine Prijedor. Logori su uglavnom osnivani i vo|eni ili po direktivama srpskih kriznih {tabova ili u saradnji sa njima, oru`anim snagama i policijom. Tokom zato-enja, `ene i mu{karci zatvorenici podvrgavani su te{kom zlostavljanju, izme|u ostalog premla}ivanju, seksualnom zlostavljanju, mu-enju i pogubljenjima. Podvrgavani su poni`avaju}em psiholo{kom zlostavljanju tako {to su prisiljavani da pljuju na muslimansku zastavu, pjevaju srpske nacionalisti-ke pjesme ili di`u tri prsta u znak srpskog pozdrava. Zatvorenike su -ovali vojnici, milicija, lokalne jedinice srpske vojske ili TO, ili mje{ovite grupe njihovih pripadnika koji su nosili uniforme i obi-no bili naoru`ani automatskim pu{kama i drugim li-nim naoru`anjem. Psovali su zatvorenike, nazivaju}i ih "balijama" ili "usta{ama", kao {to je ve} pomenuto. Pripadnicima paravojnih organizacija i lokalnim Srbima rutinski je dozvoljavan pristup u logore da zlostavljaju, tuku i ubijaju zatvorenike.

155. Mo`da je najzloglasniji od logora, sa najgroznijim uslovima, bio logor Omarska. Nalazio se na mjestu biv{eg rudnika `eljezne rude Ljubija, oko dva kilometra ju`no od sela Omarska. Logor je postojao od 25. maja 1992. do kraja avgusta 1992, kada su zatvorenici preba-eni u Trnopolje i druge logore. U Omarskoj je bivalo i do tri hiljade zatvorenika, uglavnom mu{karaca, ali je bilo i najmanje 36-38 `ena. Uz male izuzetke, svi su bili Muslimani ili Hrvati. Tvrdi se da su jedini Srbi koje su svjedoci vidjeli bili tamo zato {to su bili na strani Muslimana. Upravnik logora bio je @eljko Meaki}. Logor se sastojao od dvije velike zgrade, hangara i upravne zgrade, i dvije manje zgrade poznate kao "bijela ku}a" i "crvena ku}a". Dvije fotografije makete logora u Omarskoj (Dokaz Tu`ila{tva broj 130) prilo`ene su uz Mi{ljenje i Presudu kao Dodatak C.

156. Hangar je bio velika pravougaona zgrada, postavljena u smjeru sjever-jug, a du`njene isto-ne strane bio je niz pomi-nih vrata koja su vodila u veliki prostor du` cijele zgrade, s tim {to je prizemlje bilo namijenjeno za odr`avanje te{kih kamiona i strojeva koji su se koristili u rudniku `eljezne rude. Na zapadnoj strani hangara nalazila su se dva sprata prostorija, preko -etrdeset sve skupa, koje su se protezale cijelom du`inom zgrade po strani sjever-jug i koje su zauzimale manje od polovine ukupne {irine hangara. Pristup ovim prostorijama bio je mogu} ili kroz vrata na zapadnoj strani ili sa unutra{nje strane, iz velikog prostora za odr`avanje kamiona koji smo gore opisali. Ve}ina zatvorenika bila je smje{tena u ovoj zgradi. Sjeverno od hangara i odvojena od njega otvorenim betoniranim prostorom poznatim kao "pista", nalazila se upravna zgrada, gdje su zatvorenici jeli i gdje su neki od njih bili smje{teni, sa prostorijama na spratu gdje su bili islje|ivani. "Bijela ku}a" slu`ila je za posebno surovo postupanje prema odabranim zatvorenicima. Druga manja zgrada, poznata kao "crvena ku}a", bila je tako|e mjesto na koje su zatvorenici odvo|eni na te{ka premla}ivanja i odakle se naj-e{e nisu vra}ali `ivi. Upravna zgrada bila je djelomi-no jednospratnica, s tim da su se kuhinja i trpezarija nalazile u prizemnom zapadnom dijelu. Dvije manje gara`e predstavljale su krajnju sjevernu ta-ku zgrade. Zapadno od hangara bio je travnjak na -ijoj se zapadnoj strani nalazila "bijela ku}a", mala pravougaona prizemna zgrada sa hodnikom u sredini, dvije prostorije sa svake strane i jednom malom prostorijom na kraju koja nije bila {ira od samog hodnika. Mala "crvena ku}a" nalazila se na istoj strani kao i "bijela ku}a", preko puta kraja hangara.

157. Pretresno vijeće saslušalo je iskaze trideset svjedoka koji su pre`ivjeli brutalnosti kojima su sistematski bili podvrgavani u Omarskoj. Sudeći po svim iskazima, uslovi u logoru bili su u`asni; ubistva i mu-enja bila su -esta.

158. Kada su zatvorenici autobusima stizali u Omarsku, obino bi ih pretra`ili, oduzeli im svu imovinu, zatim bi ih tukli rukama i nogama dok su oni stajali, ra`irenih nogu i uvis podignutih ruku, okrenuti prema isto-nom zidu upravne zgrade. Novoprido`li su zatim upu`ivani ili napolje na "pistu" ili u prostorije u hangaru ili u male gara`e u upravnoj zgradi ili, ako su za to bili izdvojeni, u "bijelu ku}u".

159. Veliki broj zatvorenika dr`an je u veoma sku-enim prostorima, tako da su jedva imali gdje da sjede ili legnu spavati. Ponekad je 200 ljudi bilo zatvoreno u prostoriji od 40 kvadratnih metara; a u jednoj maloj prostoriji bilo je zatvoreno 300 ljudi. Ostali zatvorenici bili su zbijeni po toaletima. I tamo su, me|utim, zatvorenici bili nagurani jedan do drugog, a -esto su morali le`ati usred izmeta. Vrata pretrpane gara`e -esto su usred ljetnih vru}ina dr`ana zatvorena. Do 600 zatvorenika moralo je potrbu`ke le`ati napolju na "pisti", poneki neprekidno danima i no}ima bez obzira na vremenske prilike, a poneki -ak i mjesec dana. Za sve vrijeme na njih su bili upereni mitraljezi.

160. U Omarskoj su zatvorenici dobijali samo jedan obrok dnevno, koji se sastojao od tanjura razvodnjene -orbe od krompira i tanke kri`ke kruha ili samo od pokvarenog graha, i svi su gladovali. Zatvorenici su obroke dobijali u grupama od po trideset, s tim da su kada su i`li da jedu i pri povratku morali tr-ati, dok su ih stra`ari pri ulasku i izlasku -esto tukli. Imali su samo minutu ili dvije da pojedu obrok. Me|utim, po dolasku u logor neki zatvorenici nisu dobijali ni vodu ni hranu po nekoliko dana. Mnogi od onih koji su bili zatvoreni u "bijeloj ku}i" nisu uop`te dobijali hranu za vrijeme dok su tamo bili. Poneki zatvorenici, naro-ito oni koji su bili te`ko povrije|eni nakon premla}ivanja u logoru, -esto nisu ni i`li na obrok iz straha od novog batinjanja na odlasku i povratku sa obroka. Neki zatvorenici izgubili su dvadeset ili trideset kilograma na te`ini tokom vremena provedenog u Omarskoj, a neki i znatno vi`e.

161. Zatvorenicima u Omarskoj -esto i dugo je uskra}ivana voda za pi`e, koja ni ina-e nije bila za ljudsku upotrebu, te su se od nje razboljevali. Bilo je sasvim malo

toaleta; zatvorenici su satima morali čekati da im se dozvoli da ih koriste, riskirajući ponekad batine ako bi sami tražili da idu. Zatvorenici su često prisiljavani da veliku i malu nuždu obavljaju u prostorijama u kojima su boravili. Nije bilo mogućnosti za pranje, tako da su muškarci i njihova odjeća ubrzo bili prljavi. Kožna oboljenja bila su česta, kao i akutni prolivi i dizenterija.

162. Tokom ljetnih mjeseci pretrpane prostorije bile su zagušljive. Stražari često nisu dozvoljavali da se otvore prozori u pretrpanim prostorijama ili su tražili da im zatvorenici daju što su god uspjeli zadržati od svojih stvari kao cijenu za otvaranje prozora ili za plastični bokal vode.

163. Zatvorenici su prozivani za islječivanje obično nekoliko dana poslije dolaska, a stražar bi ih vodio do prvog sprata upravne zgrade, sve vrijeme ih udarajući rukama i nogama. Tokom islječivanja neki zatvorenici vrlo su teško pretučeni. Stražar bi stajao iza zatvorenika, udarajući ga rukama i nogama, često ga ruče sa stolice na kojoj je sjedio. Bilo je slučajeva kada su stražari gazili oborene zatvorenike ili skakali po njima i na taj način im nanijeli teške povrede. Sve se to događalo pred isljednikom, koji je to samo gledao. Postupak se razlikovao od zatvorenika do zatvorenika, a čini se da je više zavisio od grubosti pojedinog isljednika i stražara nego od ponašanja samog zatvorenika. Nakon islječivanja zatvorenici su često morali potpisati lažne izjave o svom učestvovanju u djelima protiv Srba.

164. Zatvorenici nisu prozivani samo na islječivanje. Navečer bi se pojavljivale grupe koje su dolazile izvan logora, prozivale određene zatvorenike iz prostorije, zatim ih napadale raznim motkama, željeznim šipkama ili komadima teškog električnog kabla. Ponekad je ovo oružje imalo eksere koji bi probijali kožu. U nekim slučajevima zatvorenici su zasijecani noževima. Svi zatvorenici više su se bojali grupa ljudi koji su dolazili izvan logora nego redovnih stražara u logoru. Izgleda da su takve grupe imale slobodan pristup u logor i njihove posjete uveliko su pojačavale atmosferu straha koja je vladala u logoru. Prozvani zatvorenici često se nisu vraćali, a svjedoci koji su im bili bliski rođaci svjedočili su da otada više nikad nisu viđeni i da se pretpostavlja da su ubijeni.

165. @ene zatvorene u logoru Omarska po no}i su rutinski proz ivane iz svojih prostorija i silovane. Jedna svjedokinja ka`e da je pet puta izvo|ena i silovana i da su je poslije svakog silovanja tukli.

166. "Bijela ku}a" je bila mjesto posebnih grozota. Jedna od prostorija u "bijeloj ku}i" bila je rezervisana za surovo zlostavljanje zatvorenika, koji bi -esto bili razodijevani, udarani rukama i nogama i na drugi na-in zlostavljani. Mnogi su umrli od posljedica ovakvih u-estalih zlostavljanja. Zatvorenici koji su morali -istiti nakon tih premla}ivanja govorili su kako su po podu nalazili krv, zube i ko`u `rtava. Hrpe le{eva -esto su se mogle vidjeti na travi pored "bijeje ku}e". Tijela bi se izbacivala iz "bijeje ku}e" i kasnije tovarila na kamione i odvozila iz logora.

167. "Crvena ku}a" bila je druga mala zgrada u koju su zatvorenici odvo|eni radi premla}ivanja i ubijanja. Kada su zatvorenici morali -istiti "crvenu ku}u", -esto su nalazili kosu, dijelove odje}e, krv, obu}u i prazne -ahure od metaka. Tako|e su na kamione tovarili tijela zatvorenika koji su bili premla}eni i ubijeni u "crvenoj ku}i".

168. Zatvoreni-ki logor Keraterm, koji se nalazi na isto-nom kraju Prijedora, ranije je bio tvornica kerami-kih plo-ica. Otvoren je 25. maja 1992. i u njemu je bilo zato-eno do 1.500 zatvorenika, koji su bili natrpani u niz velikih prostorija ili hala. Fotografija logora Keraterm (dokazni predmet Tu`ila{tva broj 201) prilo`ena je Mi{ljenju i Presudi kao dodatak D.

169. Uslovi u logoru Keraterm bili su grozni: zatvorenici su bili natrpani u prostorije, do 570 zatvorenika u jednoj prostoriji, s tim da su jedva imali mjesta da legnu na betonski pod. Prostorije nisu imale ni rasvjete niti prozora i tokom ljeta bile su u`asno vru}e, bez ventilacije. Zatvorenici su danima bili zaklju-ani u tim prostorijama, natrpani jedan na drugog. U po-etku su svi koristili jedan WC, ali taj se za-epio pa su dobili ba-ve koje su curile, te je smrad bio nesnosan. Nije bilo mogu}nosti za pranje.

170. Od hrane su dnevno dobijali tanjur vodenaste -orbe i komadi} kruha. U`asno ih je mu-ila glad. Premla}ivanja su bila veoma -esta, zatvorenici su prozivani, napadani motkama i palicama i tjerani da jedan drugog tuku. Zatvorenici su -esto prozivani i premla}ivani no}u, a oni koji bi se vra}ali bili su krvavi i puni modrica.

Neki su podlegli povredama. Neki koji su prozvani nikad se nisu vratili i zatvorenici su pretpostavljali da su umrli kao posljedica premla}ivanja. Dizenterija je bila ~esta, a nije bilo lije-ni-ke njege niti za bolesti niti za povrede nanesene tokom premla}ivanja. Islje|ivanja su se odvijala uz premla}ivanje. Neke zatvorenike su ispitivali o novcu, te ih odvodili ku}ama i tjerali da tra`e novac koji su, ukoliko bi ga na{li, morali dati stra`arima.

171. Saslu{ani su iskazi o masovnom smaknu}u zatvorenika za koje se vjeruje da su bili iz Hambarina. Jedne no}i zatvorenici su ~uli mitraljeske rafale, nakon ~ega su uslijedili pojedina~ni pucnji. Svjedok Q je izjavio da su sljede}e jutro prozvani da utovare preko 150 mrtvih na veliki kamion sa prikolicom, koji je zatim napustio logor dok je krv curila iz njega. Paljba iz mitraljeza ponovljena je sljede}e no}i, a prema iskazima preko 50 tijela odvezeno je sljede}eg jutra. Kasnije su stigla dva vatrogasna vozila i {mrkovima oprala krv sa tog mjesta. Izgleda da je pucano kroz zatvorena vrata prostorije u kojoj su zatvorenici dr`ani; na vratima su ostale velike rupe od metaka. Prema iskazu jednog svjedoka, na ovaj na~in ubijeno je ukupno oko 250 ljudi.

172. Logor Trnopolje nalazio se u blizini stanice u Kozarcu, na `eljezni~koj pruzi Prijedor-Banja Luka. U logoru je bilo na hiljade zatvorenika, uglavnom starijih ljudi, `ena i djece. Logor su ~ovali naoru`ani stra`ari. Upravnik logora bio je Slobodan Kuruzovi}.

173. Logor se sastojao od jednospratne zgrade biv{e {kole, uz koju se nalazila nekada{nja mjesna zajednica sa kinom, poznati kao "dom". Jedan dio logora bio je okru`en bodljikavom `icom. Dvije fotografije logora Trnopolje na kojima se vide zgrada {kole (Dokaz Tu`ila{tva broj 277) i dom (Dokaz Tu`ila{tva broj 303) prilo`ene su Mi{ljenju i Presudi kao Dodatak E.

174. U maloj ambulanti za prvu pomo} radio je ljekar-zatvorenik i nekoliko bolni~ara. U Trnopolju uprava logora nije zatvorenicima obezbje|ivala hranu. Budu}i da nije bilo hrane, u po~etku su ljudi jeli ono {to su donijeli sa sobom, a kasnije su `ivjeli od pomo}i onih mje{tana koji su se mogli probiti da im donesu hranu. Kasnije, kada je protjerano stanovni{tvo koje je `ivjelo oko logora, zatvorenici su ~esto izlazili iz logora da tra`e hranu po okolini, po ba{tama i napu{tenim ku}ama. To je, me|utim,

bilo opasno jer je tamo -esto bilo vojnika koji su plja-kali ku}e i koji bi napali zatvorenike da su na njih nai{li. Kasnije je lokalni Crveni krst po-eo obezbje|ivati ne{to hrane.

175. Nije postojao redovni re`im islje|ivanja ili premla}ivanja kao u drugim logorima, ali je bilo i premla}ivanja i ubijanja. Jedan svjedok, Sulejman Be{li}, izjavio je da je vidio mrtvace s is-upanim jezicima zamotane u papir i povezane `icom, a da je kasnije jednom prilikom vidio tijela zaklanih djevojaka i staraca u kino dvorani. Budu}i da se u ovom logoru nalazio najve}i broj `ena i djevojaka, silovanja su ovdje bila -e{a nego u drugim logorima. Najvi{e su bile ugro`ene djevojke od 16 do 19 godina. Tokom ve-eri grupe vojnika ulazile bi u logor, izvodile svoje `rtve iz doma i silovale ih. Jedan svjedok, Vasif Guti}, koji je bio bolni-ar, u Trnopolju je odre|en da radi u ambulanti i svjedo-io je o velikom broju silovanja koja su se de{avala u logoru. On je -esto razgovarao sa `rtvama silovanja, od kojih je najmla|a imala dvanaest godina, i lje-io ih. Pored toga, bilo je `ena koje su grupno silovane. Jedan svjedok izjavio je kako je `enu od devetnaest godina silovalo sedam mu{kara, te da je zbog u`asnih bolova i krvarenja do{la u ambulantu. On je izjavio sljede}e:

Sam -in silovanja, po mom mi{ljenju -- razgovarao sam s njima, promatrao njihove reakcije -- imao je u`asan utjecaj na njih. Mogli su sebi mo`da objasniti kra|e, pa -ak i premla}ivanja i neka ubijanja. Nekako su to na neki na-in prihvatili, ali kada su po-ela silovanja, izgubili su svaku nadu. Dotada su se nadali da }e rat pro}i, da }e se sve smiriti. Kada su po-ela silovanja, svi su izgubili nadu, svi u logoru, i mu{karci i `ene. To je bio strah, u`as.

176. Trnopolje je, bar povremeno, bio otvoreni zatvor, ali je po zatvorenike bilo opasno da se na|u napolju, gdje su ih u okolini logora mogle napasti neprijateljske grupe, {to zna-i da su zapravo bili zato-eni u logoru. U po-etku su srpski vojnici govorili zatvorenicima da su tu zatvoreni radi vlastite za{tite od muslimanskih ekstremista. Me|utim, pokazalo se da je umjesto toga logor bio mjesto na kojem je sakupljano civilno stanovni{tvo, mu{karci, `ene i djeca, koji su zatim deportovani u druge dijelove Bosne ili na druge teritorije.

177. Zbog nedostatka hrane i lo{ih sanitarnih uslova u logoru, ve}ina zatvorenika, prema nekim procjenama -ak 95%, patila je od dizenterije. Teku}e vode uop{te nije bilo, a toaleta samo u ograni-enom broju. Vode za pi}e skoro da nije ni bilo jer je bila samo jedna pumpa na cijeli logor. U{i i {uga bili su tako|e rasprostranjeni. Jedno vrijeme u Trnopolju nije bilo dovoljno mjesta za smje{taj svih zatvorenika u

zgradama, tako da su mnogi morali boraviti napolju u improvizovanim zaklonima od plasti-nih cirada i sli-nog.

178. Dana 1. oktobra 1992, ili oko tog datuma, ljudi su deportovani iz ovog logora nakon {to su potpisali saglasnost da se odri-u svih svojih materijalnih dobara. Tako je logor Trnopolje predstavljao vrhunac kampanje etni-kog -i{}enja, jer su oni Muslimani i Hrvati koji nisu ubijeni u logorima u Omarskoj ili Keratermu otuda deportovani iz Bosne i Hercegovine.

179. Budu}i da je ponu|ena odbrana alibijem, te da optu`eni tvrdi da nikad nije bio u logorima u Omarskoj ili Keratermu, odbrana je ponudila malo svojih dokaza koji su se odnosili na uslove u logorima, a unakrsno ispitivanje koncentrisalo se na one dokaze koji bi na bilo koji na-in povezali optu`enog sa tim logorima, a ne one koji su se odnosili na uslove u ovim logorima, iako, kadgod bi se -inilo da postoje kontradiktornosti u dokaznom materijalu Tu`ila{tva vezanog za te uslove, to bi, naravno, bilo rje{avano tokom unakrsnog ispitivanja. Svjedok A, jedan od svjedoka odbrane, izjavio je vrlo op}enito da uslovi u Omarskoj nisu bili grozni. Ve}ina svjedoka odbrane izjavila je da nisu znali za postojanje logora ili, ako jesu, nazivali su ih "sabirnim centrima".

C. Optu`eni

180. Optu`eni Du{ko Tadi} ro|en je 1. oktobra 1955. i odrastao je u Kozarcu, `ive}i uglavnom u porodi-noj ku}i u centru grada. Potje-e iz vrlo ugledne porodice srpskog porijekla iz Kozarca: otac je bio nosilac spomenice iz II svjetskog rata, vrlo po{tovan u zajednici. Za vrijeme II svjetskog rata majka mu je bila zatvorena u logoru koji su dr`ali Hrvati u Jasenovcu. Sva trojica starije bra}e optu`enog poznati su karate stru-njaci. Sam optu`eni priznati je stru-njak za karate, sa brojnim trofejima. Godine 1979. stupio je u vanbra-nu zajednicu sa Mirom Tadi} iz susjednog zaseoka Vidovi}i, sa kojom ima dvije k}eri. Brak je ozvani-en negdje poslije aprila 1981. Iako su ve} nekoliko godina zvani-no razvedeni, navodno zato {to bi Mira Tadi} kao neudata lak{e na{la zaposlenje izvan biv{e Jugoslavije, oni sebe i dalje smatraju bra-nim parom.

181. Krajem 1990. ili početkom 1991. optuženi je otvorio kafi "Nipon" u Kozarcu, u produžetku porodične kuće u Ulici Maršala Tita u centru grada. U početku je to bio popularan kafi koji su posjećivali i Muslimani i Srbi iz Kozarca i okolice. Prije sukoba 90% stanovnika Kozarca bili su Muslimani i optuženi je izjavio da su većina njegovih prijatelja bili Muslimani.

182. I pored takvih prijateljstava, dokazi pokazuju da je optuženi podržavao koncept Velike Srbije i sve što se pod tim podrazumijeva, iako on poriče da je nacionalista. On je 1990. stupio u SDS nakon što je, kako kaže, primio prijateljsko pismo od "mladih Muslimana iz SDA Kozarca". Prema izjavama svjedoka, neki sugrađani smatrali su da je pismo zapravo napisao sam optuženi ili njegova supruga. Svjedok Q, Musliman, izjavio je da je uz rastući nacionalizam optuženog sve više nacionalistički raspoloženi Srba počeli posjećivati njegov kafi, koji je postao sastajalište Srba izvan tog područja. Ponekad se tamo sastajalo i do 30 Srba običnih u kapute vojvoda, koji su predstavljali simbol srpskog nacionalizma, te su pjevali etničke pjesme i koristili nacionalističke izraze, govoreći "Pobijemo sve balije, jebećim balijsku majku", te podizali tri prsta u znak srpskog pozdrava. Ovaj svjedok izjavio je da su mnogi Srbi nosili kokarde, neku vrstu srpske oznake, da su bili naoružani, te da je izgledalo kao da je optuženi vođa grupe. Svjedok Q je prestao zalaziti u kafi kada su ovi incidenti nastali.

183. Svjedoci koji su svjedočili pred Pretresnim vijećem uočili su da je optuženi prihvatio nacionalističke ideje. Na primjer, Sofija Tadić, bivša supruga Mladena, brata optuženog, izjavila je kako je u jednom trenutku optuženi počeo da ispoljava nacionalističke ideje. Izjavila je kako je optuženi rekao da je Slobodan Milošević "jedini pravi čovjek, jedini pravi političar" među političkim vođama, te da je optuženi rekao za vrijeme trudnoće svoje supruge da će djetetu ako bude sin po njemu dati ime Slobodan. Posvjedočila je kako je optuženi izjavio da Srbi trebaju ići na Kosovo da izvrše pritisak na tamošnje Albance. Isto tako je posvjedočila da je porodica Tadić postala aktivnija u pravoslavnoj crkvi u Kozarcu, te da je gledajući kako prolaze Muslimani optuženi jednom prilikom izjavio: "Vidi kako balije idu u svoju džamiju".

184. Ova gledališta optuženog opisao je i svjedok AA, koji je svjedočio o njegovoj političkoj raspravi u kafiju "Deluks", čiji je vlasnik bio [efik Sivac, kada je optuženi

ljutitim glasom izjavio da je Velika Srbija biti njihova i da u njoj ne}e biti mjesta za Muslimane.

185. U dokumentu koji je napisao 8. avgusta 1993. pod naslovom "Izvje{taj o radu za period 1990-1993" i koji je tokom su|enja usvojen kao dokaz (Dokaz Tu|ila{tva broj 344), sam optu`eni priznao je da je nekoliko Srba i Muslimana po-elo da bojkotuje njegov kafi} u uvjerenju da on `eli da "poremeti me|unacionalne odnose". U ovom izvje{taju o radu, u kome su opisane njegove aktivnosti tokom ovog perioda, pi{e da su kopije dostavljene predsjedniku Skup{tine Republike Srpske, poslaniku SO Prijedor, na-elniku SJB Banja Luka, Predsjedniku SDS BiH, Komisiji za ljudska prava KEBS u Beogradu i javnim glasilima Jugoslavije i Republike Srpske. Me|utim, optu`eni je izjavio da je jedan primjerak odnio u op{tinu u Prijedoru i da je jedan poslao Glavnom odboru SDS.

186. Drugi iskazi tako|e potvr|uju da se optu`eni bavio nacionalisti-kom politikom. U novembru 1991. rukovodstvo SDS tra`ilo je da na podru-ju Kozarca optu`eni i njegova supruga organiziraju plebiscit o kojem smo ve} govorili. Optu`eni je u svom izvje{taju o radu napisao: "S obzirom da je podru-je Kozarca i Vidovi}a naseljavalo preko 95% muslimanskog `ivlja, da je centralna vlast u Prijedoru bila u rukama S.D.A. stranke, postojao je rizik organizacije plebiscita na javnom mjestu". Zabilje`io je da je, nakon {to su objavljeni planovi za odr`avanje plebiscita, nazvan "srpskim nacionalistom". Iz svjedo-enja optu`enog proizilazi da je on bio odgovoran samo za bira-ko mjesto u Vidovi}ima, zaseoku od sedam srpskih ku}a. Rezultati glasanja, me|utim, jasno pokazuju druga-ije, jer je glasala 141 osoba, a od toga je bilo samo 11 ne-Srba. Svjedok P izjavio je da bi odgovornost za provo|enje plebiscita bila povjerena samo osobi koja je lojalan, pouzdan i predan -lan SDS, posebno zato {to je podru-je Kozarca imalo ve}u va`nost kao podru-je na kojem Srbi nisu bili u ve}ini. [tavi{e, -injenica da je bio spreman preuzeti rizik da organizuje glasanje na javnom mjestu tako|e pokazuje privr`enost optu`enog SDS i njenoj platformi.

187. Nakon preuzimanja Prijedora i prije napada na Kozarac organizovana je grup a gra|ana Kozarca da pregovara sa funkcionerima u Prijedoru kako bi se izbjeglo preuzimanje Kozarca. Optu`eni je pozvan da se pridru`i toj grupi budu}i da je bio Srbin, a njima je trebala podr{k}a i druge strane. Optu`eni to spominje u svom izvje{taju i ka`e:

... tako da sam prije prihvatanja poziva obavijestio predsjednika stranke Mi{kovi}a. S obzirom da sam mu obrazlo`io o kakvoj se posjeti radi tra`io je da do|em u op{tinu sat vremena prije zakazanog sastanka. Nakon konsultacija zajedno sa predsjednikom op{tine Staki}em dogovoreno je da i ja uzmem rije- te da otvoreno i bez ustru-avanja iznesem sve negativne pojave koje optere}uju na{e me|unacionalne odnose, {to sam i uradio a sa pomenutog sastanka postoje i zapisnici.

U prilog ovome, Kemal Su{i} je posvjedo-io da mu je optu`eni rekao da }e razgovarati sa srpskim funkcionerima u vezi sa sastankom. Me|utim, na su|enju je optu`eni poricao ovaj raniji sastanak. Kemal Su{i} je izjavio da mu je nakon sastanka sa vlastima u Prijedoru optu`eni rekao: "Kemale, Kozarac }e biti granatiran."

188. Nakon {to je izvr{eno etni-ko -i{)enje Kozarca, optu`eni je postao politi-ki vo|a Kozarca. Dana 15. avgusta 1992. izabran je za predsjednika mjesnog odbora SDS i postavljen za vr{ioca du`nosti sekretara Mjesne zajednice. Kasnije, 9. septembra 1992, izabran je za sekretara Mjesne zajednice i ta odluka je zvani-no provedena 9. novembra 1992. Postao je predstavnik te Mjesne zajednice u Skup{tini op{tine Prijedor, koja mu je povjerila zadatak ponovnog uspostavljanja civilne vlasti u Kozarcu, pri -emu je on bio zadu`en za preseljavanje stanovni{tva. Svjedok P izjavio je da se takva du`nost ne bi povjerila nekome ko nije bio potpuno lojalan srpskoj strani. Dok je bio predsjednik SDS u Kozarcu, sve aktivnosti mjesnog odbora koordinirane su sa predsjednikom SDS u Prijedoru, Simom Mi{kovi}em.

189. Po-etkom avgusta 1992. optu`eni je zastupao "akciju -i{)enja/obezbjeljenja" u poku{aju da se ponovo izgradi centar Kozarca. U svom radnom izvje{taju napisao je: "Ve}ina Srba izrazila je `elju da odmah pristupi obezbje|ivanju sve imovine, bez obzira ko je bio prethodni vlasnik, i da o`ivi centar grada". Na njegovo zaprepa{tenje, vlasti u Prijedoru dozvolile su priliv izbjeglica na mjesta izvan grada, izbjegavaju}i centar Kozarca. Pored toga, optu`eni je na otvorenom sastanku kritikovao SDS zbog plja-ke i uni{tavanja centra grada, u kojem su se nalazili njegov dom i njegov kafi}, koji nisu o{te}eni jer je na njima stajao natpis "Srpske ku}e - ne diraj". Do{lo je do raskola izme|u optu`enog i vlasti u Prijedoru, te je optu`eni izba-en iz stana u Prijedoru koji mu je dodijelio prijedorski Krizni {tab.

190. Iako Tu`ila{tvo tvrdi, a optu`eni pori-e, da je optu`eni bio mobilisan u aktivnu vojnu slu`bu za vrijeme op{te mobilizacije u AR Krajina dana 4. maja 1992,

Pretresno vijeće smatra da nema dovoljno dokaza da bi se došlo do tog zaključka. Potvrda o zaduživanju optuženog oružjem koju je izdala Teritorijalna odbrana u Banja Luci, nosi mašinski datum "4/5/92" (dokazni predmet Tužilaštva broj 148). Ime je, međutim, napisano rukom i moglo je biti naknadno upisano, kako tvrdi optuženi. Obje strane se, međutim, slažu da je optuženi 16. juna 1992. stupio u službu kao rezervni saobraćajac na kontrolnom punktu u Orlovcima. Raspored službe koji je usvojen kao dokazni materijal pokazuje da je na tom položaju bio do 1. avgusta 1992, te da je zatim do 8. septembra 1992. bio raspoređen na dužnost rezervnog milicionera u Prijedoru. Dio tog vremena, počevši od 15. avgusta 1992, optuženi je radio i za Mjesnu zajednicu u Kozarcu. Dana 9. septembra 1992. prebačen je iz Stanice milicije Prijedor u Stanicu milicije Kozarac, gdje je nastavio raditi do 19. novembra 1992. Sa tim datumom prestao je raditi kao rezervni milicioner i do kraja godine glavno zaposlenje mu je bilo u Mjesnoj zajednici u Kozarcu.

191. Između marta i juna 1993. vojska je nekoliko puta prisilno pokušavala regrutovati optuženog za aktivnu vojnu službu. Optuženog je vojna policija nekoliko puta hapsila i prijetila mu hapšenjem, ali je optuženi svjedočio da bi ga pokušali kad bi im pokazao dokument za koji on tvrdi da ga je štiti od vojne službe. Dana 9. ili 10. juna 1993. mobilisan je i upućen na ratište u blizini Gradačca, odakle je sljedeći dan pobjegao. Tokom naredna dva mjeseca optuženi se sakrivao, nastojeći da izbjegne daljnju mobilizaciju. Tokom sljedećih mjeseci nekoliko puta je hapšen, ali je svaki put uspio pobjeći.

192. U svom izvještaju o radu optuženi kaže: "Nakon što sam zajedno sa porodicom od 1990. do danas dao sav svoj život i sigurnost moje porodice u stvaranje zajedničke države, nakon svega što sam učinio kao aktivista i odbornik S.O. Prijedor, svi smo doživili tragediju, i jednu veliku nepravdu što je vrijeme sigurno dokazati." Optuženi je zatim, u avgustu 1993, dao ostavku na položaj predstavnika u Skupštini opštine Prijedor i na dužnost sekretara Mjesne zajednice srpskog Kozarca. Otputovao je u Nürnberg, zatim u Minhen, gdje je boravio kod brata Mladena, koji je tamo vodio klub. Ponovo se sastao sa suprugom, koja je boravila u Njemačkoj kod Mladenove bivše supruge Sofije Tadić, te su se uselili u jednu prostoriju u Mladenovom klubu, gdje su živjeli do 12. februara 1994, kada je njemačka policija uhapsila optuženog. Dana 24. aprila 1995. optuženi je prebačen u Međunarodni sud u Hagu.

III. UTVRĀENE ^INJENICE

193. Pretresno vijeće je sada razmotriti injenice dokaze koji se pred njim nalaze i koji se odnose na ta-ke Optu`nice. Zbog kumulativne prirode optu`bi o progonu iznesenih u ta-ki 1, iste je biti ostavljene za kraj ovog odjeljka, kako se ne bi ponavljalo razmatranje ovog dokaznog materijala. Pretresno vijeće je razmotriti incidente po sljedećem redosljedu: incident premla}ivanja i spolnog saka}enja naveden u paragrafu 6 Optu`nice; premla}ivanje i zlostavljanje Hase Ici}a navedeno u paragrafu 10, {to opet predstavlja hronolo{ku referencu za kasnije premla}ivanje [efika Sivca, navedeno u paragrafu 7, koje je zatim slijediti; premla}ivanje Hakije Elezovi}a, Salihha Elezovi}a, Seada Sivca i drugih, navedeno u paragrafu 8; zlostavljanje nepoznatih zatvorenika navedeno u paragrafu 9; incident prozivanja i streljanja civila u Kozarcu, naveden u paragrafu 11; premla}ivanja, ubistva i zarobljavanja u Jaski}ima i Sivicima, navedena u paragrafu 12; i kona-no, optu`be o progonu iz paragrafa 1.

A. Paragraf 6 Optu`nice

1. Doga|aji navedeni u Optu`nici

194. Pet paragrafa Optu`nice koji se isklju-ivo ti-u doga|aja u logoru Omarska po-inju sa paragrafom 6, koji glasi:

U vremenskom periodu izme|u 1. juna i 31. jula 1992. godine, grupa Srba, uklju-uju}i i Du{ka TADI] A, te{ko su pretukli brojne zarobljenike, uklju-uju}i Emira KARABA[I] A, Jasmina HRNI] A, Envera ALI] A, Fikreta HARAMBA[I] A i Emira BEGANOVI] A u velikoj zgradi poznatoj kao "hangar" u logoru Omarska. Ova grupa Srba je prisilila "G" i "H" da polno op{te sa HARAMBA[I] EM i prisilila je "G" da ga polno osakati. KARABA[I], HRNI], ALI] i HARAMBA[I] su umrli od posljedica mu-enja.

Dalje se navodi da je svojim u-e{em u ovim djelima optu`eni po-inio krivi-na djela za koja se tereti u sedam ta-aka Optu`nice.

195. U tačkama 5, 6 i 7 optuženi se, zbog svog učestvovanja u djelima navedenim u paragrafu 6, tereti za tešku povredu @enevskih konvencija iz člana 2(a) (namjerno ubistvo) i člana 7, paragraf 1, Statuta; za kršenje ratnog prava i običaja ratovanja iz člana 3 i člana 7, paragraf 1, Statuta i člana 3(1)(a) (ubistvo) @enevskih konvencija; te zločin protiv čovječnosti iz člana 5(a) (ubistvo) i člana 7, paragraf 1, Statuta. Ove tri tačke odnose se na navodnu smrt Fikreta Harambačija, Emira Karabačija, Jasmina Hrnićia i Envera Alija, za koju se kaže da je posljedica napada na njih opisanih u paragrafu 6.

196. U tačkama 8 i 9 optuženi se zbog svog učestvovanja u navedenim djelima tereti za teške povrede @enevskih konvencija iz člana 2(b) (mučenje ili nečovječno postupanje) i 2(c) (namjerno nanošenje teške patnje ili ozbiljne povrede tjelesnog integriteta i zdravlja) i člana 7, paragraf 1, Statuta. Zatim se u tački 10 optuženi tereti za kršenje ratnog prava i običaja ratovanja iz člana 3 i člana 7, paragraf 1, Statuta i člana 3(1)(a) (okrutno postupanje) @enevskih konvencija. U tački 11 optuženi se tereti za zločin protiv čovječnosti iz člana 5(1) (nečovječna djela) i člana 7, paragraf 1, Statuta.

197. U vezi s ovim događajima postoji znatna količina dokaza koje su pružili svjedoci koji su bili zatvorenici u zgradi hangara u to vrijeme, uključujući i jednog koji je poznat kao svjedok H, a koji je bio natjeran da aktivno učestvuje u napadu na žrtvu Fikreta Harambačija. Tužilaštvo je izjavilo da nije bilo u mogućnosti da obezbijedi prisustvo jednog drugog bivšeg zatvorenika, poznatog kao G, radi svjedočenja, a on je bio druga osoba prisiljena da učestvuje u tom napadu.

198. Na osnovu ovih dokaza iznesenih pred Pretresno vijeće, može se zaključiti da jeste došlo do premlaćivanja petorice imenovanih zatvorenika i Senada Muslimovića u zgradi hangara, da G i H jesu bili prisiljeni da učestvuju u seksualnom napadu na Harambačija, kao što se navodi, i da G jeste bio prisiljen da ga polno osakati tako što mu je odgrizao jedan testis. Iz iskaza Armina Kenjara, koji je datum ovog događaja zapisao na zidu svoje prostorije, takođe se može zaključiti da su se svi ovi događaji desili 18. juna 1992. Ovih osam zatvorenika bili su Muslimani. Fotografija hangara (Dokaz Tužilaštva broj 267) i natpisa na zidu (dokazni predmet Tužilaštva broj 259) priloženi su Mišljenju i Presudi u Dodatku F.

199. Dokazi spadaju u četiri zasebne grupe.

200. Hronološki gledano, prvi se odnose na surovo premlaćivanje Emira Beganovića, koji se i sam pojavio kao svjedok. Nakon što su Srbi preuzeli vlast u Prijedoru, bio je uhapšen i odveden u zatvoreni logor Omarska gdje je, nakon što je desetak dana proveo napolju na "pisti" i dva dana u "bijeloj kući", smeten u jednu prostoriju u hangaru. Pored, kako je opisao, rutinskog premlaćivanja i zlostavljanja, on je tri puta posebno bio premlaćen. Treće od tih premlaćivanja se navodi u paragrafu 6 Optužnice. Emir Beganović je prozvan iz prostorije na spratu u zgradi hangara, natjeran da si leže u prizemlje hangara, pri čemu su ga usput tukli, a zatim ga je tamo, gotovo pola sata, rukama i nogama tukla grupa vojnika naoružana metalnim šipkama i metalnim kablovima. Zatim je nekoliko minuta bio naglavačke obješen za viseći kolosjek dok mu noge nisu skliznule, te je pao na pod. Zatim je ponovo premlaćen, nakon čega mu je rečeno da se vrati u svoju sobu, gdje se onesvijestio. Usljed ovog i prethodnih premlaćivanja, Emir Beganović je pretrpio frakture lubanje, povredu ruke koju više ne može koristiti, oštećenje kičme, te povredu jedne noge i bubrega.

201. Drugu grupu dokaza predstavlja iskaz Senada Muslimovića u vezi sa batinama koje je dobio. Njega su već mnogo puta bili tukli, a istog dana kada su se desili ovi drugi incidenti prozvan je iz svoje sobe u hangaru, udaran dok je silazio niz stepenice u prizemlje hangara, gdje ga je dočekala grupa koja ga je surovo premlatila, vezala za ogromnu gumu veću od njega i tamo ga udarala rukama i nogama dok se nije onesvijestio. Kada se osvijestio, bio je na koljenima, a jedan muškarac mu je držao nož prislonjen na grlo i prijetio da će ga zaklati, ali mu je rečeno "da ga ostavi za kraj". Taj muškarac je zatim krenuo kao da će mu odsjeći uho, ali ga je umjesto toga dva puta nožem ubo u rame. Zatim je ponovo udaran dok se nije onesvijestio, a kada se osvijestio, našao se kako visi naglavačke sa krova hangara, i u tom položaju je ponovo udaran i utiran dok se nije onesvijestio. Kada se ponovo povratio, ležao je na podu, te je ponovo udaran, ponovo gubio svijest, ponovo se povratio, a ovaj put se našao u kanalu na podu hangara. Izvađen je iz kanala, te mu je dozvoljeno da se vrati u svoju sobu u hangaru. Imao je ubode od noža u desnom ramenu, posjekotine od noža po rukama i nogama, modrice, bolove u glavi i slomljenu vilicu.

202. Treća grupa dokaza odnosi se na napad na Emira Karabaića, Jasmina Hrnića i Envera Alića. Ovi zatvorenici su bili poimenice prozvani iz svojih soba u zgradi

hangara, s tim da je prvi prozvan Emir Karaba{i}. Emir Karaba{i} je u prizemlje hangara stigao prekriven modricama od ranijeg premla}ivanja. Sljede}i je u prizemlje hangara prozvan Jasmin Hrni}, koji je tako|e ve} prije bio `estoko tu-en, a zatim Enver Ali} koji se, budu}i da je ve} bio pretu-en, javio na prozivku tek kada ga je izveo otac, Mehmed Ali}, tako|e zatvorenik, koga su natjerali da ga tra`i.

203. Mnogi od biv{i}h zatvorenika dali su iskaze o prozivanju ove trojice mu{kara}a i o zvucima udaraca i bolnim jaucima koji su se nakon toga `uli iz otvorenog dijela hangara. Emira Karaba{i}a je tamo vidio Mehmed Ali}, koji je svjedo-io da ga je vidio kako sjedi na stolu i krvari nakon {to je isje-en no`evima i kako ga polijevaju vodom. Malo kasnije, svjedok H je vidio Karaba{i}evo tijelo na podu hangara.

204. Svjedoci su vidjeli kako je neko udario Hrni}a -im je ovaj stupio u prizemlje hangara. Kasnije je zatvorenik Senad Muslimovi}, koji je bio premla}en, izgubio svijest a zatim se povratio, vidio kako zatvorenika, koga je napada- oslovio sa Jasko - Hrni}evim nadimkom, re`u no`em a zatim polijevaju crnom teku}inom. Jedan drugi svjedok, Halid Mujkanovi}, vidio je kako Hrni}a tuku metalnom {ipkom i kako pada na pod. Svjedok Armin Muj-i} tako|e je vidio kako u prizemlju hangara tuku i Emira Karaba{i}a i Jasmina Hrni}a.

205. Nije bilo o-ovidaca zlostavljanja Envera Ali}a, ali je svjedok H, nasumice odabran zajedno sa G i natjeran u prizemlje hangara, nakon {to je vidio tijelo Emira Karaba{i}a, vidio tijela Jasmina Hrni}a i Envera Ali}a kako le`e na betonskom podu u prizemlju pored dugog kanala u kome je bilo vode i ulja. ^ovjek u uniformi naredio mu je da podigne tijelo Envera Ali}a, ali je Enver Ali}, koji je jo{ bio `iv, pru`ao otpor. Zatim je taj -ovjek stavio nogu na vrat Jasmina Hrni}a, vrtio mu glavu s jedne strane na drugu, naredio G i svjedoku H da uhvate po jednu nogu i vuku nepomi-no tijelo Jasmina Hrni}a po hangaru. To su morali da ponavljaju vi{e puta, s tim {to su izme|u toga morali da rade sklekove. To su dokazi koji se odnose na Emira Karaba{i}a, Jasmina Hrni}a i Envera Ali}a, koji od tada nisu vi|eni niti se za njih -ulo.

206. ^etvrta i poslednja grupa dokaza koji se odnose na ovaj paragraf Optu`nice ti-e se Fikreta Haramba{i}a i hronolo{ki slijedi odmah nakon napada na gore pomenute tri `rtve. Nakon {to su G i svjedok H bili prisiljeni da vuku tijelo Jasmina

Hrni}a po hangaru, nare|eno im je da usko-e u kanal, a zatim je Fikret Haramba{i}, go i krvav od udaraca, bio prisiljen da usko-i u kanal sa njima. Svjedoku H je nare|eno da mu li`e голу stra`njicu, a G da mu sisa penis i zatim da mu odgrize testise. Za to vrijeme, grupa mu{karaca u uniformama stajala je oko kanala posmatraju}i i vi-u}i da ja-e grize. Sva trojica su zatim morala da iza|u iz kanala, a svjedoku H je zaprije}eno da }e mu no`em iskopati oba oka ukoliko ne bude dr`ao Haramba{i}eva usta zatvorena kako ovaj ne bi vri{tao. G je zatim natjeran da legne izme|u Haramba{i}evih golih nogu i da ga, dok se ovaj otimao, udara po genitalijama i odgrize ih. G je zatim odgrizao jedan od Haramba{i}evih testisa i ispljunuo ga, te mu je re-eno da mo`e da ode. Svjedoku H je nare|eno da odvu-e Fikreta Haramba{i}a do obli`njeg stola, gdje je zatim stajao pored njega, a onda mu je nare|eno da se vrati u svoju sobu, {to je i u-inio. Fikret Haramba{i} od tada nije vi|en niti se za njega -ulo.

2. Eventualna uloga optu`enog

207. Prvi od ova -etiri incidenta, napad na Emira Beganovi}a, ve} je dovoljno opisan. Saznanje o ulozi optu`enog proizilazi iz svjedo-enja samog Emira Beganovi}a. On je izjavio da ga je prozvao -ovjek koga je znao kao Dragana, koji ga je ranije bio pretukao i koji je ponovo po-eo da ga tu-e vode}i ga u prizemlje hangara, gdje je -ekala grupa mu{karaca u raznovrsnim vojnim uniformama. Oni su po-eli da ga tuku i {utiraju, a on je prepoznao optu`enog kao jednog iz grupe koji je aktivno u-estvovao u udaranju. Beganovi} je bio siguran da je prepoznao optu`enog, koga je poznavao od ranije, mada nisu bili prijatelji. Svjedok je ve} bio te{ko povrije|en kada su ga prozvali, a izme|u ostalih povreda imao je i povredu glave koja je bila provizorno zavijena; me|utim, insistirao je na tome da je bio sasvim sposoban da jasno prepozna optu`enog.

208. Drugi incident se ti-e Senada Muslimovi}a. Napadi na njega ve} su opisani. Tokom svjedo-enja on je opisao ulogu optu`enog, koga nije poznavao od ranije, ali za koga su mu drugi zatvorenici iz Omarske rekli da je Dule Tadi}. Kao {to se detaljno navodi kasnije u ovom Mi{ljenju i Presudi, Senad Muslimovi} je prije svjedo-enja prepoznao optu`enog na osnovu niza fotografija i Vije}e je tu identifikaciju prihvatilo kao pouzdanu. Senad Muslimovi} je za vrijeme svjedo-enja izjavio da tokom ve}eg dijela napada nije mogao identifikovati napada-e, ali je

mogao identifikovati optu`enog kao osobu koja ga je surovo {utirala dok je bio privezan za veliku gumu, osobu koja mu je prijetila no`em da }e ga zaklati i odsje}i mu uvo i koja ga je dva puta ubola no`em u rame.

209. U vezi sa tre}im incidentom, u kome su `rtve bile Emir Karaba{i}, Jasmin Hrni} i Enver Ali}, Tu`ila{tvo je pozvalo veliki broj svjedoka, muslimanskih zatvorenika iz Omarske, od kojih je ve}ina dobro poznavala optu`enog na osnovu dugugodi{njih poznanstava s njim, ponekad od detinjstva, u gradu Kozarcu.

210. Pored Emira Beganovi}a, koji je bio subjekat prvog incidenta, devet svjedoka, uklju-uju}i Senada Muslimovi}a, govorilo je o tome da su optu`enog vidjeli u logoru Omarska onog dana kada su trojica zatvorenika, Emir Karaba{i}, Jasmin Hrni} i Enver Ali}, prozvana i tu-ena - dogaj koji se prema dokazima, kao {to je ve} pomenuto, desio 18. juna 1992.

211. Ako se iskazi ovih devet svjedoka posmatraju hronolo{ki, to zna-i da su optu`enog toga dana u logoru Omarska vidjeli sljede}i svjedoci: Mehmed Ali}, kada je odlazio i vra}ao se s ru-ka, a optu`eni se nalazio izvan hangara na jednoj strani piste, obu-en u maskirnu uniformu, i kasnije istog dana, kada mu je nare|eno da iz svoje prostorije u hangaru ode potra`iti svoga sina Envera Ali}a, te je on ponovo vidio optu`enog kao jednog od trojice koji su napali Emira Karaba{i}a u prizemlju hangara; Armin Muj-i}, kada je optu`eni u{ao u hangar sa grupom mu{karaca u maskirnim uniformama, a koji nisu bili stra`ari u logoru nego su do{li izvan logora; Armin Kenjar, koji je malo prije nego su prozване `rtve, vidio optu`enog u prizemlju hangara obu-enog u maskirnu uniformu; Muharem Be{i}, kada je optu`eni prozivao Jasmina Hrni}a, govore}i mu da iza|e ina-e }e biti ubijeni ostali u sobi; Ferid Muj-i}, koji je vidio optu`enog kako u maskirnoj uniformi stoji iza stra`ara koji je, otvoriv{i vrata njegove sobe u hangaru, prozivao Emira Karaba{i}a; Emsud Veli}, koji je tako|e vidio optu`enog na trenutak na vratima svoje sobe kada su prozivali Jasmina Hrni}a, a optu`eni je tada na sebi imao maskirnu uniformu; Halid Mujkanovi}, u vrijeme kada su trojicu tukli, a optu`eni je stajao u prizemlju hangara ne u-estvuju}i u premla}ivanju; Elvir Grozdani}, koji je, nakon {to je ujutro vidio optu`enog u maskirnoj uniformi, kada ga je optu`eni oslovio i kratko ispitivao u prizemlju hangara, kasnije sa udaljenosti vidio optu`enog kako tu-e neidentifikovane zatvorenike u prizemlju hangara; i Senad Muslimovi}, kada ga je optu`eni zajedno sa

ostalima u-estalo napadao u prizemlju hangara i kada mu je optu`eni prijetio i ubo ga no`em.

212. Potrebno je pobli`e razmotriti iskaze ovih devet svjedoka, svakog pojedina-no, i to hronolo{kim redom kada je svaki od njih vidio Tadi}a:

213. Mehmed Ali}, otac `rtve Envera Ali}a, ka`e da je istog dana kada su trojica prozvana i pretu-ena vidio optu`enog izdaleka preko "piste" kako sjedi na stolici okru`en stra`arima dok je on, Mehmed Ali}, tr-ao iz hanagra do mjesta gdje su zatvorenici jeli. Tjerali su ga da `uri pognute glave dok su stra`ari posmatrali i pla{io se da }e ga tu}i ako pomakne glavu, ali je "vrlo brzo" bacio pogled i ka`e da je prepoznao optu`enog, kojeg je poznavao iz vi|enja. Kasnije toga dana, kada je i{ao po svog sina, vidio je Emira Karaba{i}a kako sjedi na stolu "noge mu vise, a on sav krvav. Vidio sam kako ga posvuda sjeku no`em a tri vojnika su stajala desno od njega". Na pitanje da li je poku{ao vidjeti ko su bili vojnici odgovorio je da nije mogao vidjeti, "Ali znam da je Dule Tadi} bio tamo i ne znam ko jo{".

214. Armin Muj-i} ka`e da je optu`eni bio u hangaru kada su trojicu prozvali i tukli. On je dobro poznavao optu`enog. Budu}i da je imao dizenteriju, dozvoljeno mu je bilo da sjedi u prizemlju hangara na kutiji blizu klozeta. Kada su ga stra`ari upozorili da "dolaze {areni", misle}i na posjetioce izvan logora u maskirnim uniformama, kojih su se svi u`asno bojali, prepla{en je potr-ao prema vratima koja su vodila do stepenica i njegove prostorije na spratu. Osvrnuo se da vidi da li su ga prido{lice sustigle, te vidio i u trenutku prepoznao optu`enog sa nao-alama za sunce i kapom sa bijelim orlom, srpskom oznakom, u grupi u maskirnim uniformama. On jedini na ovakav na-in opisuje optu`enog. Zbog mnogih zatvorenika na stepenicama nije uspio do}i do svoje sobe, nego je doga|anje u prizemlju hangara posmatrao iza staklenih vrata na dnu stepeni{ta. Uskoro zatim prozvani su Emir Karaba{i} i Jasmin Hrni}, koje je grupa pristiglih odmah po-ela da tu-e, a zatim su doveli Envera Ali}a. Svjedok je jo{ uvijek bio u prizemlju kada je nare|eno G i svjedoku H, koji su bili blizu njega, da odnesu tijela.

215. Muharem Be{i} je tako|e dobro poznavao optu`enog. @rtva Jasmin Hrni} boravio je s Be{i}em u istoj prostoriji, te kada se nije odazvao pozivu, optu`eni, kome je Be{i} prepoznao glas, kroz zatvorena vrata je prozvao Jasmina Hrni}a da iza|e,

prijete}i da }e pobiti sve u sobi. Tada je Jasmin Hrni} ustao, prvi put otvorio vrata i iza{ao, a optu`eni ga je psuju}i udario. Svjedok je vidio optu`enog kako stoji napolju kada je Jasmin Hrni} otvorio vrata. Nije vidio stra`ara s njim.

216. Ovaj iskaz je u suprotnosti sa iskazima drugih svjedoka. Tako Armin Kenjar, koji je bio u istoj prostoriji i koji ka`e da je ranije vidio optu`enog kako hoda po prizemlju hangara, ka`e da je nakon prozivanja Jasmina Hrni}a, koji je prvo pogre{no prozvan kao Asko Hrni}, vrata otvorila nepoznata osoba, a ne optu`eni, kojoj je Hrni} rekao "Ovo je Jasmin Hrni} i nema Aska Hrni}a", na {to je }ovjek koji je otvorio vrata rekao "Tebe i trebamo". Tako }e je u suprotnosti sa onim {to je izjavio Elvir Grozdani}, koji je dobro poznavao optu`enog, a koji se nalazio u prizemlju hangara i vra}ao se u svoju prostoriju kada je Jasmina Hrni}a kroz otvorena vrata te prostorije prozvao vojni policajac, a ne optu`eni. On je vidio da je Jasmin Hrni} iza{ao iz prostorije i da ga je vojni policajac pitao "[to se nisi odmah javio?", na{to je Jasmin Hrni} odgovorio "Nisam znao da mene proziva{", nakon }ega ga je policajac o{amario. Elvir Grozdani} je morao pro}i pored njih dvojice da bi do{ao do svoje prostorije i ne sje}a se prisustva neke tre}e osobe.

217. Svjedok Halid Mujkanovi} vidio je Jasmina Hrni}a kako prolazi sa vanjske strane staklenih vrata pored kojih je sjedio kada se Jasmin Hrni} kona-no javio na pozive i ka`e da ga je pratio samo stra`ar, koji je Jasmina Hrni}a udario dok su prolazili pored vrata. Njegov iskaz se u tom smislu sla`e sa opisom prozivke Jasmina Hrni}a koji su dali Armin Kenjar i Elvir Grozdani}, a ne sla`e se sa verzijom koju je dao Muharem Be{i}.

218. Jedino se iskaz Emsuda Veli}a o prozivci Jasmina Hrni}a uop{te sla`e sa iskazom Muharema Be{i}a, jer i on opisuje optu`enog na vratima prostorije Jasmina Hrni}a. Me|utim, suprotno Muharemu Be{i}u, on ka`e da je nakon {to je stra`ar otvorio vrata optu`eni neko vrijeme stajao pred otvorenim vratima gledaju}i zatvorenike, da je ponovo prozvano ime Jasmina Hrni}a i da Jasmin Hrni} opet nije reagovao, da su vrata zatim pritivorena i da je nakon toga Jasmin Hrni} ponovo prozvan i da je on ovaj put krenuo prema vratima, koja su se {irom otvorila i kroz koja svjedok vjeruje, iako nije sasvim siguran, da je na trenutak vidio optu`enog.

219. Ve} smo spomenuli da je Armin Kenjar vidio optu`enog i da je optu`eni tada bio sam, da je bio obu-en u maskirnu uniformu i da je od vrata hangara i{ao prema njemu. ^im ga je vidio, svjedok, koji je i{ao prema klozetu, okrenuo se i tr-e}i vratio u svoju prostoriju. Kao {to smo ve} rekli, Armin Kenjar ne tvrdi da je optu`eni prozivao Jasmina Hrni}a.

220. Ferid Muj-i} je za to vrijeme bio zatvoren u prostoriji u prizemlju hangara i opisuje kako je Emira Karaba{i}a iz te prostorije izveo stra`ar dok je optu`eni stajao iza njega. On detaljno opisuje gdje se Emir Karaba{i} nalazio u prostoriji, kako je sjedio na metalnom stolu lijevo od vrata pored zida i bli`e udaljenom uglu sobe. On tako|e opisuje gdje se u istoj prostoriji nalazio Jasmin Hrni}, koji je sjedio sa Emirom Karaba{i}em, i kako je zatim prozvan Jasmin Hrni}. Me|utim, drugi svjedoci potpuno druga-ije opisuju prozivanje Emira Karaba{i}a. Husein Hod`i}, svjedok Tu`ila{tva koji nije jedan od ove devetorice svjedoka, ka`e da se, kada je prozvan, Emir Karaba{i} nalazio blizu njega u prostoriji koju su dijelili na spratu, ne u prizemlju, a Emir Karaba{i} se nalazio "lijevo, tre}a osoba od mene" u toj prostoriji, dok je Jasmin Hrni} bio u prostoriji u prizemlju. Emira Karaba{i}a je prozvaao neko ko je iz prizemlja vikao njegovo ime, nakon -ega je Emir Karaba{i}, prema izjavi ovog svjedoka, pri{ao prozoru koji je gledao u prizemlje hangara, upla{eno se okrenuo i rekao "Do{ao je Dule, gotov sam", te je, poslu{av{i} poziv, si{ao u prizemlje. Drugi svjedoci, Halid Mujkanovi} i Armin Kenjar, tako|e navode da je Emir Karaba{i} bio smje{ten na spratu i da je odatle prozvan, {to je posve nedosljedno iskazu Ferida Muj-i}a.

221. Ve} smo govorili o iskazu Emsuda Veli}a i o tome da se on samo djelomi-no sla`e sa iskazom Muharema Be{i}a, a ne sla`e se sa iskazima Armina Kenjara, Elvira Grozdani}a i Halida Mujkanovi}a.

222. Halid Mujkanovi}, nakon {to je opisao prozivanje tri `rtve, te G i svjedoka H, ka`e da je vidio optu`enog, koga je dobro poznavao, u prizemlju hangara dok su zatvorenici udarani, prvo kako sjedi na gumi i kasnije blizu jednog od kanala sa drugim vojnicima, grupom od sedam do deset vojnika. On li-no -u-ao je na dnu stepeni{ta pored staklenih vrata koja vode u prizemlje hangara, sa rukama na licu, kako stra`ari ne bi pomislili da posmatra ono {to se doga|a. Ipak je vidio kako tuku Jasmina Hrni}a `eljeznom {ipkom, kako smo ve} spomenuli, te kako G izlazi iz

kanala sav prekriven uljem i kako nekom dr`e ruke dok je G nare|eno da mu odgrize spolni organ. Kasnije je vidio da G ima puna usta i da je "sav od krvi i ulja" i da nekog tjeraju da jede `ivog goluba. Vidio je kako tuku Jasmina Hrni}a i kako pada i da "dok je padao nije pokazivao znakove `ivota", a vojnici u prizemlju hangara su se pona{ali kao navija-i na nogometnoj utakmici. On nije vidio da optu`eni aktivno u-estvuje u doga|ajima u prizemlju hangara. Me|utim, kada je jedan od dva puta, dok je -u-ao pored staklenih vrata, vidio optu`enog u prizemlju hangara, bilo je to prilikom incidenta sa svjedokom G koji se iza{ao iz kanala i koji je morao seksualno zlostavljati nekog -ovjeka. Halid Mujkanovi} to zlostavljanje ne povezuje sa Fikretom Haramba{i}em, nego sa nekim od trojice ranijih `rtava. Jasno je, me|utim, da se svjedok G bavio Fikretom Haramba{i}em i samo njim u vrijeme incidenta u kanalu. Prema tome, -injenica da je ovaj svjedok vidio optu`enog u prizemlju hangara tom prilikom pokazuje da se optu`eni tamo nalazio u vrijeme kada je napadnut i seksualno zlostavljan Fikret Haramba{i}. U iskazu ovog svjedoka postoji izvjesna konfuzija oko redoslijeda doga|aja. Incident sa golubom, za koji on vjeruje da se dogodio nakon {to su G i H bili u prizemlju hangara i u kanalu, prema iskazu svjedoka H izgleda da se dogodio prije nego su G i svjedok H prozvani u prizemlje. Isto tako, prema njegovom iskazu -ini se da su se premla}ivanje Jasmina Hrni}a i njegovo padanje na pod hangara dogodili prekasno u nizu doga|aja.

223. Ve} smo djelomi-no raspravili iskaz Elvira Grozdani}a. On opisuje kako je optu`enog, kojeg je poznao i sa kojim se jednom posva|ao u Kozarcu prije rata, sreo u prizemlju hangara ujutro prije napada na tri `rtve, i tom prilikom optu`eni ga je ispitivao, a on uspje{no tvrdio da nije Elvir Grozdani} iz Kozarca. Zatim je kasnije toga dana bio u prizemlju hangara sa stra`arem, svojim dobrim prijateljem, i ka`e da je dok je i{ao do klozeta vidio optu`enog nekih 20 ili 30 metara dalje kako tu-e zatvorenika. Neko se vrijeme sakrivao u klozetu i slu{ao udarce i jauke, a kada mu je prijatelj do{ao i rekao da je prolaz bezbjedan on je pro{ao pored dva naizgled mrtva tijela u praonici, koja nije mogao identifikovati. Kada je iza{ao u prizemlje hangara, prepoznao je optu`enog, koji mu je bio okrenut le|ima i udaljen nekih 20 metara, kako izlazi iz hangara sa krvavom `eljeznom {ipkom u ruci. Tada je, prolaze}i hangarom do svoje prostorije, vidio prozivku Jasmina Hrni}a, te pro{ao pored njega ulaze}i u prostoriju iz koje je prozvan Jasmin Hrni}.

224. ^ini se jasnim da je Jasmin Hrni} prozvan nakon Emira Karaba{i}a a prije Envera Ali}a i da je kasnije do{lo do incidenta sa Fikretom Haramba{i}em, G i svjedokom H. Isto tako, kao {to smo }emo spomenuti kasnije, svjedok H vidio je tijelo Emira Karaba{i}a na podu hangara. Prema hronologiji doga|aja, -ini se da dva tijela koja Elvir Grozdani} ka`e da je vidio nisu mogla biti tijela niti jedne od tri `rtve niti Fikreta Haramba{i}a. Ovaj svjedok je unakrsno ispitivan o ranijoj izjavi koju je dao njema-koj policiji, u kojoj je naveo ime optu`enog ali nije spomenuo da je optu`eni vidjen kako bilo koga tu-e i u kojoj je rekao da misli da su dva tijela koja je vidio u praonici bila tijela Emira Karaba{i}a i Fikreta Haramba{i}a. U toj izjavi govorio je o tome kako je prepoznao G na televizijskom snimku i kako mu je G pri-ao o svom u-e{u u napadu na `rtvu Fikreta Haramba{i}a. U toj je izjavi ne{to druga-ije nego prilikom svjedo-enja opisao svoj raniji susret ujutro sa optu`enim. Svjedok pori-e da je vidio takav snimak ili da je razgovarao sa G i sve gre{ke i propuste u ranijoj izjavi pripisuje lo{em prevodu prilikom razgovora sa njema-kom policijom.

225. Senad Muslimovi} je svjedok koji je, kao {to smo ve} rekli, mnogo puta premla}en u Omarskoj. Prvi put je vidio optu`enog kada su mu, u logoru u Omarskoj, drugi zatvorenici pokazali -ovjeka za kojeg su rekli da je Dule Tadi}. Kasnije, za vrijeme `estokog napada na njega koji smo ranije opisali i koji se odigrao isto poslijepodne kad i napadi o kojima se govori u ovom paragrafu Optu`nice, svjedok je, dok je bio na podu hangara, -uo kako osoba koju nije mogao vidjeti, oslovljava jednog zatvorenika sa Jasko i kako ga pita {ta je radio u Benkovcu. Na to je zatvorenik odgovorio: "Ne znam, nisam ni{ta u-inio, Dule, kunem ti se, ne znam ni{ta". Svjedok je zatim vidio kako optu`eni istog zatvorenika re`e no`em "kao na {nite" i kako po zatvoreniku posipaju crnu teku}inu, vjerovatno ulje. Svjedok se u tom trenutku onesvijestio. Ne samo da je Jasko bio nadimak zatvorenika Jasmina Hrni}a, nego je poslije napada na Kozarac Jasmin Hrni} uhva}en u brdima kod Benkovca. Kao {to smo ve} rekli, optu`eni je no`em prijetio Senadu Muslimovi}u i na kraju ga ubo u rame.

226. Ovim zaklju-ujemo iskaze devetorice svjedoka koji su govorili o u-e{u optu`enog u tre}em incidentu, napadima na Emira Karaba{i}a, Jasmina Hrni}a i Envera Ali}a.

227. Svjedok H ka`e da optu`enog, kojeg je dobro poznao, nije vidio u logoru Omarska, niti na dan napada niti bilo kada. On je opse`no opisao kako su prozvani Emir Karaba{i}, Jasmin Hrni} i Enver Ali}, kako je Jasmin Hrni} kasno reagirao na prozivanje, te kako je otac Envera Ali}a, Mehmed, morao tra`iti i dovesti Envera Ali}a. Svjedok H sjedio je na podu u istoj prostoriji kao i Halid Mujkanovi}, na dnu stepeni{ta koje je vodilo sa gornjeg sprata hangara i blizu staklenih vrata koja su vodila u prizemlje hangara. Sa tog mjesta on je izbliza -uo udarce i jauke `rtava, a zbog toga {to je bio blizu staklenih vrata koja su vodila u prizemlje hangara, on i G, kao najbli`i zatvorenici, kasnije su prozvani da uklone tri tijela. On je vidio i opisao razne mu{karce koji su u-estvovali u cjelokupnom incidentu i dao jasan iskaz, kao {to smo ranije naveli, o svemu {to je morao raditi u prizemlju hangara. Me|utim, iz straha mu je pogled bio "uglavnom oboren". Po povratku u prostoriju nakon incidenta sa Fikretom Haramba{i}em, ostali zatvorenici su ga pitali da li je optu`eni u-estvovao u onom {to se dogodilo: "Pitali su me da li je bio Dule". Nije mu poznato za{to su ga posebno pitali za optu`enog. Iskaz ovog svjedoka, iako je on jedini svjedok koji je aktivno u-estvovao u napadu na tri `rtve i na Fikreta Haramba{i}a, ne mo`e se smatrati dokazom da optu`eni nije prisustvovao doga|ajima u prizemlju hangara, budu}i da svjedok, iz opravdanih razloga li-ne sigurnosti, nije iskoristio priliku da pogleda oko sebe po prizemlju hangara i identifikuje one koje je mogao prepoznati.

228. ^etvrti incident odnosi se na napad na Fikreta Haramba{i}a, koji je ve} dovoljno detaljno opisan u iskazu svjedoka H. Osim {to svjedoci govore da se optu`eni nalazio u prizemlju hangara poslijepodne 18. juna 1992, nema dokaza koji bi optu`enog povezali sa ovim incidentom, kojem je H jedini svjedok i koji ga detaljno opisuje, ali -iji iskaz ne uklju-uje optu`enog.

3. Dokazi odbrane

229. Odbrana optu`enog o ta-kama iz p aragrafa 6 Optu`nice isklju-ivo se zasniva na alibiju. On ka`e da nikad nije bio u logoru u Omarskoj i da je 18. juna 1992, kada su se dogodila tri incidenta, `ivio u Prijedoru i radio kao saobra}ajni milicioner. Me|utim, kako }emo detaljno raspraviti prilikom analize dokaza koji potkrepljuju alibi optu`enog, -ak ni za vrijeme dok je bio anga`iran kao saobra}ajni milicioner na kontrolnom punktu u Orlovcima oni ne pru`aju -vrst alibi. Stoga Pretresno vije}e ne prihvata iskaz optu`enog o njegovom kretanju u vremenu izme|u 15. i 17. juna 1992.

U svakom slu-aju, smjena optu`enog na kontrolnom punktu 18. juna 1992. nije po-ela prije 21.00 sat, a dokazi vezani za doga|aje u ovom paragrafu Optu`nice dogodili su se poslijepodne 18. juna. Tako Senad Muslimovi} izjavljuje da je napadnut kasno poslijepodne, kao i Emir Beganovi}, koji ka`e da je prozvan oko 18.00 sati i da je premla}ivanje trajalo izme|u dvadeset minuta i pola sata. Armin Kenjar u svom iskazu ka`e da se napad na Jasmina Hrni}a i Emira Karaba{i}a zavr{io oko 18.00 sati, a Muharem Be{i} ka`e da je optu`eni do{ao u hangar izme|u 16.00 i 17.00 sati. Ostali svjedoci jednostavno ka`u da su tri `rtve prozване poslijepodne. Prema tome, za doga|aje koji se navode u paragrafu 6 de`urstvo optu`enog na kontrolnom punktu ne pru`a alibi.

230. Ne samo da de`urstvo optu`enog na kontrolnom punktu ne pru`a alibi za poslijepodne 18. juna 1992, nego se i supruga optu`enog od njega rastala i vratila vozom u Banja Luku "u toku dana" 18. juna, a nijedan svjedok odbrane nije mogao re}i da je 18. juna bio u dru{tvu optu`enog. Prema tome, ostaje samo poricanje optu`enog da je ikad bio u logoru u Omarskoj, a nekmoli u-estvovao u djelima za koja se tereti.

4. Utvr|ene ~injenice

231. Odbrana je u svom izlaganju znatno iskritikovala dokaze koje je Tu`ila{tvo podnijelo u okviru paragrafa 6. Odbrana tvrdi da je vidljivo da su iskazi svjedoka Tu`ila{tva nepouzdana kada je u pitanju identifikacija optu`enog kao osobe koja je uop{te bila uklju-ena u te doga|aje i da je njegovo navodno u-e{e posljedica njihovog prihvatanja glasina o tome da je optu`eni bio u logoru toga dana i njihovoj kasnijoj rekonstrukciji doga|aja kako bi se uklopili u te glasine. Posebno se ka`e da je uno{enje optu`enog u svjedo~enje ovih svjedoka posljedica zloglasnosti koju je postigao doga|aj o seksualnom zlostavljanju Fikreta Haramba{i}a. O tom se doga|aju mnogo pri-alo i, svjesno ili nesvjesno, istina je izopa-ena. Ovaj proces izopa-avanja istine mo`da je, kako se tvrdi, zapo-et kada se G u vrlo uzbu|enom stanju iz prizemlja hangara vratio u svoju prostoriju. Kada se vratio svjedok H, neki su ga odmah pitali da li je optu`eni, navode}i njegovo ime, u-estvovao u polnom saka}enju, a to {to je svjedok H tvrdio da optu`enog nije vidio nije bilo dovoljno da zaustavi glasine o u-e{u optu`enog. Ka`e se da je ovo utjecalo na iskaze svjedoka.

232. Dvije ta-ke posebno se isti-u u prilog tvrdnji o op{toj nepouzdanosti dokaza, pored oslanjanja na nekoliko nedosljednosti do kojih je do{lo u raznim iskazima svjedoka. Prva je -injenica da izgleda, na osnovu nekoliko iskaza o prozivanju iz prostorije Jasmina Hrni}a, da je on prozvan kao Asko Hrni}. Tvrdi se da ovo posve jasno isklju-uje mogu}nost da je Jasmina Hrni}a prozivao optu`eni, koji ga je dobro poznavao, jer on nikako ne bi mogao napraviti takvu gre{ku i sigurno bi je odmah ispravio da je bio prisutan dok neko drugi pravi tu gre{ku. Me|utim, dokazano je da je nadimak Jasmina Hrni}a bio Jasko. Druga ta-ka odnosi se na to kako su brojni svjedoci u svojim iskazima pretpostavili da su `rtve seksualnog zlostavljanja Emir Karaba{i}, Jasmin Hrni} i Enver Ali}, dok je zapravo izjava svjedoka H jasno pokazala da se radilo samo o Fikretu Haramba{i}u koji je tako napadnut, i da su svjedoci H i G bili primorani da budu nevoljni u-esnici tog napada.

233. Pored ove dvije op{te ta-ke, iskazi o doga|ajima koje su iznijeli neki svjedoci Tu`ila{tva sadr`e zna-ajne nedosljednosti. Neke od tih nedosljednosti ve} smo konstatovali: razli-iti iskazi o prozivanju Jasmina Hrni}a i eventualna uloga optu`enog u tom incidentu; gdje je Emir Karaba{i} bio smje{ten u hangaru prije nego je prozvan; neslaganje izme|u ranijih izjava nekih svjedoka i njegovog svjedo-enja pred ovim Vije}em; ono {to je mo`da najzna-ajnije, i {to nije nu`no nedosljednost, jeste to {to svjedok H nije vidio optu`enog za sve vrijeme dok je bio direktno anga`ovan oko tri `rtve i oko Fikreta Haramba{i}a. Ve} smo ukratko govorili o tom pitanju. Ovo neminovno baca sumnju na ta-nost sje}anja nekih od svjedoka Tu`ila{tva, posebno kad je u pitanju ta-an redosljed doga|aja. To mo`da i ne treba da iznena|uje, ako imamo u vidu uslove kojima su zatvorenici bili podvrgnuti u logoru Omarska: stalni strah u kojem su zatvorenici `ivjeli, te posebno zastra{uju}i uslovi koji su postojali u zgradi hangara 18. juna 1992, fizi-ko zlostavljanje i izgladnjivanje kojem su bili izlo`eni, kao i vrijeme koje je proteklo od doga|aja o kojima govore, i u kojem su im `ivoti u`asno promijenjeni.

234. Priznavaju}i punu te`inu ovih podnesaka odbrane, uprkos poricanju optu`enog da je u-estvovao u ova tri incidenta koji su predmet paragrafa 6, ipak postoje mnogi iskazi svjedoka o tome da su vidjeli optu`enog u logoru Omarska 18. juna 1992. i u drugim prilikama, a te iskaze Vije}e prihvata kao istinite. Ako se prihvati -injenica da optu`eni ne govori istinu kada porie da je ikad bio u Omarskoj, ugro`ava se cijela odbrana. Me|utim, kao i uvijek, uprkos kritici koju je odbrana stavila na ra-un

dokaza Tu`ila{tva, na ovom je Vije}u da odlu-i da li je izvan svake sumnje ubije|eno da je optu`eni kriv za svako djelo detaljno navedeno u paragrafu 6.

235. Ovo Vije}e je izvan svake sumnje ubije|eno da je optu`eni bio jedan u grupi mu{karaca koji su te{ko pretukli Emira Beganovi}a, kao i Senada Muslimovi}a. Vije}e prihvata njihove iskaze o tome da ih je ta grupa surovo tukla i {utirala u prizemlju hangara, kao i njihovu identifikaciju optu`enog, koji je aktivno u-estvovao u tom {utiranju i premla}ivanju i, u slu-aju Senada Muslimovi}a, da mu je optu`eni prijetio no`em i da ga je ubo.

236. Ovo Vije}e je isto tako utvrdilo na osnovu iskaza Mehmeda Ali}a, Armina Muj-i}a, Armina Kenjara, Halida Mujkanovi}a i Senada Muslimovi}a da je optu`eni bio prisutan u prizemlju hangara kada su prozване i napadnute tri `rtve: Emir Karaba{i}, Jasmin Hrni} i Enver Ali}. Dalje je, na osnovu iskaza Senada Muslimovi}a, utvrdilo da je optu`eni napao Jasmina Hrni}a no`em u prizemlju hangara i `estoko ga isjekao i, na osnovu izkaza Mehmeda Ali}a i Armina Muj-i}a, da je optu`eni u-estvovao u premla}ivanju Jasmina Hrni}a.

237. Ovo Vije}e je na osnovu iskaza Halida Mujkanovi}a izvan svake sumnje utvrdilo da je optu`eni bio u prizemlju hangara prilikom napada i polnog saka}enja Fikreta Haramba{i}a, ali nije utvrdilo da je optu`eni aktivno u-estvovao u napadu i saka}enju.

238. [to se ti-e navodne smrti Fikreta Haramba{i}a, Emira Karaba{i}a, Jasmina Hrni}a i Envera Ali}a, bilo je mnogo iskaza o kricima i jaucima nakon {to su ova trojica prozvana u prizemlje hangara. Me|utim, Tu`ila{tvo nije predo-ilo jasne i nepobitne iskaze svjedoka o stanju -etvorice zatvorenika nakon napada, a pogotovu o tome da su umrli ili da je smrt nastala od posljedica napada. U slu-aju Envera Ali}a, nije bilo iskaza o-evidaca njegovog premla}ivanja, jedino iskaz da je kasnije vi|en da le`i na podu hangara i, kada ga je svjedok poku{ao podignuti, da je iskliznuo, da se otimao i da je posve jasno bio `iv. O Fikretu Haramba{i}u Pretresno vije}e jedino zna da je prilikom napada pretrpio te{ku povredu, da mu je odgri`en testis, ali jedini svjedok koji je dao iskaz o njegovom stanju poslije toga samo navodi da je, nakon {to ga je odvukao do stola u hangaru i stajao pored njega, Fikret Haramba{i} od njega tra`io vode. Jedan svjedok dao je iskaz da je Karaba{i} premla}en, ali nije detaljno

opisao to premla}ivanje. Drugi svjedok je, dok ga je stra`ar `urno provodio dr`e}i mu no` pod grlom, samo usput vidio je da je posje-en i krvav. Kad je u{ao u hangar, drugi svjedok je vidio lokvu krvi i zatim tijelo, kako je rekao, Emira Karaba{i}a na podu, ali nije jasno da li je Emir Karaba{i} le`ao u toj lokvi krvi ili je svjedok prvo vidio lokvu krvi, pa idu}i dalje, Emira Karaba{i}a na podu. Svjedoku nije postavljeno pitanje da li je Emir Karaba{i} bio mrtav ili nije, niti su dobijeni drugi podaci o njegovom stanju. Pretresno vije}e dobilo je najvi{e iskaza o stanju Jasmina Hrni}a nakon {to je premla}en. Premla}en je `eljeznom {ipkom, po njemu je posuta crna teku}ina, i rezan je "kao na {nite". Zatim, prema iskazu jednog svjedoka, dok je le`ao na podu Jasmin Hrni} "nije pokazivao znake `ivota". Na direktno pitanje Tu`ila{tva da li je Jasmin Hrni} bio mrtav nakon napada, drugi svjedok je odgovorio "najvjerojatnije". Stra`ar je stavio nogu Jasminu Hrni}u na vrat i okretao mu glavu naprijed i natrag, te naredio ostalim zatvorenicima da vuku tijelo po podu, {to su oni i u-inili. To je sve {to znamo o stanju Jasmina Hrni}a nakon napada.

239. Jedan svjedok je govorio da je kasnije -uo motor kamiona koji je kori{ten u logoru za dovo`enje hrane i odvo`enje tijela, te zatim pucanj izdaleka: "Vjerujem da je jedan jo{ bio `iv, te su ga dovr{ili." Ako i prihvatimo da je pretpostavka svjedoka ta-na, ne postoje dokazi o tome ko je pucao niti koji je, ako ijedan, od -etvorice ubijen. Jasno je da se nijedan od -etvorice zatvorenika nije vratio u svoju prostoriju u hangaru i mo`da su oni stvarno mrtvi, ali nema dovoljno -vrstih dokaza o tome, iako je Mehmed Ali}, otac Envera Ali}a, dao vrlo dirljiv iskaz da "nikad vi{e, od toga dana, nikad vi{e" nije vidio sina. Svakako da je u logoru, kako se -ini, bilo uobi-ajeno da se zatvorenici koji su pre`ivjeli premla}ivanje vrata u svoje prostorije, a da se iz logora odvezu tijela mrtvih ili onih koji su izgledali mrtvi. Ni jedan od -etvorice zatvorenika nije vi{e vi|en.

240. Pretresno vije}e je svjesno -injenice da su za vrijeme sukoba bila uobi-ajena premla}ivanja i ubistva, te da se sa mrtvima postupalo indiferentno, nemarno, pa -ak i bezosje}ajno. Mrtvi zatvorenici zakopavani su u provizorne grobnice, a nabacana tijela su se -esto mogla vidjeti u krugu logora. Budu}i da se ne radi o normalnim vremenima, ne bi bilo u redu da primjenjujemo pravila nekih nacionalnih sistema prema kojima je potrebno pokazati tijelo da bi se dokazala smrt. Me|utim, potrebno je dokazati vezu izme|u zadobijenih povreda i nastale smrti. Tu`ila{tvo to nije uradilo. Iako odbrana u ovom slu-aju nije stavila primjedbu zbog neadekvatnosti

dokaza, to mora uraditi Pretresno vijeće. Ako je na osnovu dokaza moguće izvesti više od jednog zaključka, nije na ovom Pretresnom vijeću da izvede zaključak koji je najnepovoljniji za optuženog, a to bi morali uraditi ako bi zaključili da je bilo koji od četvorice zatvorenika umro od posljedica povreda, ili da su stvarno mrtvi.

241. Stoga Pretresno vijeće smatra da tužilaštvo nije izvan svake sumnje uspješno utvrdilo da je bilo koji od ove četvorice zatvorenika umro od posljedica napada na njih u hangaru, kao što se navodi u tačkama 5, 6 i 7 u paragrafu 6 Optužnice.

242. Pretresno vijeće je izvan svake sumnje utvrdilo da je, kao što se tereti u Optužnici, optuženi bio u grupi koja je pretukla Emira Beganovića, Senada Muslimovića, Emira Karabaića i Jasmina Hrnića. Pretresno vijeće je izvan svake sumnje utvrdilo da je optuženi bio prisutan kada je pretučen Enver Ali i kada je napadnut Fikret Harambaić. Pretresno vijeće smatra da su se ta djela dogodila u kontekstu oružanog sukoba. U dijelu Mišljenja i Presude pod naslovom Pravne primjenice, biće potrebno analizirati utjecaj člana 7, paragraf 1 Statuta, kako bi se utvrdilo da li je krivica optuženog utvrđena izvan svake sumnje.

243. U slučaju djela za koja je utvrđeno da ih je optuženi počinio prema Emiru Beganoviću i Senadu Muslimoviću, ona su, zbog svoje prirode i posljedica, i prema svakom tumačenju, obuhvatala djela koja su nanijela teške povrede i veliku patnju žrtvama i koja su opisana u tačkama 8, 9, 10 i 11 kao "mučenje ili neovjerno postupanje", "namjerno nanošenje teške patnje ili ozbiljne povrede tjelesnog integriteta i zdravlja", "surovo postupanje" i "neovjerna djela". Isto tako, u slučaju Fikreta Harambaića, Emira Karabaića, Jasmina Hrnića i Envera Alića, djela koja je optuženi počinio ili sa kojima je na drugi način bio povezan, zbog svoje prirode i posljedica, obuhvatala su neovjerno postupanje, namjerno nanošenje teške patnje ili ozbiljne povrede tjelesnog integriteta i zdravlja, surovo postupanje i neovjerna djela.

244. Međutim, još treba razmotriti da li su ispunjeni elementi za "neovjerno postupanje", "namjerno nanošenje teške patnje ili ozbiljne povrede tjelesnog integriteta i zdravlja", "surovo postupanje" i "neovjerna djela", kako se navodi u tačkama 8, 9, 10 i 11. Ovo će se razmatrati u kasnijim paragrafima ovog Mišljenja i Presude, kada se budu iznosile pravne primjenice.

B. Paragraf 10 Optu`nice

1. Doga|aji navedeni u Optu`nici

245. Ovaj paragraf odnosi se na doga|aj koji se navodno dogodio u logoru Omarska i glasi:

Negdje oko 8. jula 1992. godine, grupa Srba koji su izvana do{li u logor, uklju-uju}i Du{ka TADI] A, prozivali su, u zgradi poznatoj kao "bijela ku}a", pojedina-no zatvorenike iz jedne prostorije u drugu, gdje su ih tukli. Nakon {to je prozvan odre|en broj zatvorenika, Hase ICI] je odveden u sobu gdje su ga -lanovi grupe, uklju-uju}i Du{ka TADI] A, udarali i tukli dok nije izgubio svijest.

Zatim se navodi da je svojim u-e{}em u tim djelima optu`eni po-inio djela za koja se tereti u tri ta-ke.

246. U ta-ki 21 optu`eni se tereti da je svojim u-e{}em u tim djelima po-inio te{ko kr{enje prema -lanu 2(c) (namjerno nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne povrede tjelesnog integriteta i zdravlja, i -lanu 7, paragraf 1, Statuta. U ta-ki 22 Optu`nice, optu`eni se tereti da je svojim u-e{}em u tim djelima po-inio kr{enje ratnih zakona i obi-aja prema -lanu 3 i -lanu 7, paragraf 1, Statuta i -lanu 3(1)(a) (surovo postupanje), @enevskih konvencija. U ta-ki 23 Optu`nice, optu`eni se tereti da je svojim u-e{}em u tim djelima po-inio krivi-no djelo protiv -ovje-nosti prema -lanu 5(i) (ne-ovje-na djela) i -lanu 7, paragraf 1, Statuta.

247. Hase Ici} i Armin Kenjar svjedo-ili su za Tu`ila{tvo u vezi sa paragrafom 10 Optu`nice.

248. Dana 14. juna 1992, Hasu Ici}a, Muslimana, osobe koje je on identifikovao kao srpske snage odvele su iz Trnopolja u Keraterm. Tamo je ostao do 7. ili 8. jula 1992, kada je preba-en u logor u Omarskoj. Stigao je u Omarsku sa grupom od ~etrdeset do pedeset Muslimana i Hrvata, skinut je sa autobusa i upu}en u "bijelu ku}u". Usput su njega i ostale zatvorenike tukli dok su morali tr-ati kroz {palir stra`ara obu-enih u civilnu odje}u ili u policijske uniforme. Toga dana odveli su ga na islje|ivanje, pro-itali mu izjavu koju je dao u Keratermu i pitali ga da li ima {ta da doda. Isti dan vratili su ga u "bijelu ku}u" i stavili u drugu prostoriju sa ostalim

zatvorenicima, kojima je naredjeno da leže potrbuške sa rukama ispruženim iznad glave i tri prsta sastavljena kao za srpsku molitvu. Ako im prsti nisu bili dobro postavljeni, stražari bi ih tukli kundacima višnji: "Budi veliki Srbin, Srbije." Srbi su, kako opisuje Hase Ičić, kidali odjeću zatvorenicima i sjekli neke od njih, urezujući im krstove na leđima. Kasnije toga dana, vođa smjene Mlađo Radić, zvani Krkan, naredio je zatvorenicima da se potpišu na komad papira i predaju sav novac, nakit ili dragocjenosti koje su imali, govoreći im da će biti pošteđeni daljnjeg mučenja ako iznos bude dovoljan. Zatvorenici nisu imali nikakvih dragocjenosti jer im je sve oduzeto u Keratermu. Krkan je uzeo popis, a kasnije te večeri, kako navodi Ičić, "grupa Srba izvan logora" došla je u "bijelu kuću". Hase Ičić je rekao kako zatvorenici u susjednoj prostoriji kažu: "Evo dolaze krvnici." Grupa je stigla oko 10.00 sati naveče i postavila rasvjetu u hodniku. Nakon što je postavljena rasvjeta, Krkan je došao na vrata Ičićeve prostorije i počeo prozivati zatvorenike prema popisu. Hase Ičić je izjavio da su zatvorenici prozivani i odvođeni u malu prostoriju na kraju hodnika, gdje su ih tukli. Nakon što je prozvano i premlaćeno deset do petnaest zatvorenika, grupa je napravila pauzu i otišla na prostor ispred "bijele kuće", gdje su počeli piti, nazdravljati i pričati o tome šta će sljedeće raditi. Hase Ičić je konačno prozvan i odveden u istu malu prostoriju na kraju hodnika. Kada je izlazio, vidio je dvojicu stražara kako stoje na ulazu u "bijelu kuću". Hase Ičić je odveden u malu prostoriju koju on naziva "sobom za premlaćivanje". Rečeno mu je da prisutne Srbe pozdravi sa "Bog s vama, junaci". Oko vrata mu je stavljena i zategnuta omla. Nekoliko sekundi kasnije neko iz grupe ga je snažno udario po leđima i on je pao. Zatim su ga tukli bičem napravljenim od kabla sa željeznim kuglama, željeznom motkom, drvenom palicom i gumenim palicama. Dok su ga tukli stalno su zatezali i otpuštali omlu i on je izgubio svijest. Kada je ujutro došao svijesti rekao je među premlaćenim zatvorenicima u prostoriji u kojoj je bio smješten po dolasku. Stražari su ušli u prostoriju i hodali između zatvorenika da vide koji je mrtav. Jedan od njih je stao na Hasu Ičića, te kad je ovaj jauknuo stražar je rekao: "Ovaj je živ, ali neće dugo." Mrtve zatvorenike iz "bijele kuće" iznijeli su drugi zatvorenici.

249. Hase Ičić je izjavio da je u "bijeloj kući" ostao do 13. ili 14. jula 1992. Za to vrijeme nije dobijao hranu. Dok je bio u "bijeloj kući" svake noći je ubijeno više od trideset do četrdeset zatvorenika. Njemu su prilikom premlaćivanja slomljena rebra. On "bijelu kuću" opisuje kao "vrlo prljavu klaonicu, smrad krvi i urina i premlaćenih ljudi, krv po zidovima, ušas". Jednom prilikom zatvorenici su neko vrijeme izvedeni

iz "bijeke ku}e" jer stra`ari nisu mogli podnijeti smrad. Sjede}i ispred "bijeke ku}e", Hase Ici} je vidio kako goli zatvorenici padaju dok ih stra`ari prskaju vodom iz crijeva. Fotografija makete "bijeke ku}e" (Dokaz Tu`ila{tva broj 130) prilo`ena je Mi{ljenju i Presudi kao Dodatak G.

250. Armin Kenjar je izjavio da je vidio Hasu Ici}a, s kojim je u rodu, kako sjedi ispred "bijeke ku}e" i da je zatim sa 100 {vicarskih franaka podmitio osobu koju je identifikovao kao srpskog funkcionera u logoru kako bi ovaj preselio Hasu Ici}a u drugi dio logora, gdje je ostao do otpu{tanja.

2. Eventualna uloga optu`enog

251. Nakon {to je Hase Ici} -uo da zatvorenici u susjednoj sobi govore "Evo, sti` u krvnici", vidio je optu`enog sa grupom lica koja je identifikovao kao Srbe kako postavljaju rasvjetu u hodniku. Hase Ici} ih je promatrao dok su postavljali tu opremu. Hase Ici} je poznavao optu`enog jo{ iz {kolskih dana, a i{ao je u {kolu i igrao nogomet sa Mladenom, jednim of bra}e optu`enog. On je prepoznao optu`enog i ostale Srbe, me|u kojima Simu Kevi}a iz Orlovaca, kojeg je poznavao prije sukoba. Prepoznao je izvjesnog Banovi}a i -ovjeka koji se zvao Duca. Obojica su iz Prijedora i svjedok ih je vi|ao ranije u logoru Keraterm. Kasnije, kada su po-eli me|usobno razgovarati, Ici} je -uo imena Dule, Simo i ostala ve} spomenuta imena, kao i ime osobe koju su zvali Dragan Babi}.

252. Hase Ici} je izjavio da se, kada su ga odveli u prostoriju na kraju hodnika u "bijeloj ku}i", na{ao licem u lice sa optu`enim, koji je stajao blizu Sime Kevi}a i jo{ trojice iz grupe Srba. Tada je Ici}u oko vrata stavljena om-a, a zatim ga je grupa tukla rukama i nogama dok se nije onesvijestio.

3. Dokazi odbrane

253. Optu`eni je izjavio da nikad nije bio u logoru u Omarskoj i kao alibi navodi da je radio na kontrolnom punktu u Orlovcima u vrijeme relevantno za ovaj paragraf. Dalje, Odbrana tvrdi da po zakonu princip *unus testis, nullus testis* sprije-ava Pretresno vije}e da samo na osnovu izjave jedinog svjedoka o ovim doga|ajima

zaključiti da je optuženi kriv. Na kraju je odbrana prilikom unakrsnog ispitivanja osporila kredibilitet Hase Ičića.

254. U svom završnom izlaganju, tvrdi se da je Odbrana prihvatila da su se navodi po ovim tačkama odigrali 8. jula 1992. Hase Ičić je izjavio da su se ti događaji odigrali 7. ili 8. jula 1992. Prema rasporedu slušanja na kontrolnom punktu u Orlovcima vidi se da optuženi nije bio na dužnosti od 7. jula 1992. u 7.00 sati ujutro do 8. jula. Hase Ičić je izjavio da su se događaji odigrali tokom večeri, a prilikom unakrsnog ispitivanja, potvrđujući raniji iskaz, ocijenio je da je to moglo biti oko 22.00 sata. Prema rasporedu slušanja, optuženi je dana 8. jula 1992. u 19.00 sati završio dužnost na kontrolnom punktu u Orlovcima.

255. Odbrana je osporila kredibilitet Hase Ičića. Kao što ćemo kasnije govoriti vezano za paragraf 7, Odbrana tvrdi da se raniji iskaz, koji je Hase Ičić dao 12. februara 1993, razlikuje od njegovog iskaza pred sudom. Odbrana tvrdi da, iako se nedosljednost ne odnosi direktno na paragraf 10, ipak utječe na ukupni kredibilitet ovog svjedoka.

256. Konačno, u svom osporavanju Odbrana je postavila zakonsko pitanje pravila *unus testis, nullus testis*. Ovaj princip koji uvijek važi u građanskom pravnom sistemu i, po mišljenju odbrane, treba ga poštovati i Međunarodni sud, te ne može optuženog smatrati krivim zato što iskaz samo jednog svjedoka govori u prilog paragrafu 10. O ovom principu govori se kasnije u ovom Mišljenju i Presudi, ali dovoljno je reći da Pretresno vijeće ne prihvata ovaj prigovor, koji zapravo tvrdi da je potvrda preduslov za prihvatanje iskaza.

4. Utvrđene činjenice

257. Pretresno vijeće smatra da raspored slušanja za kontrolni punkt u Orlovcima ne pruža optuženom alibi za paragraf 10. Hase Ičić je u svom iskazu posve jasno izjavio da se premlaživanje odigralo oko 22.00 sata onog dana kad je on stigao u logor u Omarskoj. Odbrana ne negira da su se ti događaji odigrali ili 7. ili 8. jula 1992. Prema rasporedu slušanja, optuženi je tih večeri bio slobodan. Dana 7. jula optuženi nije bio na dužnosti cijeli dan od 7.00 sati ujutro i nije dao nikakav iskaz o svom kretanju toga

dana. Dana 8. jula optu`eni je prema rasporedu slu`be zavr{io du`nost u 19.00 sati i isto tako nije dao nikakav iskaz o svom kretanju u vrijeme kada su se odigrali ovi doga|aji. Prijedor je oko dvadeset kilometara udaljen od logora u Omarskoj. Vo`nja autom traje 30 - 35 minuta.

258. Hase Ici} je izjavio da je stajao licem u lice sa optu`enim u "sobi za premla}ivanje" na kraju hodnika zloglasne "bijele ku}e" trenutak prije nego su mu stavili om- u oko vrata i po-eli ga udarati po le|ima. Hase Ici} je poznavao optu`enog od djetinjstva, redovno ga je vi|ao u Kozarcu sve do po-etka rata, te se nije mogao zabuniti u vezi sa njegovim identitetom. Opis "bijele ku}e" koji je dao svjedok, razli-ite prostorije i njihov polo`aj, odgovara opisima koje su dali drugi svjedoci -ije iskaze Pretresno vije}e uva`ava i koje podr`avaju dokazi primljeni kao dokazni materijal.

259. Uporediv{i poricanje optu`enog da je ikad bio u Omarskoj sa silnim iskazi ma svjedoka koji tvrde suprotno, Pretresno vije}e ne mo`e prihvatiti to poricanje. Pretresno vije}e je osim toga promatralo pona{anje Hase Ici}a za vrijeme svjedo-enja i zaklju-uje da je izgledao vjerodostojno i pouzdano. Iako Odbrana tvrdi da je bilo zna-ajnih nedosljednosti izme|u iskaza Hase Ici}a pred sudom i njegovog ranijeg iskaza od 12. februara 1993, nije osporeno njegovo sje}anje o doga|ajima koji -ine osnovu paragrafa 10. Pretresno vije}e smatra da su navodne nedosljednosti koje se odnose na Ici}ev iskaz u vezi sa paragrafom 7 Optu`nice bezna-ajne i da ne utje-u na njegov ukupni kredibilitet.

260. Op{ta tvrdnja Odbrane da su sve `rtve pristrasne nije osnova za odbacivanje iskaza Hase Ici}a. O tom pitanju govori se kasnije u Presudi. Iako je Hase Ici} jedini svjedok -iji iskaz podr`ava ove navode, kvalitet njegovog iskaza dovoljan je za potvrdu navoda.

261. Razmotriv{i sav relevantan dokazni materijal, Pretresno vije}e izvan svake sumnje smatra da je optu`eni bio jedan od grupe Srba koji su u "bijeloj ku}i" 8. jula 1992, ili oko tog datuma, rukama i nogama udarali Hasu Ici}a dok se nije onesvijestio, i da su ta djela po-injena u okviru oru`anog sukoba. Jedino {to jo{ treba razmotiriti u vezi sa premla}ivanjem Hase Ici}a jeste da li su zadovoljeni elementi za

svako krivi-no djelo kako se tereti u ta-kama 21, 22 i 23 Optu`nice a, kao {to smo ranije rekli, to }e se razmatrati u dijelu ove Presude pod naslovom Pravne -injenice.

C. Paragraf 7 Optu`nice

1. Doga|aji navedeni u Optu`nici

262. Ovaj paragraf bavi se incidentom za kojeg se tvrdi da se dogodio u logoru Omarska. U njemu se ka`e:

Negdje oko 10. jula 1992. godine, u zgradi poznatoj kao "bijela ku}a" u logoru Omarska, grupa Srba koji su izvana do{li u logor, uklju-uju}i i Du{ka TADI]A, surovo su pretukli {efika SIVCA, bacili ga na pod prostorije i tamo ostavili, gdje je i umro.

Zatim se navodi da je svojim u-estvovanjem u tim radnjama optu`eni po-inio krivi-na djela iz tri ta-ke Optu`nice.

263. Ta-ka 12 Optu`nice tereti optu`enog da je svojim u-estvovanjem u tim djelima po-inio te{ko kr{enje prema -lanu 2(c) (namjerno nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne povrede tjelesnog integriteta ili zdravlja) i -lanu 7, paragraf 1, Statuta Me|unarodnog suda. Ta-ka 13 Optu`nice tereti optu`enog da je svojim u-estvovanjem u tim djelima po-inio kr{enje ratnog prava ili obi-aja ratovanja prema -lanu 3 i -lanu 7, paragraf 1 Statuta i -lanu 3(1)(a) (okrutno postupanje) @enevskih konvencija. Ta-ka 14 Optu`nice tereti optu`enog da je svojim u-estvovanjem u tim djelima po-inio zlo-in protiv -ovje-nosti prema -lanu 5(i) (ne-ovje-na djela) i -lanu 7, paragraf 1, Statuta.

264. Hase Ici} i Husein Hod`i} svjedo-ili su za optu`bu u vezi paragrafa 7. Prema navodima Hase Ici}a, doga|aji opisani u paragrafu 7 desili su se ili slijede}e ve-e nakon ve-eri kad je i on sam bio pretu-en na dan svog dolaska u Omarsku, ili ve-e iza, {to zna-i 8. ili 9. jula ako je Ici} do{ao 7. jula 1992, ili 9. ili 10. jula ako je Ici} do{ao 8. jula 1992. Te no}i Ici} je -uo kako nekoga tuku ispred bijele ku}e. Dok je na podu u jednoj prostoriji bijele ku}e le`ao na le|ima, s glavom i ramenima naslonjenim na jednog drugog zatvorenika, -uo je psovke ljudi koji su se pribli`avali njegovoj prostoriji. Prepoznao je jedan od glasova. Zatim je vidio kako je jedna osoba u maskirnoj uniformi zajedno sa jo{ jednom osobom ubacila jednog te{ko pretu-enog zatvorenika u prostoriju. Tom prilikom

ta osoba je rekla: "Zapamti se Sivac, da Srbina ne smiješ da dirneš ili da mu nešto kažeš" Slijedećeg jutra Hase Ići prepoznao je pretučenog zatvorenika. To je bio [efik Sivac, Musliman. Kada je komandant stražarske smjene, Krkan, kasnije ušao u prostoriju i zatražio imena ljudi koji su mrtvi ili nepokretni, Hase Ići je identifikovao [efika Sivca.

265. Husein Hod`ić je na suđenju izjavio da se nalazio u sobi iz koje je [efik Sivac prozvan posljednji put. [efika Sivca su ranije pretukli i kad je Hod`ić sutradan vidio njegovo mrtvo tijelo, izjavio je "da je ono ličilo na sve samo ne na tijelo", odjeća mu je bila iskidana a tijelo obiliveno krvlju.

2. Eventualna uloga optu`enog

266. Hase Ici} izjavio je pred sudom da je prepoznao glas optu`enog dok su ljudi prilazili njegovoj prostoriji nakon što je -uo kako nekoga tuku ispred bijele ku}e. On je prepoznao optu`enog kao jednu od osoba koje su ubacile teško pretu-enog zatvorenika u njegovu prostoriju. Dok je ubacivao zatvorenika u prostoriju, optu`eni je rekao: "Zapamti}eš Sivac, da Srbina ne smiješ da dirneš ili da mu nešto ka`eš"

267. Hase Ici} je izjavio da je znao da su optu`eni i [efik Sivac svojevremeno bili prijatelji ali da nisu bili u dobrim odnosima prije nego {to je po-eo rat jer je Sivac optu`enog jednom prilikom izbacio iz svog kafi}a. On nije naveo na -emu zasniva to mišljenje. No, neposredno svjedo-enje o odnosu izme|u optu`enog i [efika Sivca dao je svjedok AA, koji je dobro poznao optu`enog. On je izjavio pred sudom da su [efik Sivac i optu`eni bili u dobrim odnosima sve do neposredno pred po-etak rata, kad su se u restoranu "Deluxe" [efika Sivca u Kozarcu u njegovom prisustvu posva|ali oko politike. Svjedok AA je izjavio da je optu`eni rekao da }e "ovaj region biti Velika Srbija, da }e biti njihov, i da nas Muslimana više ne}e biti, da za njih ne}e biti mjesta." [efik Sivac rekao je tada optu`enom da napusti restoran. [efik Sivac bio je veoma dobar prijatelj sa Mladenom Tadi}em, bratom optu`enog, a starija k}erka optu`enog -esto je posje}ivala k}er [efika Sivca. Svjedok AA izjavio je da je posljednji put vidio [efika Sivca prvog dana napada na Kozarac.

268. Prilikom unakrsnog ispitivanja odbrana je osporila pouzdanost Hase Ici}a, ukazavši na -injenicu da se u pismenom izvje{taju u kojem je on opisao svoja iskustva iz logora Omarska navodi samo da je -uo glas optu`enog; nigdje se ne spominje da je on i vidio optu`enog, kao što je svjedo-io na su|enju. Me|utim, taj izvje{taj nije bio njegova slu`bena izjava. On je taj izvještaj pripremio u februaru 1993. prema stru-nom savjetu doktora koji je smatrao da bi on trebao staviti na papir svoja iskustva za vrijeme sukoba budu|i da je `ivio u podru-ju gdje je bilo malo ljudi iz bivše Jugoslavije sa kojima bi mogao da razgovara o onome što je pro`ivio. Taj izvještaj odbrana je koristila prilikom unakrsnog ispitivanja, ali ga nije ponudila kao dokazni materijal.

3. Dokazi odbrane

269. Optu`eni je pod zakletvom izjavio da nikada nije bio u logoru Omarska. Osim toga, odbrana je kao alibi iznijela da je optu`eni u predmetno vrijeme radio kao saobra}ajni milicioner na kontrolnom punktu Orlovci, a da se u vrijeme dok nije bio na du`nosti nalazio u Prijedoru, nekih 22 kilometra od logora Omarska. Svaku od ove dve lokacije, kontrolni punkt i Prijedor, treba zasebno razmotriti kad je u pitanju alibi optu`enog. Svaka }e biti detaljno razmotrena kasnije u ovom Mi{ljenju i Presudi i to u onom dijelu u kojem se razmatra alibi optu`enog.

270. Odbrana tvrdi da je optu`eni mobilisan 16. juna 1992. i da je toga dana zapo-eeo raditi kao rezervni milicioner u saobra}ajnoj miliciji na kontrolnom punktu Orlovci.

271. Raspored slu`be za kontrolni punkt Orlovci pokazuje da je optu`eni bio raspore|en na kontrolni punkt Orlovci u sljede}e dane koji se ti-u navoda Optu`nice: 7. jula 1992. optu`eni nije bio na du`nosti od 07.00 sati nadalje; 8. jula optu`eni je bio raspore|en na du`nost od 07.00 do 19.00 sati; 9. jula optu`eni je bio raspore|en na du`nost od 19.00 sati do 07.00 sati slijede}eg dana; 10. jula optu`eni nije bio na du`nosti cijelog dana od 08.00 sati nadalje.

272. Svjedo-enje svjedoka odbrane koji su govorili o prisutnosti optu`enog na kontrolnom punktu Orlovci bi}e opisano u dijelu Mi{ljenja i Presude posve}enom razmatranju alibija optu`enog.

273. Odbrana dalje tvrdi da je optu`eni vrijeme kad nije bio na du`nosti provodio u Prijedoru sa svojom porodicom ili posje}uju}i prijatelje. On je izjavio da je u Prijedoru nastavio `ivjeti do kraja 1992. Svjedo-enja drugih svjedoka koji su svjedo-ili u korist odbrane i koji su izjavili da su vidjeli optu`enog u Prijedoru i da su znali da on tamo `ivi bi}e opisana prilikom razmatranja alibija optu`enog.

4. Utvr|ene -injenice

274. U paragrafu 7 Optu`nice navodi se da su se premla}ivanje i smrt [efika Sivca dogodili "oko 10. jula 1992." Hase Ici} izjavio je u svjedo-enju o ovim doga|ajima da su se oni desili sutradan uve-e nakon Œo je on sam bio premla}en ili ve-e nakon toga. Hase

Ici} izjavio je da je do{ao u logor Omarska 7. ili 8. jula 1992. i da se premla}ivanje koje je do`ivio u "bijeloj ku}i" i kojim se bavi paragraf 10 dogodilo iste ve-eri po njegovom dolasku. Prema tome, doga|aji koje Pretresno vije}e ovdje razmatra desili su se u no}i ili 8. ili 9. ili 10. jula 1992. Nije navedeno ta-no doba no}i kad su se desili ovi doga|aji. Me|utim, Hase Ici} je u svjedo-enju izjavio da je bio u mogu}nosti prepoznati optu`enog zahvaljuju}i osvjetljenju koje je dolazilo iz hodnika; to isto osvjetljenje on je spomenuo i u opisu svog premla}ivanja dan ili dva ranije.

275. Pretresno vije}e nalazi da vjerodostojnost Hase Ici}a nije narušena manjim neslaganjima u gore spomenutom ranijem izvje{taju, koji je napisao 1993. po savjetu doktora. Prate}i dr`anje svjedoka za vrijeme svjedo-enja, Pretresno vije}e nalazi da je Hase Ici} vjerodostojan i pouzdan.

276. Ranije spomenuti raspored du`nosti za kontrolni punkt Orlovci pokazuje da optu`eni nema poseban alibi za kasne ve-ernje sate i no} 8. ili 10. jula 1992. Kao {to }e biti navedeno kasnije u ovom Mi{ljenju i Presudi, dokazi odbrane o njegovim slobodnim danima, kao Ńto je ranije utvr}eno, ne ustanovljavaju niŃta drugo sem da je optu`eni uglavnom stanovao u Prijedoru. Me|utim, mnogi svjedoci izjavili su pred sudom da su ga vidjeli van Prijedora, i to ne samo na kontrolnom punktu Orlovac, te da su ga vidjeli u logoru Omarska u julu 1992. Kao Ńto ce biti obrazlo`eno kasnije, Pretresno vije}e stoga odbacuje tvrdnju odbrane da je optu`eni na neki na-in bio uglavnom onemogu}en u kretanju zbog -injenice da nije posjedovao automobil.

277. Ako se premla}ivanje [efika Sivca o kome je rije- dogodilo u no}i 9. jula 1992, a ne 8. ili 10. jula 1992, raspored du`nosti na kontrolnom punktu Orlovci pokazuje da je optu`eni tamo bio raspore|en na du`nost od 9. jula 1992. u 19.00 sati do 07.00 sati sljede}eg dana. ^ak i ako se prihvati da ova evidencija ta-no prikazuje smjene u koje je optu`eni bio raspore|en, njome se mo`e samo utvrditi vrijeme kad je optu`eni trebao biti na du`nosti na kontrolnom punktu; ova evidencija sama po sebi ne dokazuje da se optu`eni u to vrijeme zaista tamo i nalazio.

278. Pretresno vije}e ima na umu sve Ńto je re-eno i spomenuto u kasnijem razmatranju alibija optu`enog. Tako|e, svjedo-enja optu`enog i Miroslava Brdara, njegovog kolege saobra}ajca, o stalnoj prisutnosti optu`enog na kontrolnom punktu u toku radnog vremena, koja su sasvim op{te prirode, Pretresno vije}e suprotstavlja veoma odre|enom i

preciznom svjedo-enju Hase Ici)a, i to posebno njegovom svjedo-enju kako uop{te o doga|ajima koji su se odigrali one no}i kad je [efik Sivac premla}en, tako i posebno o prisutnosti optu`enog i o tome Ńo je optu`eni rekao umiru}em [efiku Sivcu kad ga je ubacio u prostoriju u kojoj se nalazio Hase Ici}. Pretresno vije}e podsje)a tako|e na svjedo-enje svjedoka AA o burnoj sva|i izme|u optu`enog i [efika Sivca, kad je [efik Sivac ovoga izbacio iz svog restorana.

279. VidjevŃ dr`anje svjedoka dok su davali izjave pred sudom i razmotrivŃ sav relevantni dokazni materijal obiju strana, Pretresno vije}e zaklju-uje van svake sumnje da je oko 10. jula 1992, kao Ńo se navodi u Optu`nici, [efik Sivac bio premla}en i da je optu`eni bio u grupi koja je Ńefika Sivca bacila na pod jedne prostorije u bijeloj ku}i nakon Ńo je premla}en, te da je Ńefik Sivac kasnije umro od zadobivenih povreda. Pretresno vije}e zaklju-uje van svake sumnje da su ove radnje po-injene u kontekstu oru`anog sukoba. Jedino {to ostaje da se razmotri u vezi sa premla}ivanjem [efika Sivca jeste da li su zadovoljeni elementi svakog od krivi-nih djela navedenih u ta-kama 12, 13 i 14 Optu`nice, a to }e, kao {to je re-eno ranije, biti razmotreno u dijelu Mi{ljenja i Presude koji se bavi utvr|ivanjem pravnih -injenica.

280. Nema direktnog svjedo-enja o tome da je optu`eni bio prisutan premla}ivanju [efika Sivca. U dijelu Mi{ljenja i Presude koji se bavi utvr|ivanjem pravnih -injenica bi}e potrebno razmotriti dejstvo -lana 7, paragrafa 1, Statuta kako bi se odlu-ilo da li je krivica optu`enog utvr|ena van svake sumnje.

D. Paragraf 8 Optu`nice

1. Doga|aji navedeni u Optu`nici

281. Ovaj paragraf bavi se incidentom za kojeg se tvrdi da se dogodio u logoru Omarska. U njemu se ka`e:

Krajem jula 1992. godine, grupa Srba koji su izvana doŃi u logor, uklju-uju}i i DuŃka TADI]A, surovo su tukli i udarali nogama Hakiju ELEZOVI]A, Saliha ELEZOVI]A, Sejada SIVCA i druge zatvorenike, iza zgrade poznate kao "bijela ku}a" u logoru Omarska. Hakija ELEZOVI] je pre`ivio premla}ivanje. Salih ELEZOVI], Sejad SIVAC i drugi zatvorenici prona|eni su mrtvi na tom mjestu kasnije toga dana.

Zatim se navodi se da je svojim u-estvovanjem u tim radnjama optu`eni po-inio krivi-na djela za koja se tereti u tri ta-ke Optu`nice.

282. Ta-ke 15, 16 i 17 Optu`nice terete optu`enog da je svojim u-estvovanjem u tim djelima po-inio, redom, te{kro kr{enje @enevskih konvencija prema -lanu 2(c) (namjerno uzrokovanje te{kke patnje ili ozbiljne povrede tjelesnog integriteta ili zdravlja) i -lanu 7, paragraf 1, Statuta; kr{enje ratnog prava ili obi-aja ratovanja prema -lanu 3 i -lanu 7, paragraf 1, Statuta i -lanu 3(1)(a) (okrutno postupanje) @enevskih konvencija; i zlo-in protiv -ovje-nosti prema -lanu 5(i) (ne-ovje-na djela) i -lanu 7, paragraf 1 Statuta.

283. Dokazni materijal u prilog ovih ta-aka sastoji se od svjedo-enja dvojice svjedoka, Samira Hod`i}a i Hakije Elezovi}a, obojice Muslimana. Hod`i} je tada bio mladi} star 21 godinu. Dok se kao zatvorenik nalazio u Omarskoj, kuda je 9. jula 1992. doveden iz svog doma u Trnopolju, bio je smješten u jednu malu, pretrpanu, loše ventiliranu prostoriju u "bijeloj ku}i" u kojoj se nalazilo jo{ 26 ljudi. Jedan od njih bio je i Hakija Elezovi}. Samir Hod`i} dr`an je u toj maloj prostoriji nekoliko dana, a zatim je, neposredno prije nego što je biti odveden na saslu{avanje, premješten u drugu prostoriju. Prije nego što je saslušan, vidio je kako je Hakija Elezovi} izveden na saslu{avanje, kako je vra}en u sobu i zatim izveden iz "bijele ku}e" po drugi puta. Ovaj svjedok nikad više nije vidio Hakiju Elezovi}a sve dok se njih dvojica nisu susreli ovdje u Hagu kao svjedoci.

284. Samir Hod`i} je u svjedo-enju izjavio da mu se prilikom vra}anja u "bijelu ku}u" nakon saslu{avanja u upravnoj zgradi obratio jedan stra`ar, da su ga tada natjerali da sjedne na travu na udaljenosti od oko deset metara od grupe uniformisanih ljudi i da je, nakon odre|enog vremena, po{to je na pitanje odakle je odgovorio da je iz Trnopolja, odveden do stra`njeg ugla "bijele ku}e", gdje je vidio -etiri tijela poslagana jedno na drugo licem prema dolje. Nare|eno mu je da okrene tijela, što je i u-inio. Tada je prepoznao da se radi o Muslimanima koje je znao sa podru-ja Trnopolja. Me|u njima su bili Salih Elezovi} i Sejad Sivac. Salih Elezovi} imao je ispod brade ranu od metka ili no`a. Me|u ta -etiri tijela nije vidio svjedoka Hakiju Elezovi}a, oca Saliha Elezovi}a. On je rekao da iza "bijele ku}e" nije ništa vidio, a da bi vidio da je ne-ega bilo, ali je kasnije rekao da tamo nije ni gledao, "ni jedanput nisam pogledao iza 'bijele ku}e'". Dok je stajao pokraj -etiri mrtva tijela po{to, nije imao obu}e skinuo je cipele sa nogu Saliha Elezovi}a, a zatim se vratio u svoju prostoriju u "bijeloj ku}i".

285. Samir Hod`i} je kona-no odveden iz logora Omarska u drugi logor u avgustu 1992. Osim što je premla}en odmah po dolasku u Omarsku i što je prošao kroz znatne patnje izazvane uslovima `ivota u pretrpanoj maloj prostoriji u "bijeloj ku}i", svjedok nije na drugi na-in maltretiran u Omarskoj nego je zajedno sa drugim zatvorenicima dijelio veoma loše opšte prilike u logoru.

286. Svjedo-enje drugog svjedoka, Hakije Elezovi}a, muškarca u ranim pedesetim godinama, o, -ini se, istom doga|aju, tako|e po-inje doga|ajima od 9. jula 1992. Toga dana on i njegov sin Samir odvedeni su iz njihovog doma blizu Trnopolja u atmosferi straha i nasilja. Tom prilikom su pojedinci, a me|u njima i njegov sin Samir, izdvojeni iz kolone zatvorenika koja se kretala i ubijeni iz vatrenog oru`ja na licu mjesta dok je kolona nastavila dalje. Svjedok procjenjuje da je na ovaj na-in na putu do logora Trnopolje ubijeno ukupno oko 30 ljudi iz kolone koja je brojala oko 300 ljudi. Kad su došli do Trnopolja, odvezeni su autobusima do logora Keraterm, gdje je svjedok zadr`an oko deset dana, te je za vrijeme saslušavanja surovo tu-en i udaran nogama tako da su mu slomljena rebra i uzrokovane teško}e u disanju. Zatim je odveden u logor Omarska gdje je po dolasku opet premla}en i odveden u "bijelu ku}u". U "bijeloj ku}i" je dr`an pod istim uslovima u istoj neventiliranoj prostoriji kao i Samir Hod`i}.

287. U Omarskoj je fizi-ki napadnut; morao je kleknuti i lajati kao pas, u usta mu je gurnuta puš-ana cijev i tom su mu prilikom slomljeni prednji donji zubi. Zatim je odveden na saslušavanje i na putu tamo opet premla}en. Tada su mu izbijeni prednji gornji zubi. Nakon prvog saslušavanja ponovo je pozvan sat vremena kasnije, na putu tamo je udaren i ba-en na zemlju i tada je, umjesto da bude odveden na saslušavanje, poslan natrag u smjeru "bijele ku}e". No, umjesto da u|e u "bijelu ku}u", odveden je iza ku}e gdje je, kako ka`e, desetak vojnika tuklo 50 do 60 zatvorenika u visokoj travi. Tamo se ve} nalazila hrpa leševa i vidio je kako tuku njegovog sina Saliha. Njega su po-eli udarati nogama, njegov sin je uzviknuo "pustite mog starog", sin je zadobio udarac pištoljem, a sam svjedok je tada zadobio vrlo jak udarac po vratu, od -ega je pao u nesvijest. Kad se osvijestio oko njega je le`alo mnogo mrtvih ljudi, me|u njima i njegov sin i veterinar Sejad Sivac, te drugi koje je prepoznao i naveo njihova imena. Me|u njima je bio i Zuhdija Turkanovi}. Njihova tijela le`ala su jedno na drugom; on sam je le`ao blizu tijela svog sina i Sejada Sivca. Svjedok je ranjen ubodom no`a u nogu. Oni koji su premlatili ljude bili su otiši a zatvorenici, me|u kojima i Samir Hod`i}, i jedan Albanac po imenu

Bati, tovarili su mrtva tijela na kamion pun leševa. Bati mu je rekao da ostane tamo ležati a oni će ga prebaciti natrag do "bijeke kuće". Samir Hodžić i Bati kasnije su Hakiju Elezovića prebacili natrag u "bijelu kuću" i ostavili ga tamo u jednoj prostoriji. Dok je Samir Hodžić, koji je bio bosonog, tovario tijelo njegovog sina Salih na kamion, Hakija Elezović ga je vidio kako skida cipele sa nogu njegovog mrtvog sina i stavlja ih sebi na noge. Samir Hodžić je govorio s njim o tome da bi uzeo cipele njegovog sina i Hakija Elezović mu je rekao da ih uzme.

288. Dva dana nakon toga Hakija Elezović je iz "bijeke kuće" premješten u hangar, a kasnije u logor Trnopolje, odakle je na kraju autobusom prebačen na planinu Vlašić i prebačen na teritoriju bosanske vlade. Kao rezultat premlaćivanja on sada pati od glavobolja, ima problema s bubrezima i povrijeđenu ruku.

289. Protivrecnost između dijelova ova dva iskaza je očita. Prema iskazu Samira Hodžića, on nije vidio Hakiju Elezovića kako leži blizu strana njegov dijela "bijeke kuće", nije tovario tijela na kamion, nije govorio sa Hakijom Elezovićem o cipelama njegovog sina, niti mu je pomogao da se vrati u "bijelu kuću". Umjesto toga, on kaže da nije ponovo vidio Hakiju Elezovića nakon što je ovaj po drugi puta izveden na saslušanje. Druga protivrecnost tiče se zatvorenika Zuhdije Turkanovića. Nakon što se osvijestio iza "bijeke kuće", Hakija Elezović kaže da je tijelo Zuhdije Turkanovića ležalo zajedno sa drugim mrtvim tijelima pokraj njega dok je Samir Hodžić tovario leševa na kamion. Samir Hodžić pak, osim što poriče da se tamo uopšte nalazio u to vrijeme, kaže da je, nakon što se vratio u "bijelu kuću" pošto je prevrnuo četiri leša, Zuhdiju Turkanovića zatekao u prostoriji u koju je ušao kako leži umirući. U detaljnijem opisu smrti svog prijatelja Zuhdije Turkanovića u jednoj ranijoj izjavi, Samir Hodžić navodi da je smrt nastupila uslijed povreda koje je Zuhdija Turkanović zadobio prilikom saslušavanja a to se odigralo prije nego što je Samir Hodžić saslušan. Obje ove verzije su u protivrecnosti sa svjedočenjem Hakije Elezovića o tome da je tijelo Zuhdije Turkanovića ležalo blizu njega iza "bijeke kuće" nakon što se on osvijestio i dok je Samir Hodžić tovario leševa na kamion. Prije nego što odlučimo riječi svjedočenja, ako riječi, da prihvatimo u slučaju protivrecnosti, valja da razmotrimo svjedočenje ove dvojice svjedoka koje se odnosi na optužnog.

2. Eventualna uloga optuženog

290. Svjedok Hod`i}, iako je mnogo mlađi od optu`enog, povr{no je poznao optu`enog, ~iji je kafi} u Kozarcu posje}ivao. U Omarskoj je prvi put vidio optu`enog dok se vra}ao u "bijelu ku}u" poslije saslu{avanja. Optu`eni se nalazio u grupi ljudi ispred koje mu je naređeno da sjedne. Prepoznao je optu`enog, kojega je jasno mogao da vidi u toj grupi. Dok je vođen oko "bijele ku}e" na mjesto gdje su leđala ~etiri mrtva tijela prošao je na otprilike samo tri metra od optu`enog. Optu`eni je nosio pretežno smeđu vojnu maskirnu uniformu. Prilikom unakrsnog ispitivanja svjedok je potvrdio da je u prijašnjoj izjavi bio opisao da je optu`eni tog dana imao "svjetlu, kratko potšišanu kosu" i neku vrstu infekcije, budući da mu je lice bilo crveno, te da je bio rekao da "nije imao priliku pogledati optu`enog ili stra`are izbliza". Optu`eni je zapravo crnokos.

291. Hakija Elezovi} znao je optu`enog od 1991, kad mu ga je netko pokazao. On je tada povezo lice koje mu je bilo odranije poznato sa imenom Dule Tadi}. Jednom je bio u njegovom kafi}u u Kozarcu. Njegov sin Salih bio je prijatelj optu`enog. Kad je Hakija Elezovi} odveden u zatvoreni-ki logor Keraterm i kad su ga tamo saslu{avali, vidio je optu`enog u svojstvu isljednikovog tjelohranitelja. Optu`eni ga je tom prilikom bacio na pod karate udarcem u prsa, a zatim ga je nogom udario u leđa i prsa dok je leđao na podu.

292. Kasnije je vidio optu`enog u Omarskoj kad je nakon saslu{anja odveden iza "bijele ku}e". Optu`eni mu je rekao "Sad si došao na pravo mjesto", udario ga nogom u stomak i tukao, i tako je udario njegovog sina pištoljem. Optu`eni je nosio vojnu maskirnu uniformu, imao je pendrek i zajedno sa vojnicima tukao je zatvorenike.

293. Kad mu je prilikom unakrsnog ispitivanja ređeno da je u dokaznom materijalu izjavio da ga je Duško Tadi} tukao kad je odveden iza "bijele ku}e", svjedok je odgovorio: "Duško me premlatio u Keratermu, ne u Omarskoj". Međutim, on je tako je rekao da je optu`eni bio u grupi ljudi koja je tukla zatvorenike, a kasnije je opet rekao, govoreći o Omarskoj, da je optu`eni tukao njega i njegovog sina.

294. Niti jedan od ova dva svjedoka nije odredio datum ovih događaja. Međutim, svjedok Ermin Strikovi}, prijatelj Sejada Sivca, jedne od `rtava ~ija je mrtva tijela vidio Samir Hod`i} blizu stra`njeg ugla "bijele ku}e", izjavio je da je Sivac posljednji put prozvan 27. jula 1992. u 14.30 sati. Time je određen datum ovih događaja.

295. Ako su se ovi događaji odigrali popodne 27. jula 1992, kao što je navedeno u svjedočenju Ermina Strikovića, optuženi nema nikakvog određenog alibija. Njegova smjena na kontrolnom punktu Orlovci toga dana počinjala je u 19.00 sati i ako je optuženi imao na raspolaganju prijevoz imao je sasvim dovoljno vremena da u toku dana otputuje iz Prijedora u Omarsku, izvrši navedena djela i vrati se na vrijeme da preuzme svoju dužnost na kontrolnom punktu.

4. Utvrđene činjenice

296. Ako u slučaju protivrečnosti treba napraviti izbor između svjedočenja Samira Hodžića i Hakije Elezovića, svjedočenju Samira Hodžića treba dati prednost. Hakija Elezović je bio uvijek u pedesetim godinama kojemu su u njegovom prisustvu ubili jedina dva sina, a i sam je bio teško premlaćen nekoliko puta, pa je uslijed toga patio od teških povreda kad je odveden iza "bijele kuće". Tamo je opet fizički napadnut i izgubio je svijest. U svojem svjedočenju on je povremeno zbunjen, što vjerovatno treba razumjeti. Samir Hodžić je pak mladić koji je relativno malo propatio od premlaćivanja i nije spomenuo povrede nastale od toga, a svoju je izjavu pred sudom dao jasno i bez oklijevanja. Činjenica da je prilikom unakrsnog ispitivanja izašao na vidjelo da je u jednoj ranijoj izjavi pogrešno opisao boju kose uvijek kojeg je identificirao kao optuženog ne utiče na izbor između njegovog svjedočenja i svjedočenja Hakije Elezovića tamo gdje su ona protivrečna, niti na prepoznavanje optuženog, kojeg je znao iz mirnih vremena u Kozarcu.

297. Ako dakle svjedočenju Samira Hodžića treba dati prednost pred svjedočenjem Hakije Elezovića na mjestima gdje su ona protivrečna, ta protivrečnost nastupa tek kad se Hakija Elezović, nakon što je primio nekoliko udaraca po vratu i pao u nesvijest iza "bijele kuće", kasnije tamo osvijestio i kad on daje svoju verziju o tome kako je vidio leševe koji se tovarili na kamion, i o tome kako su mu pomogli da se vrati natrag u "bijelu kuću".

298. Zanimljivo je taj dio iskaza Hakije Elezovića, on inače daje svjedočanstvo o sebi o napadu optuženog na njegovog sina i, naravno, na njega. Samir Hodžić kasnije prepoznaje tijelo njegovog sina veoma blizu mjesta na kojem se odigrao taj napad, kada ga je, nakon što je susreo optuženog i druge u uniformama kako sjede ispred "bijele kuće" i malo ustranu, jedan od uniformiranih ljudi odveo oko prednjeg dijela "bijele kuće" na

drugu stranu, gdje je iza kuće morao prevrnuti četiri tijela, od kojih je dva prepoznao kao Saliha Elezovića i Sejada Sivca.

299. Optuženi se ne tereti za bilo koje ubistvo niti za to ima dovoljno dokaza. Međutim, postoje dokazi o tome da je optuženi tukao i udarao nogama Hakiju Elezovića, da je tukao Saliha Elezovića i druge zatvorenike i da je učestvovao u događajima koji su kulminirali u smrti Saliha Elezovića.

300. Jedini dokazni materijal u korist optuženog koji se izričito tiče ovog paragrafa sastoji se od njegovog poricanja da je ikada bio u logoru Omarska, u čemu je, naravno, implicitno sadržana tvrdnja da nije učestvovao u događajima za koje se tereti u paragrafu 8.

301. Neobičajna karakteristika dokaznog materijala optužbe sastoji se u tome što se svjedoci, koji se inače slažu oko toga da je Samir Hodžić skinuo cipele Saliha Elezovića sa njegovog mrtvog tijela, neobjašnjivo razilaze u tome kako je do toga došlo. Ili jedan ili drugi očigledno nije u pravu, no to neslaganje je, ako se gleda maksimalno u korist optuženog, tek primjer veoma konfuznog sjećanja jednog od svjedoka o nekim događajima. Ono sigurno ne potkrepljuje niti teoriju o direktnoj fabrikaciji dokaza ove dvojice svjedoka, niti teoriju o njihovoj zajedničkoj rekonstrukciji događaja. Kad se emocionalni šok kojeg je Elezović pretrpio zbog toga (to su mu dva sina ubili, a njega samog teško maltretirali, uzme u obzir skupa sa daljnjim maltretiranjem toga dana, koje je kulminiralo onesvješćivanjem, konfuzno sjećanje o događajima koji su uslijedili nakon (to je povratio svijest možda i ne iznenaduje).

302. Ovo Pretresno vijeće zaključuje da može prihvatiti iskaz Hakije Elezovića o tome kako je optuženi njega tukao i udarao nogama i o tome kako je optuženi tukao njegovog sina Saliha, što se sve dogodilo prije nego što je svjedok od udarca izgubio svijest. Na temelju tog svjedočanstva, i toga (to je Samir Hodžić) kasnije vidio optuženog blizu "bijele kuće" i prepoznao dva tijela pokraj "bijele kuće", ovo Pretresno Vijeće je uvjereno van svake sumnje da je optuženi teško pretukao i udarao nogama Hakiju Elezovića, da je pretukao njegovog sina Saliha Elezovića i druge zatvorenike kao što je navedeno u Optužnici, te da su ta djela počinjena u kontekstu oružanog sukoba.

303. Budući da je ovo Vijeće utvrdilo van svake sumnje da je optuženi teško pretukao rukama i nogama Hakiju Elezovića i teško pretukao Saliha Elezovića, te radnje uključuju, zbog svoje prirode i posljedica i u bilo kojem značenju tih riječi, djela opisana u tačkama 15, 16 i 17 redom kao "namjerno nanošenje teške patnje ili ozbiljne povrede tjelesnog integriteta ili zdravlja", "okrutno postupanje" i "ne-ovje-no djelo".

304. U vezi sa premlaživanjem Hakije Elezovića i Samira Hodžića ostaje još samo da se razmotri da li su zadovoljeni i drugi elementi krivičnih djela navedenih u tačkama 15, 16 i 17 Optužnice. Kao što je već rečeno, to će biti razmotreno kasnije, u dijelu Mišljenja i Presude koji se bavi utvrđivanjem pravnih činjenica.

E. Paragraf 9 Optužnice

1. Događaji navedeni u Optužnici

305. Ovaj paragraf sadrži tri tačke i bavi se događajima za koje se tvrdi da su se dogodili u logoru Omarska. U njemu se kaže:

Negdje u drugom dijelu mjeseca juna ili u prvom dijelu jula 1992. godine, grupa Srba koji su došli izvan logora, uključujući i Duška TADIĆA, naredili su, u blizini zgrade poznate kao "bijela kuća", grupi zatvorenika čija imena nisu poznata, da kao čivotinje piju vodu iz bara na zemlji, skakali su im na leđa i tukli ih sve dok više nisu mogli da se pomjeraju. Dok su črtve odvođene na kolicima, TADIĆ je u usta jednoj od črtava ispraznio sadržaj aparata za gašenje požara.

Zatim se tvrdi da je svojim učestvovanjem u ovim djelima optuženi počinio krivična djela za koja se tereti u tri tačke Optužnice.

306. Tačka 18 Optužnice tereti optuženog da je učestvovanjem u tim djelima počinio tešku povredu prema članu 2(c) (namjerno nanošenje teške patnje ili ozbiljne povrede tjelesnog integriteta ili zdravlja) i članu 7, paragraf 1, Statuta. Tačka 19 tereti optuženog da je učestvovanjem u tim djelima počinio kršenje ratnog prava ili običaja ratovanja prema članu 3 i članu 7, paragraf 1, Statuta i članu 3(1)(a) (okrutno postupanje) @enevskih konvencija. Tačka 20 tereti optuženog da je učestvovanjem u tim djelima počinio zločin protiv čovječnosti prema članu 5(i) (ne-ovje-na djela) i članu 7, paragraf 1, Statuta.

307. Tu`ilašvo je pozvalo samo jednog svjedoka, Elvira Grozdani}a, Muslimana, da svjedo-i o ovim doga|ajima. Dok je kao zatvorenik boravio u logoru Omarska, Grozdani}u je nare|eno da zajedno s još jednim zatvorenikom o-isti hangar. Dok je izlazio iz zgrade kroz vrata nasuprot "bijeloj ku}i" na putu prema kontejnerima za sme}e blizu kuhinje, vidio je sa daljine od oko 30 do 40 metara grupu zatvorenika ispred bijele ku}e. Grupa ljudi, me|u kojima su bila i dvojica koje je znao kao Du{ka Kne`evi}a i Jovi}a, fizi-ki je zlostavljala zatvorenike. Osim što su neprestano skakali po zatvorenicima, prolili su vodu na travu i prisilili zatvorenike da zubima -upaju mokru travu i da je "va}u i rok}u poput svinja". On je nastavio hodati prema kontejnerima za sme}e blizu kuhinje. Usput je vidio jednog Muslimana iz Prijedora po imenu Amir kako gura kolica u kojima je bio jedan premla}eni -ovjek. Elvir Grozdani} nije mogao ocijeniti da li je taj -ovjek jos `iv. Iza Amira vidio je jednog drugog -ovjeka kako nosi aparat za gašenje po`ara u lijevoj ruci, a cijev aparata u desnoj ruci. Došavši do kontejnera da baci sme}e, vidio je kako su se kolica zaustavila nedaleko od kontejnera i kako je -ovjek sa aparatom za gašenje po`ara gurnuo cijev aparata u usta -ovjeka u kolicima. Nakon što je došao do kontejnera i bio svjedok ovih doga|aja krenuo je natrag prema hangaru. Putem je vidio kako Duško Kne`evi} i Jovi} i dalje tuku okupljene zatvorenike.

308. Iako nisu svjedo-ili o doga|ajima za koje se tvrdi da su se dogodili u paragrafu 9, nekoliko drugih svjedoka izjavili su da se njima dogodilo dok su bili u logoru Omarska da po njima ska-u, tuku ih i prisiljavaju da oponašaju `ivotinje, ili pak da su vidjeli kako se to dogodilo drugima. Uzeir Be{i} vidio je jednu uniformisanu osobu kako zatvorenike udara nogama, tu-e ih i ska-e po njima, a Hakija Elezovi} je bio premla}en i prisiljen da klekne i laje poput psa. Emir Beganovi} bio je udaran nogama dok je le`ao na stomaku i prisiljen da pije vodu sa zemlje poput psa. Iskazi ovih svjedoka va`ni su za utvr|ivanje da li su se doga|aji navedeni u paragrafu 9 zaista desili.

2. Eventualna uloga optu`enog

309. Elvir Grozdani} vidio je optu`enog u logoru Omarska u dva razli -ita dana, od kojih se jedan odnosi na ove ta-ke. Toga dana, rekao je, optu`eni je bio onaj koji je hodao iza Amira i koji je u usta -ovjeka u kolicima ugurao cijev aparata za gašenje po`ara. Svjedok je to vidio sa udaljenosti od 50 metara i opisao da je optu`eni imao bradu i nosio maskirnu uniformu. U to doba on je optu`enog znao otprilike deset godina, uklju-uju}i i period kada je, kao dje-ak, od optu`enog dobijao lekcije iz karatea dva puta sedmi-no, pored toga {to bi ga vidio u Kozarcu dva ili tri puta mjese-no. On je izjavio pred sudom da optu`eni ima lako prepoznatljiv hod.

3. Dokazi odbrane

310. Dokazi odbrane i ovde se sastoje od alibija optu`enog i njegove tvrdnje da nikada nije bio u logoru Omarska. Potkrepljuju}i ovu tvrdnju, odbrana se oslonila na to da je optu`eni -esto bio vi|en na kontrolnom punktu, na -este kontrole na licu mjesta koje je vršio njegov pretpostavljeni kako bi osigurao njegovo prisustvo i na to da on nije imao pravo koristiti slu`bena policijska kola za privatne svrhe. Odbrana je tako|er ustvrdila da prema dokazima Tu`ila{tva optu`eni u vrijeme navedenih krivi-nih djela nije bio sa ljudima koji su navodno tukli zatvorenike nego je vi|en dalje i odvojeno od tih ljudi, bli`e upravnoj zgradi. Kao što je spomenuto u vezi s paragrafom 6, Elvir Grozdani} se u Kozarcu prije oru`anog sukoba posva|ao sa optu`enim i zbog toga odbrana dovodi u pitanje pouzdanost iskaza Elvira Grozdani}a. Osim toga, odbrana osporava njegovo svjedo-anstvo, istaknuvši da ako je optu`eni izri-ito tra`io Elvira Grozdani}a, kao što svjedok tvrdi da se dogodilo kad je predhodnog puta vidio optu`enog u logoru Omarska, on bi bio u velikoj opasnosti ako bi se na{ao u vidokrugu optu`enog. Odbrana tako|e tvrdi da nema dokaza da je tijelo u kolicima bilo u `ivotu, niti da je aparat za gašenje po`ara ispra`njen kao što se to tvrdi u paragrafu 9. Odbrana je, pravno gledaju}i, ustvrdila da samo guranje cijevi aparata za gašenje po`ara u usta leša ne predstavlja nijedno od krivi-nih djela za koja se optu`eni tereti.

4. Utvr|ene -injenice

311. Kao što se navodi na drugim mjestima u ovom Mi{ljenju i Presudi, mnogi drugi svjedoci optu`be izjavili su pred sudom da su vidjeli optu`enog u logoru Omarska krajem

juna ili početkom jula 1992. godine, što utiče na alibi optuženog i njegovo poricanje da je ikada bio u tom logoru. Ti svjedoci su Saud Hrnić, Hamdija Kahrmanović, Zijad Jakupović, Džemal Deomić, Kemal Sućić, Kasim Mešić, svjedok R, Mehmedalija Huskić, Edin Mrkalj, Hasiba Harambašić, Emir Beganović, Senad Muslimović, Armin Kenjar, Mehmed Alić, Halid Mujkanović, Muharem Bećić, Husein Hodžić, Armin Mujčić, Hasečić, Hakija Elezović, Samir Hodžić i Emsud Velić.

312. Pretresno vijeće odbacuje tvrdnju odbrane da optuženi nikada nije bio u logoru Omarska i da, u svakom slučaju, u relevantno vrijeme njegove dužnosti u saobraćajnoj miliciji isključivo mogući da je on počinio djela navedena u paragrafu 9 Optužnice. Mnogobrojni pouzdani svjedoci izjavili su da su vidjeli optuženog u logoru i, kao što se razmatra u odjeljku o alibiju ovog Mišljenja i Presude, činjenica da je optuženi bio raspoređen na kontrolni punkt Orlovci ne bi ga spriječila u izvršenju onoga što Tužilac naziva njegovom "višom dužnošću" kao saobraćajnog policajca da provodi etni-košćenje radi stvaranja "Velike Srbije".

313. Zbog toga Pretresno vijeće odbacuje alibi optuženog i njegovu tvrdnju da nikada nije bio u logoru Omarska. Pored toga, uprkos tome što se Elvir Grozdanić svadjao sa optuženim oko jedne saobraćajne nezgode u Kozarcu, i što je ove događaje vidio sa velike udaljenosti, Pretresno vijeće prihvata da je optuženi toga dana bio tamo, da je hodao iza ovojeka u kolicima i gurnuo cijev aparata za gašenje požara u usta tog ovojeka. Međutim, Pretresno vijeće nije uvjereneno da su svjedočanstvom ovog svjedoka ispunjeni neki činjenični uvjeti koje podrazumijeva paragraf 9. Krivična djela pripisana optuženom sastoje se od dva odvojena, ali tijesno povezana, događaja: prvi je fizičko maltretiranje zatvorenika okupljenih kraj "bijeke kuće", a drugi je praćenje sadržaja aparata za gašenje požara u usta jedne od oštava.

314. Što se tiče navoda da je optuženi bio u grupi Srba koji su tukli zatvorenike i prisilili ih da piju vodu sa zemlje poput pivotinje, Elvir Grozdanić nije naveo da je optuženi bio jedna od osoba koje su tukli ljude niti da je uopšte bio u toj grupi. On je prvo opazio optuženog u jednom drugom dijelu logora i, mada je izjavio pred sudom da je ovojek u kolicima bio oštva premlaćivanja, nema dokaza da je on vidio kako grupa ispred "bijeke kuće" tog ovojeka tuče ili maltretira. Osim toga, Elvir Grozdanić nije spomenuo da je vidio optuženog u grupi koja je tukla okupljene zatvorenike kad se vraćao prema hangaru.

315. Što se ti-e navoda da je optu`eni ispraznio sadr`aj aparata za gašenje po`ara u usta -ovjeka u kolicima, otkrivena su dva -injeni-na nedostatka u navodima optu`be. Prvo, paragraf 9 izri-ito tereti optu`enog da je ispraznio sadr`aj aparata za gašenje po`ara u usta -ovjeka u kolicima. Me|utim, Tu`ilac nije podnio nikakve dokaze o tom ispra`njavanju. Drugo, Tu`ilac nije dokazao da je taj -ovjek bio `iv. Upitan o tome, Grozdani} je jasno izjavio da nije siguran da li je taj -ovjek bio `iv ili mrtav, a nema nikakvih drugih dokaza o tome da je taj -ovjek davao bilo kakve znake `ivota.

316. Prema tome, na temelju iznesenih dokaza, Pretresno vije}e zaklju-uje van svake sumnje da je optu`eni toga dana bio u logoru Omarska, da je pratio -ovjeka u kolicima, da je u njegova usta gurnuo cijev aparata za gašenje po`ara i da su ta djela po-injena u kontekstu oru`anog sukoba. Pretresno vije}e razmotri}e u dijelu Mi{ljenja i Presude koji se bavi utvr|ivanjem pravnih -injenica da li su i koja krivi-na djela po-injena.

F. Paragraf 11 Optu`nice

1. Doga|aji navedeni u Optu`nici

317. Ovaj paragraf bavi se incidentom za kojeg se tvrdi da se dogodio na raskr{ju glavne ulice u Kozarcu. U njemu se ka`e:

Oko 27. maja 1992. godine srpske snage su zarobile ve}inu bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata iz podru-ja Kozarca. Dok su Muslimani i Hrvati hodali u kolonama prema mjestima za okupljanje u Kozarcu, odakle je transfer dalje vodio u logore, srpske snage, uklju-uju}i Du{ka TADI]A i Gorana BOROVCU, naredile su Ekremu KARABA[I]U, Ismetu KARABA[I]U, Sejdu KARABA[I]U i Re|i FORI]U da iza|u iz kolone i ubile ih iz vatrenog oru`ja.

Dalje se tvrdi da je optu`eni svojim u-estvovanjem u ovim djelima po-inio krivi-na djela za koja se tereti u pet ta-aka Optu`nice.

318. Ta-ka 24 Optu`nice tereti optu`enog da je svojim u-estvovanjem u ovim djelima po-inio te{ku povredu prema -lanu 2(a) (namjerno ubistvo) i -lanu 7, paragraf 1 Statuta. Ta-ka 25 tereti ga da je u-estvovanjem u ovim djelima optu`eni po-inio kr{enje ratnog

prava i običaja ratovanja prema članu 3 i članu 7, paragraf 1, Statuta i članu 3(1)(a) (ubistvo) međunarodnih konvencija. U tački 26 optuženi se tereti da je učestvovanjem u tim djelima počinio zločin protiv čovječnosti prema članu 5(a) (ubistvo) i članu 7, paragraf 1, Statuta. Alternativno, u tački 27 optuženi se tereti da je učestvovanjem u tim djelima počinio tešku povredu prema članu 2(c) (namjerno nanošenje teške patnje ili ozbiljne povrede tjelesnog integriteta ili zdravlje) i članu 7, paragraf 1, Statuta. Opet alternativno, u tački 28 optuženi se tereti da je učestvovanjem u tim djelima počinio zločin protiv čovječnosti prema članu 5(i) (nečovječna djela) i članu 7, paragraf 1, Statuta.

319. Tužilaštvo je pozvalo tri svjedoka da daju iskaze o ovom događaju: Ferida Mujića, Salka Karabačića i Sulejmana Bečića. Tužilaštvo je ponudilo dodatne svjedoke da bi se utvrdilo da je optuženi bio u Kozarcu oko 27. maja 1992. ili na taj dan.

320. Sva tri svjedoka optužbe, koji su Muslimani i koji su svjedočili o događajima navedenim u paragrafu 11, hodali su u koloni ljudi koja je u srijedu 27. maja 1992. pješke išla iz Vidovića u Kozarac. U koloni su se nalazili nenaoružani muškarci, žene i djeca, velika većina od njih Muslimani, a još ljudi im se pridružilo kad su se približili Kozarcu. Kad su prispjeli u Kozarac srpski vojnici su ih uputili niz glavnu ulicu, Ulicu Maršala Tita. Svuda oko njih nalazila su se vojna vozila i vojnici. Iz opisa događaja prema njihovim opažanjima, redoslijed kojim su stigli do kioska na uglu Ulice Maršala Tita i ceste za Kalate, gdje su se navodno odigrala ubistva, mora da je bio sljedeći: prvi Salko Karabačić, drugi Ferid Mujić i posljednji Sulejman Bečić.

321. Salko Karabačić napustio je Vidoviće oko 11.45 sati i došao do glavne ulice u Kozarcu između 12.00 i 13.00 sati. Kretao se u koloni niz ovu ulicu, pokraj stare kule i bunara, i došao do kioska. Dok je prolazio pokraj kioska, vidio je da su njegov brat Ismet Karabačić i još jedan čovjek kojeg je poznao, Rešo Forić, izdvojeni iz kolone i postavljeni pokraj kioska. Zatim je njegov brat Ekrem Karabačić izvučen iz kolone i natjeran da stane pokraj kioska kao treći. Kad se njegov sin Sejdo Karabačić okrenuo da pogleda Ekrema, i Sejdo je izvučen iz kolone i postavljen pokraj kioska s ostalima, uprkos nastojanjima njegovog oca da ga zadrži. Nakon Sejda, iz kolone je izdvojen i peti čovjek, Meho Mujkan, i kolona se nastavila kretati, ali je naređeno da se sporije hoda. Dok je Salko Karabačić hodao, vidio je svog brata Ismeta kako stoji rukama naslonjen na kiosk, ali nije rekao da je bilo kakve pučnjeve dok se nastavio kretati niz Ulicu Maršala Tita.

Ismeta Karaba{i}a, Ekrema Karaba{i}a, Re|u Fori}a i Sejdu Karaba{i}a od tada vi{e niko nije vidio.

322. Ferid Muj-i}, sljede}i svjedok koji je do{ao do kioska, nalazio se pri kraju kolone i dok je prolazio pored stare {kole i bio blizu bunara vidio je pet osoba kako ve} stoje pokraj kioska, a trojicu mu{karaca kako stoje iza njih. Ta petorica su bili Ismet Karaba{i}, Ekrem Karaba{i}, Sejdo Karaba{i}, Re|o Fori} i peta osoba za koju on misli da je bio Fikret Ali}. Oni su stajali naslonjeni na zid kioska ra{irenih ruku i nogu. On ih je sve poznavao i mogao ih je dobro vidjeti. Vidio je jednog od trojice mu{karaca koji su stajali iza njih kako je kundakom udario Ekrema u predjelu le|a. Kad se kolona zaustavila na raskr{u sa cestom za Kalate, vidio je "da prebacuju ljude", pa je k}er koju je nosio podigao na ramena, poku{ao sakriti lice ovratnikom jakne, i pomaknuo se prema sredini kolone kako ne bi bio prepoznat. Iako je podizanjem k}erke na ramena djelimi-no zaklonio pogled na ono {to se de{avalo, mogao je vidjeti Sejdu Karaba{i}a, Re|u Fori}a i jo{ jednu osobu za koju je mislio da je Fikret Ali} kako ispred kolone prelaze na drugu stranu ceste. On tako|e nije rekao da je -uo bilo kakve pucnjeve.

323. Sulejman Be{i}, posljednji od trojice svjedoka optu`be koji je do{ao do kioska, stigao je tamo izme|u 14.30 i 14.45 sati. Kad se kolona zaustavila pokraj bunara izbila je panika i on je vidio kako ljude izdvajaju iz kolone i postrojavaju uz kiosk. On je izjavio da je poznavao one koji su izvedeni iz kolone: Ismeta Karaba{i}a, Ekrema Karaba{i}a, Sejdu Karaba{i}a i Re|u Fori}a. Poredani su uz zid kioska ra{irenih ruku i nogu i zatim pretreseni. On je to vidio jer se kolona podijelila u dva dijela i njegov se dio zaustavio. Osim ove -etvorice, jo{ jedan mu{karac je izdvojen iz kolone, pretresen i zatim predat milicioneru koji ga je postavio uz jedan drugi zid, "kod ba{te". Nakon toga je jo{ jedan mladi}, Zihad Majkovi}, izdvojen iz kolone, postavljena su mu pitanja o nekom Hasanu Didinu i zatim je vra}en u kolonu. Zatim se njegova kolona po-ela sporo kretati i kad je do{ao do sredine raskr{a pogledao je na lijevo i vidio jo{ {estoro drugih ljudi kako stoje pored Kule (stari toranj). Iznenada su se za-ula dva rafala veoma glasne "vatre", on je pogledao na desno i vidio kako ljudi poredjani uz kiosk padaju. Jedan od njih ostao je stajati nekoliko sekundi. Milicioner koji je stajao uz cestu zatim je naredio koloni da se kre}e br`e i nakon toga Sulejman Be{i} vi{e nije vidio {to se dogadjalo iza njega. Rekao je da se u vrijeme pucnjave nalazio oko pet metara od kioska.

324. O-ita je protivre-nost izme|u iskaza Ferida Muj-i}a i Sulejmana Be{i}a. Ferid Muj-i} je izjavio da je vidio kako su trojica od mu{karaca poredjanih uz kiosk, Sejdo Karaba{i}, Re|o Fori} i -ovjek za kojeg je mislio da je Fikret Ali}, odvedeni na drugu stranu ceste, dok je Sulejman Be{i} izjavio da je, iako je vidio druge ljude kako ih odvode preko ceste, ipak vidio kako su svi ljudi poredjani uz kiosk, uklju-uju}i Sejdu Karaba{i}a i Re|u Fori}a, ubijeni iz vatrenog oru`ja. Da bi ovo razjasnio, tu`ilac je ustvrdio da trojica mu{karaca odvedeni na drugu stranu ceste mora da su bili vra}eni natrag. Odbrana ovu spekulativnu tvrdnju dovodi u pitanje jer o tome nisu izneseni nikakvi dokazi. Povrh toga, odbrana tako|e dovodi u pitanje pouzdanost Sulejmana Be{i}a, jedinog koji ka`e da je vidio ubistva, upozoravaju}i na jednu njegovu raniju izjavu u kojoj se ne spominje da je optu`eni bio umije{an u ubistva. Odbrana tako|e tvrdi da Sulejman Be{i} nije govorio istinu prilikom unakrsnog ispitivanja kad je porekao da je neposredno prije su|enja razgovarao sa Salkom Karaba{i}em, iako je Tu`ila{tvo u stvari obavijestilo Pretresno vije}e da je izme|u njih dvojice bilo kontakta. Nadalje, odbrana tvrdi da je Sulejman Be{i} te{ko mogao vidjeti kako se ove osobe izvode iz kolone, a onda jo{ i puca na njih, budu}i da je bio posljednji u nizu od tri o-evica koji je do{ao na mjesto dogaja. U svom odgovoru Tu`ila{tvo tvrdi da je Sulejman Be{i}, iako se nalazio iza Ferida Muj-i}a, mogao gledati naprijed i u stranu i da je tako mogao vidjeti kako izdvajaju mu{kcarce, dok Ferid Muj-i} nije vidio kako ih prozivaju, ali ih je vidio kasnije kad su ve} bili izdvojeni i poredjani uz kiosk. Odbrana tako|e osporava izjavu Salka Karaba{i}a da je vidio kako Ekrema Karaba{i}a odvode iz kolone jer je on u jednoj ranijoj izjavi naveo da mu je izvjesni Ika Karaba{i} rekao {ta se dogodilo Ekremu Karaba{i}u.

2. Eventualna uloga optu`enog

325. Svi svjedoci optu`be koji su svjedo-ili o ovim doga|ajima smje{taju optu`enog u podru-je kioska i pripisuju mu aktivnu ulogu u doga|ajima za koje se tvrdi da su se dogodili.

326. Prema iskazu Salka Karaba{i}a, optu`eni je naredio Goranu Borovnici da iz kolone izdvoji njegovog brata Ekrema i sina Sejdu i postavi ih uz kiosk. U vrijeme kad su Ekrem Karaba{i} i Sejdo Karaba{i} izdvojeni iz kolone optu`eni je stajao kraj kioska, a Salko Karaba{i} je pro{ao na dva i po do tri metra od njega. On je tako|e -uo i prepoznao glas optu`enog, budu}i da optu`enog poznaje od njegove petnaeste godine. On je tako|e bio kom{i}ja ta{te i tasta optu`enog u selu Vidovi}i i -ak se kod njih skrivao do 27. maja

1992, kad se zaključilo da je za njih suviše opasno da mu i dalje pružaju utočište. Upitan da li je siguran da je 27. maja 1992. u Kozarcu vidio optuženog kad je Sejdo izdvojen iz kolone, svjedok je odgovorio da je "siguran hiljadu posto".

327. Ferid Mujić, koji je optuženog poznao već dio svog života, izjavio je da je osim muškaraca poredjanih uz kiosk rađrenih ruku tako je prepoznao i trojicu drugih ljudi koji su se nalazili u neposrednoj blizini, naime optuženog, Gorana Borovnicu i Miloša Gajića. To su bila trojica muškaraca koji su stajali iza ljudi poredjanih uz kiosk. Optuženi je stajao otprilike metar do metar i po iza Gorana Borovnice i iza poredjanih ljudi. On je vidio Gorana Borovnicu kako, šinilo se, pretresa Ekrema Karabaića, a zatim ga je vidio kako je Ekrema Karabaića udario puškom u predjelu leđa. Kad je prvi put vidio optuženog tog popodneva, bio je kraj bunara i odmah je prepoznao optuženog, a gledao je dovoljno dugo da je mogao vidjeti što se događaja. Kad je zatim došao bliže kiosku, vidio je optuženog "veoma jasno kao osobu ispred mene". Optuženi je stajao kraj bunara licem okrenut prema koloni i kada je Ferid Mujić upitan da li je siguran da je tog dana vidio optuženog, odgovorio je da je "sasvim" siguran.

328. Prema iskazu Sulejmana Beića, optuženi je izdavao naredjenja Goranu Borovnici i prozivao imena osoba koje je trebalo izdvojiti iz kolone. Goran Borovnica je tako je iz kolone izdvojio jednog vojeka i predao ga milicioneru, koji ga je postavio uz jedan drugi zid. Nakon što je ovog vojeka predao milicioneru, Goran Borovnica se vratio do optuženog, koji je tada stajao na mjestu koje je postalo šelo kolone, budući da se kolona bila podijelila. Svjedok je iznenada za-uo "jedan dugi i jedan kraći rafal", pogledao je na desno u smjeru kioska i vidio muškarce koji su tamo bili poredjani kako padaju, a optuženog i Gorana Borovnicu kako stoje metar i po do dva metra iza njih, s oružjem uperenim u njih. Sulejman Beić u tom trenutku nije u blizini vidio nikoga drugoga s oružjem. On je rekao da je imao dobar, nesmetan pogled na optuženog koji se nalazio na udaljenosti od najviše pet metara.

329. Tužilac je tako je iznio dokaze koji se, iako se ne ti-u direktno događaja navedenih u paragrafu 11, odnose na kretanje optuženog 27. maja 1992.

330. Nasiha Klipi, koja je optuženog poznavala skoro cijelog života i koja je bila udata za jednog muslimanskog milicionera, izjavila je pred sudom da su se 27. maja 1992. ona i njezina djeca pridružili koloni ljudi koji su se kretali prema Kozarcu da se predaju. Oko

14.00 sati došli su do raskr{a u Kozarcu, a kolona je tada od raskr{a do slasti-arne bila duga jedan ili dva kilometra. Nedaleko su bili vojnici, srpski milicioneri i tenkovi. Zatim su krenuli prema Kozaru{i, u smjeru Prijedora. Dok su i{li prema Prijedoru, ona je vidjela milicijski "Golf" koji je vozio Brane Bolta, kolega njezinog mu`a milicionera, kako se kre}e u suprotnom smjeru. Optu`eni se nalazio na mjestu suvoza-a i nosio je maskirnu uniformu, a Goran Borovnica je tako|e bio u autu. Auto je gledala otprilike jednu minutu sa udaljenosti od manje od jednog metra i pogled joj ni-im nije bio zaklonjen. Nakon otprilike sat do sat i po, kolona je stigla do @ikine kafane u Kozaru{i. Kolonu su -uvali Srbi, mje{avina vojnog i milicijskog osoblja, koji su "izdvajali i ubijali ljude". Kad je kolona stigla do autobuske stanice u Kozaru{i, odmah do kafane, mu{karci stari izme|u 15 i 65 godina odvojeni su od `ena i djece i podijeljeni u tri grupe koje su, kao {to je to kasnije saznala, poslane u Omarsku, Trnopolje i Keraterm. Prepoznala je nekoliko Srba koji su razdvajali ljude, i me|u tim Srbima su bili optu`eni i Goran Borovnica. U tom trenutku bila je oko tri do -etiri metra od optu`enog i ni{ta joj nije zaklanjalo pogled. Tako|e je -ula optu`enog kako pita milicionera po imenu Milo{ Preradovi} kuda da odvede civile.

331. Nihad Seferovi}, -ija je ku}a bila osam ili devet ku}a udaljena od ku}e optu`enog i koji je optu`enog poznavao od djetinjstva, izjavio je pred sudom da se u nedjelju (a to mora da je bio 24. maj 1992) nalazio u Kozarcu kad je po-eo napad. Odmah je pobjegao u brda u Be{i}ima, ali se nave-e vratio ku}i da nahrani ptice i zatim se ponovo vratio u brda. Otprilike tri dana kasnije, prvog dana kad su se ljudi po-eli predavati ({to mora da je bilo 27. maja 1992), dok se vra}ao ku}i zaustavio se u vo}njaku ku}e preko puta srpske pravoslavne crkve i vidio oko {est muslimanskih milicionera iz Kozarca kako stoje poredjani ispred crkve s rukama na zatiljku. Prepoznao je -etvoricu od tih milicionera, a ispred njih stajali su optu`eni, Goran Borovnica, "Dule" i jo{ oko 15 pripadnika srpskih paravojnih formacija koje nije prepoznao. Vojnici su bili u uniformama i njihovo oru`je bilo je upereno u muslimanske milicionere.

3. Dokazi odbrane

332. Odbrana tvrdi da je optu`eni pobjegao u Banja Luku kad je po-eo sukob u Kozarcu i da prema tome nije mogao da bude u Kozarcu 27. maja 1992. i po-ini zlo-ine iz ove -etiri ta-ke. Odbrana je pozvala nekoliko svjedoka da potkrijepe ovu tvrdnju i o njihovom svjedo-enju govori se u odjeljku vezanom za alibi optu`enoga. [to se ti-e

odsutnosti optu`enog iz podru`ja Kozarca toga dana, odbrana je pozvala četiri svjedoka označenih kao svjedoci U, V, W i A, koji su se toga dana nalazili u tom podru`ju; njihove je iskaze potrebno razmotriti pojedinačno.

333. Svjedok U, koji poznaje optu`enog oko 30 godina, nalazio se u prednjem dijelu kolone koja je 27. maja 1992. ulazila u Kozarac. On je došao do trokuta između 08.15 i 08.30 sati i tamo čekao između sat i po i dva sata. Ni u jednom trenutku nije vidio optu`enog dok se kretao kroz Kozarac, niti dok se kretao od Rajkovića do Trnopolja. Prilikom unakrsnog ispitivanja izjavio je na vidjelo da svjedok U sada živi u kući koja pripada Muslimanu, a koju je njemu dodijelila komisija u ovom sastavu je bio optu`eni u funkciji sekretara Mjesne zajednice.

334. Svjedok V poznaje optu`enog od ranog djetinjstva. On je bio vojnik na odslu`enju vojnog roka stacioniran u Kozarcu od 27. maja 1992. do kraja juna 1992. i patrolirao je duž Ulice Maršala Tita "od raskršća s novom cestom Banja Luka - Prijedor, po Ulici Maršala Tita, sve do Mutničke džamije". Svjedok V potvrdio je da je vidio kako civile izdvajaju iz kolone i strijeljaju. Međutim, radi se o jednom incidentu različitom od onog koji se navodi u ovom paragrafu Optu`nice. Iako je vidio Gorana Borovnicu u Ulici Maršala Tita niže od kioska, on ni u jednom trenutku za vrijeme obavljanja dužnosti u Kozarcu nije vidio optu`enog.

335. Svjedok W, koji je bio na odslu`enju vojnog roka u Vojsci Republike Srpske kad je napadnut Kozarac, poznaje optu`enog oko 20 godina i u rodu je sa suprugom optu`enog. Nalazio se u Kozarcu od 26. do 28. maja 1992. i tako je u to vrijeme vidio pogubljenje jednog civila u Kozarcu, ali nije vidio optu`enog u tom periodu, iako je prilikom unakrsnog ispitivanja pojasnio da se nalazio u sjevernom dijelu Kozarca, gdje je proveo noć od 27. na 28. maj 1992. Valja primijetiti da je prilikom pobijanja navoda odbrane, svjedok optu`be Sakib Sivac izjavio da je jednom prilikom vidio svjedoka W u logoru Keraterm kako proziva ljude i zatvorenicima psuje "majku balijsku" uz komentar da "mi više ne možemo zajedno da živimo". Jedan drugi svjedok optu`be, Jusuf Arifagić, izjavio je da svjedoka W poznaje skoro cijeli život i opisao jedan događaj kad je svjedok W prijetio da će baciti bombu ispred kuće jednog Muslimana jer mu je brat pripadnik Teritorijalne odbrane. On je tako je opisao još jedan događaj u Kozarcu kad je svjedok W u pijanom stanju u kafani prijetio da će aktivirati bombu pa ga je morala odvesti milicija, ali se on vratio sutradan pijan i naoružan prijeteći da će se osvetiti (to je dan ranije bio

prijavljen miliciji. Tako je izjavio da je svjedoka W vidio u logoru Keraterm negdje u junu ili početkom jula 1992.

336. Svjedok A, koji optuženog poznaje "veoma dobro", izjavio je pred sudom da je 27. maja 1992. dugo čekao, od otprilike 09.30 do otprilike 18.00 sati, u lokalnoj kafani koja se nalazi na oko dva kilometra od raskrška u Kozarcu, gdje se cesta iz Trnopolja ukršta sa cestom Prijedor - Banja Luka. On je rekao da za cijelo to vrijeme nije vidio optuženog i da bi ga opazio da je optuženi bio tamo.

4. Utvrđene činjenice

337. Odbrana je iznijela dokaze da je od 23. maja do 16. juna 1992, osim u tri navrata tokom prve sedmice u junu, kad je optuženi dva puta posjetio Kozarac, prvo 1. juna i zatim još jednom između 8. i 10. juna, te kad je, između ta dva puta u Kozarac, negdje oko 4. ili 5. juna posjetio Trnopolje, optuženi cijelo vrijeme bio u Banja Luci i da 27. maja 1992. nije mogao da bude u Kozarcu, gdje su se to popodne dogodila navedena ubistva kod kioska na raskrsnici Ulice Maršala Tita i ceste za Kalate. To proizilazi iz svjedočenja optuženog, njegove supruge Mire Tadić i brata Ljubomira Tadića, o čemu je biti riječi u dijelu Presude koji se bavi alibijem optuženog. Drugi svjedoci odbrane koji su se zadesili na tom mjestu toga dana, ta nisu svjedoci V i W, potvrdili su da je u Ulici Maršala Tita bilo ubistava, iako niti jedan od njih tamo nije vidio optuženog. Svjedok odbrane U, koji je tako je izjavio da nije vidio optuženog u Ulici Maršala Tita, nije nikako mogao biti prisutan događajima koji su se odigrali popodne jer je on već bio na kraju te ulice na putu iz Kozarca između 08.30 i 09.00 sati. Svjedok odbrane A, koji je tako je koračao u koloni niz ulicu, dolazeći od ulice koja se nalazi kod pravoslavne crkve pri kraju Ulice Maršala Tita, između 08.00 i 08.30 sati, prije nego što je tog istog dana došao do lokalne kafane, izjavio je da nije uopšte vidio optuženog, ali ni on zasigurno nije mogao vidjeti što se dogodilo kod kioska toga popodneva. Svjedočenje niti jednog od ta četiri svjedoka odbrane koji su prošli Ulicom Maršala Tita ne daje alibi optuženom nego samo kazuje da oni nisu vidjeli optuženog u Kozarcu toga dana u vrijeme dok su oni bili tamo.

338. Ovo Pretresno vijeće prihvata Nasihu Klipić kao vjerodostojnog svjedoka, a njezino svjedočenje jasno pokazuje da je optuženi bio u okolini Kozarca 27. maja 1992. popodne. Vijeće tako je prihvatilo svjedoka optužbe Nihada Seferovića kao pouzdanog svjedoka. Oba ova svjedoka poznaju optuženog dugo vremena, te iako oni nisu vidjeli

dogaja kod kioska ili u-estvovanje optu`enog u njima, njihovo svjedo-enje jasno pokazuje da je optu`eni tog dana bio u Kozarcu.

339. [to se ti-e krivice optu`enog, kao {to je ve} ranije re-eno, jasno je da je Salko Karaba{i} prvi koji je do{ao na raskrsnicu, kada je vidio da su njegov brat Ismet Karaba{i} i Re|o Fori} ve} izdvojeni iz kolone i poredjani uz kiosk. Zatim je vidio kako Goran Borovnica, prema nare|nju optu`enog, izdvaja iz kolone njegovog drugog brata, Ekrema Karaba{i}a, njegovog sina Sejdu Karaba{i}a i Mehu Mujkana. Zatim je kolona morala krenuti dalje i on vi{e nije vidio ni -uo ni{ta od onoga {to se kasnije dogodilo kod kioska. Ferid Muj-i}, koji je po svemu sude{i bio drugi po redu o-ovidac na licu mjesta, izjavio je da je vidio Ismeta Karaba{i}a, Ekrema Karaba{i}a, Sejdu Karaba{i}a, Re|u Fori}a i petu osobu na mjestu doga|aja, koji su ve} bili izdvojeni i poredjani uz kiosk, i optu`enog iza Gorana Borovnice, koji je tada stajao kraj Ekrema Karaba{i}a. Zatim je vidio kako Sejdu Karaba{i}a, Re|u Fori}a i petu osobu odvoje na drugu stranu ulice, a njegov dio kolone morao je nastaviti dalje. Sulejman Be{i}, koji je izgleda posljednji od o-ovidaca do{ao do raskrsnice, izjavio je da je u trenutku kad je do{ao do bunara neposredno ispred raskrsnice njegova kolona zaustavljena, da je tada izbila panika i da je vidio kako Ismeta Karaba{i}a, Ekrema Karaba{i}a, Sejdu Karaba{i}a i Re|u Fori}a izvode iz kolone. Skica koju je ozna-io na su|nju pokazuje da u tom trenutku on jo{ nije bio u{ao u raskrsnicu niti je bio do{ao do kioska. Tada se njegova kolona ponovo po-ela polako kretati i kad je do{ao do sredine raskrsnice, gledaju}i u le|a -etvorice mu{karaca, letimi-no je pogledao na lijevo i vidio drugu grupu od ukupno {est ljudi ve} poredjanih uza zid na dijelu raskrsnice prema Kuli. Zatim je "odjednom" -uo rafal, "jedan dugi i jedan kra}i rafal", i kad je pogledao na desno vidio je poredjane ljude kako padaju, iako je jedan od njih nesigurno stajao jo{ nekoliko sekundi; iza njih su stajali optu`eni i Goran Borovnica sa "oru`jem uperenim prema tim ljudima". On je rekao da su ubijeni ljudi bili Ismet Karaba{i}, Ekrem Karaba{i}, Sejdu Karaba{i} i Re|o Fori}. Njegovoj koloni je zatim nare|eno da se br`e kre}e.

340. U vezi sa pucanjem na ovu -etvorcu mu{karaca i njihovim ubistvom, svjedo-enje Sulejmana Be{i}a je od klju-nog zna-enja. Da bi njegov opis doga|aja bio ta-an, da je on mogao vidjeti kako su ova -etvorica prozvani iz kolone i kasnije ustrijeljeni ({to je mogao samo zaklju-iti jer je on samo -uo pucnjeve i vidio automatske pu{ke optu`enog i Gorana Borovnice uperene u njihova le|a), morao je biti ispred Salka Karaba{i}a i, sasvim sigurno, ispred Ferida Muj-i}a, koji je bio isuvi{e odostrag da bi vidio bilo kakvo

prozivanje, ali koji je vidio pet osoba, Ismeta Karaba{i}a, Ekrema Karaba{i}a, Sejdu Karaba{i}a, Re|u Fori}a i petu osobu, kako ve} stoje rukama naslonjeni na zid kioska. Sulejman Be{i} opisuje kako su ova -etvorica prozvana u isto vrijeme, dok je iz iskaza Salka Karaba{i}a jasno da je moralo pro}i neko vrijeme izme|u ta dva prozivanja, to jest prozivanja Ismeta Karaba{i}a i Re|e Fori}a koji su ve} bili izdvojeni, i prozivanja Ekrema Karaba{i}a, Sejde Karaba{i}a i Mehe Mujkana. Ako bi se povjerovalo opisu Sulejmana Be{i}a, da je vidio kako su sva -etvorica, Ismet Karaba{i}, Sejdo Karaba{i}, Ekrem Karaba{i} i Re|o Fori}, prozvani istovremeno, te da je kasnije i -uo streljanje ove -etvorice, on je morao biti daleko ispred Salka Karaba{i}a i Ferida Muj-i}a da bi vidio prozivanje, a opet daleko iza njih da bi -uo pucnjavu koju Salko Karaba{i} i Ferid Muj-i} nisu -uli. Sulejman Be{i} sigurno nije mogao istovremeno biti i dovoljno blizu prednjem dijelu kolone da vidi kako su sva -etvorica prozvani i dovoljno straga da prisustvuje pucnjavi koja je o-igledno bila toliko daleko da je nisu mogli -uti Salko Karaba{i} i Ferid Muj-i}, koji se obojica -ine pouzdanim i vjerodostojnim. ^injeni-ni opis Sulejmana Be{i}a u kojem on ka`e da je vidio izdvajanje ove -etvorice i -uo pucnjavu uop{te se ne sla`e sa opisima Salka Karaba{i}a i Ferida Muj-i}a i ne mo`e se prihvatiti.

341. Pretresno vije}e nije se, zbog gore navedenih razloga, uvjerilo van svake sumnje da je optu`eni ustrijelio i ubio ljude poredjane uz kiosk kao {to je navedeno u Optu`nici, niti da su se streljanja zaista dogodila, iako je u potpunosti uvjeren da je optu`eni bio prisutan na mjestu doga|aja i da je u-estvovao u prozivanju ljudi iz kolone koja se kretala, te da se ovo dogodilo u kontekstu oru`anog sukoba. Pretresno vije}e razmotri}e u dijelu Mi{ljenja i Presude koji se bavi utvr|ivanjem pravnih -injenica da li su i koja krivi-na djela po-injena.

G. Paragraf 12 Optu`nice

1. Doga|aji navedeni u Optu`nici

342. Ovaj paragraf odnosi se na doga|aje koji su se, kako se navodi, desili u dva mala sela, Jaski}i i Sivci, a glasi ovako:

Negdje oko 14. juna 1992. naoru`ani Srbi sa kojima je bio i Du{ko TADI] u{li su u sela Jaski}i i Sivci u op{tini Prijedor i i{li od ku}e do ku}e prozivaju}i stanovnike i razdvajaju}i mu{kcarce od `ena i djece. Naoru`ani Srbi ubili su Sakiba ELKA[EVI] A, Osmu ELKA[EVI] A, Aliju JAVORA, Abaza JASKI] A i Nijaza JASKI] A ispred njihovih ku}a. Tako|e su pretukli Mehu KENJARA, Adama JAKUPOVI] A, Salka JASKI] A, Ismeta JASKI] A, Bejdu BALI] A, [efika BALI] A, Nijaza ELKA[EVI] A i Ilija{a ELKA[EVI] A, a onda ih odveli iz tog podru-ja u nepoznatom pravcu.

Tvrdi se da je svojim u-estvovanjem u tim djelima optu`eni po-inio krivi-na djela za koja se zatim tereti u {est ta-aka Optu`nice.

343. U ta-kama 29, 30 i 31 optu`eni se tereti da je svojim u-estvovanjem u djelima opisanim u paragrafu 12 po-inio, redom, te{ku povredu @enevskih konvencija prema -lanu 2(a) (namjerno ubistvo) i -lanu 7, paragraf 1, Statuta; kr{enje ratnog prava i obi-aja ratovanja prema -lanu 3 i -lanu 7, paragraf 1, Statuta i -lanu 3(1)(a) @enevskih konvencija (ubistvo); te zlo-in protiv -ovje-nosti prema -lanu 5(a) (ubistvo) i -lanu 7, paragraf 1, Statuta. Ta-ke 32, 33 i 34 terete optu`enog, u obliku ve} poznatom iz drugih ta-aka, redom, za namjerno nano{enje te{ke patnje ili ozbiljne povrede telesnog integriteta ili zdravlja, za okrutno postupanje i za ne-ovje-na djela.

344. Postoji zna-ajna koli-ina dokaza o doga|ajima od 14. juna 1992, koja dolazi od {est svjedoka koji su ili pre`ivjeli nekada{nji stanovnici Jaski}a i Sivaca ili su tamo bili potra`ili uto-i{te. Iz njihovih iskaza nesumnjivo proizilazi da su 14. juna 1992. naoru`ane srspe snage neprijateljski raspolo`ene prema muslimanskim stanovnicima tih dvaju sela i{le od ku}e do ku}e i prozivale mu{kcarce iz ku}a, tukle ih i odvodile u zatvoreni-ke logore. Petorica mu{kcaraca ubijeni su u Jaski}ima.

345. Nakon napada na Kozarac hiljade stanovnika tog podru-ja, skoro sve Muslimani, pobjegli su prema selima na jugu, a neki od njih potra`ili su uto-i{te u Jaski}ima i

Sivcima. Stanovnicima tih dvaju sela naredeno je da predaju svo oružje i ograničeno im je kretanje unutar sela. Nakon toga srpske snage često su dolazile u ta sela, ponekad u potrazi za određenim bjeguncima, a jednom zahtijevaju i od muškaraca iz sela da sakupile u obližnjem selu. Zatim su potom juna tenkovi na kratko granatirali Sivce, a 10. juna 1992. ili oko toga datuma zapaljane su neke kuće i štale u kojima je ostala stoka. No nisu se često čuli pucnjevi, a seljani su živjeli u strahu; mnogi od njih spavali su odjeveni za slučaj da im bude naredeno da napuste domove bez prethodnog upozorenja, kao što se muškarcima iz tih sela kasnije i dogodilo.

346. Oba sela napadnuta su 14. juna 1992. Ujutro su stanovnici Sivaca čuli zvuke pucnjave koja se približavala, a kratko vrijeme nakon toga srpski tenkovi i srpski vojnici ušli su u selo. Kuće su pretražene jedna po jedna, a svim muškarcima naredeno je da izađu na cestu koja vodi kroz selo. Naredeno im je da trče niz cestu s rukama na potiljku prema sabirnom mjestu u dvorištu jedne od kuća. Na putu tamo više puta su bili prisiljeni da se zaustave i legnu na cestu, gdje su ih vojnici tukli i udarali nogama dok su oni ležali, nakon čega su morali ponovo da ustanu i pretrče nešto dalje, da bi se potom sve ponovilo. Dok su ležali na cesti oduzeti su im novčanici, lične karte i svi predmeti od vrijednosti koje su imali kod sebe. Ukupno je oko 350 muškaraca u Sivcima tretirano na ovaj način, uglavnom Muslimani, ali i nekoliko Hrvata.

347. Po svom dolasku na sabirno mjesto, pretučeni i u mnogim slučajevima obiliveni krvlju, neki od muškaraca prozvani su i ispitivani o drugima, prijeđeno im je i ponovno su premlaćeni. Ubrzo je stiglo pet autobusa, muškarcima je naredeno da otrče do autobusa, ponovo sa rukama na potiljku, i da se potrpaju u autobuse. Zatim su odvezeni u logor Keraterm.

348. Iskustvo seljana manjeg sela Jaskića, od samo 11 kuća, tog 14. juna 1992. bilo je donekle slično, ali praćeno ubistvima seljana. Kao i Sivci, i Jaskići su primili izbjeglice nakon napada na Kozarac, no mnogi od tih izbjeglica otišli su prije 14. juna 1992. u druga sela. Dana 14. juna 1992. popodne čuli su se pucnjevi i srpski vojnici ušli su u Jaskiće i naredili muškarcima da izađu iz svojih kuća na seosku cestu s rukama na potiljku. Prisiljeni su da legnu na zemlju i teško premlaćeni. Kuće u selu su pretraživane kako bi se ustanovilo da su svi muškarci na broju. Nakon toga su svi muškarci osim tri starija muškarca odvedeni u smjeru Kozarca i njihove porodice ih više nikada nisu vidjele niti čule za njih. Nakon što su otišli, čene su pronačle tijela petorice muškaraca ubijenih iz

vatrenog oru`ja -iji su le{evi ostavljeni da le`e tamo gdje su ustrijeljeni. @enama i djeci je ili nare|eno da iza|u zajedno sa mu{karcima, a potom re-eno da se vrate u ku}e, ili im je jednostavno nare|eno da ostanu unutra. U oba slu-aja nare|eno im je da ne gledaju {to se vana doga|a s mu{karcima.

349. Neke od izbeumljenih `ena u Jaski}ima pobjegle su iz sela sa djecom kasnije tog dana, 14. juna 1992. Druge su ostale. Jedna `ena ostala je sa svoje dvoje male djece u Jaski}ima do sredine jula, dok je srpski vojnici iznenada nisu prisilili da ode u roku od nekoliko minuta. U danima nakon 14. juna 1992. srpski vojnici su vi{e puta svakoga dana posje}ivali selo i uzimali sve, od traktora do `estokih pi}a.

350. ^im su se usudili iza}i iz ku}a, oni koji su ostali nakon 14. juna 1992, a me|u njima i dvojica starijih mu{karaca, poku{ali su pokopati le{eve petorice mu{karaca koji su ostali le`ati u selu. Me|utim, u poku{aju da to u-ine bili su suo-eni sa prijetnjama, zlostavljanjem i ometanjem i na kraju su bili primorani da iskopaju jedan, zajedni-ki grob i tu pokopaju tijela. U neko doba nakon ovih doga|aja ve}ina ku}a u Jaski}ima, ako ne i sve, temeljito su razorene i od njih su ostale samo spaljene ru{evine.

2. Eventualna uloga optu`enog

351. Sakib Sivac, prvi od petorice svjedoka koji tvrde da su prepoznali optu`enog u tim selima, znao je optu`enog od djetinjstva, iako ne kao prijatelja nego kao poznanika. Dana 14. juna 1992. u Sivcima ovaj svjedok bio je primoran da iza|e iz svoje ku}e i zajedno sa drugim stanovnicima prisiljen da tr-i niz ulicu u selu sa rukama na potiljku, da legne na zemlju, gdje je tu-en i udaran nogama dok je le`ao, zatim da ponovo ustane i dalje tr-i, ponavljaju}i sve ovo vi{e puta dok zajedno sa drugima nije stigao u dvori{te ispunjeno sa oko 300 zatvorenika, uglavnom Muslimana, koji su svi bili pretu-eni. Tamo su bili ispitivani i izlo`eni prijetnjama, a kad su svi mu{karci iz sela sakupljeni, bili su primorani ukrcati se u autobuse. Kad se Sakib Sivac pribli`io autobusu da bi u{ao u njega prepoznao je optu`enog kako stoji na jednoj strani stra`njih vrata, a -ovjek po imenu Dragoje ^avi}, koga je poznao bolje nego optu`enoga, stajao je na drugoj strani. Morao je pro}i izme|u njih dvojice i, dok se poku{ao obratiti Dragoju ^avi}u, optu`eni ga je gurnuo u autobus. U tom trenutku se okrenuo i pogledao optu`enog u lice. Nakon {to je u{ao u prepuni autobus, stajao je na stepenici i jo{ uvijek je kroz vrata autobusa mogao vidjeti optu`enog,

obu-enog u maskirnu uniformu, sa pu{kom, pi{toljem i no`em i mo`da liscama zadjenutim za pojas. Zatvorenici su autobusima odvezeni u logor Keraterm.

352. Draguna Jaski`ivjela je u Jaski`ima sa svojim mu`em. Optu`enog i -lanove njegove porodice godinama je poznavala iz vi|enja. Dana 14. juna 1992. za-ula se pucnjava, a zatim su u njenu ku}u do{li vojnici i svima naredili da iza|u. Jedan od vojnika pretra`io je ku}u i `enama i djeci tada je nare|eno da se vrate u ku}u, dok su mu{karci morali iza}i na seosku cestu s rukama na potiljku. Kad je svjedokinja krenula natrag u ku}u vidjela je optu`enog na udaljenosti od 20 metara, sa bradom i u maskirnoj uniformi, kako zajedno sa jo{ jednim vojnikom tjera mu{karce iz sela niz cestu prema njezinoj ku}i, udaraju}i ih pri tome {tapom. Jedan od seljana imao je lice obliveno krvlju.

353. Ova grupa do{la je do dijela ulice ispred njene ku}e i nalazila se na udaljenosti od oko 10 metara kad je ona kona-no u{la u ku}u, gdje je njoj i drugim `enama i djeci nare|eno da legnu na pod. Svjedokinja je kasnije ustala i pogledala kroz prozor i vidjela optu`enog i druge kako tuku mu{karce iz njene porodice dok su ovi le`ali na cesti i kako prolijevaju vodu po onima koji su se onesvijestili. Vidjela je optu`enog kako je njenog oca udario {tapom po vratu kad je ovaj poku{ao ustati. Njezin sin ju je zatim povukao natrag na pod. Kasnije je ponovo ustala, pogledala kroz prozor i vidjela kako svi mu{karci tr-e niz cestu i kako optu`eni, -ije je lice mogla vidjeti, tu-e jednog -ovjeka. U tom trenutku bila je od njega udaljena nekih 12 metara.

354. Kasnije, nakon {to su mu{karci iz sela odvedeni, ona je iza{la na ulicu i vidjela pet le{eva koje je prepoznala kao mu{karce iz svog sela, iako ne i iz svoje porodice. Samo tri starija mu{karca su ostala `iva u selu. Kasnije toga dana oti{la je u logor Trnopolje, a na kraju je konvojem pre{la na teritoriju bosanske vlade. Vi{e nikada nije vidjela mu{karce iz svoje porodice, iako je preduzela korake da im u|e u trag.

355. Kad joj je u maju 1995. jedan od istra`itelja iz Tu`ila{tva pokazao niz fotografija, me|u kojima je bila i fotografija optu`enog, ona je tada rekla da ne prepoznaje nikoga. Me|utim, pred sudom je izjavila da je zapravo prepoznala optu`enog, ali ju je bilo strah to re}i. Kasnije ju je ponovo ispitivao jedan od istra`itelja iz Tu`ila{tva i rekla je da nije identificirala optu`enog jer nije bila sigurna da je to on. Me|utim, ona je pred sudom izjavila da je sigurna da je vidjela optu`enog kako tu-e jednog -ovjeka u selu.

356. Subha Muji je sestra ove svjedokinje. Ona je optu`enog poznavala iz vi|enja, ali nikad nije razgovarala s njim. @ivjela je u jednom selu blizu Jaski}a i pobjegla je iz svoje ku}e u ku}u svoje sestre kad je njezina ku}a granatirana i spaljena. Opisala je kako su vojnici do{li u Jaski}e 14. juna 1992, kako su svima u ku}i njezine sestre naredili da iza|u, kako su mu{karci odvojeni od `ena i djece i kako je optu`eni, kojeg je prepoznala, tukao mu{karce iz ku}e njezine sestre. Optu`eni je imao bradu i nosio maskirnu uniformu. Kad se vratila unutra vidjela je optu`enog kako i dalje tu-e mu{karce pu{kom i kako ih udara nogom. Oni su le`eli na ulici dok su ih tukli i optu`eni je naredio da ih se polije vodom, a onda su odvedeni niz ulicu.

357. Njena sestra Draguna Jaski} bila je u ku}i zajedno s njom kad je vidjela ovo premla}ivanje i rekla joj je da optu`eni ubija sve mu{karce u porodici. Kasnije je iza{la i vidjela le{eve u selu. Vi{e nikada nije vidjela mu{karce koji su odvedeni iz njezine ku}e, uprkos njezinim nastojanjima da ih prona|e.

358. Zemka [ahbaz `ivjela je u obli`njem selu i pre{la je sa sinom i k}eri kod ro|aka u Jaski}e kad se po-ela osje}ati ugro`enom u svom selu. Optu`enog nije poznavala. Onog dana kad su vojnici do{li u Jaski}e `ivjela je sa djecom u ku}i preko puta ku}e Dragune Jaski} i istr-ala je napolje kad je za-ula pucnjavu. Sa stepenica ku}e vidjela je -ovjeka u maskirnoj uniformi kako, dr`e}i ga za okovratnik, vodi jednog -ovjeka iz Jaski}a koji je krvario iz nosa. Uz -ovjeka u maskirnoj uniformi nalazio se i jedan -ovjek plave kose sa {tapom u ruci. Ona je tako|e vidjela ispred ku}e Dragune Jaski} mu{karce i `ene poredjane uza zid i vojnika s pu{kom pokraj njih. ^ovjek u maskirnoj uniformi ju je opazio, opsovao i rekao da ako ljudi koji se nalaze u njenoj ku}i ne iza|u svi }e biti ubijeni. Zatim je opalio iz pu{ke u zrak.

359. Svjedokinja se vratila u ku}u i izvela one koji su bili unutra, a to su bili njen devetnaestogodi{nji sin i nekolicina `ena. U to vrijeme su ve} svi mu{karci iz ku}e Dragune Jaski} le`ali na ulici. ^ovjek u maskirnoj uniformi je klimnuo glavom plavokosom -ovjeku, koji je zapo-eo tu}i mu{karce na zemlji. Zatim je rekao `enama da u|u unutra, a njenom sinu da po|e sa njim. No, svjedokinja je po{la za svojim sinom na ulicu, na {to joj je -ovjek u maskirnoj uniformi zaprijetio pu{kom i k}eri su je uvele u ku}u. Kasnije je iza{la van, vidjela krv i vodu na ulici i ukupno pet mrtvih tijela, ista ona koja je vidjela svjedokinja Draguna Jaski}. O svom sinu nije ni{ta -ula od dana kad je odveden.

360. U maju 1995. ovoj svjedokinji pokazan je foto album sa slikama mu{karaca i ona je me|u njima izdvojila fotografiju optu`enog, kojeg je prepoznala kao -ovjeka u maskirnoj uniformi o kojem govori u svom iskazu. Prilikom unakrsnog ispitivanja svjedokinja je opisala da je -ovjek u maskirnoj uniformi nosio kapu {irokog oboda, "vi{e kao zaklon" od sunca nego kao kapu. O njemu je jo{ rekla "Uop{te se ne sje}am brade".

361. Senija Elkasovi} `ivjela je u Jaski}ima i poznaje optu`enog samo iz vi|enja, dok njegovu `enu poznaje dobro, budu}i da su odrasle u istom selu. Kad su 14. juna 1992. vojnici do{li u Jaski}e, naredili su njenom mu`u i drugim mu{karcima da iza|u iz ku}e, a `enama i djeci rekli da ostanu unutra le`ati na podu. Jedan od vojnika u{ao je u ku}u. Svjedokinja je kraji-kom oka pogledala kroz prozor dok se spu{tala na pod i u dvori{tu svoje ku}e vidjela optu`enog u maskirnoj uniformi, ali bez i-ega na glavi, a zatim joj je pomenuti vojnik ponovo naredio da legne. Izvana je -ula povike i pucnjeve i kad je vojnik napustio ku}u ona je pogledala kroz prozor i vidjela vojnike i mu{karce iz njene ku}e kako se kre}u niz ulicu. Kasnije je iza{la van i na ulici nije vidjela nikoga; hodaju}i dalje niz ulicu spazila je dva le{a sa vidljivim ranama od metka na glavi. Pala je u nesvijest, a njen tast joj je pri{ao i pomogao joj da se vrati u ku}u. Kasnije je vidjela jo{ dva mrtva tijela u ba{ti svoje ku}e, oba ustrijeljena u glavu. Tijela koja je vidjela i prepoznala bila su ista ona tijela koja su prepoznali i drugi svjedoci. Svjedokinja od onda nije ni{ta -ula o svom mu`u, niti o drugim mu{kim ro|acima koji su tada odvedeni iz ku}e.

362. Sena Jaski} nije vidjela optu`enog u Jaski}ima, ali budu}i da je ona jedini preostali svjedok iz Jaski}a pogodno je da se ovdje opi{e njezino svjedo-enje. Ona je `ivjela u Jaski}ima sa svojim mu`em drvosje-om. Optu`enog nije poznavala. Opisala je kako su uniformisani ljudi u{li u Jaski}e 14. juna 1992. dok se ona nalazila u ljetnoj kuhinji svoje ku}e zajedno sa mu`em, dvije k}eri i tri izbjeglice iz drugih sela, jednim mu{karcem i dvije `ene. Oko 15.00 sati za-ula se pucnjava, a dva vojnika iznenada su se pojavili na kuhinjskim vratima i naredili njenom mu`u i drugom mu{karcu da po|u sa njima na cestu, a `enama i djeci da ostanu sjediti. Vojnici su oba mu{karca izveli napolje, a njezinog mu`a pretukli, psuju}i ga jer je Musliman. Pitali su ga da li ih ima jo{ u ku}i, na {to je njen mu` odgovorio da nema.

363. Kasnije, kad se sve sti{alo, ona je po{la niz ulicu i tamo vidjela dva mrtva mu{karca, Osmu i Sakiba Elka{evi}a. Zatim se vratila ku}i, spakirala torbu s odje}om i

pobjegla iz sela zajedno sa djecom. Više nikada nije vidjela niti svog muža niti onog drugog muškarca kojeg su izveli iz njene kuće, uprkos tome što je muž a svugdje tražila, tako je i preko međunarodnih agencija.

3. Dokazi odbrane

364. U pogledu predmetnog datuma 14. juna 1992. dokazi u korist optuženog su da je on u to vrijeme stalno živio u Banja Luci, koju nije napustio nakon što se navečer 4. juna 1992. vratio iz druge od dvije posjete Kozarcu da bi pokupio stvari iz kuće i kafića, sve dok nije rano ujutro 15. juna 1992. otišao za Prijedor.

365. U opisu alibija optuženog koji slijedi kasnije u ovom Mišljenju i Presudi navode se poimence razni svjedoci koji su svjedočili o njegovoj prisutnosti u Banja Luci, kao i opis njihovog svjedočenja. Njegov alibi nije vezan specifično za 14. jun 1992. i, kao što je to obrazloženo kasnije, uopšte uzev nije vezan uz neki određeni datum u ovom vremenskom periodu.

4. Utvrđene činjenice

366. Kao što je to istakla odbrana, opisi odjeće koju je optuženi nosio u to vrijeme dati od strane nekoliko svjedoka međusobno se ne podudaraju, a odjeću vojnika koji su ušli u Jaskiće s optuženim neki svjedoci opisali su veoma različito od drugih, i različito od opisa ljudi koji su ušli u Sivce, a koji je dao svjedok Sakib Sivac. Osim toga, foto identifikacija optuženog od strane Dragune Jaskić nije zadovoljavajuća. No, potrebno je primjetiti da je foto identifikacija takođe bila neprimjerena i nepotrebna u slučaju Dragune Jaskić, koja je optuženog poznavala iz višestruko dugi niz godina.

367. Takođe je istina da je relativno sporedna uloga optuženog u Sivcima, kao što ju je opisao jedini svjedok srpskog ulaska u to selo, u suprotnosti sa važećom ulogom koju je, prema nekim svjedocima, on preuzeo u Jaskićima i sa njegovom značajnom ulogom u Kozarcu, kojeg je pokušao oživjeti nakon što je napadnut i u velikoj mjeri razoren. Međutim, ove prividne suprotnosti mogu se objasniti na različitav niz načina. Možda se ne radi ni o čemu drugom do o tome da je svjedok u Sivcima zatekao optuženog u momentu kad je izgledalo da on nadgleda ukrcavanje zatvorenika u autobuse, u vrijeme kad nije bilo drugog posla.

368. U vezi s ovim paragrafom postoje četiri svjedoka koji su optuženog znali iz viđenja u godinama prije 1992. i koji su ga na temelju toga prepoznali; peti svjedok ga nije znao od ranije, ali ga je prepoznao u foto identifikaciji. Nasuprot njihovom svjedočenju stoji jedino izjava optuženoga da se on od kraja maja do 15. juna 1992. neprestano nalazio u Banjoj Luci, osim što je u tri navrata bio odsutan, ali to nije bilo 14. juna 1992, te izjava njegove supruge i drugih, koje se ne odnose na konkretne datume, da je on stanovao u Banjoj Luci.

369. Ovo Pretresno vijeće zaključuje da se uvjerilo van svake sumnje da su svjedoci optuženi 14. juna 1992. zaista vidjeli optuženog u Sivcima i Jaskinama, da je on ušao u ta sela zajedno sa drugim naoružanim ljudima, kao što je navedeno u paragrafu 12 Optužnice, i da je u Sivcima učestvovao u odvojenju izdvojenih muškaraca iz toga sela u logor Keraterm, a da je u Jaskinama učestvovao u prozivanju stanovnika i odvajanju muškaraca od žena i djece. Pretresno vijeće nadalje se uvjerilo da je dotična grupa silom odvela iz sela Jaskini sljedeće muškarce: Bejdu Balića, [efika Balića, Muniba Bećića, Ilijasa Elkačevića, Nijaza Elkačevića, Hasana Jakupovića, Ismeta Jaskića, Salka Jaskića, Senada Majdanca, Aliju Nureskog, Isu Nureskog, Mirsada Nureskog, Jasmina [ahbaza i Fehima Turkanovića, te da je optuženi učestvovao u njihovom odvojenju i da je pretukao Bejdu Balića, [efika Balića, Ismeta Jaskića i Salka Jaskića.

370. [to se tiče ubistva petorice muškaraca u Jaskinama, svjedokinje Draguna Jaskić, Zemka [ahbaz i Senija Elkasovi] vidjele su pet mrtvih tijela kako leže u selu kad su ih mogle izaći iz kuća nakon što su naoružani ljudi otišli; Senija Elkasovi] vidjela je da su četiri ležala ustrijeljena u glavu. Ona je prijavila pucnjavu nakon što su iz njene kuće odvedeni muškarci. Sena Jaskić vidjela je dva od pet mrtvih tijela koja su prepoznala druge tri svjedokinje; svjedokinja Subha Mujić takođe je vidjela neidentificirana tijela u selu nakon što su naoružani ljudi otišli. Nema sumnje da su se naoružani ljudi ponašali nasilnički, budući da su mnogima od svjedoka prijeli smrt dok su muškarci odvojeni iz sela. Osim toga, daljnji dokaz njihovog nasilnog ponašanja je i to što su pretukli muškarce iz sela, neke od njih do besvijesti.

371. Grupa naoružanih ljudi bila je relativno mala, a optuženi je bio jedan od njih i aktivno je učestvovao u sakupljanju muškaraca u selu; neki od svjedoka opisali su ga kako daje naređenja drugima, no dokazi o tome nisu jaki. Međutim, moglo bi biti od neke

va`nosti to da je od cijele grupe samo optu`eni bio poznat svjedocima; -ini se da je samo on bio iz tog kraja i da je, umjesto izdavanja nare|enja, mo`da samo bio vodi~ po tom kraju i davao informacije o tome ko `ivi u selu.

372. U selu Jaski}ima bilo je mirno prije nego {to su do{li naoru`ani ljudi; oni su do{li uz zvuke pucnjave, i uz prijetnje smr}u i te{ko nasilje izvr{ili su pretres sela ku}u po ku}u, okrutno pretukli mu{kcarce iz sela dok su ovi le`ali na cesti, a kad su oti{li i sa sobom odveli mu{kcarce iz sela, ~uli su se pucnji i petorica mu{kcaraca ostali su le`ati mrtvi u selu, tamo gdje su i ubijeni.

373. Ovo Pretresno vije}e uvjerilo se van svake sumnje da je optu`eni bio u grupi naoru`anih ljudi koji su u{li u selo Jaski}e, pretra`ili ga u potrazi za mu{karcima, uhvatili ih, pretukli i zatim napustili selo odvode}i ih sa sobom, te da su nakon njihovog odlaska petorica mrtvih mu{kcaraca ~ija su imena navedena u Optu`nici prona|eni kako le`e u selu, i da su ova djela po-injena u kontekstu oru`anog sukoba. Me|utim, ovo Pretresno vije}e nije se, na temelju podnesenih dokaza, uvjerilo van svake sumnje da je optu`eni imao ikakva u-e}a u ubistvu te petorice ili bilo kojeg od njih. Nije poznato ko ih je ubio niti pod kojim okolnostima, osim {to se zna da su ~etvorica od njih ustrijeljeni u glavu. Nije zanemarljivo to da su se njihova ubistva dogodila istoga dana i otprilike u isto vrijeme kad je veliki broj srpskih vojnika sa tenkovima napao obli`nje, mnogo ve}e selo Sivci uz veliku pucnjavu. Tako|e nije bez va`nosti ni to da je mnogo ve}a operacija etni-kog -i{enja toga dana u Sivcima provedena na vrlo sli-an na-in, ali bez ubijanja seljana. Sama mogu}nost da su seljani Jaski}a izgubili `ivote prilikom nailaska na dio te velike vojne sile bila bi dovoljna da uz ove dokaze, ili bolje re-eno, nedostatak dokaza, sprije-i dono{enje zaklju-ka da je optu`eni van svake sumnje bio umije{an u ta ubistva. ^injenica da u Sivcima nije bilo ubijanja mogla bi ukazati na mogu}nost da ubijanje seljana nije bilo planirani dio ove konkretne epizode etni-kog -i{enja u ova dva sela u kojoj je u-estvovao optu`eni; mogu}e je prema tome da je njihova smrt bila djelo neke druge grupe naoru`anih ljudi, ili da je bila neovla{en i nepredvidljiv ~in nekoga od pripadnika vojne sile koja je u{la u Sivce, za {to se optu`eni ne mo`e smatrati odgovornim.

374. Pretresno vije}e uvjerilo se van svake sumnje da je optu`eni aktivno u-estvovao u okrutnom i `estokom premla}ivanju ~etvorice ljudi za koje se u Optu`nici tvrdi da su tu-eni dok su le`ali na cesti ispred svojih ku}a: Bejde Bali}a, [efika Bali}a, Ismeta Jaski}a i Salka Jaski}a. Nema dokaza o premla}ivanju Ilijasa Elka{evi}a niti Nijaza Elka{evi}a.

Jedino {to preostaje da se razmotri u vezi sa premla}ivanjem ove ~etvorice jest da li su zadovoljeni elementi svakog od ovih krivi-nih djela navedenih u ta-kama 32, 33 i 34 Optu`nice, a to }e, kao {to je ve} re-eno, biti razmotreno u jednom drugom dijelu Mi{ljenja i Presude koji }e se baviti utvr|ivanjem pravnih ~injenica. Nema dokaza o premla}ivanju druge ~etvorice seljana za koje se u Optu`nici tvrdi da su bili premla}eni.

375. Pretresno vije}e tako|e se uvjerilo van svake sumnje da je naoru`ana grupa u kojoj se nalazio optu`eni silom odvojila 14 ranije pomenutih mu{kara od njihovih porodica i odvela ih na mjesto koje im je tada bila nepoznato. Optu`nica tereti optu`enog samo u vezi sa {estoricom od te ~etrnaestorice, i to: Salkom Jaski}em, Ismetom Jaski}em, Bejdom Bali}em, [efikom Bali}em, Nijazom Elka{evi}em i Ilijasem Elka{evi}em. Optu`nica tako|e tereti optu`enog i u vezi sa Mehom Kenjarom i Adamom Jakupovi}em, ali nisu podneseni nikakvi dokazi o njima. Da li ovo odvo|enje uz upotrebu sile uklju-uje neka od krivi-nih djela navedenih u ove tri ta-ke i, ako je tako, koja od njih, bi}e razmotreno u dijelu presude koji }e se baviti utvr|ivanjem pravnih ~injenica.

376. U zaklju-ku treba spomenuti tri stvari. Prvo, iako se u paragrafu 12 spominje selo Sivci i predo-eni su dokazi o djelovanju srpskih snaga i optu`enog u tom selu, jedini navod u tom paragrafu koji se odnosi na Sivce je prozivanje stanovnika i razdvajanje mu{kara od `ena i djece. Nema navoda o fizi-kom maltretiranju ljudi u tom selu iako o tome ima mnogo dokaza. Dokazi o tome {ta je optu`eni radio u Sivcima svode se na to da je on stajao pokraj vrata autobusa koji je kori}en za odvo`enje mu{kara iz sela i da je mu{kara gurao u autobus nakon {to su oni prozvani i odvojeni. Da li u tim okolnostima ~in prozivanja stanovnika i razdvajanja mu{kara od ostalih mo`e sam po sebi predstavljati okrutno postupanje ili ne-ovje-na djela ili ne, i da li je bilo koja pomo} koju je optu`eni pru`io ostalima u vezi s ovim ~inom bila direktna i zna-ajna, bi}e razmotreno u dijelu presude koji se bavi utvr|ivanjem pravnih ~injenica. Drugo, iako postoje dokazi o prozivanju i odvajanju Ilijasa Elka{evi}a i Nijaza Elka{evi}a od `ena i djece u Jaski}ima, nema nikakvih dokaza o premla}ivanju bilo koga od njih dvojice. I kona-no, kao {to je gore navedeno, nema dokaza o Mehu Kenjaru i Adamu Jakupovi}u, drugoj dvojici poimence navedenoj u ovom paragrafu Optu`nice.

H. Paragraf 4 Optu`nice

377. Ovaj paragraf ti-e se incidenata za koje se tvrdi da su se odigrali na razli-itim lokacijama u op{tini Prijedor i glasi:

U periodu izme|u 23. maja 1992. i 31. decembra 1992. godine, Du{ko TADI] je sa srpskim snagama u-estvovao u napadu, uni{tavanju i plja-ki krajeva naseljenih bosanskim Muslimanima i bosanskim Hrvatima, u zarobljavanju i zatvaranju na hiljade Muslimana i Hrvata pod surovim okolnostima u logorima u Omarskoj, Keratermu i Trnopolju, kao i u deportaciji i/ili protjerivanju silom ili pod prijetnjom sile ve}ine Muslimana i Hrvata koji su stanovali u op{tini Prijedor. Tokom ovog perioda, srpske snage, uklju-uju}i Du{ka TADI] A, podvrgle su Muslimane i Hrvate u logorima i van njih strahovladi, ubijanju, seksualnom zlostavljanju, i drugim fizi-kim i psihi-kim zlostavljanjima.

Poslije ovog uvodnog paragrafa slijedi nekoliko potparagrafa u kojima su detaljno izlo`ena navodno po-injena djela.

1. Potparagraf 4.1 Optu`nice

(a) Doga|aji navedeni u Optu`nici

378. Ovaj potparagraf odnosi se na doga|aje koji su se navodno odigrali za vrijeme i poslije napada na Kozarac i okolna podru-ja. Optu`ba glasi:

U periodu izme|u 24. i 27. maja 1992, srpske snage napale su Kozarac te druga sela i zaseoke u okolini. Du{ko TADI] je aktivno u-estvovao u napadu ispaljivanjem raketa za osvjetljavanje sela za vrijeme no}nog artiljerijskog i tenkovskog napada, li-nim u-estvovanjem u zarobljavanju, okupljanju, razdvajanju i prisilnom prebacivanju ve}ine nesrpskog stanovni{tva tog podru-ja u centre za pritvor tokom tih prvih dana. Du{ko TADI] je tako|e u-estvovao u ubistvima i premla}ivanju brojnih zarobljenika, uklju-uju}i: ubistvo starijeg mu{karca i `ene u blizini groblja na podru-ju starog Kozarca, djela opisana u paragrafima 11 i 12 dolje, premla}ivanje najmanje dvojice biv{ih milicionera iz Kozarca na raskrsnici u selu Kozarac, i premla}ivanje brojnih Muslimana mu{karaca koji su bili zarobljeni i zatvoreni u prijedorskoj kasarni.

379. Nekoliko svjedoka svjedo-ilo je o djelima navedenim u potparagrafu 4.1, kao i o ulozi optu`enog u njima. Ova optu`ba u osnovi sadr`i tri dijela: napad; sakupljanje i prisilno prebacivanje u zatvoreni-ke logore; i ubijanja i premla}ivanja. Izneseni su mnogi dokazi o napadu na Kozarac i okolna mjesta. Mnogi svjedoci izjavili su da je napad na Kozarac po-eo te{kim granatiranjem 24. maja 1992, nakon isteka

ultimatuma za predaju oru`ja i iskazivanje lojalnosti. Prezentirani su i mnogi dokazi o tome da su se poslije predaje Muslimana iz Kozaraca, po-ev od 26. maja 1992. kroz centar Kozarca kretale duge kolone civila iz okolnih mjesta, sastavljene od skoro samih ne-Srba, najviše Muslimana, na putu za sabirne centre u kojima su potom razdvajane i prebacivane u jedan od tri glavna logora na opštini: Omarska, Keraterm ili Trnopolje. Mnogi svjedoci Muslimani posvjedo-ili su da je tada bilo ubijanja i premla}ivanja. Pitanje koje se postavlja u ovom potparagrafu je navodna uloga optu`enog u tim doga|ajima.

380. Brojni svjedoci svjedo-ili su o u-e{}u optu`enog u napadu na Kozarac i okolna mjesta. Svjedok Q, koji je poznao optu`enog, izjavio je da je vidio optu`enog u Kozarcu između 20.00 i 21.00 sat dana 24. maja 1992, kad je po-eo napad. On je bio kod ku}e i ru-ao kada je po-eo napad, brzo se presvukao i oti{ao u bolnicu da je poku{a pripremiti za napad. Odlaze}i nave-e iz bolnice ku}i da provjeri {ta mu je s porodicom, vidio je kako su optu`eni i izvjesni Bo{ko Dragi-evi} presko-ili ogradu i uputili se prema nekim obli`njim ba{tama. Ubrzo zatim iz ba{te je ispaljena raketa za osvjetljavanje u smjeru bolnice, nakon -ega je uslijedilo granatiranje prilikom kojeg je bolnica znatno o{te}ena. Odbrana je postavila pitanje kredibiliteta ovog svjedoka, ukazuju}i na njegovu raniju izjavu u kojoj je naveo da je nakon {to je -uo granatiranje nekoliko sati -ekao kod ku}e, te da je vidio optu`enog tek nave-e kad je po{ao u bolnicu. Ovo se ne sla`e sa iskazom koji je dao Pretresnom vije}u, kada je rekao da je bio u bolnici i vra}ao se ku}i kada je vidio optu`enog. Upitan o ovom, svjedok je odgovorio da je mogu}a gre{ka u ranijoj izjavi, jer je tada dao povr{an iskaz ne paze}i na stvarni redoslijed doga|aja, a isto tako da prije ovog svjedo-enja pred sudom nikad u `ivotu nije dao detaljniji iskaz. Pretresno vije}e prihvatilo je ovo obja{njenje i smatra svjedoka Q pouzdanim svjedokom.

381. Armin Muj-i}, koji je poznao optu`enog od djetinjstva i kod njega trenirao karate, te kasnije zalazio u njegov kafi}, nalazio se u Kozarcu{i kada je po-eo napad. "Drugog dana" po{ao je prema Kozarcu sa namjerom da se pridru`i kolonama koje su se kretale iz sjevernog dijela Kozarca u smjeru banjalu-ke ceste. U Kozarcu je vidio optu`enog u maskirnoj uniformi sa Goranom Borovnicom na tenku koji je bio parkiran u Ulici Mar{ala Tita. Okolo je bilo i drugih srpskih vojnika koji su pratili kolonu ljudi prema cesti Banja Luka-Prijedor i oni su psovali ljude u tim kolonama.

382. Azra Bla`evi, koja je optu`enog samo "povr{no" poznavala od 1983, kada je po-ela raditi kao veterinar u Kozarcu, vidjela je optu`enog kod trokuta u centru Kozarca 26. maja 1992. oko 15.00 sati. Dok je -ekala kod slasti-arne neko je uzviknuo "Eno Duleta," te se ona okrenula i vidjela optu`enog kako prelazi ulicu idu}i u smjeru {kole. Bio je u uniformi i naoru`an. Bio je vedar dan i ona ga je jasno vidjela, iako samo na nekoliko sekundi. Ona se sje}a ovog doga|aja jer je nepoznati vojnik u tom trenutku odvodio iz ulice Mar{ala Tita u blizini trokuta izvjesnog Nihada Bahonji}a, Muslimana, voza-a ambulatnih kola, i jedina druga poznata osoba u okolini bio je optu`eni. Ona je vi|ala optu`enog i u danima neposredno prije napada. Odbrana je osporila njeno prepoznavanje optu`enog zbog toga {to ga je samo "okrznula pogledom" i zbog primjedbe kojom je tada neko ukazao na optu`enog. Odgovor Tu`ila{tva bio je da uka`e da je ona tra`ila neko poznato lice, te da okrznuti pogledom neko poznato lice, prema iskazu dr. Wagenaara, vje{taka odbrane, mo`e biti posve pouzdano. Ranije 26. maja 1992, oko 10 sati, svjedok S vidio je optu`enog u Keratermu i ponovo poslijepodne 27. maja 1992. Pretresno vije}e smatra da su Azra Bla`evi} i svjedok S pouzdani svjedoci. Salko Karaba{i}, Ferid Muj-i} i Sulejman Be{i}, koji su dali detaljne iskaze o doga|ajima opisanim u paragrafu 11, vidjeli su optu`enog 27. maja 1992. u Kozarcu kada se njihova kolona civila kretala ulicom Mar{ala Tita prema mjestu razdvajanja. Kako stoji u obrazlo`enju koje se odnosi na taj paragraf, Pretresno vije}e prihvata njihove iskaze da su toga dana vidjeli optu`enog kako iz kolone koja se kretala glavnom ulicom proziva mu{karce Muslimane.

383. Dodatni dokazi koji potvr|uju ulogu optu`enog u doga|ajima koji se odnose na napad na Kozarac nalaze se u izjavama samog optu`enog. Kemal Su{i} svjedo-io je da mu je optu`eni nakon sastanka Lige za mir, organizacije koja je poku{avala da sprije-i sukob u Kozarcu, rekao da }e Kozarac biti granatiran, a svjedok AA da je optu`eni rekao kako }e to podru-je biti dio Velike Srbije. Zna-ajno je da je Mirsad Bla`evi -uo optu`enog kako ka`e da je on "oslobodio Kozarac i niko ni{ta ne}e iznijeti iz Kozarca, samo preko mene mrtvog."

384. Nekoliko svjedoka iznijelo je dokaze o ulozi optu`enog u sakupljanju, odabiranju i prisilnom prebacivanju civila ne-Srba u zatvoreni-ke logore. Svjedok Q je izjavio da je dana 26.maja 1992, kada se vratio u Kozarac da vidi {ta mu je s porodicom, vidio kolone Muslimana kako idu ulicom Mar{ala Tita prema trokutu i da

ih odande srpska milicija i vojska usmjeravaju prvo prema Prijedoru, a zatim prema Trnopolju i Sivcima. Tada je vidio optu`enog kod trokuta u Kozarcu. Kao {to smo ranije naveli, Azra Bla`evi} tako|e je izjavila da je toga dana vidjela optu`enog sa oru`jem.

385. Nasiha Klipi}, koja je poznavala optu`enog skoro -itav svoj `ivot, izjavila je pred sudom da su se po napu{tanju Vidovi}a 27. maja 1992. ona i njena djeca prikliju-ili koloni ljudi koji su se kretali prema Kozarcu da se predaju. Kad su oko 14.00 sati stigli na raskr{e u Kozarcu u blizini je bilo vojske, srpskih milicionera i tenkova. Krenuli su prema Kozaru{i u smjeru Prijedora i usput vidjeli policijski golf koji je vozio Brane Bolta kako ide u suprotnom smjeru, a optu`eni u maskirnoj uniformi sjedi pored voza-a. Ona je oko jednu minutu nesmetano gledala auto sa manje od jednog metra udaljenosti. Otprilike sat ili sat i po kasnije, kolona je stigla do "ikine kafane" u Kozaru{i. Kolonu su -ovali pripadnici srpske vojske i milicije koji su "izdvajali ljude i ubijali ih". Kada je kolona stigla do autobuske stanice u Kozaru{i pored kafane, od `ena i djece odvojeni su mu{karci od 15 do 65 godina starosti, te podijeljeni u tri grupe: za logore u Omarskoj, Trnopolju i Keratermu, kako je kasnije saznala. Prepoznala je nekoliko Srba koji su izdvajali ljude, a me|u tim Srbima nalazili su se optu`eni i Goran Borovnica. U tom trenutku ona se nalazila tri do -etiri metra udaljena od optu`enog i bez smetnji ga je mogla vidjeti. ^ula je kako optu`eni pita milicionera Milo{a Preradovi}a "Kuda da vodim ove?", misle}i na one koji su sakupljani. U tom trenutku optu`eni je bio gologlav, nosio je maskirnu uniformu i bio naoru`an pi{toljem i automatskom pu{kom. Kao {to je navedeno u odnosu na paragraf 11, Pretresno vije}e smatra da je Nasiha Klipi} pouzdan svjedok.

386. Mehmed Ali} je izjavio da su se ujutro 26. maja 1992. on i njegova porodica prikliju-ili koloni ljudi u Kozarcu s namjerom da se predaju srpskim snagama. Izme|u 10.00 i 10.30 sati stigli su na autobusku stanicu "Limenka", gdje su srpski vojnici sakupili ljude i gdje su razdvajali Muslimane mu{karce od `ena i djece, te mu{karce ukrcavali u autobuse. Dok je -ekao pored ceste kod "Limenke", vidio je optu`enog u maskirnoj uniformi kako prolazi pored autobusa u dru{tvu sa Milo{em Baltom i drugim milicionerima. Mehmed Ali} je bio prijatelj oca optu`enog, poznao je porodicu Tadi} i njegovi sinovi dru`ili su se sa optu`enim. Pretresno vije}e ga smatra vjerodostojnim svjedokom.

387. Pretresno vijeće je izvan svake sumnje utvrdilo da je optuženi učao u sela Sivci i Jaski zajedno sa ostalim naoružanim muškarcima, kao što je navedeno u paragrafu 12. U Sivcima je optuženi učestvovao u odvojenju muškaraca iz tog sela, koji su predhodno izdvojeni od žena i djece, u logor Keraterm a u Jaskiima je učestvovao u prozivanju mještana, izdvajanju muškaraca od žena i djece i premlaživanju i odvojenju muškaraca. Iako datum ovih događaja, 14. juni 1992, nije medju datumima navedenim u ovom potparagrafu, ipak potpada u vremenski okvir koji je naveden u uvodnom paragrafu: 23. maj do 31. decembar 1992.

388. Čule su se mnoge izjave vezane za razna ubistva i premlaživanja za koja se tereti optuženi, uključujući ona posebno navedena kao i ona koja nisu detaljno opisana. Značajan izuzetak je optužba za ubistvo starijeg muškarca i žene u blizini groblja u području starog Kozarca, koja se posebno navodi u ovom potparagrafu i za koju nije ponuđen dokazni materijal. Ranije smo analizirali dokazni materijal u vezi sa ubistvima pored kioska za prodaju pilića koja su opisana u paragrafu 11. Pretresno vijeće smatra da iako je izvan svake sumnje ubijeno da se optuženi nalazio pored kioska 27. maja 1992. i da je prozvao Ekrema Karabaća, Ismeta Karabaća, Sejdu Karabaća i Reu Forića iz kolone civila, nisu predloženi pouzdani dokazi na osnovu kojih bi Pretresno vijeće izvan svake sumnje bilo ubijeno da je optuženi ubio te pojedince.

389. U vezi sa ubistvima navedenim u paragrafu 12, kao što smo već rekli, Pretresno vijeće prihvata da je u selu Jaskiima ubijeno pet muškaraca - Sakib Elkaćević, Osme Elkaćević, Alija Javor, Abaz Jaskić i Nijaz Jaskić - u vreme kada je u selu bila grupa naoružanih ljudi među kojima je bio i optuženi, i dalje da je ta grupa silom odvela Bejdu Balića, [efika Balića, Muniba Bećića, Ilijasa Elkaćevića, Nijaza Elkaćevića, Hasana Jakupovića, Ismeta Jaskića, Salku Jaskića, Senada Majdanca, Aliju Nureskog, Isu Nureskog, Mirsada Nureskog, Jasmina [ahbaza i Fehima Turkanovića. Pretresno vijeće je već utvrdilo da je optuženi učestvovao u odvojenju tih ljudi i da je tukao Bejdu Balića, [efika Balića, Ismeta Jaskića i Salku Jaskića.

390. [to se tiče premlaživanja najmanje dvojice bivših milicionera iz Kozarca na raskršću u Kozarcu, relevantan je iskaz svjedoka Q. On se 26. maja 1992. vratio u Kozarac iz svog skrovišta u [umi i dok je, idući prema svojoj kući, prolazio pored trokuta između svoje kuće i [kole, vidio je deset postrojenih milicionera. S njima je

bilo nekoliko Srba, među kojima i optuženi i Goran Borovnica, a njih obojica su udarili milicionera po imenu Ali}, s tim da ga je optuženi udario "karate udarcem". On je vidio kako je milicioner Ali} posrnuo i pao poslije udarca, a Borovnica ga je uhvatio za vrat i povukao natrag u red. Svjedok Q je to posmatrao iza kuće oko 15 minuta. Treba napomenuti da iskaz svjedoka Q utvrđuje udaranje samo jednog milicionera, a ne dvojice, kako se tereti ovim potparagrafom.

391. [to se ti-e premlaživanja brojnih Muslimana koji su uhvaćeni i pritvoreni u kasarni u Prijedoru, Uzeir Be{i} i Sead Halvad`i} su svjedožili da su ih tukli dok su bili zatvoreni u kasarni u Prijedoru po-etkom juna 1992; Uzeira Be{i}a oko 3. juna 1992, a Seada Halvad`i}a oko 8. juna 1992. Uzeir Be{i}, Musliman, u svom iskazu je rekao da se za vrijeme napada na Kozarac sa prijateljima, koji su svi bili nenaoru`ani, sakrivao u {umi do 31. maja 1992, kada je uhvaćen od strane srpskih snaga. Dana 3. juna 1992. kona-no je sa još dvojicom mlaiih mu{karaca odveden u kasarnu u Prijedoru gdje su, po ulasku u zgradu, bili smje{teni u hodniku okrenuti zidu, s tim da se Uzeir Be{i} nalazio na samom desnom kraju. Vojnici su ih zatim po-eli psovati i tuži pendrecima po ležima i ramenima, a on je pao na koljena tako da mu je glava bila okrenuta desno prema nekim kancelarijama u hodniku. Dok je bio na koljenima vidio je optu`enog kako izlazi iz jedne od prostorija na desnoj strani i prilazi mu iduži prema izlazu. Prolazeži pored Uzeira Be{i}a, optu`eni ga je nekoliko puta udario nogom, a zatim produ`io ka izlazu iz zgrade. Uzeir Be{i} je poznao optu`enog od djetinjstva.

392. Sead Halvad`i} je bio padobranac u JNA na slu`bi u Srbiji do 15. maja 1992, kada je stiglo nareženje da svi vojnici bosanskog porijekla moraju slu`iti u Bosni. Stigao je u Banja Luku, kasnije se pridružio grupi otpora u kojoj su bili uglavnom Muslimani i ne{to Hrvata, te je 6. juna 1992. uhvaćen zajedno sa jednim prijateljem i preba-en u kasarnu u Prijedoru negdje iza podneva 9. juna 1992. Odveden je na prvi sprat i ostavljen tamo sa još jednim -ovjekom dok je stra`ar oti{ao po zapovjednika. Nai{ao je drugi stra`ar i pitao: "[ta vi ustaže radite ovdje?" On ih je natjerao da dignu tri prsta u znak srpskog pozdrava i postrojio ih licem prema zidu. Zatim je drugi stra`ar pitao "Tadi}u, vidiži li usta{u?", te su u{la dvojica vojnih policajaca u maskirnim uniformama sa "bijelim remenjem" od kojih je jedan bio -ovjek kojem se stra`ar obratio kao Tadi}u. Zatim je udaren vrlo jakim "karate udarcem". Dva mu{karca su zatim nastavila da ga udaraju nogama i pendrecima i drugim predmetima

dok su se on i ostali mu{karci sa tri prsta morali oslanjati na zid. Kratko vrijeme mogao je vidjeti lica mu{karaca koji su ga tukli. Zapovjednik im je tada rekao da prestanu sa udaranjem, govore}i "Tadi}u, pusti ljude na miru", a jedan od dvojice je odgovorio: "Svi moraju, sve ih treba zaklati, to je jedini na-in." Zatim su odvedeni u }eliju u kasarni, gdje ih je tukla druga grupa vojnika, a sljede}i dan odvedeni su u logor u Omarsku. Do tog dana nije poznavao nikog po imenu Tadi}. Na osnovu fotografskog niza 14. juna 1996. prepoznao je optu`enog kao jednog od dvojice koji su ga fizi-ki zlostavljali u kasarni u Prijedoru i tvrdio da do toga dana nije vidio sliku optu`enog niti na televiziji niti u nekom drugom sredstvu javnog informisanja. Izjavio je da je siguran da fotografija koju je odabrao predstavlja jednog od ljudi koji su ga tukli u kasarni u Prijedoru. Kao {to smo naveli u odjeljku V ovog Mi{ljenja i Presude, Pretresno vije}e smatra da je postupak identifikacije valjan. Iako je Odbrana u svom preliminarnom prigovoru ukazala na -injenicu da se datumi ovih navodnih doga|aja prote`u izvan vremenskog razdoblja od 24. do 27. maja 1992. navedenog u ovom potparagrafu, ovi doga|aji ipak spadaju u vremenski okvir odre|en paragrafom 4.

393. [to se ti-e ubistava za koja se optu`eni posebno ne tereti, ali koja su zna-ajna zbog upotrebe izraza "uklju-uju}i" u ovom potparagrafu, Nihad Seferovi} je izjavio da se na povratku ku}i sa brda u Be{i}ima poslijepodne dana 26. maja 1992. zaustavio u vo}njaku ku}e preko puta srpske pravoslavne crkve. Ispred crkve je vidio otprilike {est Muslimana, milicionera iz Kozarca, uklju-uju}i Edina Be{i}a, Ekrema Be{i}a, Emira Karaba{i}a i izvjesnog Osmana, kako stoje postrojeni sa rukama na potiljku. Ispred njih su stajali optu`eni, Goran Borovnica, "Dule" i oko 15 pripadnika srpske paravojske koji su dr`ali oru`je upereno u Muslimane milicionere. Vidio je kako je optu`eni izvukao dvojicu milicionera, Osmana i Edina Be{i}a, iz reda i ubio ih tako {to im je prerezao grlo i ubo svakog od njih nekoliko puta. Odbrana je osporila mogu}nost da je svjedok jasno mogao vidjeti {ta se doga|a u crkvenom dvori{tu. Me|utim, ne postoje dokazi o ubistvu starijeg para pored groblja kao {to se navodi u ovom potparagrafu.

(b) Dokazi odbrane

394. U prilog svojoj tvrdnji da optu`eni nije bio u Kozarcu od 24 do 27. maja 1992, Odbrana je ponudila dokaze da optu`eni nije bio tamo za vrijeme oru`anog sukoba i da nije u-estvovao u odabiranju i prebacivanju civila u sabirne centre. Ovaj dokazni

materijal analiziran je u vezi sa paragrafom 11, gdje je utvrđeno da svjedoci U, V i A nisu predmetnih dana vidjeli optuženog u Kozarcu.

395. Svjedok U nalazio se na prednjem dijelu kolone koja je prolazila kroz Kozarac 27. maja 1992, stigao je između 8.15 i 8.30 sati ujutro kod trokuta, gdje je bio oko jedan i po do dva sata. Za sve to vrijeme nije vidio optuženog. Svjedok V, koji se nalazio u Kozarcu 27. maja 1992. kao vojnik nije za to vrijeme vidio optuženog u Kozarcu. Slično tome, svjedok W nalazio se u Kozarcu od 26. do 28. maja 1992. i uopšte nije vidio optuženog, ali je za vrijeme unakrsnog ispitivanja objasnio da se nalazio u sjevernom dijelu Kozarca, gdje je proveo noć između 27. i 28. maja 1992. Svjedok A proveo je veći dio dana 27. maja 1992. u "Bikinoj kafani", prije nego je sa još dvadesetoricom bio prebačen u logor Keraterm i nije vidio optuženog za sve vrijeme tog dugog zadržavanja. Budući da je "vrlo dobro" poznao optuženog, izjavio je da bi ga prepoznao da je optuženi bio tamo. Dodatni dokazni materijal Odbrane u vezi sa događajima opisanim u paragrafima 11 i 12 analiziran je u vezi sa predmetnim paragrafima i ne treba ga ponavljati.

(c) Utvrđene činjenice

396. Kao što smo naveli u vezi sa paragrafom 11 i u dijelu Presude koji se odnosi na alibi optuženog, ne možemo prihvatiti tvrdnju Odbrane da optuženi u to vrijeme nije bio u Kozarcu. Iskazi svjedoka Odbrane, to jest svjedoka V, W, U i A, koji su se našli na području Kozarca za vrijeme napada, potvrđuju samo da oni nisu vidjeli optuženog u Kozarcu kad su bili tamo. Pretresno vijeće smatra da su spomenuti svjedoci tužilaštva pouzdani svjedoci i prihvata njihove iskaze o tome da se optuženi nalazio u Kozarcu u to vrijeme i da je aktivno učestvovao u napadu na Kozarac i okolna područja, te u sakupljanju i prinudnom prebacivanju civila u zatvoreničke centre.

397. Pretresno vijeće je izvan svake sumnje utvrdilo da je optuženi učestvovao u prozivanju civila opisanom u paragrafu 11 Optužnice, kao i u prozivanju, izdvajanju, premlaćivanju i prisilnom prebacivanju civila opisanom u paragrafu 12 Optužnice. Ovo Pretresno vijeće je također izvan svake sumnje utvrdilo da je optuženi tukao milicionera Aliju u Ulici Maršala Tita u Kozarcu; da je nogom udario Uzeira Bećiju i tukao Seada Halvadžiju dok su bili zatvoreni u kasarni u Prijedoru; te da je ubio dva

milicionera, Osmana i Edina Be{i}ja, ispred srpske pravoslavne crkve u Kozarcu. Sve ove `rtve bili su Muslimani. Pretresno vije}e je tako|e utvrdilo da su ova djela po-injena u kontekstu oru`anog sukoba. Jedino {to jo{ treba utvrditi u odnosu na ova djela jeste da li su zadovoljeni elementi za krivi-no djelo za koje se tereti pod ta-kom 1 Optu`nice (progon na politi-koj, rasnoj i/ili vjerskoj osnovi), a to }e se, kao {to smo ve} rekli, razmatrati kasnije u Presudi kada se budu utvr|ivale pravne -injenice.

2. Potparagraf 4.2 Optu`nice

(a) Doga|aji navedeni u Optu`nici

398. Ovaj potparagraf ti-e se doga|aja za koje se tvrdi da su se zbili u logorima Omarska, Keraterm i Trnopolje i glasi:

Du{ko TADI] je tako|e niz puta vi|en u tri glavna logora na op{tini Prijedor: Omarska, Keraterm i Trnopolje. U periodu izme|u 25. maja i 8. avgusta 1992, TADI] je li-no ili na drugi na-in u-estvovao u ubijanju, mu-enju, seksualnom zlostavljanju i premla}ivanju mnogih zatvorenika u logoru Omarska, uklju-uju}i: djela navedena u paragrafima 5 do 10 dolje i druge slu-ajeve mu-enja i premla}ivanja zatvorenika u "bijeloj ku}i", "upravnoj zgradi", na "pisti" i prostoru glavne gara`e. U istom periodu, u logoru Keraterm, Du{ko TADI] je li-no ili na drugi na-in u-estvovao u premla}ivanju zatvorenika i plja-kanju njihove li-ne imovine i dragocjenosti, uklju-uju}i, u vi{e navrata, masovno premla}ivanje zatvorenika iz Kozarca koji su bili zatvoreni u "sobi broj 2".

399. Pretresnom vije}u su predo-eni brojni dokazi o postojanju logora Omarska, Keraterm i Trnopolje. Pored toga, skoro svaki svjedok Tu`ila{tva svjedo-io je o u`asnim uslovima u logorima. Prema tome, pitanje koje razmatraju ovi potparagrafi jeste eventualna uloga optu`enog u navedenim incidentima.

400. Dokazni materijal u prilog ovim navodima, ne uklju-uju}i onaj koji potkrepljuje navode iz paragrafa 5 do 10 Optu`nice, obuhvata iskaze nekoliko svjedoka koji su potvrdili da su vidjeli optu`enog u logorima Omarska, Keraterm i Trnopolje.

(i) Omarska

401. Pored iskaza vezanih za događaje navedene u paragrafima 5 do 10 Optužnice, dvanaest svjedoka Tužilaštva izjavilo je da su vidjeli optuženog u Omarskoj između maja i avgusta 1992. Optuženog je 29. maja 1992. prvi vidio Hamdija Kahrmanović, Musliman koji je poznavao optuženog od 1967, kada je stanovao u stanu 15 do 20 metara udaljenom od roditelja optuženog u Kozarcu. Dok je otac optuženog još bio živ, Hamdija Kahrmanović ga je viđao skoro svaki dan. Supruga Hamdije Kahrmanović je radila u Domu zdravlja sa Mirom Tadić, suprugom optuženog.

402. Hamdija Kahrmanović je stigao u Omarsku 27. maja 1992. i za vrijeme svog boravka tamo dvaput vidio optuženog. Kada ga je vidio 29. maja 1992, Hamdija Kahrmanović se nalazio na "pisti", a optuženi je stajao 20-25 metara dalje ispred upravne zgrade sa dvojicom ili trojicom ljudi u uniformama. Hamdija Kahrmanović je izjavio da je optuženi nosio standardnu maskirnu odjeću. Sredinom sljedeće sedmice, što znači između 2. i 4. juna 1992, Hamdija Kahrmanović ponovo je vidio optuženog. Iđao je prema upravnoj zgradi kada je primijetio optuženog otprilike na istom mjestu kao i prethodne sedmice, ponovo sa dvojicom ili trojicom ljudi. Hamdija Kahrmanović je izjavio da ga je mogao jasno vidjeti i da je bio udaljen oko 10 do 15 metara.

403. Senad Muslimović, Musliman, zatvorenik u Omarskoj koji je tek otkriveno bio premlaćivan za vrijeme boravka tamo, bio je sljedeći svjedok koji je optuženog vidio u Omarskoj. On je izjavio da ga je optuženi, sa nekoliko drugih, dva puta tukao. Prvo premlaćivanje dogodilo se poslije ispljivanja Senada Muslimovića. Poslije ispljivanja, za vrijeme kojeg su ga tukli, Senad Muslimović se iz prostorije iznad kuhinje vraćao prema sobi broj 15 u zgradi hangara. Idući prema hangaru, krišom je bacio pogled i vidio ljude na travi u blizini "bijeće kuće". Neki od tih ljudi su ga pokušali slijediti i on je pokušao, u bezuspješnom pokušaju da ih izbjegne. Kada je stigao do vrata prema stepeništu, osjetio je udarac od kojeg je pao na ruke i koljena prema stepenicama. Optuženi mu je prišao sa leđa i uhvatio ga za kosu, te vukao lijevo i desno kao da ga trese, okrećući ga. Tad je ugledao -ovjeka koji mu je rekao da poljubi beretku koju je držao i na kojoj je bila kokarda. Senad Muslimović je odbio, a -ovjek ga je udario, te je Muslimović pao na kokardu i posjekao usne. Zatim je uslijedio niz udaraca. Dobio je tako jak udarac u glavu da je posrnuo prema naprijed, a zatim je dobio nekoliko jakih udaraca sa raznih strana. U jednom trenutku neko je bacio neki

predmet koji ga je udario u leđa. Nekako se uspio podignuti i pobjeći uz stepenice. Drugo premlaživanje Senada Muslimovića koje se dogodilo 18. juna 1992, analizirano je u dijelu Mišljenja i Presude koji se odnosi na paragraf 6 Optužnice.

404. Odbrana je osporila kredibilitet iskaza Senada Muslimovića o učešću optuženog na osnovu toga što je Muslimović mođda vidio medijske izvještaje o hapšenju optuženog u Njemačkoj. Pored toga, Odbrana je implicirala da je on mođda pratio izvještaje o optuženom, te da je vrijeme koje je proteklo od događaja do pregledavanja fotografskog niza moglo oslabiti njegovu sposobnost da tačno identifikuje optuženog.

405. Edin Mrkalj, Musliman koji je radio kao milicioner u Prijedoru do 10. aprila 1992, takođe je izjavio da ga je optuženi tukao. Edin Mrkalj je odveden u Omarsku 2. juna 1992. i ostao tamo do raspućtanja logora u avgustu 1992. Poznao je optuženog od 1991, kada ga je upoznao u Prijedoru preko svog kolege Emira Karabaića. Poslije toga je nekoliko puta vidio optuženog prije izbijanja sukoba.

406. Dana 16. juna 1992. oko 14.00 sati, Edin Mrkalj i još jedan logoraš odvedeni su na prvi sprat upravne zgrade da bi prenijeli nekog mrtvaca. Kada su došli do vrha stepeništa, zaustavili su se oborenih glava, kao što je bilo uobičajeno. ^uo je smijeh, ali nije mogao odrediti koliko se ljudi nalazi oko njega. ^ovjek pored njega pao je nakon udarca. Zatim je neko stavio gumeni pendrek pod grlo Edina Mrkalja tako da je on morao podići glavu. Pogledao je u lice optuženog, koji je držao pendrek. Optuženi se zatim okrenuo i udario ga po glavi. Edin Mrkalj je izjavio da ga je optuženi pitao zašto je tamo i koje mu je zanimanje, iako je znao da je on bio milicioner. Odgovorio je, a tada mu je rekao da ispruži ruke i dlanove. Optuženi ga je pitao kojom rukom piše, a zatim ga je po toj ruci pokušao udarati gumenim pendrekom. Kada mu je u jednom trenutku pendrek ispao, optuženi mu je rekao: "Podigni pendrek i reci 'Izvolite gospodine' i 'Srbine, Srbine' ". Mrkalj je izjavio da mu je optuženi zatim gurnuo cijev automatske puške u usta i metalnom oprugom ga pokušao udariti po glavi:

Cijev mi je bila u ustima, a tukli su me i gumenim pendrekom i metalnom oprugom. Pa gumeni pendrek se nekako i mođe preživjeti, nekako izdržati, ali ne i metalna opruga. Glava mi je pucala, krv je islijala. Bilo je grozno. Zubi su mi se lomili. Sve se lomilo. Ne mogu se sjetiti koji je udarac bio zadnji. Zadnji je bio stvarno grozan. Imao sam osjećaj da je Duško Tadić koraknuo unazad. Ne znam da li mi je u tom trenutku cijev izvađena iz usta ili

ranije, ali zadobio sam u`asan udarac i sve je puklo. Pao sam.
Onesvijestio sam se.

407. Dok je optu`eni udarao Edina Mrkalja metalnom oprugom, druga osoba ga je udarala gumenim pendrekom. Neko je vrijeme bio u nesvijesti. Kada se osvijestio, izjavio je da mu je optu`eni naredio da udari -ovjeka koji je le`ao razbijene glave. "Nisi mogao raspoznati nos niti o-i niti bilo koji dio tijela, samo krv, krv, krv." Nakon {to je udario -ovjeka, stigla su dva civila sa kamerom i pri{la im. Edin Mrkalj je izjavio da mu je optu`eni rekao da bje`i niz stepenice, te se on nekako uspio vratiti svojoj grupi.

408. Edin Mrkalj je izjavio da je nekoliko minuta bio u prilici da gleda optu`enog, koji je na sebi imao plavu policijsku bluzu i vojni-ke -izme i bio neobrijan. Edin Mrkalj je izjavio da je kao posljedicu ovih incidenata imao ve} tri operacije na vilici i ustima, te da se tek u martu ili aprilu 1996. oporavio od povrede ruke.

409. Odbrana je osporila kredibilitet ovog iskaza na osnovu toga {to je u ranijoj izjavi svjedok izjavio da je optu`eni u vrijeme ovog incidenta izgledao kao da mu je -etrdeset godina, dok na sudu nije izjavio da mu se -ini da je optu`eni ostario.

410. Mehmedalija Huski} je izjavio da je sreo optu`enog u Omarskoj 20. juna 1992. Mehmedalija Huski}, Musliman, od ro|enja je `ivio u op{tini Prijedor, uglavnom u Kami-anima, prete`no muslimanskom naselju od oko 1.000 doma}instava, 12 km udaljenom od Prijedora i 1 km od Kozarca. Poznavao je optu`enog iz vi|enja i vi|ao ga je po gradu tokom proteklih 20 godina. Stigao je u Omarsku u petak poslije napada na Kozarac i ostao tamo do 6. avgusta 1992. Bio je zatvoren u elektri-arskoj radionici. On je izjavio da je 20. juna 1992. ili oko tog datuma bio u elektri-arskoj radionici nakon {to se vratio od ku}e, kuda su ga odveli da donese svoj pi{tolj. Optu`eni je u{ao, pro{ao pored logora{a, koji su na ne-iji nalog stajali u stavu mirno postrojeni u dva reda, oti{ao do kraja sobe i sjeo na drvenu klupu. Optu`eni se slu`io vulgarnim izrazima, vrije|ao ih i spominjao "Alijino ime u vrlo prosta-kom kontekstu". Optu`eni je u ruci imao pi{tolj, te je svaku drugu osobu pi{toljem udarao po glavi. Svjedok je bio jedan od udarenih, tako da je imao priliku vidjeti optu`enog sa oko pola metra udaljenosti. Udaraju}i ljude po glavi, optu`eni je govorio: "Ti si imao pu{ku". Zatim je napustio prostoriju. Mehmedalija Huski} je izjavio da je optu`eni nosio maskirnu odje}u, da je na le|ima imao automatsku pu{ku i da je imao bradicu od otprilike

sedmice dana. Svjedok je izjavio da je za vrijeme tog incidenta oko tri minute posmatrao optu`enog iz blizine i da ne sumnja u njegov identitet.

411. Odbrana je osporila Huski}ev kredibilitet na osnovu toga {to je u svojoj izjavi od juna 1995. izjavio da je ~ovjek koji je u{ao u prostoriju bio obrijan, dok je na su|enju izjavio da je optu`eni u to vrijeme imao bradicu. Pored toga, u ranijoj izjavi on je naveo da je optu`eni u{ao u prostoriju sa dvojicom ili trojicom vojnika, a ne sa jednim vojnikom, kao {to je izjavio na sudu. Odbrana je tako|e konstatovala da, iako se ovaj incident navodno dogodio samo dva dana poslije doga|aja navedenih u paragrafu 6 Optu`nice, nijedan drugi svjedok koji je bio u elektri-arskoj radionici i dao iskaz pred Pretresnim vije}em u vezi sa paragrafom 6 nije spomenuo prisustvo optu`enog u prostoriji toga dana. Prema iskazima, Armin Kenjar, Muharem Be{i}, Elvir Grozdani}, Ferid Muj-i} i Emsud Veli} bili su zato-eni u elektri-arskoj radionici u tom periodu i nijedan od njih nije spomenuo incident koji je Mehmedalija Huski} naveo u vezi sa optu`enim.

412. Zijad Jakupovi}, Musliman koji je poznavao optu`enog od vremena kada su zajedno i{li u osnovnu {kolu, tvrdi da je vidio optu`enog 21. ili 22. juna 1992. izme|u 15.00 i 16.00 sati. On je sjedio u "bijeloj ku}i" i gledao kroz prozor prve prostorije na desnoj strani. Vidio je optu`enog me|u trojicom koji su dolazili iz smjera "piste" i kretali se prema "bijeloj ku}i". Od trojice ljudi optu`eni je bio najbli|i "bijeloj ku}i". Iako ga je Zijad Jakupovi} jasno vidio, zbog prozorske daske koja mu je djelomi-no zaklanjala pogled mogao ga je vidjeti samo od struka navi{e. Optu`eni se nalazio 7 do 10 metara udaljen od njega. Zijad Jakupovi} se sje}a ovog doga|aja zbog svog ubje|enja da ljudi obi-no ubijaju one koje poznaju i svog straha da }e ga optu`eni prepoznati. On je izjavio da je optu`eni nosio gornji dio maskirne uniforme kao ko{ulju, da nije imao kapu i da je bio neobrijan. Iako ga je vidio samo nakratko, bilo je to dovoljno da ga prepozna.

413. Preostali svjedoci koji su potvrdili prisustvo optu`enog u Omarskoj ne mogu navesti ta-ne datume, iako njihovi iskazi ukazuju na to da ga je svaki vidio u vremenu izme|u juna i po-etka avgusta 1992. Ferid Muj-i}, Musliman iz Kozarca, poznavao je optu`enog skoro ~itav svoj `ivot, iako se nisu dru`ili. Pored toga {to ga je vidio 18. juna 1992, onog dana kada su prozvani Emir Karaba{i} i Jasmin Hrni}, drugom prilikom je vidio optu`enog kako ide od upravne zgrade prema "bijeloj ku}i" dok je

~ekao u redu da ide na ru~ak. Optu`eni je bio u dru{tvu dvojice uniformisanih mu{karaca, a i sam je bio u maskirnoj uniformi sa pi{toljem o boku. Prilikom unakrsnog ispitivanja ovaj dio iskaza nije osporavan, iako je Odbrana dovela u pitanje neke druge elemente njegovog iskaza koji su se odnosili na paragraf 6 Optu`nice.

414. Drugi svjedok izjavio je da je vidio optu`enog u Omarskoj negdje krajem juna 1992. Taj svjedok, Kemal Su{i}, ro|en je u Kozarcu i `ivio je tamo u Ulici Mar{ala Tita do 1992. I on je Musliman. Njegovo poznavanje optu`enog je nesporno; optu`eni je bio u-enik u njegovoj {koli; on je pomogao da se optu`enom dozvoli da {kolsku gimnasti~ku salu koristi za ~asove karatea; njegov mla|i sin pomogao je optu`enom da izgradi svoju ku}u i kafi}, a njegov ujak posudio mu je novac da zavr{i svoj kafi}. On je, kao i mnogi drugi svjedoci, izjavio da optu`eni ima karakteristi~an hod. Tokom druge polovine juna 1992. Kemal Su{i} je vidio optu`enog kako sa grupom pripadnika Vojske Republike Srpske ulazi u upravnu zgradu i ide uz stepenice. Optu`eni je na sebi imao maskirne hla~e i obi~nu ko{ulju bez bluze i nije imao oru`je. Kemal Su{i} je izjavio da ga je dobro vidio po sun~anom vremenu.

415. D`emal Deomi} tako|e je poznao optu`enog jo{ iz {kolskih dana u Kozarcu. D`emal Deomi}, Musliman, ~esto ga je vi|ao u Kozarcu i jednom prilikom je sa optu`enim razgovarao o tome da li bi D`emal Deomi} mogao optu`enom pomo}i pri nekom poslu. U Omarskoj je D`emal Deomi} prve ~etiri sedmice dr`an u gara`i iza upravne zgrade, i dok je bio tamo vi|ao je optu`enog tokom mjeseca juna. Stajao je u prednjem dijelu prostorije, ne mnogo dalje od jednog metra od vrata i manje od jednog metra od zida, kada je vidio optu`enog kroz otvorena vrata 8 do 10 metara od gara`e. D`emal Deomi} je izjavio da se optu`eni polako dovezao na motoru iz smjera Omarske sa njegove lijeve strane, te da je iz otvorenih vrata kombija isko~io stra`ar i zaustavio ga. On se zaustavio i razgovarao sa vojnikom koji je stajao blizu kombija. Svjedok ga je tada vidio da se pribli`ava sa mladim vojnikom, te se iz straha da ne bude vi|en progurao {to je vi{e mogao u unutra{njost gara`e. Optu`eni je nosio traku na glavi, bio je neobrijan, nosio je bluzu sa mnogo d`epova kao {to su pilotske bluze, i na le|ima je imao automatsku pu{ku sa dvostrukom komorom.

416. D`emal Deomi} je kasnije preba~en u "bijelu ku}u", otkuda je dvaput vidio optu`enog. Prvi put je bio u uglu pored zida na ulazu u drugu prostoriju sa desne

strane, i ~u~nuo je kada je kroz zatvorena staklena vrata vidio optu`enog u hodniku. Me|utim, D`emal Deomi} je izjavio da je toga dana vidio samo polovinu lica optu`enog. Kad ga je drugi put vidio iz "bijele ku}e", D`emal Deomi} se nalazio u istom polo`aju, iako je taj put s njim u prostoriji bilo manje ljudi. Oba puta je svjedok vidio optu`enog u "bijeloj ku}i" krajem juna, u julu ili po~etkom avgusta 1992. Odbrana tvrdi da je iskaz ovog svjedoka nepouzdan jer je svjedok, vidjev{i fotografiju gara`e spolja dok pada ki{a, potom unio ki{u u svoj opis optu`enog na motoru, {to ukazuje na veliku sugestibilnost.

417. Kasim Mesi}, Musliman koji nije poznao optu`enog prije svog dolaska u Omarsku, vidio je optu`enog na "pisti" sa nekakvom sveskom ili knjigom u ruci, neposredno nakon {to je ubijen jedan ~ovjek, kako razgovara sa stra`arom koji je pucao u ~ovjeka. Tijelo ~ovjeka jo{ se moglo vidjeti kada je optu`eni do{ao da razgovara sa stra`arom. Kasim Mesi} je vidio optu`enog na spratu upravne zgrade. Kasimu Mesi}u je nare|eno da tamo odvede na islje|ivanje zatvorenika koji nije mogao sam hodati. Dok je prolazio pored stola na vrhu stepeni{ta, vidio je optu`enog kako sjedi na stolici sa nogama na stolu. Kasim Mesi} nije poznao optu`enog, ali ga je identifikovao na osnovu fotografskog niza. Kasim Mesi} je izjavio da je bio udaljen oko dva metra i da je tamo morao stajati oko 15 minuta, te je imao dobru priliku da posmatra optu`enog, jer je uprkos nare|enju da se okrene prema zidu kri{om pogledavao u smjeru optu`enog. On tvrdi da do trenutka kada mu je istra`itelj iz Tu`ila{tva pokazao niz fotografija, nikad prije nije vidio sliku optu`enog.

418. Prilikom unakrsnog ispitivanja saznalo se da je onog dana kada je vidio optu`enog na "pisti" ovaj svjedok krvario iz posjekotina na licu, {to je moglo utjecati na njegov vid. Osporeno je i njegovo vi|enje optu`enog na "pisti" jer je on, kao i svi drugi, morao le`ati na stomaku, {to zna-i da je mogao samo okrnuti optu`enog pogledom iz kraji-ka oka. Odbrana je osim toga navela da je Kasim Mesi} bio upla{en pucnjavom, te je mogao pogrije{iti prilikom identifikacije.

419. Jo{ jedan Musliman sa podru-ja Prijedora, Nihad Haski}, izjavio je da je optu`enog dvaput vidio dok je bio u Omarskoj. Iako je `ivio u Prijedoru i Trnopolju, Nihad Haski} je poznao optu`enog zato {to je ovaj bio iz ugledne porodice. Nihad Haski} je stigao u Omarsku 30. maja 1992, proveo prvu no} u upravnoj zgradi, a zatim je devet ili deset dana bio na "pisti" prije nego su ga prebacili u hangar. Prvi

put je vidio optu`enog dok je boravio na "pisti". Me|u logora{ima se pro-uo glas da je optu`eni tamo. Nihad Haski} je pogledao i vidio optu`enog u grupi od tri ili -etiri stra`ara u maskirnim uniformama i sa oru`jem.

420. Drugi put je Nihad Haski} vidio optu`enog jedan do tri dana kasnije, dok je jo{ bio na "pisti". Optu`eni je stajao u grupi, u maskirnoj uniformi, pored upravne zgrade na uglu najudaljenijem od "bijeke ku}e", a preko puta zgrade hangara. Pripadnici grupe su stajali pokazuju}i ne{to. Pa`nja Nihada Haski}a je i ovaj put bila usmjerena na grupu zbog glasina da se optu`eni nalazi u logoru. Oba puta je samo bacio pogled prema gore, ali je imao dovoljno vremena da prepozna optu`enog. Nihad Haski} je izjavio da je jednom drugom prilikom vidio le|a -ovjeka za koga je mislio daje optu`eni, ali ne mo`e potvrditi da je to bio on.

421. Saud Hrni} je tako|e vidio optu`enog na pisti. Budu}i da je bio iz Kozarca, poznavao je optu`enog iako nisu bili prijatelji. Saud Hrni}, Musliman, kod njega je u-io karate. Stigao je u Omarsku oko 8. juna 1992. i ostao do 6. ili 7. avgusta 1992. Za to vrijeme samo je jedanput vidio optu`enog kako dr`i ne{to nalik na fasciklu i stoji na "pisti" blizu upravne zgrade. On ne zna da li se optu`eni kretao ili je stajao, niti da li je imao bradu ili je bio obrijan. Kada je vidio optu`enog, Saud Hrni} je le`ao na le|ima sa glavom prema hangaru na desnoj strani i gledao u smjeru trave i "bijeke ku}e". On se ne sje}a da li su sa optu`enim stajale i druge osobe, iako mu ni{ta nije ometalo pogled, a i dan je bio sun-an. ^im je ugledao optu`enog, Saud Hrni} je okrenuo lice zemlji, kako ga optu`eni ne bi vidio.

422. Svjedok R, Musliman, tako|e tvrdi da je optu`eni bio u Omarskoj, iako nije siguran za datum. On li-no nije ranije poznavao optu`enog, ali ga je -etiri ili pet puta vidio na sportskim stranicama *Kozarskog vjesnika*. Onog dana kada ga je vidio u Omarskoj, svjedok R se nalazio na "pisti" i razgovarao sa -ovjekom iz Kozarca po imenu Hrni}, kada je Hrni} pokazuju}i rekao: "To je Du{ko". Hrni} se sagnuo, a svjedok R je pogledao prema "bijeloj ku}i" i vidio optu`enog kako izlazi. On ga je posmatrao minutu ili dvije kako hoda u blizini "bijeke ku}e". Svjedok R je izjavio da je jasno mogao vidjeti lice optu`enog i da je optu`eni nosio {arenu bluzu boje `irafine ko`e. Ovo se dogodilo negdje izme|u 30. maja i 6. avgusta 1992, u razdoblju kada je svjedok R bio u Omarskoj. Svjedok R je upamtio ovaj doga|aj jer je prepoznao optu`enog sa sportskih strana novina. On je izjavio da je sjedio izme|u dvije

ardinjere i da mu ništa nije ometalo pogled. Međutim, čini se da je svjedok R mogao razgovarati sa nekim svjedokom koji je ranije svjedočio, ili je sa Tužilaštvom razgovarao o svjedočenju toga svjedoka, jer je na postavljeno pitanje odgovorio da mu ardinjere nisu smetale pogledu, iako postavljeno pitanje nije tražilo takav odgovor. Ovaj svjedok je izjavio da je Kera, mladić koji je prema izjavi Kasima Mesića ustreljen, ubijen u julu 1992. Svjedok R je izjavio da, iako se tada nalazio na "pisti" na mjestu u blizini "bijele kuće", nije toga dana vidio optuženog, ali je vidio stražara koji je pucao u Keru, kao i druge koji su prilazili stražaru.

423. Uzeir Bećić, Musliman koji je poznao optuženog prije izbijanja sukoba, izjavio je da je i on vidio optuženog dok se nalazio na pisti i sjedio licem okrenut prema upravnoj zgradi. To je bilo krajem jula. Tom prilikom je čuo jauke i uzvike iza upravne zgrade. Pogledao je u tom smjeru i vidio kako logoraši dolaze iza te zgrade i vidio optuženog sa nekim vojnicima. Zatvorenicima na "pisti" je zatim naredeno da legnu, a oni koji su došli iza upravne zgrade legli su pored njih. Jaukali su kao od bola. Pogledao je prema njima i vidio da ih tuku i da ih optuženi udara i da na njih skače. Ovo udaranje nije dugo trajalo, ali Uzeir Bećić je dva ili tri puta pogledao prema optuženom dok se to događalo. Zatim je tim zatvorenicima naredeno da ustanu i odu u "bijelu kuću".

424. Odbrana je osporila iskaz Uzeira Bećića vezan za identifikaciju optuženog jer je Uzeir Bećić gledao na televiziji izvještaj o hapšenju optuženog u Njemačkoj i kada je ispitivala njemačka policija pokazana mu je fotografija optuženog.

a. Dokazi odbrane

425. Odbrana optu`enog je da nikad nije bio u logoru Omarska. Optu`eni ovo poricanje potkrepljuje tvrdnjom da je u predmetno vrijeme radio na kontrolnom punktu u Orlovcima, bio kod ku}e, ili kod prijatelja ili rodbine.

b. Utvr}ene ~injenice

426. U potparagrafu 4.2 optu`eni se tereti za u-estvovanje u ubistvima, seksualnom zlostavljanju, kao i premla}ivanju i mu-enju u "bijeloj ku}i", upravnoj zgradi, na "pisti" i u glavnom hangaru u logoru Omarska u razdoblju izme|u 25. maja i 8. avgusta 1992. Ovaj potparagraf obuhvata djela za koja se optu`eni tereti u paragrafima 5 do 10 Optu`nice. Pretresno vije}e je ve} zaklju-ilo da je Tu`ila{tvo izvan svake sumnje dokazalo izvjesne optu`be navedene u paragrafima 6, 7, 8 i 10 Optu`nice. I prije pregleda izjava svjedoka koje su upravo razmatrane u vezi sa potparagrafom 4.2 Optu`nice, ti nalazi potkrepljuju zaklju-ak da je u Omarskoj optu`eni u-estvovao u premla}ivanjima u "bijeloj ku}i" i u hangaru.

427. Tu`ila{tvo nije uspjelo dokazima potvrditi u-estvovanje optu`enog u seksualnom zlostavljanju i mu-enju koje se navodi u ovom potparagrafu. Tako za razmatranje ostaju navodi da je optu`eni u-estvovao u premla}ivanjima u upravnoj zgradi i na "pisti". Pretresno vije}e }e sada razmotriti dokazni materijal prezentiran u vezi sa tim navodima.

428. ^etiri gore navedena svjedoka dali su iskaze o u-e{u optu`enog u premla}ivanjima za koja se on ne tereti drugde u Optu`nici: Edin Mrkalj (upravna zgrada), Uzeir Be{i} ("pista"), Mehmedalija Huski} (hangar) i Senad Muslimovi} (hangar). Edin Mrkalj, koga Pretresno vije}e smatra pouzdanim svjedokom, izjavio je da je vidio optu`enog u plavoj policijskoj bluzi dana 16. juna 1992. oko 14.00 sati. Ovaj iskaz se podudara sa onim {to je rekla Mira Tadi}, koja je izjavila da je optu`eni poslije prvog dana u slu`bi do{ao ku}i u plavoj policijskoj bluzi. Pored toga, Pretresno vije}e smatra da je neva`na razlika izme|u ranije izjave Edina Mrkalja i njegovog iskaza na sudu u vezi sa izgledom optu`enog, s obzirom na ranije poznanstvo sa optu`enim i bezna-ajnu prirodu razlike. Pretresno vije}e stoga prihvata iskaz Edina Mrkalja da ga je optu`eni tukao u upravnoj zgradi 16. juna 1992.

429. Pretresno vijeće prihvata iskaz Senada Muslimovića da ga je optuženik tukao 11. juna 1992.

430. Mehmedalija Huskić je izjavio da je optuženik bio u Omarskoj 20. juna 1992. Raspored službe za kontrolni punkt u Orlovcima za taj dan pokazuje da je optuženik radio od 15.00 do 21.00 sat, a Advija Ćampara je izjavila da je optuženik tog jutra došao u njen stan. Optuženik je to potvrdio, izjavivši da je toga jutra dobio ključ od tog stana. Prema tome, događaj koji navodi Mehmedalija Huskić morao se odigrati u neko vrijeme nakon što je optuženik otišao iz stana u Pešanima i prije nego što se u 14.30 javio na dužnost u Stanicu milicije u Prijedoru kako je, prema iskazu optuženog, bio njegov običaj. Međutim, kako se kaže drugde u ovom Mišljenju i Presudi, Pretresno vijeće smatra da ova evidencija utvrđuje samo raspored službe, ali ne i stvarno prisustvo optuženog na kontrolnom punktu. Veći problem u pogledu iskaza Mehmedalije Huskića predstavlja osporavanje koje iznosi odbrana na osnovu činjenice da su se u električarskoj radionici nalazili i drugi zatvorenici koji su svjedočili pred sudom, a koji taj incident nisu spomenuli. Ako su se događaji odvijali onako kako ih je opisao Mehmedalija Huskić, nije vjerovatno da ti svjedoci nisu vidjeli optuženog i da u svojim iskazima ne bi spomenuli taj incident. Stoga Pretresno vijeće ne prihvata iskaz Mehmedalije Huskića.

431. Iskaz Uzeira Bećića je isto tako nesiguran jer nijedan drugi svjedok nije izjavio da je vidio kako optuženik skakao na leđa zatvorenika na "pisti", uprkos velikom broju ljudi koji su se u to vrijeme nalazili na "pisti". Pretresno vijeće stoga ne prihvata iskaz Uzeira Bećića.

432. Drugi iskaz koji je dao Ferid Mujkić u vezi sa incidentima za koje se optuženik tereti u paragrafu 6 Optužnice znatno se razlikovao od iskaza ostalih svjedoka. Zbog te razlike, Pretresno vijeće ne prihvata ovaj iskaz u potpunosti.

433. Odbrana je osporila kredibilitet svjedoka R, ne zbog njegovog iskaza da je vidio optuženog, nego zbog toga što je nepozvan izjavio da mu narednjere na pisti nisu ometale pogled na optuženog. Pretresno vijeće je zaključilo da je svjedok R ovo možda izjavio jer je razgovarao sa svjedokom koji svjedočio prije njega. Izjava svjedoka R da nije ni s kim razgovarao o suđenju negativno se odražava na njegov

iskaz. Međutim, Pretresno vijeće smatra da ovaj incident nije dovoljan da bi se u potpunosti odbacio njegov iskaz i zaključuje da je svjedok R uglavnom pouzdan.

434. Odbacuje se poricanje optuženog da je ikada bio u logoru Omarska, zbog mnogobrojnih pouzdanih iskaza koji svjedoče o suprotnom. Njegov raspored službe na kontrolnom punktu u Orlovcima ne pruža vrstu alibi, jedino pokazuje da je tamo bio raspoređen. Dokazi koje je odbrana predložila u vezi sa slobodnim vremenom optuženog dok je boravio u Banja Luci i Prijedoru ne preciziraju ni datume ni sate, jedino utvrđuju da je tamo boravio.

435. Nakon promatranja ponašanja svjedoka koje Pretresno vijeće smatra vjerodostojnim i nakon razmatranja dokaznog materijala odbrane, Pretresno vijeće izvan svake sumnje zaključuje da je optuženi učestvovao u premlaćivanju Edina Mrkalja i Senada Muslimovića u upravnoj zgradi i hangaru i da su ta djela počinjena u kontekstu oružanog sukoba.

(ii) Keraterm

436. Tužilaštvo je isto tako ponudilo znatan broj iskaza vezanih za prisustvo optuženog u logoru Keraterm. Svjedok S je Musliman iz Kozarca koji je poznavao oca optuženog i koji je optuženog vidio u Kozarcu. On je izjavio da je optuženog vidio neometano sa udaljenosti od 30 metara, dana 26. maja 1992. poslije 10.00 sati, na ulaznoj kapiji u Keratermu. Opisao je da je optuženi na sebi imao policijsku uniformu sa maskirnim gornjim dijelom i jednobojsnim hlačama. Sljedeći put je vidio optuženog kada je drugi put išao na isplaćivanje poslijepodne 27. maja 1992. Optuženi je držao nogu na jednom autu i bio u društvu taksiste iz Prijedora. Svjedok S je izjavio da se nalazio oko 20 metara udaljen od optuženog i da je imao vremena da ga osmotri. Također je izjavio da su zatvorenike istovarivali i utovarivali u autobuse manje od pet metara od optuženog. Tom prilikom optuženi je nosio istu policijsku uniformu.

437. [efik Kesi] je Musliman iz Kamićana, predgrađa Kozarca. Poznavao je optuženog kao stanovnika Kozarca. [efik Kesi] je odveden u Keraterm oko 15. juna 1992. Svjedok je u Keratermu držan u sobi broj 2. Jednom prilikom tokom prvih deset dana prozvan je iz sobe oko 21.00 sat. Na vrata je došla grupa uniformisanih ljudi i jedan od njih je pitao da li neko želi da se osveti njemu ili drugim vojnicima za sva

premla}ivanja. Nijedan zatvorenik nije se javio, te je stra`ar pokazao na dvojicu i pozvao prvih deset iza te dvojice da iza|u iz sobe. Iza{li su napolje i postrojili se, a jedan stra`ar, kojeg je [efik Kesi} prepoznao kao optu`enog, i{ao je od zatvorenika do zatvorenika postavljaju}i im pitanja i udaraju}i ih. Ovaj stra`ar je do{ao do [efika Kesi}a, koji ga je pogledao u lice, i upitao ga je za ime, odakle je i da li je imao oru`je. Kada je [efik Kesi} odgovorio da nije imao nikakvo oru`je, optu`eni je rekao "To svi govore" i udario ga u prsa. [efik Kesi} je pao, a optu`eni je produ`io du` postrojenih zatvorenika. Nakon {to su svi pretu-eni, zatvorenici su vra}eni u sobu. [efik Kesi} je uo-io da je optu`eni nosio {arenu maskirnu uniformu. On je izjavio da je, iako je bio mrak, jasno mogao vidjeti optu`enog u svjetlu koje je dopiralo iz vozila okrenutog prema zgradi. Odbrana je osporila ta-nost iskaza [efika Kesi}a jer je povukao dodatne navode da je vidio optu`enog.

438. Hakija Elezovi}, tako|e Musliman, izjavio je da ga je optu`eni udario nogom prilikom islje|ivanja u Keratermu. Hakija Elezovi} je poznavao optu`enog iz vi|enja pet ili {est godina prije izbijanja sukoba, jer su optu`eni i njegov stariji sin bili prijatelji. Dana 9. jula 1992. selo Hakije Elezovi}a je o-i{eno, stanovnici odvedeni u Trnopolje, a zatim u Keraterm, gdje je ostao oko deset dana u sobi broj 2 sa preko 500 ljudi. Dok je bio tamo islje|ivao ga je Dragan Radakovi}, direktor Nacionalnog parka Kozarac. Prema izkazu Hakije Elezovi}a, izgledalo je da je optu`eni tjelohranitelj Dragana Radakovi}a. Dok ga je Dragan Radakovi} ispitivao, optu`eni ga je udario nogom i oborio, zatim je obi{ao oko stola i nogama ga udario po le|ima i psima. Dragan Radakovi} se smijuljio i smijao dok ga je optu`eni udario. Ispitivanje je trajalo oko pola sata, a optu`eni ga je za to vrijeme nekoliko minuta udario. Cijelo vrijeme je jasno mogao vidjeti optu`enog. Nosio je policijsku uniformu, imao pi{tolj i bradicu. Kao posljedica premla}ivanja za vrijeme zato-enja, Hakiji Elezovi}u su slomljena rebra, povrije|eni su mu bubrezi, pati od glavobolje i ima pote{ko}a sa disanjem.

439. Odbrana osporava iskaz zbog toga {to je svjedok zbunjen oko toga da li je vidio optu`enog i u Keratermu i u Omarskoj, ili samo u Omarskoj. Kao {to je navedeno na drugom mjestu u ovom Mi{ljenju i Presudi, kontekst u kojem je dat iskaz pokazuje da je svjedok zapravo izjavio da ga je optu`eni tukao u oba logora.

440. Svjedok Q je odrastao u Kozarcu, Musliman je i poznao je optu`enog od djetinjstva. Iako je optu`eni stariji od njega, po`eli su se dru`iti nekih pet godina prije sukoba, kada je optu`eni otvorio svoj kafi}. Redovno su se vi|ali poslovno i dru{tveno. Kako se pribli`avalo izbijanje sukoba, tako se optu`eni po`eo distancirati od svjedoka Q, koji je isto tako prestao zalaziti u kafi} optu`enog zbog srpskih nacionalista koji su tamo `esto dolazili. Ovaj svjedok je odveden u Keraterm 14. juna 1992. i stavljen u sobu broj 2 sa jo{ 500 ili 600 drugih zatvorenika.

441. Svjedok Q je izjavio da su ljudi uglavnom bili upoznati sa dolascima i odlascima optu`enog u logor u Keraterm jer je bio iz Kozarca. Krajem jula 1992, otprilike mjesec dana nakon dolaska svjedoka Q u Keraterm, po`eli su pristizati novi zatvorenici sa podru`ja Hambarina. Pet ili sedam dana prije njihovog dolaska, ovaj svjedok je `uo kako neko ka`e da dolazi optu`eni, te se pomaknuo sa svog uobi`ajenog mjesta kako bi mogao pogledati napolje. Vidjev{i optu`enog, odmah se vratio na svoje mjesto u strahu da ga optu`eni ne primijeti. Izjavio je da je vidio optu`enog u maskirnoj uniformi kako se smije i {ali sa stra`arima. Otprilike `etvrt sata kasnije `uo je kako neko ka`e da optu`eni odlazi. Ponovo je pogledao napolje i vidio kako optu`eni odlazi kombijem u kojem su bili zatvorenici u smjeru Kozarca i Omarske.

442. Odbrana je osporila kredibilitet svjedoka Q na osnovu optu`be da je pripadao lokalnim snagama koje je kapetan Sead `irkin formirao za odbranu Kozarca, te da, na osnovu ranije izjave, nije pred sudom bio iskren o svom `lanstvu. Svjedok pori`e da je pripadao toj grupi i tvrdi da njegova ranija izjava nije dobro prevedena, te ne odra`ava ono {to je u to vrijeme izjavio.

a. Dokazi odbrane

443. Optu`eni pori`e da je ikad bio u logoru Keraterm. Kao alibi tvrdi da je u vrijeme za koje ga tereti Optu`nica radio kao saobra}ajni milicioner na kontrolnom punktu u Orlovcima, a kada nije bio na du`nosti bio je u Banja Luci ili Prijedoru sa porodicom i prijateljima.

b. Utvr`ene `injenice

444. Nijedan dokaz predložen Pretresnom vijeću ne osporava činjenicu da je svjedok S vidio optuženog 26. i 27. maja 1992. Promatranjem ponašanja ovog svjedoka za vrijeme iskaza i analiziranjem dokaznog materijala odbrane, Pretresno vijeće je zaključilo da je ovaj svjedok pouzdan i prihvatilo njegov iskaz.

445. [efik Kesi] je dovoljno poznao optuženog da ga je mogao prepoznati iz blizine sa koje ga je promatrao za vrijeme napada na zatvorenike iz sobe broj 2. Osporavanje koje je iznijela odbrana jer je svjedok povukao svoju raniju tvrdnju da je vidio optuženog ne utječe na njegov kredibilitet. Zapravo, povlačenje drugog iskaza odražava želju ovog svjedoka da svjedoči samo o onome u šta je apsolutno siguran. Stoga Pretresno vijeće prihvata iskaz [efika Kesi]a da je optuženi tukao muškarce u sobi broj 2 u junu 1992.

446. Pretresno vijeće smatra i Hakiju Elezovića pouzdanim svjedokom i prihvata njegov iskaz o prisustvu optuženog u Keratermu, kao i o napadu na njega. Najzad, Pretresno vijeće smatra da je iskaz svjedoka Q o prisustvu optuženog u Keratermu vjerodostojan, zbog toga što je on ranije poznao optuženog i zbog njegovog držanja za vrijeme svjedočenja, te prihvata njegov iskaz o prisustvu optuženog u Keratermu sredinom ili krajem jula 1992.

447. Kao i u slučaju poricanja optuženog da je ikad bio u logoru Omarska, poricanje se odbacuje zbog velikog broja vjerodostojnih iskaza koji dokazuju suprotno. Njegov raspored službe na kontrolnom punktu u Orlovcima ne pružava vrst alibi, jedino pokazuje da je tamo bio raspoređen. Dokazni materijal koji je odbrana podnijela vezan za slobodno vrijeme dok je optuženi živio u Banja Luci i Prijedoru nije precizan u pogledu datuma i sati i samo utvrđuje da je on tamo stanovao.

448. Pretresno vijeće stoga zaključuje da je optuženi nekoliko puta bio u logoru Keraterm i smatra da je Tužilaštvo izvan svake sumnje dokazalo da je optuženi učestvovao u premlaćivanju zatvorenika u Keratermu za koje se tereti u potparagrafu 4.2 Optužnice i da je učestvovao u jednom masovnom premlaćivanju zatvorenika iz sobe broj 2. Ta djela počinjena su u kontekstu oružanog sukoba. U nedostatku dokaza koji bi potkrijepili ostale navode, Pretresno vijeće smatra da optuženi nije učestvovao u pljačkanju dragocjenosti i lične imovine.

(iii) Trnopolje

449. Nekoliko svjedoka Tužilaštva izjavili su da su u razdoblju između maja i novembra 1992. vidjeli optuženog na raznim mjestima u logoru ili oko logora Trnopolje, uključujući i ograđeni dio oko škole, obučenog u uniformu ili u civilnu odjeću, te kako razgovara sa upravnikom logora. To su sljedeći svjedoci: svjedok S, Nasiha Klipi}, Eniz Bećić}, Mesud Arifagi}, Mirsad Blažević}, Elvir Grozdani}, Jusuf Arifagi}, Bahrija Denić}, Vasif Guti}, Advija Ćampara i Nasiha Jakupovi}.

a. Dokazi odbrane

450. Optuženi priznaje da je pet puta posjetio Trnopolje: jedanput kada je sa Jozom Samardžijom tražio njegovu sestru u ljeto 1992; 1. oktobra 1992. kao obezbjeđenje mjesnog Crvenog krsta, kada je kao rezervni policajac stajao pored autobusa i pomagao aktivnosti Crvenog krsta; krajem oktobra 1992, kada je išao u posjetu Adilu Jakupoviću; sa bratom Ljubomirom Tadićem kada su tražili prijatelja; i jedanput kao sekretar Mjesne zajednice, kada je donio poruke Crvenog krsta.

b. Utvrđene činjenice

451. U potparagrafu 4.2 u vezi sa Trnopoljem navodi se da je optuženi tamo viđen u brojnim prilikama; ne tereti se za izvršenje niti učestvovanje u izvršenju bilo kojeg djela dok je bio tamo. Budući da optuženi priznaje da je nekoliko puta odlazio u Trnopolje, a mnogi vjerodostojni svjedoci su potvrdili njegovo prisustvo u logoru ili blizu logora u razdoblju od 27. maja 1992. do kraja novembra 1992, Pretresno vijeće smatra da je izvan svake sumnje utvrđeno da je optuženi bio prisutan u logoru ili oko logora Trnopolje u predmetnom vremenskom razdoblju.

3. Potparagraf 4.3 Optužnice

452. Ovaj potparagraf odnosi se na navodne incidente prebacivanja i nezakonitog zatočavanja u logoru Trnopolje. Prema prvobitnim navodima on glasi:

U periodu između 25. maja i 31. decembra 1992. Duško TADIĆ je lično učestvovao ili na drugi način pomagao u prebacivanju i nezakonitom zatočavanju ne-Srba sa područja Kozarca u logoru

Trnopolje. Pored toga, u periodu između septembra i decembra 1992, u logoru Trnopolje ili u blizini, TADI] je li-no ili na drugi na-in u-estvovao u ubistvu više od 30 zato-enika, uklju-uju}i grupe zato-enika - mu{karaca koji su ubijeni u blizini bijele ku}e pred logora, te grupe zato-enika - mu{karaca koji su ubijeni u {ljiviku pored logora. TADI] je tako |e li-no ili na drugi na-in u-estvovao u mu-enju vi{e od 12 zato-enica, uklju-uju}i nekoliko masovnih silovanja koja su se dogodila i u logoru i u bijeloj ku}i pored logora u periodu između septembra i decembra 1992.

Osim prve re-enice, tvrdnje u ovom paragrafu potkrepljivao je samo iskaz Dragana Opa-i}a, kojemu je prvobitno dodijeljen psudonim "L". U toku su|enja otkriveni su aspekti iskaza koji su naveli Tu`ila{tvo da javno izjavi da Dragana Opa-i}a ne smatra iskrenim svjedokom i da podnese zahtjev za povla-enje ovih tvrdnji. Stoga jedini preostali dio ove tvrdnje glasi: "U periodu između 25. maja i 31. decembra 1992, Du{ko Tadi} je li-no u-estvovao ili na drugi na-in pomagao u prebacivanju i nezakonitom zato-avanju ne-Srba sa podru-ja Kozarca u logoru Trnopolje." Ovi preostali navodi sada su obuhva}eni navodima u potparagrafu 4.1, o kojem smo ve} govorili i u kojem se optu`eni djelomi-no tereti za "zarobljavanje, okupljanje, razdvajanje i prisilno prebacivanje u centre za pritvor" ne-Srba sa podru-ja Kozarca. Pretresno vije}e je ve} utvrdilo izvan svake sumnje da je optu`eni u-estvovao u tim djelima.

(a) Eventualna uloga optu`enog

453. Pretresno vije}e je ranije razmatralo iskaze svjedoka koji su relevantni za ovu optu`bu, uklju-uju}i iskaz Armina Muj-i}a, Azre Bla`evi}, sjedoka Q i Nasihe Klipi}. Pored toga, kao {to smo ve} rekli u potparagrafima 4.2 i 4.4, brojni svjedoci vidjeli su optu`enog u Trnopolju nekoliko puta.

(b) Dokazi odbrane

454. Dokazni materijal koji je predo-ila odbrana u vezi sa ovim potparagrafom, isti je kao dokazni materijal ponu|en u vezi sa potparagrafima 4.1 i 4.2.

(c) Utvrđene činjenice

455. Pretresno vijeće je izvan svake sumnje već utvrdilo da je optuženi imao aktivnu ulogu u prebacivanju kolona ne-Srba sa područja Kozarca kroz Kozarac do sabirnih mjesta i potom u njihovom razdvajanju u kategorije prema starosti i spolu radi prebacivanja u logore, uključujući Trnopolje, a sve silom ili pod prijetnjom sile. Tako Pretresno vijeće izvan svake sumnje nalazi da je optuženi učestvovao u prebacivanju i zatvaranju ne-Srba u logorima uopšte, a u logoru Trnopolje posebno, kao što ga se tereti u ovom potparagrafu, kao i to da su ta djela počinjena u kontekstu oružanog sukoba. Pretresno vijeće, međutim, smatra da optuženi nije aktivno učestvovao u daljem zatočenju ne-Srba u logoru Trnopolje.

4. Potparagraf 4.4 Optužnice

456. Ovaj potparagraf odnosi se na navodno učestvovanje u zarobljavanju, odabiranju i prebacivanju pojedinaca u pritvor i glasi:

U periodu između 25. maja i 31. decembra 1992, TADI] je lično učestvovao u zarobljavanju i odabiranju pojedinaca za logore i prebacivao zarobljene Muslimane i Hrvate u logore. U vrijeme dok je učestvovao u zarobljavanju, odabiranju i odvođenju ne-Srba u razne centre za pritvor, Duško TADI] je bio svjestan činjenice da je većina tih zarobljenika koji prethodno zarobljeni i deportovani sa teritorije Bosne i Hercegovine.

457. Prezentirana je i već rezimirana značajna količina dokaznog materijala u vezi sa zarobljavanjem, pritvaranjem i najzad deportacijom ne-Srba sa opštine Prijedor, te se korištenjem logora Trnopolje posebno za one koji su odabrani za deportovanje. Prezentirani su dokazi o tome da je puštanje zarobljenika iz logora bilo uslovljeno potpisivanjem dokumenta kojim se zatvorenici odriču svih svojih materijalnih dobara i kojim se obavezuju da se neće vratiti u opštinu Prijedor. Pitanje koje se postavlja u ovom potparagrafu je eventualna uloga optuženog u tim događajima.

458. Veliki dio dokaznog materijala o kojem smo raspravljali u prethodnim potparagrafima odnosi se na ulogu optuženog u zarobljavanju, odabiranju i prebacivanju pojedinaca sa područja Kozarca. O deportaciji iz logora Trnopolje posebno su svjedočili ili sljedeći svjedoci. Mustafa Mujkanović, koji je "puno, puno godina" poznavao optuženog, izjavio je da je dva puta vidio optuženog za vrijeme dok

je bio u logoru Trnopolje. Prvi put ga je vidio 21. avgusta 1992. ili oko tog datuma, kada je konvoj autobusa napuštao logor. Optuženi, koji je bio u civilnoj odjeći, bio je sa Goranom Borovnicom i nekolicinom drugih i oni su autom pratili konvoj nakon što je ovaj krenuo. Svjedok je vidio optuženog sa udaljenosti od 10 do 15 metara. Drugi put ga je vidio 1. oktobra 1992, kada je svjedok sa ostalima evakuisan autobusima za Karlovac u Hrvatskoj, a optuženi se nalazio na cesti izvan logora. Mesud Arifagi, koji je poznao optuženog "otkako znam za sebe", vidio je optuženog u logoru Trnopolje četiri puta, a posljednji put je to bilo 1. oktobra 1992. u 8.30 sati, kada ga je vidio u blizini autobusa kojima su zatvorenici odvođeni iz logora. On je prošao pored optuženog dok je ulazio u autobus koji ga je iz Trnopolja odvezao u Karlovac u Hrvatskoj. Elvir Grozdani je izjavio da je vidio optuženog u logoru Trnopolje onog dana kada je 1.600 ljudi evakuisano u Karlovac. U maskirnoj uniformi i naoružan puškom, optuženi je stajao na uglu žičane ograde i promatrao. Jusuf Arifagi, koji je poznao optuženog od svog polaska u logor, izjavio je da je vidio optuženog kada se u oktobru 1992. raspuštao logor Trnopolje i kada je, 30 septembra 1992. ili 1. oktobra 1992, evakuisan zajedno sa mnoštvom drugih ljudi, dovoljno da se napuni 33 do 35 autobusa. On je oko 10.00 ili 11.00 sati vidio optuženog naslonjenog na ogradu, u policijskoj uniformi i sa automatskom puškom. Bahrija Deni, koji je oko 20 godina poznao optuženog, vidio ga je 1. oktobra 1992. oko podne kada je svjedok ulazio u autobus na odlasku iz logora u Trnopolju. Optuženi se nalazio u blizini ograde pored žičane, obučen u neku vrstu policijske uniforme, udaljen od njega četiri do sedam metara. Pored toga, Mirsad Blažević, koji je poznao optuženog iz Kozarca, krajem avgusta je vidio optuženog kako ulazi u prostorije Crvenog krsta i komandu u Trnopolju. Optuženi je bio u maskirnoj uniformi i nosio automatsku pušku.

459. Prisustvo optuženog u logoru Trnopolje u vrijeme deportovanja preživjelih zatvorenika u Hrvatsku značajno je dokaz za optužbu u ovom potparagrafu. Ostaje, međutim, pitanje da li je optuženi, kada je učestvovao u zarobljavanju i odabiranju ne-Srba, kako je gore utvrđeno, znao da je većina zatvorenika koji preživjele biti deportovana. Njegovo prisustvo u logoru Trnopolje pri deportovanju hiljade zatvorenika značajno je u tom smislu, kao i opis koji u Radnom izvještaju daje o sebi kao o "predanom članu SDS i odučevljenom zagovorniku stvaranja Republike Srpske", pri čemu i jedno i drugo podrazumevaju ideju o istoj srpskoj teritoriji. Pored toga, kao predsjednik SDS u Kozarcu morao je biti upoznat sa programom SDS, koji je obuhvatao viziju o Velikoj Srbiji. Svjedok AA je pružio dokaze koji pokazuju da je

optu`eni ne samo znao za ovaj cilj nego ga je i aktivno podr`avao. Svjedok AA je svjedo-io o sva|i izme|u optu`enog i [efika Sivca oko politike neposredno prije izbijanja sukoba i o tome kako je optu`eni rekao da }e to podru-je "biti Velika Srbija, bi}e njihovo, a nas Muslimana ne}e biti i za nas tamo ne}e biti mjesta."

(a) Dokazi odbrane

460. Odbrana se ponovo svodi na to da, osim pet posjeta Trnopolju, optu`eni nikad nije bio u logorima i nije ni na koji na-in u-estvovao u etni-kom -i{}enju na tom podru-ju, a raspravu o tome ne treba ovdje ponavljati. [to se ti-e osporavanja iskaza svjedoka Tu`ila{tva, odbrana se ve}im dijelom oslanjala na osporavanja koja je iznijela u kontekstu drugih potparagrafa u okviru paragrafa 4 i drugih paragrafa Optu`nice.

(b) Utvr|ene ~injenice

461. Na osnovu prisustva optu`enog u logoru Trnopolje u vrijeme deportovanja pre`ivjelih zatvorenika, kao i na osnovu njegove podr{ke ideji i stvaranju Republike Srpske, {to, kako smo raspravili u preliminarnim ~injenicama, za sobom neophodno povla-i deportaciju ne-Srba sa navedene teritorije i osnivanje logora kao sredstava za ostvarenje tog cilja, Pretresno vije}e je izvan svake sumnje utvrdilo da je optu`eni u-estvovao u zarobljavanju, odabiranju i prebacivanju ne-Srba u razne centre za pritvor i da je to radio u okviru konteksta oru`anog sukoba, te da je rade}i to znao da }e ve}ina pre`ivjelih zatvorenika biti deportovana iz Bosne i Hercegovine.

5. Potparagraf 4.5 Optu`nice

462. Ovaj potparagraf odnosi se na navodno u-estvovanje u plja-kanju i uni{tavanju li-ne imovine i nekretnina ne-Srba i glasi:

Istovremeno sa napadima i zarobljavanjem nesrpskog stanovni{tva Kozarca i okolnog podru-ja, srpske snage su plja-kale i uni{tavale ku}e, poslovne prostore i ostalu imovinu ne-Srba. Zarobljavanje, prebacivanje i pritvaranje nesrpskog stanovni{tva, te plja-kanje i uni{tavanje njihove imovine, nastavilo se tokom nekoliko nedjelja. U periodu izme|u 23. maja i 31. avgusta 1992, Du{ko TADI] je bio svjestan rasprostranjenosti plja-kanja i uni{tavanja li-ne imovine i nekretnina ne-Srba i li-no i na drugi na-in u-estvovao u tom plja-kanju i uni{tavanju, uklju-uju}i plja-kanje ku}a u Kozarcu i

oduzimanje dragocijenosti od ne-Srba prilikom zarobljavanja i po njihovom dolasku u logore i centre za pritvor.

463. Iskazi svjedoka Tu`ila{tva kao i svjedoka odbrane potkrepljuju tvrdnju da su srpske snage uni{tavale ku}e, poslovne prostore i ostalu imovinu ne-Srba i da su plja-kale privatnu imovinu. Ti svjedoci, uklju-uju}i i optu`enog, jednoglasno opisuju rasprostranjenost uni{tavanja i plja-kanja, kao i skoro potpuno uni{tavanje Kozarca.

464. Uprkos mnogobrojnim dokazima u vezi sa plja-kanjem i uni{tavanjem Kozarca, ne postoje dokazi koji bi potkrijepili navode o ulozi optu`enog u uni{tavanju, plja-kanju i oduzimanju imovine. Stoga Pretresno vije}e smatra da optu`eni nije po-inio djela za koja se tereti u ovom potparagrafu.

6. Diskriminacija kao osnov po-injenih djela

(a) Djela su po-injena u op{tem kontekstu diskriminacije

465. Kao {to smo naveli pri preliminarnom utvr|ivanju -injenica, nakon preuzimanja Prijedora Krizni {tab op{tine Prijedor, prema nalogima Kriznog {taba ARK, uveo je politiku diskriminacije prema ne-Srbima. Ne-Srbi su otpu{tani s posla, posebno sa rukovode}ih radnih mjesta za koja se vi{e nisu smatrali kvalifikovanima, odbijano im je izdavanje potrebne dokumentacije, a njihovoj djeci nije bilo dozvoljeno da poha|aju {kolu. Ne-Srbima nije bilo dozvoljeno da putuju izvan op{tine, a putovanje u okviru op{tine bilo je znatno ograni-eno policijskim satom i blokadama na putevima. Skoro svi stanovi ne- Srba svakodnevno su pretresani, d`amije te ostale vjerske i kulturne institucije bile su cilj uni{tavanja, i Muslimanima i Hrvatima je oduzimana imovina. Glavna nesrpska naselja su okru`ivana, granatirana i okupirana, a za vrijeme tih napada pazilo se da se ne o{teti srpska imovina.

466. Ve}ina nesrpskih stanovnika op{tine Prijedor poslana je u logore, -ije smo strahote ve} opisali i, kao u II svjetskom ratu, jedan svjedok je izjavio da je -uo kako je preko 30 teretnih vagona sa `enama i starcima odvedeno u nepoznatom smjeru. Oni koji su ostali morali su nositi bijele trake na rukavima kako bi se mogli razlikovati i stalno su bili izlo`eni maltretiranju, premla}ivanju i jo{ gorim postupcima, a taktika zastra{ivanja bila je uobi-ajena. Ne-Srbi u op{tini Prijedor bili su podvrgnuti

strahovitom zlostavljanju u cilju, kako se -ini, ostvarenje istorijskog cilja Velike Srbije. Jedan svjedok, Vasif Guti, izjavio je kako je -uo da upravnik logora Trnopolje, Slobodan Kuruzovi}, obja{njava srpski plan da se smanji broj Muslimana u Prijedoru na 10 posto ili manje, rekav{i kasnije da je taj postotak 2 posto ili manje. Radoslav Br|anin, predsjednik Kriznog {taba ARK, neprekidno je iznosio svoj stav da }e se najvi{e dva posto ne-Srba tolerisati na teritoriji koja je trebala biti Velika Srbija. Izjava Radislava Vuki}a, koji je biran na visoke polo`aje u op{tinskom odboru SDS u Banjoj Luci, regionalnom odboru SDS i glavnom odboru SDS za Bosnu i Hercegovinu, da djeca iz mje{ovitih brakova "valjaju samo za pravljenje sapuna", odra`ava atmosferu diskriminacije protiv ne-Srba. Srbi koji ranije nisu ispoljavali nacionalisti-ke tendencije ohrabrivani su putem propagande da prihvate politiku diskriminacije, pri -emu je svako neslaganje u}utkivano, a prihvatanje je bilo neophodno za napredovanje u okviru SDS. Oni koji su odbili da se povinuju smatrani su izdajicama.

467. Maltretiranja ne-Srba motivisana su vjerskim i politi-kim razlozima. Naj-e{a psovka koja je upu}ivana Muslimanima bila je pogrdan izraz za Muslimane "balijska", kao i "jebemo vam Aliju", {to se odnosilo na vo|u SDA, Aliju Izetbegovi}a. Takve psovke ukazuju na motivaciju po-inilaca. Maltretiranja su bila upu}ena i Hrvatima iz politi-kih razloga. Brojni iskazi govore o tome da su mu{karci morali dr`ati podignuta tri prsta u znak srpskog pozdrava, koji je tradicionalan srpski pozdrav i ima odre|eno zna-enje u srpskoj pravoslavnoj crkvi, a nekoliko svjedoka je izjavilo da su ljudima urezivani krstovi na tijelo. Brojni svjedoci izjavili su kako su -uli diskriminatorne psovke kao {to su "balijsku mater", "usta{ku mater" i "Alijinu mater", obi-no kad se radilo o premla}ivanju. Mnogi su morali pjevati srpske nacionalisti-ke pjesme, a neki stra`ari u logoru nosili su -etni-ke kokarde, dvoglavog orla, koji se opisuje kao ekvivalentan no{enju nacisti-kog kukastog krsta. Nekoliko tipi-nih primjera dovoljni su da se opi{u strahote postupanja prema nesrpskom stanovni{tvu op{tine Prijedor na vjerskim i politi-kim osnovama.

468. Uzeir Be{i}, Musliman, izjavio je da je nakon {to je premla}en u kasarni u Prijedoru, kao {to smo opisali u vezi sa potparagrafom 4.1, zajedno sa jo{ dvojicom odveden u logor Keraterm, gdje su ih predali srpskom vojniku Zoranu @igi}u, koji ih je odmah pitao za nacionalnost. ^im je -uo da su Muslimani, naredio im je da poka`u kako Muslimani klanjaju i da skinu hla-e i poka`u da li su obrezani, prijete}i da }e ih

sam obrezati ako nisu. Nakon {to su uradili kako je tra`io, on ih je tukao kundakom i zatim odveo u prostoriju broj 1. Uzeir Be{i} je izjavio kako je vidio da se i sa drugima postupa na isti na-in, te da su i on i drugi bili prozivani napolje, premla}ivani i prisiljavani da pjevaju srpske pjesme.

469. Fikret Kadiri}, komandir Stanice milicije u Prijedoru do 1991, a zatim komandir saobra}ajne milicije u Prijedoru do preuzimanja, izjavio je da je 24. maja 1992. uhap{en u svom stanu u Prijedoru. Odveden je na prvi sprat zgrade SUP-a i nakon nekog vremena je -uo "udaranje, jauke, viku, pucanje". Sa prozora je vidio tenk kako prolazi smjerom od po{te prema SUP-u, sa dvojicom vojnika koji su imali podignuta tri prsta u znak srpskog pozdrava i koji su pucali iz automatskih pu{aka. Zatim je vidio kako su se dva autobusa zaustavila ispred glavnog ulaza u SUP, kako su dvojica vojnika si{la iz autobusa i stala pored vrata autobusa. Zatvorenici, svi Muslimani, koji su izlazili iz autobusa, morali su tr-ati s rukama na zatiljku. Na vratima su bili predsjednik SDS, Simo Mi{kovi}, u civilnoj odje}i, i Vaso [kondri}, policijski inspektor iz Sarajeva, u uniformi, obojica naoru`ani. Mogao je -uti psovke kao "jebem ti Aliju, jebem ti usta{ku mater", koje su dolazile sa ulaza u SUP, kao i bolne jauke ljudi. U to vrijeme u SUP-u su se nalazili skoro svi srpski funkcioneri. Kasnije te ve-eri odveden je iz SUP-a na islje|ivanje, prilikom koga su ga tukli od glave do pete gumenim pendrecima, drvenim motkama, pi{toljem, no`em i `icama i mu-ili ga dok se nije onesvijestio.

470. Suada Rami}, Muslimanka, izjavila je da je silovana u kasarni u Prijedoru. Poslije silovanja je u`asno krvarila, pa je oti{la u bolnicu, gdje joj je jedan od ljekara rekao da je tri ili -etiri mjeseca trudna i da }e trebati izvr{iti abortus bez anestezije jer nema anestetika. Kada je ovaj ljekar zamolio drugog ljekara za pomo}, drugi ljekar je po-eo psovati, govore}i "sve balinke treba ukloniti, eliminisati" i da sve Muslimane treba uni{titi, posebno mu{karce. Psovao je prvog ljekara zato {to je pomagao Muslimanima. Prije silovanja ona nije imala problema sa trudno}om. Po povratku iz bolnice oti{la je kod brata u Donju]elu, te kad se kona-no vratila u stan u Prijedoru drugi put je silovana. Ovaj put je to bio njen kolega, Srbin, koji je do{ao da joj pretrese stan. Sljede}i dan ju je jedan policajac, Srbin, kojeg je poznavala sa posla, odveo u Stanicu milicije u Prijedoru. Putem ju je psovao, slu`e}i se pogrdnim izrazima i govore}i joj da ih sve treba pobiti "jer ne `ele da ih kontroli{u srpske vlasti". Po dolasku u stanicu milicije vidjela je dvojicu Muslimana koje je poznavala,

oblivene krvlju. Odvedena je u zatvorsku jeliu, koja je bila sva u krvi, gdje su je ponovo silovali i tukli. Poslije je odvedena u logor Keraterm. U Keratermu je prepoznala nekoliko zarobljenka, od kojih su svi bili pretu-eni i krvavi. Preba-ena je u logor Omarska, gdje je -esto vi|ala mrtvace i gdje je -istila prostorije, nalazila zube, kosu, komade ljudskog mesa, odje}u i obu}u. @ene su svaku no} prozivane i silovane; ona je pet puta prozvana iz svoje sobe i silovana. Posljedica tih silovanja su trajna i nepopravljiva medicinska o{te}enja. Poslije Omarske odvedena je u logor Trnopolje, a zatim je vra}ena u Prijedor, gdje su je -esto tukli.

471. Hase lci}, -iji se iskaz -esto navodi u vezi sa paragrafom 10 Optu`nice, izjavio je da je, dok je bio u Omarskoj, zajedno sa drugim zatvorenicima morao le`ati na stomaku ispru`enih ruku iznad glave, sa tri prsta podignuta u znak srpskog pozdrava. Ako neki od prstiju zatvorenika nije bio u pravilnom polo`aju, stra`ari bi ih tukli kundacima, govore}i "budi veliki Srbin, Srbije". Neki Srbi su parali odje}u zatvorenika i urezivali im krstove na le|ima. On je izjavio da je jednom prilikom prozvan i prisiljen da pozdravi grupu Srba sa "Bog s vama, junaci" prije nego mu je na vrat stavljena om-a koju su zatim povla-ili tuku}i ga.

472. Iskazi ovih svjedoka nisu jedini i njihovo iskustvo odra`ava strahote koje su trpjeli ne-Srbi podvrgnuti takvim postupcima samo zato {to su njihova vjera ili politika vrije|ale one koji su preuzeli kontrolu na podru-ju. Politika terorizovanja nesrpskog stanovni{tva op{tine Prijedor na osnovu diskriminacije je dokazana, a o-ito je da je provo|ena rasprostranjeno i sistemati-no barem {irom op{tine. Doga|aji opisani u paragrafu 4 Optu`nice, koji su se dogodili za vrijeme oru`anog sukoba i u vezi sa njim, odigrali su se u ovom kontekstu diskriminacije.

(b) Diskriminacija kao osnova za postupke optu`enog

473. Kao {to smo naveli pri preliminarnom utvr|ivanju -injenica, sa razvojem politi-kih stranaka optu`eni je postao otvoreniji nacionalista. Bio je jedan od prvih -lanova SDS u op{tini Prijedor i, prema vlastitoj ocjeni, povjerljivi -lan SDS od kojeg je tra`eno da provede klju-ni plebiscit na podru-ju Kozarca. Optu`eni je dobro poznao i podr`avao program SDS, koji je zastupao stvaranje Republike Srpske kao dijela plana za Veliku Srbiju i, nu`no, odstranjivanje velike ve}ine nesrpskog stanovni{tva sa teritorije koja je trebala biti Republika Srpska. Prihvatanje ove

politike, kao i diskriminatornog na-ina njenog ostvarivanja, smatralo se uslovom za napredovanje u SDS. U tom smislu jedan svjedok je izjavio da su u to vrijeme Srbi i SDS smatrali plebiscit vrlo va`nim jer je, izme|u ostalog, pru`ao osnovu za stvaranje srpske dr`ave na teritoriji Bosne i Hercegovine i da odgovornost za provo|enje plebiscita ne bi bila povjerena nekom -lanu SDS koji nije svjestan njenog programa ili koji nije ideolo{ki vjeran tom programu, a u svakom slu-aju ne na podru-ju na kojem su, kao u Kozarcu, Srbi bili manjina.

474. Kao organizator plebiscita u Kozarcu i predsjednik lokalnog SDS, optu`eni je bio upoznat sa planom o Velikoj Srbiji i podr`avao ga. Kao {to smo ve} spomenuli, svjedok AA je -uo kada je optu`eni prije sukoba izjavio da }e postojati Velika Srbija bez Muslimana. On to i sam priznaje, kada u svom Radnom izvje{taju opisuje sebe kao iskrenog pristalicu stvaranja Republike Srpske . To je suprotno mi{ljenju koje su iznijeli neki svjedoci odbrane, a koji su svi izjavili da nikad nisu -uli da optu`eni ispoljava nacionalisti-ke stavove. Verziju optu`enog o njegovim stavovima dalje podr`ava Sofija Tadi}, biv{a snaha optu`enog. Ona je u svom iskazu navela incidente kao {to su `elja optu`enog da djetetu da ime po Slobodanu Milo{evi}u i izjava optu`enog da je Milo{evi} jedini pravi politi-ar u biv{o}j Jugoslaviji. Optu`eni priznaje da je aktivno radio na stvaranju Republike Srpske kada je u svom Radnom izvje{taju napisao: "Nakon svega {to sam zajedno sa porodicom od 1990. do danas dao sav svoj `ivot i sigurnost moje porodice u stvaranje zajedni-ke dr`ave, nakon svega {to sam u-inio kao aktivista i odbornik SO Prijedor, svi smo do`ivili tragediju..."

475. Prezentiran je dokazni materijal o djelima koja je optu`eni poduzeo kako bi podstakao neslaganje me|u etni-kim grupama. Armin Kenjar je izjavio da je kao rezervni policajac prije napada na Kozarac ustanovio da je protiv optu`enog podnesena prijava u kojoj se tvrdi da je optu`eni vi|en u blizini srpske pravoslavne crkve sa kanisterima benzina i da je vjerovatno namjeravao zapaliti crkvu. Implicira se da je optu`eni htio da se za ovo djelo okrive nesrpski stanovnici i time unese razdor me|u razli-ite etni-ke grupe u Kozarcu. Optu`eni podr`ava ovu implikaciju kada u svom Radnom izvje{taju konstatuje da su neki Srbi i Muslimani po-eli bojkotovati njegov kafi} vjeruju}i da on `eli "poremetiti me|unacionalne odnose". Nekoliko drugih svjedoka svjedo-ilo je o tome da je optu`eni sara|ivao sa srpskim vlastima koje su odgovorne za provo|enje diskriminatorne politike SDS-a. Hamdija Kahrmanovi}, koji je vrlo dugo poznavao optu`enog, izjavio je da je dok je bio u Prijedoru od prve

sedmice juna 1992. do avgusta 1992. -esto vi|ao optu`enog u dru{tvu Sime Drlja-e, {efa Stanice milicije u Prijedoru nakon preuzimanja, -esto ispred Stanice milicije. Nasiha Klipi} je vidjela optu`enog u SUP-u sredinom ili krajem juna 1992. sa Adilom i Nasihom Jakupovi}, a nastavila ga je vi|ati u prolazu u SUP-u, -esto sa drugim srpskim policajcima.

476. Iskaz Sofije Tadi} je relevantan ne samo u odnosu na pro srpske osje}aje optu`enog nego i u vezi sa njegovim sve izra`enijim stavom protiv Muslimana. Ona je izjavila kako je jednom prilikom porodica stajala u dvori{tu promatraju}i ljude kako idu u d`amiju, a optu`eni je to prokomentarisao: "Balije idu u d`amiju." O tome da je ovaj stav bivao sve izra`eniji svjedo-e i iskazi drugih pojedinaca koji govore iz li-nog iskustva. Iskaz Hase Ici}a, o kojem smo na drugom mjestu detaljno govorili, posebno je relevantan u ovom smislu. U vezi svog premla}ivanja, koje je predmet paragrafa 10 Optu`nice, Ici} je izjavio da se, kada je u{ao u "prostoriju za premla}ivanje" u Omarskoj, na{ao licem u lice sa optu`enim, koji je bio sa grupom Srba koje je Ici} morao pozdraviti sa "Bog s vama, junaci" prije nego je pretu-en. Hase Ici} je svjedo-io i u vezi sa paragrafom 7 da je, dok je bio u logoru Omarska, -uo kako nekoga tuku ispred "bijele ku}e". ^uo je psovke ljudi koji su prilazili njegovoj sobi i prepoznao je glas optu`enog. Prepoznao je optu`enog kada je psovao jednu od `rtava na isti na-in na koji je psovao samog Ici}a dok su ga tukli. Zatim je vidio optu`enog i jo{ jednu osobu kako su ubacili te{ko pretu-enog zatvorenika u prostoriju. Ubacuju}i zatvorenika u prostoriju, optu`eni je rekao: "Upamti}e{, Sivac, da ne mo`e{ dirnuti Srbina niti Srbinu i{ta re}i". Ici} je kasnije u zatvoreniku prepoznao [efika Sivca, Muslimana. Zna-ajno je da je svjedok AA izjavio da su optu`eni i Sivac bili u dobrim odnosima do neposredno prije rata, kada su se posva|ali zbog politike i kada je optu`eni izjavio da }e to podru-je "biti Velika Srbija, bi}e njihovo, nas Muslimana ne}e biti i za nas tamo ne}e biti mjesta". Sead Halvad`i}, tako|er Musliman, izjavio je da je prepoznao optu`enog, koga do toga dana nije poznavao, kao jednog od dvojice koji su ga tjerali da dr`i podignuta tri prsta u znak srpskog pozdrava dok je tu-en u kasarni u Prijedoru. Na naredbu da prestanu sa udaranjem, jedan od dvojice je odgovorio da ga treba zaklati zato {to je usta{a.

477. Na osnovu izjava svjedoka koje Pretresno vije}e smatra vjerodostojnim, Pretresno vije}e je izvan svake sumnje utvrdilo da je optu`eni po-inio djela opisana u paragrafu 4, da je tada bio svjestan politike diskriminacije protiv ne-Srba i da je

postupao na temelju vjerskih i političkih ubjeđenja. Pretresno vijeće tako je smatra da su djela izvršena u okviru oružanog sukoba i u vezi s njim.

IV. OPTUŽENIKOVA ODBRANA ALIBIJEM

A. Uvod

478. Optuženi je izjavio da se ne osjeća krivim ni za jednu od tačaka Optužnice, te je kao odbranu za svaku od tačaka navedenih u Optužnici, pored zasebnih pravnih argumenata, ponudio alibi, tako što tvrdi da je svaki put kada se, kako se navodi, desilo neko od djela, bio negdje drugdje.

479. U skladu sa pravilom 67(A)(ii)(a) Pravilnika, odbrana je podnijela Obavijest²⁸, a zatim i Dopunjenu obavijest²⁹, o odbrani alibijem. Nadalje, optuženi je na suđenju pod zakletvom svjedočio da nikada nije bio u logorima Omarska ili Keraterm, te da nije učestvovao u etničkom čišćenju u Kozarcu. Svjedočio je da je u pet navrata bio u Trnopolju, ali da nikada nije bio unutar logora.

480. Optuženi je nakon hapšenja 12. februara 1994. dao izjave njemačkim vlastima ("Prva izjava" datirana 11.-12. oktobra 1994) i Uredu tužioca Međunarodnog suda, i to 9. i 10. maja 1995 ("Druga izjava") i 21. i 22. decembra 1995 ("Treća izjava"). Te je izjave, koje utiču na njegov alibi, Tužilaštvo ponudilo kao dokaze, čemu se odbrana nije suprotstavila (dokazni predmeti optužbe: 321, 366A, 366B).

481. Ukratko, optuženi i brojni svjedoci koje je pozvala odbrana izjavili su pred sudom da je od popodneva 23. maja do 15. juna 1992. optuženi živio u Banja Luci, nekih 45 kilometara cestom od Kozarca i nešto dalje od Prijedora, te da je iz Banja Luke putovao samo u četiri navrata. Nakon toga je do avgusta 1993. živio u Prijedoru, u kojem je razdoblju do 1. avgusta 1992. radio kao rezervni saobraćajni milicioner na saobraćajnom kontrolnom punktu u Orlovcima, pet-šest kilometara od Prijedora na cesti za Kozarac, zatim kao rezervni milicioner u gradu Prijedoru, a od 15. avgusta 1992. do novembra 1992. kao rezervni milicioner u Kozarcu. Dana 15. avgusta 1992. izabran je za predsjednika Mjesnog odbora SDS u Kozarcu i imenovan

---

²⁸ Obavijest po pravilu 68 *in situ* (A)(ii)(a), podnesena 10. aprila 1996.

za vr{ioaca du`nosti sekretara Mjesne zajednice Kozarac. Za sekretara ove Mjesne zajednice izabran je 9. septembra 1992, a odluka o tome sprovedena je 9. novembra 1992.

B. Kretanje optu`enog od 23. maja do 15. juna 1992.

482. U Dopunjenoj obavijesti o alibiju, odbrana tvrdi da je za vrijeme svog boravka u Banja Luci od 23. maja do 15. juna 1992. optu`eni napu{tao Banja Luku samo prilikom posjete Kozarcu 30. maja 1992, kada se isti dan vratio u Banja Luku; zatim 1. juna 1992, kada je oti{ao u selo Babi}i i Kozarac, a vratio se 2. juna; te prilikom posjete Trnopolju 6. juna 1992. Dana 15. juna 1992, kada je oti{ao iz Banja Luke za Prijedor, ponovo je posjetio Kozarac.

483. Period tokom kojeg je optu`eni boravio u Banja Luci, od 23. maja do 15. juna 1992, bio je predmet svjedo-enja optu`enog, njegove supruge, svastike Jelene Gaji}, brata Ljubomira Tadi}a, susjeda Dragolja Balte, biv{eg susjeda iz Kozarca Trive Relji}a i -etvorice prijatelja koji su `ivjeli u Banja Luci: Nikole Petrovi}a, Bore Raki}a, te svjedoka X i D.

484. Optu`eni je opisao svoj odlazak iz Kozarca ujutro 23. maja 1992, a njegov je iskaz potkrijepio njegov susjed Trivo Relji}, koji je taj dan tako|e napu{tao Kozarac i prebacio optu`enog, na njegov zahtjev, do Prijedora. Optu`eni ka`e da je u Prijedoru posjetio svoju svastiku Jelenu Gaji}, da je u njenom stanu ru-ao, nakon -ega je vozom u podne nastavio put do svoje porodice u Banja Luci. Njegovu verziju je podr`ala Jelena Gaji}, a postoje i dokazi da je toga dana ne{to iza podneva jedan voz uistinu i{ao iz Prijedora u Banja Luku. Optu`eni ka`e da je po dolasku u Banja Luku nakratko svratio do ku}e brata Ljubomira Tadi}a, a da je zatim oti{ao do ku}e u kojoj su tada `ivjeli njegova supruga, djeca i majka, u Ulici Koste Jaki}a. U ovome ga podr`ava Ljubomir Tadi}, kao i supruga, Mira Tadi}, koja opisuje njegov dolazak u ku}u u Ulici Koste Jaki}a i kako su zatim oti{li u posjetu svjedoku X, u -ijoj su ku}i proveli no} 23. maja 1992. Ovo su opisali i optu`eni i svjedok X, pri -emu je optu`eni ispri-ao kako su on, njegova bolesna majka, supruga i djeca dugo do tamo pje{a-ili, kako su tamo proveli no} i dio narednog dana, 24. maja 1992, nakon -ega su se vratili ku}i u Ulicu Koste Jaki}a.

---

²⁹ Dopunjena obavijest po pravilu 67(A)(II)(a), podnesena 3. maja 1996.

485. Sve se to zbilo dan prije i na sam dan napada na Kozarac, 24. maja 1992, i svjedoci taj datum identificiraju upu}ivanjem na tu -injenicu. Nema dokaza koji bi opovrgli navod o odlasku optu`enog iz Kozarca 23. maja 1992, njegovom dolasku u Banja Luku preko Prijedora i njegovom daljnjem kretanju toga dana.

486. [to se ti-e 24. maja 1992, optu`eni ka`e da je taj dan ostao u ku}i svjedoka X sve do predve-er, kad se sa porodicom vratio ku}i u Ulicu Koste Jaki}a. Mira Tadi} daje sli-nu verziju. Nikola Petrovi}, me|utim, ka`e da je optu`eni sa suprugom i djecom posjetio njega i njegovu suprugu "istog dana kada je izbio sukob u Kozarcu", da je tamo proveo -itavo popodne sve do ve-eri i da su sa njima ru-ali. Ipak, osim {to posjetu povezuje sa napadom na Kozarac, on nije jasan u pogledu datuma. To nepodudaranje mo`da nije va`no budu}i da kretanje optu`enog postaje va`no, tek nave-er 24. maja 1992, a ne tokom dana, jer je jedan svjedok optu`be, svjedok Q, svjedo-io da je optu`enog vidio sa Bo{kom Dragi-evi}em u Kozarcu na no} 24. maja 1992, oko 21.00, i to u podru-ju odakle je ispaljena svjetle}a raketa u pravcu bolnice. Iskaz tog svjedoka se donekle ne podudara sa njegovom prethodno datom izjavom u pisanom obliku i o tome je ve} bilo rije-i; ipak, taj iskaz -ini relevantnim kretanje optu`enog nave-er 24. maja 1992.

487. Za ve-er 24. maja 1992. i preostali dio boravka optu`enog u Banja Luci nedostaju konkretni dokazi odbrane o tome gdje se odre|enih datuma u odre|eno vrijeme kretao. Optu`eni ka`e da je, osim -etiri gore pomenuta kratka izbjivanja, vrijeme provodio u ku}i u Ulici Koste Jaki}a, poku{avaju}i je bolje osposobiti za stanovanje, odlaze}i do banjalu-kih vlasti kako bi sredio za posao saobra}ajnog milionera u podru-ju Prijedora i posje}uju}i prijatelje i rodbinu, pri -emu ne daje konkretne datume i sate. Iskaz njegove supruge nije ni{ta konkretniji; ona tvrdi da je optu`eni svaku no} provodio u ku}i sa njom i djecom. Isti je slu-aj s iskazom njegova brata Ljubomira Tadi}a, koji ka`e da je ve}inu ve-eri odlazio na pi}e s optu`enim u kafi}e u Banja Luci, kao i s iskazima prijatelja optu`enog u Banja Luci, koji su posvjedo-ili da su ga sretali. Svi dokazi su u su{tini neodre|eni i sve {to se pomo}u njih mo`e utvrditi jeste da je optu`eni uglavnom boravio u Banja Luci do 15. juna 1992. Jedan broj svjedoka optu`be posvjedo-ili su da su u odre|enim prilikama tokom tog razdoblja vidjeli optu`enog u Kozarcu i okolini, te se alibi optu`enog da je -itavo to razdoblje ostao u Banja Luci i da je, osim ona -etiri kratka

izbivanja, nikada nije napuštao, mora osloniti uglavnom na svjedocija samog optuženog, njegove supruge Mire Tadi} i brata Ljubomira Tadi}a.

488. Iskaz koji je optuženi dao pred Pretresnim vijećem o periodu do 15. juna 1992. ne slaže se u potpunosti sa Dopunjenom obavijesti o alibiju. Optuženi je izjavio da se prvi put vratio u Kozarac 1. juna, a ne 30. maja, 1992, i to zajedno sa bratom Ljubomirom. Otišli su vozom u 05.00 ili 06.00 sati, stigli u Omarsku, odakle su pješke otišli u selo Timarci, do kuće Milenka Timarca koji je prije radio kao konobar u optuženikovom kafiću. Optuženi je zatim otišao do komande mjesnog Kriznog štaba u Lamovita gdje je dobio potvrdu za kupovinu benzina za automobil Milenka Timarca, nakon čega su se odvezli do porodice Tadijevih u Kozarcu. Tamo su uzeli nešto od opreme iz optuženikova kafića i dvije puške iz njegove kuće: lovačku pušku koja je pripadala njegovom bratu Mladenu i automatsku pušku koju je optuženi dobio od jednog dezertera iz vojske. Lovačku pušku je ostavio Milenku Timarcu, a automatsku uzeo sa sobom. Optuženi je zajedno sa bratom auto-stopom kamionom krenuo iz Timaraca oko 17.00 ili 18.00 sati i vratio se u Banja Luku istog dana. Optuženi je svjedočio da je tom prilikom nosio civilnu odjeću i da mu je Ljubomir Tadi} dao maskirni kombinezon kad su se vratili u Banja Luku jer im je bilo rečeno da je opasno kretati se okolo bez uniforme.

489. Ljubomir Tadi} je svjedočio i potvrdio iskaz optuženog u pogledu njihovog prvog odlaska u Kozarac. On je, međutim, izjavio da je on nosio automatsku pušku za optuženog i da je broj puške zapisao na praznom formularu za potvrdu kojeg je dobio od jedinice Teritorijalne odbrane u koju je bio raspoređen.

490. Mira Tadi} je izjavila da misli da su optuženi i njegov brat prvi put otišli u Kozarac automobilom, među Ljubomirovim, i da su se vratili istog dana.

491. Optuženi je svjedočio da je drugi put napuštao Banja Luku 6. juna 1992, kada je otišao u logor Trnopolje sa Jovom Samardžijom, starim prijateljem svoga oca, koji je tražio sestru za koju je mislio da se tamo nalazi. Otišli su vozom, a u Banja Luku su se vratili istog dana. Optuženi kaže da je preko civilne odjeće nosio uniformu koju mu je dao brat i da je sa sobom ponio automatsku pušku. Tokom posjete tom "sabirnom centru", kako ga je opisao, optuženi je pozdravljao i ljubio susjede koje je poznao.

492. Jovo Samard`ija, penzionisani oficir JNA, svjedočio je da je optu`eni po{ao sa njim u "sabitni centar" u Trnopolju mjesec dana nakon po-etka borbi. On tvrdi, suprotno od onoga {to je rekao optu`eni kad je opisivao {to je imao na sebi, da je optu`eni nosio staru uniformu JNA, zbog boje poznatu kao "SMB uniforma". Izjavio je da je optu`eni razgovarao sa stra`arima koji su bili iz op{tine Prijedor i da je sa nekima od njih ru-ao.

493. Mira Tadi} je u svom iskazu potvrdila verziju optu`enog o njegovom odlasku u Trnopolje sa Jovom Samard`ijom.

494. Optu`eni je izjavio da je drugi put i{ao u Kozarac oko 8. ili 9. juna 1992, a ne 1. i 2. juna kako stoji u Dopunjenoj obavijesti o alibiju. Izjavio je da je sa bratom Ljubomirom Tadi}em vozom oti{ao u Omarsku, odakle su ih nekom vrstom "vojnog vozila tipa d`ipa" prebacili u blizinu Timaraca. No} su proveli kod Milenka Timarca, koji je narednog dana optu`enog i njegovog brata odvezao u Omarsku, gdje su iznajmili kamion koji ih je odvezao u Kozarac, gdje su ukrcali neke stvari iz firme Ljubomira Tadi}a i optu`enikova kafi}a i ku}e, nakon -ega ih je kamion vratio u Banja Luku.

495. Mira Tadi} je u svom iskazu potvrdila optu`enikovu verziju druge posjete Kozarcu, za koju je rekla da je uslijedila nekoliko dana nakon prve.

496. Ljubomir Tadi} tako|e potvr|uje optu`enikovu verziju njihove druge posjete Kozarcu, koju vremenski smje{ta sedam ili osam dana nakon prve. Prilikom te posjete, on je tako|e nosio maskirnu uniformu i imao uza se pi{tolj koji mu je otac poklonio. Izjavljuje tako|e da na povratku nisu bili zaustavljeni na cesti Kozarac - Banja Luka jer je voza- bio u uniformi.

497. U Prvoj izjavi optu`eni je njema-koj policiji dao druga-ije informacije o svojim odlascima u Kozarac i o odje}i koju je nosio. U toj je izjavi rekao da u periodu od 23. maja 1992. pa sve do 16. ili 18. jula 1992. (sic) nije odlazio u Kozarac. Na su|enju, optu`eni je rekao da je u toj izjavi pod tim mislio da je u tom periodu spavao u Banja Luci.

C. Kretanje optu`enog od 15. juna do 31. decembra 1992.

498. U optu`enikovoј Dopunjenoј obavijesti o alibiju stoji da je optu`eni u ovom periodu `ivio u Prijedoru. Tu se tako|e tvrdi da je optu`eni, kao rezervni milicioner, bio na du`nosti na kontrolnom punktu Orlovci od 16. juna 1992. do 1. avgusta 1992. Tvrdi se, dalje, da je Kozarac posjetio 15. i 18. juna, 15. jula i 15. avgusta 1992. kada je imenovan za vr{ioca du`nosti sekretara Mjesne zajednice. Od tada je optu`eni u Kozarac odlazio ~esto. Za razdoblje od 13. septembra do 6. novembra ka`e se da je bio na du`nosti kao rezervni milicioner i radio kao sekretar Mjesne zajednice Kozarac, a da je od 13. septembra 1992. do 20. septembra 1992. vodio patrole iz stanice milicije Kozarac na podru~ju Vidovi}a. Trnopolje je posjetio 2. novembra. Na kraju se ka`e da je od 7. novembra 1992. do 31. decembra 1992. radio za Mjesnu zajednicu u Kozarcu.

499. U vezi sa kretanjem optu`enog u periodu od 15. juna do 17. juna 1992. bilo je mnogo sporenja i nepodudaranja. Optu`eni je svjedo~io da se na du`nost javio 15. juna, a da je u saobra}ajnu miliciju mobilisan 16. juna, {to je bio njegov prvi dan na du`nosti na punktu u Orlovcima. Izjavio je da je jednog ponedjeljka sam putovao u Prijedor i sastao se sa ro|akom Radovanom Voki}em, koji je razgovarao sa komandrom saobra}ajne milicije kako bi optu`enom pribavio kakvo zadu`enje. Optu`eni je tako|e izjavio da je 15. juna od Sime Drlja-e, {efa policije u Prijedoru, dobio potvrdu za putovanje na relaciji Prijedor - Kozarac u svrhu transporta ogrjevnog drva i ta je potvrda prilo`ena kao dokazni predmet (dokazni predmet optu`be 332). Toga dana mu je prijatelj dozvolio da uzme njegov kamion da prebaci stvari iz kafi}a i ku}e u Kozarcu, koje su oni zatim spremili u ku}i njegove tetke Save Voki} u Palan-i{tu. Optu`eni je izjavio da je no} 15. juna proveo sa Radovanom Voki}em, te da je nekoliko dana nakon toga sredio da on, kao saobra}ajni milicioner, od mjesnog Kriznog {taba dobije stan u Pe}anima, predgra|u Prijedora. U stan je uselio 27. juna, te su on i njegova porodica tamo `ivjeli ~itavu 1992. i dio 1993. godine. Izjavio je da je oti{ao u Banja Luku po suprugu, ali nije siguran kojeg je datuma to ta-no bilo. Ipak, siguran je da je nakon svog prvog dana na du`nosti na kontrolnom punktu u Orlovcima, 16. juna 1992, oti{ao u Banja Luku, kamo ga je prebacio neki kamion koji je i{ao za Srbiju, i da je pokupio svoju suprugu. On i supruga su se zatim vratili u Prijedor vozom i zajedno proveli no} 17. juna u ku}i

Martina D`aje. Kasnije je još tri ili četiri puta proveo noć kod porodice D`aja u Prijedoru.

500. Mira Tadić je svjedočila da je optuženi otišao u Prijedor 15. juna 1992. vozom. U Banja Luku se vratio navečer 16. juna, odjeven u policijsku uniformu koja se sastojala od tamnoplavih hlača, tamnoplave bluze i svjetloplave košulje. Ona veli da je optuženi noć proveo u Banja Luci i da su narednog dana, 17. juna, oko 06.00 sati, vozom otišli za Prijedor, on na dužnost kao saobraćajni milicioner, ona da se raspita za posao u prijedorskoj bolnici. Dragoljub Savić, svjedok odbrane, svjedočio je da je vožnja vozom trajala između sat i sat i po. Redovi vožnje vozova za 23. maj i 15. juni 1992. usvojeni su kao dokazni predmet, a iz njih je vidljivo da su vozovi stigli u Prijedor u 06.42 odnosno u 06.48. Mira Tadić je izjavila da se javila na posao u bolnici, ali budući da tada nije bila potrebna, sa radom je počela tek u avgustu. Svjedočila je da su tu noć proveli kod Martina i Mileve D`aja i da se narednog dana vratila u Banja Luku. U Prijedor nije odlazila sve do 23. juna 1992. kada je otišla da o-isti stan u Pešanima. Konačno se sa djecom i svekrvom vratila 27. juna 1992, kojom prilikom su se uselili u stan.

501. Ljubomir Tadić je svjedočio da je optuženi ostao živjeti u Banja Luci do 16. juna 1992, dana kada je proglašena općta mobilizacija za Autonomnu regiju Krajina. Kasnije je na pitanje advokata odbrane izjavio da je moguće da je optuženi išao u Prijedor 15. juna 1992. Dok je bio u Ljubomirovom stanu, optuženi je dan prije mobilizacije telefonom razgovarao sa Dušanom Jankovićem, šefom policije u Prijedoru, i rečeno mu je da odmah dođe u Prijedor. Ljubomir Tadić tvrdi da nije išao s optuženim u Prijedor kada je ovaj mobilisan u saobraćajnu miliciju, suprotno od onoga što je izjavio optuženi u Drugoj i Trećoj izjavi.

502. U Prvoj izjavi, onoj koju je dao njemačkoj policiji, optuženi je rekao da je mobilisan 16. juna 1992. i raspoređen u rezervnu jedinicu saobraćajne milicije. Izjavio je da je toga datuma bio u Banja Luci i da je tu noć proveo sa Radovanom Vokićem, a da je naredne noći provodio u kući porodice D`aja. U Drugoj izjavi, onoj koju je dao Uredu tužioca, optuženi je ponovo izjavio da je mobilisan 16. juna 1992. i da je u Prijedor došao tog jutra sa bratom Ljubomirom, da mu je rečeno da se sutradan javi na dužnost, te je ponovio da je tu noć proveo u Prijedoru sa Radovanom Vokićem, a naredne noći u Prijedoru sa porodicom D`aja. U Trećoj izjavi, optuženi je

ponovio da je 16. juna 1992. sa bratom oti{ao u Prijedor i da je tom prilikom mobilisan u saobra}ajnu miliciju. Izjavio je da su nakon toga oti{li u jedan kafe-restoran da se vide sa jednim susjedom i da se njegov brat nakon nekog vremena vratio u Banja Luku. Tako|e je izjavio da je dvije no}i, 16. i 17. juna, proveo kod porodice Voki}. Dana 17. juna je sa Radovanom Voki}em slu`benim kolima oti{ao u stanicu milicije u Prijedor. Ni u jednoj od ovih izjava nije pomenuo ono {to je opisao pred sudom: svoj povratak u Banja Luku nakon prvog radnog dana na kontrolnom punktu, put natrag u Prijedor idu}eg dana sa suprugom i njeno prisustvo u Prijedoru toga i narednog dana.

503. Od 16. juna do 1. avgusta 1992. dokazi koji se odnose na alibi oslanjaju se na evidenciju slu`be optu`enog kao saobra}ajnog milicionera na kontrolnom punktu u Orlovcima. Konkretni datumi koji su relevantni, jer se poklapaju sa datumima kada je, kako se tvrdi, optu`eni po~inio djela koja mu se stavljaju na teret, navode se tamo gdje se govori o pojedinim optu`bama. Ipak, potrebne su neke op{te napomene o kontrolnom punktu u Orlovcima, o evidenciji koja se odnosi na slu`bu na tom punktu i optu`enikovom kretanju tokom perioda koji pokriva ta evidencija.

504. Optu`eni je od 17. juna 1992. stanovnik Prijedora, s tim da je do 26. juna, dok je radio na kontrolnom punktu -esto bio kod svojih prijatelja, porodice D`aja, ili kod ro|aka Radovana Voki}a, a od 27. juna nadalje, kada mu se pridru`ila porodica iz Banja Luke, `ivi u stanu u predgra|u Pe}ani. Godine 1992. kontrolni punkt u Orlovcima bio je jedan od -etiri punkta u nadle`nosti prijedorske saobra}ajne milicije, -iji je komandir bio svjedok odbrane \uro Prpo{. Taj je kontrolni punkt bio smje{ten nekih pet do {est kilometara isto-no od Prijedora na glavnoj cesti Prijedor - Banja Luka. Na punktu su bila tri saobra}ajna milicionera, a na istom je mjestu i vojska imala jedan kontrolni punkt na kojem su bila dva ili tri vojna policajca. Prema opisu \ure Prpo{a, zada}a civilne saobra}ajne milicije na kontrolnom punktu bila je da kontroli{e civilni saobra}aj u tom podru`ju, da se pobrine da se saobra}aj odvija neometano, te da vr{i kontrolu u-esnika u saobra}aju i tereta koji se prevozi. Osoblje je bilo na kontrolnom punktu 24 sata na dan, a radilo se u tri smjene. Trajanje smjene je variralo od sedam do dvanaest ili vi{e sati, a bilo je i cijelih slobodnih dana. Svjedo-enja o detaljima slu`be na ovom kontrolnom punktu su kontradiktorna. Optu`eni ka`e da se svakog dana kada je bio na spisku za de`urstvo javljao na slu`bu u komandu milicije u Prijedoru pola sata prije po-etka smjene. Tamo bi se pridru`io

770000

drugoju dvojici iz svoje smjene, te bi se milicijskim kolima, kojima bi se sa punkta u Prijedor vratila prethodna smjena, odvezao na punkt, gdje bi ostao onoliko sati koliko mu je trajala smjena, a zatim bi se po završetku smjene istim kolima, koja bi u međuvremenu ostala na punktu, vratio u milicijsku stanicu Prijedor, gdje bi kola predao sljedećoj smjeni. Kaže da je imao redovna dežurstva na kontrolnom punktu od 16. juna 1992, da je uvijek odlazio na posao, da nikada nije izostao i da nije htio izazvati nezadovoljstvo nadležnih osoba jer je to moglo dovesti do toga da bude poslan na liniju fronta.

505. Od druga dva imena optuženikove smjene, Miroslava Brdara i Miroslava Cvijića, svjedočio je samo prvi, koji je bio komandir smjene. Miroslav Brdar u svom iskazu potvrđuje optuženikovu verziju da su se nalazili pred stanicom milicije Prijedor gdje bi on, Miroslav Brdar, dobio naređenja za taj dan od Žuro Prpoča, nakon čega bi se odvezli do kontrolnog punkta u tamnoplavom golfu sa oznakama milicije; kola bi zadržali tamo i vratili u Prijedor po završetku smjene, gdje bi ih preuzela sljedeća smjena. On je izjavio da je optuženi radio u njegovoj smjeni, da je bio redovit, da se iz evidencije vidi da je optuženi bio u službi na kontrolnom punktu svakog dana kada mu je bio takav raspored, da za vrijeme službe nije mogao izbiti na dulje vrijeme, te da nisu spavali dok su bili na dužnosti. I on i optuženi su izjavili da su svi imenovanici smjene morali ostati na kontrolnom punktu za vrijeme svoje smjene, te da kola nisu mogli koristiti osim za prevoz od i do Prijedora jer su se potrošnja goriva i kilometraža strogo kontrolisali. Obojica su izjavila da je Žuro Prpoč često nenajavljen posjećivao kontrolni punkt kako bi provjerio jesu li svi prisutni, što je Žuro Prpoč i potvrdio. Dalje, upitan o lokaciji kontrolnog punkta, ovaj svjedok je izjavio da se isti nalazio na staroj banjalukoj cesti. Svi ostali svjedoci su izjavili da je kontrolni punkt bio na novoj banjalukoj cesti. Konačno, Miroslav Brdar je izjavio da on ne poznaje Zorana Cvijića, koji je, prema riječima Žuro Prpoča, radio pod njegovim nadzorom u kancelariji odmah do njegove. Svjedok je također izjavio da se družio s optuženim van radnog vremena u Prijedoru.

506. Žuro Prpoč opisuje rad smjene prilikom druge smjene. On veli da je jedino ponekad automobil bio na raspolaganju imenovanima smjene kontrolnog punkta za odlazak i dolazak sa posla, te da "često takva kola nisu bila na raspolaganju, tako da su se oni morali snalaziti na ovaj ili onaj način kako bi došli do tamo", u kojem slučaju se ne bi prvo javljali u stanicu milicije u Prijedoru već bi išli direktno na

kontrolni punkt. Saobraćajna milicija je koristila vozila milicije, uglavnom golfove, ili privatna kola. \uro Prpo{ je svakodnevno provjeravao kontrolne punktove "kako bi se uvjerio da dolaze na vrijeme". Opis svakodnevnog rada koji je dao @eljko Mari}, drugi saobraćajni milicioner koji je tako|e bio na du`nosti na kontrolnom punktu u Orlovcima, sli-niji je opisu koji je dao \uro Prpo{ nego onome koji su dali optu`eni i Miroslav Brdar, koji ga opisuju kao striktno organizovanu rutinu. Na pitanje "nakon {to biste zavr{ili smjenu, i{li biste ku}i, zar ne?", @eljko Mari} je odgovorio "Zavisi koliko je bilo sati", {to je zatim pojasnio: "nekada ne bismo i{li ku}i, kada smo morali oti}i u stanicu milicije da vidimo ima li kakvih drugih zadu`enja i pbaveze za nas, a drugi put bismo normalno i{li ku}i nakon smjene".

507. ^etiri druga svjedoka su izjavila da su vidjela optu`enog na kontrolnom punktu u Orlovcima. Me|utim, njihovi iskazi potvr|uju samo to da je on u nekim prilikama bio tamo prisutan. Radoslavka Luki} je `ivjela vrlo blizu tog kontrolnog punkta. Ona je daleki rod optu`enikove `ene, a rekla da je optu`enog vi|ala na du`nosti nekoliko puta nedjeljno tokom druge polovine juna i u julu 1992. dok je, po-ev{i od 20. juna, radila u Prijedoru. Optu`eni je -esto svra}ao do nje na kavu, ponekad bi doveo kolegu, a -esto bi zaustavio automobil koji je vozio u pravcu Prijedora da je poveze do Prijedora na posao. I Nada Vla-ina, koja godinama poznaje optu`enog i njegovu porodicu, svjedo-i da je -esto vi|ala optu`enog na kontrolnom punktu u drugoj polovini juna. Njena je svekrva `ivjela u blizini, a kako nije bilo javnog prevoza, optu`eni bi -esto zaustavio neka kola da povezu nju i djecu natrag ku}i u Prijedor kad bi se vra}ala iz posjete svekrvi. Rajko Karanovi} je vozio kamion koji je dostavljao hranu vojsci u Kozarcu i -esto je vi|ao optu`enog u junu i po-etkom jula jer je po nekoliko puta na dan prolazio kroz kontrolni punkt i ostavljao hranu saobra}ajcima koji su tamo bili. Sve {to iskazi koje su pru`ila ova tri svjedoka utvr|uju jest da je optu`eni u nekim prilikama bio prisutan na kontrolnom punktu u Orlovcima. Dragoje Jankovi}, ro|ak optu`enog, svjedo-io je da je vidio optu`enog na du`nosti na kontrolnom punktu u Orlovcima u maju 1992. Ovaj iskaz ne mo`e da se prihvati jer evidencija ne pokazuje da je bilo ikakvog rasporeda prije 17. juna 1992, a ni odbrana ne tvrdi druga-ije.

508. Najzna-ajniji dokaz o optu`enikovoj slu`bi na kontrolnom punktu u Orlovcima je evidencija o de`urstvima koja se vodila u komandi saobra}ajne milicije u Prijedoru. Ta se evidencija de`urstvima od dnevnog rasporeda pod naslovom

“ Raspored slu`be” (dokazni predmet odbrane 66), knjige de`urstava za mjesec juni, juli i avgust 1992 (dokazni predmeti odbrane 63-65) i platnog spiska (dokazni predmeti odbrane 75 i 77).

509. Dnevni raspored slu`be je dan unaprijed sastavljao milicioner koji je bio zadu`en za evidenciju, i to nakon {to bi komandir odredio smjene. Raspored bi zatim potvrdio komandir, \uro Prpo{, a jedan primjerak bi se stavilo na oglasnu tablu kako bi milicioneri znali kad su de`urni. Ako se neki milicioner ne bi javio na de`urstvo, njegovo je ime trebalo prekri`iti i nazna-iti da je odsutan, a dopisalo bi se ime onoga koji ga je zamijenjivao. Optu`enikovo se ime prvi put pojavljuje na dnevnom rasporedu slu`be 16. juna 1992, kada je raspore|en na kontrolni punkt u Orlovcima zajedno sa Miroslavom Brdarom i Miroslavom Cviji}em. U tom dnevnom rasporedu je zabilje`eno da su optu`eni i njegova dva kolege radili na kontrolnom punktu u raznim smjenama u periodu od 16. juna do 31. avgusta 1992.

510. Drugi dio ove evidencije, knjiga de`urstava, popunjavao se po zavr{etku de`urstva, na temelju podataka iz dnevnog rasporeda slu`be i izvje{taja vo|e smjene, a pokazuje za svaki dan koliko je vremena pojedini saobra}ajac proveo na odre|enom kontrolnom punktu. Ako milicioner ne bi do{ao kad mu je bila smjena, o tome bi izvijestio vo|a smjene i to se na odgovaraju}i na-in bilje`ilo u knjizi de`urstava. Prema knjizi de`urstava, optu`eni je bio prisutan na kontrolnom punktu u Orlovcima sa svoja dva kolege u razna vremena u periodu od 16. juna do 1. avgusta 1992. Tre}i dio evidencije je iz ra-unovodstva slu`be javne bezbjednosti, a odnosi se na pla}e koje su milicioneri primali zavisno od vremena koje su proveli na du`nosti. Zabilje`eno je da je optu`eni primio pla}u za slu`bu u saobra}ajnoj miliciji za mjesec juni, juli i avgust 1992.

511. Prema rije-ima \ure Prpo{a, dnevni raspored slu`be i knjige de`urstava -ovali su se u sefu stanice milicije kao zvani-na evidencija i oni ta-no pokazuju vrijeme koje su saobra}ajni milicioneri proveli na du`nosti. On je izjavio da je vo|a smjene bio zadu`en za sastavljanje izvje{taja, te da je i na samom kontrolnom punktu svakodnevno vo|ena evidencija. Ta evidencija nije ponu|ena kao dokazni predmet.

512. ^ak i ako prihvatimo da je ova evidencija autenti-na i da ta-no pokazuje smjene kad je optu`eni radio na kontrolnom punktu u Orlovcima, ona, naravno, samo

pokazuje sate kad je optu`eni trebao biti de`uran na kontrolnom punktu i sama po sebi ne potvr|uje da je optu`eni bio tamo prisutan sve te sate. Miroslav Brdar je izjavio da optu`eni nikada nije izbivao tokom sati koje je provodio na de`urstvu na kontrolnom punktu, a i optu`eni je dao iskaz u tom smislu, odnosno da nikada nije izostao sa de`urstva i da nikada za vrijeme svoje smjene nije napu{tao kontrolni punkt u Orlovcima. I optu`eni i Miroslav Brdar su posvjedo-ili da su saobra}ajni milicioneri morali ostati kod ku}e kad nisu bili de`urni, kako bi mogli biti pozvani u slu`aju potrebe, budu}i da su u stanici milicije imali njihove telefonske brojeve, te da niko nije mogao putovati naokolo bez izri-ite dozvole. Optu`eni je rekao da su, ako bi nekada oti{li od ku}e kad nisu bili de`urni, morali prethodno telefonirati i obavijestiti de`urnog milicionera o tome gdje }e biti, "jer je na{a du`nost bila da budemo na adresi gdje stanujemo".

513. U pogledu sati provedenih na du`nosti i onih provedenih van radnog vremena, optu`enikov alibi, budu}i da se odnosi na njegov posao saobra}ajnog milicionera, zavisi u potpunosti od prihvatanja iskaza da se striktno po{tovalo ono za {to se tvrdi da su bili uslovi slu`be saobra}ajne milicije i od pretpostavke da vlasti zapravo optu`enom nisu dozvoljavale, niti ga eventualno poticale, da se za vrijeme slu`be bavi aktivnostima koje bi slu`ile cilju etni-kog -i{enja na direktniji na-in od njegovog ostanka na kontrolnom punktu u Orlovcima. Tu`ila{tvo tvrdi da de`urstvo na kontrolnom punktu ne spre-ava anga`man optu`enog na sprovo|enju sveop{teg cilja prijedorske milicije u to vrijeme, tj. u-estvovanju i pru`anju pomo}i u progonu nesrpskog stanovni{tva koji Tu`ila{tvo naziva "vi{om zadam".

514. Zapravo, sati koje je optu`eni, kako pokazuje evidencija slu`be, proveo na du`nosti na kontrolnom punktu u Orlovcima rijetko se poklapaju sa datumima i dobima dana ili no}i kada su se, kako se tvrdi, desila djela navedena u Optu`nici. Tamo gdje se poklapaju, te`ina koju treba dati dokazima o prisustvu optu`enog na kontrolnom punktu razmatra se u dijelu koji se detaljnije bavi relevantnim paragrafom Optu`nice. [to se ti-e sati provodenih van radnog vremena, sama pripadnost saobra}ajnoj miliciji ne mo`e dati optu`enom alibi za te sate jer, -ak i kada bismo prihvatili to da je morao biti dostupan telefonom, dokazi u korist optu`enog ukazuju na to da je on mogao izbivati iz svog doma u Prijedoru ako bi obavijestio stanicu milicije o tome gdje }e se nalaziti.

515. Prema riječi Radoslavke Luki}, u vrijeme kad je optu`eni bio na slu`bi na kontrolnom punktu na snazi je bio policijski sat za civile, i to od devet nave`er do šest ujutro, te je u tim no`nim satima kretanje cestom bilo zabranjeno. To, kao i činjenica da je saobraćajna milicija bila nadležna samo za civilni saobraćaj i da je vladala velika nestažica goriva za civilna vozila, pokazuje da, kako tvrdi Tu`ila{tvo, nije bilo velike potrebe da sva petorica, optu`eni sa dvojicom kolega i dva vojna policajca, ostanu na kontrolnom punktu, naročito tokom no`nih sati.

516. Optu`eni tvrdi da tokom 1992. godine nije imao vlastito vozilo i da onih mjeseci kada je radio na kontrolnom punktu, osim za transport od Prijedora do kontrolnog punkta i natrag, nikada nije koristio vozilo milicije koje je pripadalo tom kontrolnom punktu. @eljko Mari} je, međutim, svjedočio da je, dok je radio kao saobraćajac na punktu u Orlovcima, on, @eljko Mari}, vozio milicijska kola koja su pripadala punktu u Omarsku. Postoje svjedočanstva, od kojih smo neka već pomenuli, da je optu`eni drugima obezbjeđivao prevoz tako što bi za njih zaustavio kola koja bi prolazila kroz kontrolni punkt i iskazi o tome da su optu`enoga isto tako drugi prebacivali u svojim vozilima. Bilo je uobičajeno da ljudi zamole da ih se poveže u tuđim kolima i nema sumnje da je saobraćajnom milicioneru bilo relativno lako da to uradi. Mira Tadi} je svjedočila da se optu`eni nakon posla koji je obavljao kao sekretar Mjesne zajednice Kozarac obično vraćao iz Kozarca u Prijedor tako što bi stopirao ili se povezao u kolima Gorana Babića. @eljko Mari} je izjavio da je vidio optu`enog da prolazi kroz kontrolni punkt u raznim kolima nakon što je prestao raditi na kontrolnom punktu Orlovci, ali nije znao da li je optu`eni bio vozač ili suvozač. Tako je postoje iskazi, mnogi upravo optu`enikovi, o tome da je unajmljivao ili posuđivao kamione, koristio bratova kola, stopirao i putovao vozom i autobusom na razna odredišta, a najmanje jedan svjedok optu`be je svjedočio da je vidio optu`enog i Gorana Borovnicu u kolima milicije 27. maja 1992, prije no što je optu`eni "mobilisan" u saobraćajnu miliciju. Ne radi se o velikim razdaljinama, čak je i Banja Luka svega 45 kilometara udaljena od Kozarca, a logor Omarska tek 20 kilometara od kontrolnog punkta u Orlovcima. Vožnja vozom od Prijedora do Omarske traje samo nekih dvadeset minuta, a logor je bio oko dva kilometra udaljen od sela.

517. [to se tiče sati koje je optu`eni provodio van radnog vremena, Jelena Gaji}, svastika optu`enog, svjedočila je da "su se od sredine juna počeli" u Prijedoru. Nada Vlaćina je rekla da je porodicu Tadi} počela posjećivati u Prijedoru, a da su

posjete postale redovite u drugoj polovini jula. Svjedokinja D je svjedočila da je srela optuženog sa suprugom u Prijedoru kad su ovi tražili smještaj, da su se kasnije nastanili u Prijedoru i da je otada porodicu Tadić viđala "vrlo često, svake sedmice, nekoliko puta, zavisi". Viđala ih je u njihovom stanu u Pešanima, a i oni su dolazili u posjetu njenoj porodici. Mira Tadić je potvrdila da su se u stan u Pešanima koji im je dodijelio prijedorski Krizni štab, ona, optuženi, njena djeca i svekrva uselili 27. juna 1992. i da je optuženi, kad nije bio na dužnosti, bio ili kod kuće ili sa njiovim prijateljima, porodicom Vlašića i porodicom Čobot, te da u tom periodu nije izbivao iz kuće. Optuženikov brat Ljubomir Tadić izjavio je da je između 16. juna i 6. ili 7. jula 1992. tri puta posjetio brata u Prijedoru.

518. Optužba je kao svjedoka pozvala i Muneveru Kulašić, koja je potvrdila da se optuženi uselio u pomenuti stan u Pešanima. Ona je svastika Hasana Tulundžića, Muslimana, koji je bio član milicije u Prijedoru prije nego što su Srbi preuzeli Prijedor i koji je prije živio u tom stanu. Ova svjedokinja je opisala stan kao "vrlo velik stan, oko 80 m², vrlo lijepo uređen, sa vezenim stolnjacima i srebrenim bečekom". Tulundžići su napustili Prijedor u maju 1992, a u stanu su boravile svjedokinja, njena tetka, majka i sestra kada su, 20. juna 1992, kada su došli neki civilni milicioneri i rekli im da moraju napustiti stan, ali nisu insistirali na tome. Zatim su došli predstavnici rudnika Ljubija, koji je zvanično bio stan, i tada je u stan ušao optuženi obučen u maskirnu uniformu. Optuženi je zatim naredio predstavnicima rudnika Ljubija da odu, što su ovi i uradili. Optuženi je zatim naredio svjedokinji i njenoj porodici da odmah napuste stan, sačinjen je kratak popis stvari, a svjedokinja, njena hendikepirana sestra i stara majka spakovale su svoje stvari i u roku od petnaest minuta napustile stan. Dok je izlazila, svjedokinja je, kako kaže, vidjela kako optuženi stavlja na vrata cedulju na kojoj je pisalo: "Duško Tadić".

519. Nakon što je u avgustu 1992. završio službu na kontrolnom punktu u Orlovcima, optuženi je neko vrijeme proveo tako što je povremeno bio van dužnosti u Prijedoru, a povremeno je bio dežuran kao milicioner na raznim lokacijama u gradu sve dok 7. avgusta 1992. nije iz saobraćajne milicije prebačen u jednu stanicu milicije u Prijedoru, gdje je ostao na dužnosti do 8. septembra 1992. Istovremeno je od polovine avgusta radio i za Mjesnu zajednicu Kozarac, pri čemu je i dalje živio u Prijedoru. Njegova dežurstva dok je bio milicioner u Prijedoru zabilježena su na sličan način kao služba na kontrolnom punktu u Orlovcima. U septembru 1992.

po-inje da radi u miliciji u Kozarcu, a istovremeno radi i za Mjesnu zajednicu Kozarac jer su milicija i mjesna zajednica bile smještene u istoj zgradi, zgradi {kole u Kozarcu. Nije ponu|ena nikakva evidencija sati ili dana tokom kojih je radio kao milicioner u Kozarcu. Iako je od septembra 1992. do kraja godine i dalje `ivio sa svojom porodicom u Prijedoru, posao je optu`enog vezivao isklju~ivo za Kozarac. Tokom tog perioda radio je kao sekretar mjesne zajednice i predsjednik mjesnog odbora SDS. U tom razdoblju je vi{e puta odlazio u Trnopolje, ali je, kako ka`e, bio u potpunosti zauzet poslovima na podru~ju Kozarca, te bi ponekad prespavao u Kozarcu, iako se obi-no vra}ao ku}i svojoj porodici u Prijedor.

520. Tomislav Da{i} je svjedo-io da je od po-etka oktobra do po-etka decembra 1992. optu`eni -esto radio sa njim i jo{ jednom osobom u komisiji koja je bila zadu`ena da popi{e imovinu na podru~ju Kozarca, gdje je mnogo ku}a bilo uni{teno ili o{te}eno tokom napada na grad, kako bi se procijenila njihova osposobljenost za stanovanje. Optu`eni je sa njim kolima putovao iz Prijedora u Kozarac, obi-no bi krenuli oko 08.00 sati, a u Kozarac bi stigli oko 08.30 ili 09.00 sati i obi-no bi radili -itav dan. Svjedok je izjavio da je optu`eni imenovan za -lana ove komisije jer je bio na -elu Mjesne zajednice. Me|utim, bio je neodre|en u pogledu datuma kad su zajedno radili, a nije ponu|ena nikakva evidencija o tom radu.

521. Stojan Smolji} je svjedo-io da je sreo optu`enog kad je kao srpski izbjeglica stigao u Kozarac iz Jajca u oktobru 1992. Izjavio je da je u oktobru i novembru 1992. vi|ao optu`enog svaki dan i da bi optu`eni odlazio iz Kozarca autobusom za Prijedor oko 14.00 ili 15.00 sati.

522. Svjedok Y je radio s optu`enim u stanici milicije u Kozarcu od avgusta do novembra 1992. On je svjedo-io da je optu`eni prestao da radi u stanici milicije u novembru 1992. Optu`eni je nakon toga radio u Kozarcu, u Mjesnoj zajednici, i nosio civilnu odje}u, obi-no ko`nu jaknu kafene boje i farmerke ili crne pantalone.

523. Joso Popovi} je svjedo-io da je on kao izbjeglica do{ao iz Velike Kladu{e u Kozarac. Bio je potpredsjednik mjesnog odbora SDS kad je optu`eni bio predsjednik, a kad je optu`eni napustio Kozarac 1993. godine postao je predsjednik odbora i sekretar. Tokom jeseni 1992. optu`enog je vi|ao gotovo svakog dana; optu`eni je

radio u zgradi osnovne škole u Kozarcu ili na drugim lokacijama na području mjesne zajednice.

524. Optuženi je svjedočio da je u Trnopolju, osim posjete sa Jovom Samardžijom, bio još četiri puta slušeno. U Trnopolje je negdje u oktobru 1992. otišao kao rezervni milicioner sa Goranom Babićem, komandrom stanice milicije u Kozarcu, i drugim milicionerima, kao obezbjeđenje Crvenom krstu kada su izbjeglice odlazile za Karlovac. U Prvoj izjavi, optuženi je njemačkoj policiji rekao da je bio raspoređen da štiti rad Crvenog krsta i autobuse koji su transportovali muslimanske izbjeglice iz Trnopolja. Optuženi je takođe izjavio da je u Trnopolje išao i sa bratom, ali se nije mogao sjetiti datuma. U Trnopolje je išao i sa Josom Popovićem u vezi sa zaduženjima koja je imao kao sekretar Mjesne zajednice da uzme poruke od izbjeglica. A krajem 1992. tamo odlazi da se nađe sa Adilom Jakupovićem i njegovom ženom. Optuženi je izjavio da ni jedan put nije ulazio u školsku zgradu u Trnopolju, već da je ostao napolju, na ulici.

525. Adil i Nasiha Jakupovići oboje su svjedočili da je optuženi došao u Trnopolje sa neovjekom koji je rekao da je iz Velike Kladuše i koji je htio "zamijeniti" svoju kuću sa kućom Jakupovića. Drugi svjedoci su izjavili da su nekoliko puta vidjeli optuženog u Trnopolju, uključujući i Adviju Amparu, koja je izjavila da ga je vidjela preko dvadeset puta unutar logora, a ponekad i kako izlazi iz školske zgrade u logoru Trnopolje. Svjedok Y, koji je s optuženim radio kao milicioner u Kozarcu i bio izabran za predstavnika doseljenika iz Velike Kladuše, izjavio je da milicija u Kozarcu nije bila nadležna za Trnopolje i da se "nije usmivala tamo i jer je jedan drugi odred milicije pokrивao Trnopolje".

526. U Prvoj izjavi, na pitanje da li je posjedovao maskirnu uniformu ili kakvu drugu vojnu uniformu, optuženi je odgovorio "Ne. [to se tiče maskirne uniforme," i dodao: "za vrijeme službe u Orlovcima preko dana sam nosio plave pantalone i svjetloplavu košulju kratkih rukava, takođe s oznakama milicije, a po noći sam još nosio i jaknu. Eto, to je uniforma jedinice milicije u kojoj sam ja slušio."

527. Međutim, Miroslav Brdar, koji je bio član smjene kojoj je pripadao optuženi na kontrolnom punktu u Orlovcima, izjavio je da je optuženi nosio maskirnu uniformu. I

@eljko Mari}, koji je tako|e radio kao milicioner na kontrolnom punktu u Orlovcima, izjavio je da je u junu ili julu 1992. saobra}ajna milicija dobila maskirne uniforme.

528. Optu`eni porie da je ikada bio u logorima Omarska ili Keraterm. Odbrana je u vezi s Omarskom izvela dva svjedoka. Svjedok Z je izjavio da je radio kao stra`ar u "sabirnom centru" Omarska od 5. juna do avgusta 1992. kako bi za{titio ljude koji su bili unutra i sprije-io da drugi provaljuju u logor, te da optu`enog nikada nije vidio u logoru Omarska dok je bio na stra`i. Izjavio je da je stra`ario po 12 sati, a zatim bio slobodan 24 sata. Me|utim, njegovo stra`arsko mjesto bilo je 500 do 600 metara udaljeno od zgrada u Omarskoj, on nikada nije ulazio u logorske zgrade, nikada nikoga nije sprije-io da u|e, nije mogao nikoga identifikovati zbog udaljenosti od logora na kojoj se nalazio i ne bi ni mogao prepoznati nekoga ko bi u logor do{ao vozilom jer je njegovo stra`arsko mjesto bilo pone{to udaljeno od ceste. Svjedok A, koji nije Srbin, svjedo-io je da je u Omarskoj bio zato-en od 27. maja do 16. juna 1992. i da u tom periodu nikada nije vidio optu`enog. No, iako je u Kozarcu `ivio od 1969, nije se mogao sjetiti da je vidio ijednu osobu koju je poznavao u logoru u to vrijeme; nije vidio nijednog stra`ara kojeg je poznavao, a u prostoriji u kojoj je bio smje{ten tako|e nije vidio nikog poznatog. Jedina osoba koju je prepoznao bio je izvjesni Melo, kojeg je vidio kada su se ukrcavali u autobuse 27. maja 1992. Izjavio je da su, dok je bio u Omarskoj, ljudi bili prozivani po imenu iz prostorija u kojima je on bio, ali se ne sje}a imena ni jednog od zatvorenika. Ova dva svjedoka, zbog prirode iskaza koji su dali pred sudom, veoma malo su doprinjeli ukupnoj snazi dokaza koji se odnose na alibi.

V. PITANJA VEZANA UZ IZVO`ENJE DOKAZA

529. Tokom postupka, kako prije tako i za vrijeme samog su|enja, pojavio se ~itav niz pitanja vezanih uz proceduru ili dokaze. Ta su se pitanja odnosila na: i) pristup dokaznom materijalu; ii) neodre|enost navedenih optu`bi; iii) potrebu za potkrepljivanjem dokaza; iv) `rtve sukoba kao svjedoke; v) uticaj medijskih izvje{taja prije su|enja na svjedo-enje; vi) dokaze u svrhu identifikacije optu`enog; vii) posljedice o-ito la`nog svjedo-enja jednog svjedoka optu`be; i viii) kori{}enje

svjedo-enja iz druge ruke. Pretresno vijeće je sada redom razmotriti svako od navedenih pitanja.

A. Pristup dokaznom materijalu

530. Ograničen pristup dokaznom materijalu na području bivše Jugoslavije, koji je uveliko bio posljedica nevoljnosti vlasti Republike Srpske da sarađuju sa Međunarodnim sudom, predstavljao je poteškoću sa kojom su se susrele obje strane. Svjedoci koje je pozvala optužba, uglavnom Muslimani - bivši stanovnici Bosne, sada žive u zapadnoj Evropi ili zemljama sjeverne Amerike, dok većina svjedoka odbrane, gotovo svi Srbi, još uvijek živi u Republici Srpskoj.

531. Međunarodni sud je preduzeo brojne korake kako bi u tom smislu pomogao stranama. Između ostalog, bila je uspostavljena video veza sa jednom bezbjednom lokacijom na području bivše Jugoslavije odakle je brojnim svjedocima odbrane, koji inače nisu mogli ili nisu htjeli svjedočiti, bilo omogućeno svjedočenje. Zaštićen je identitet velikog broja svjedoka i optužbe i odbrane koji su to postavljali kao uslov za svjedočenje, a neki iskazi su dati iza zatvorenih vrata ili su bile preduzete posebne mjere kako bi se identitet svjedoka sakrio od javnosti. Nekim svjedocima odbrane koji su izrazili bojazan u pogledu dolaska u sjedište Međunarodnog suda u cilju svjedočenja garantovan je bezbjedan prolazak, odnosno da neće biti uhapšeni niti je tužilac Međunarodnog suda pokrenuti bilo kakav pravni postupak protiv njih dok se nalaze u Hagu u ulozi svjedoka. Čini se da su ove mjere zaista i ublažile poteškoće prouzrokovane situacijom.

B. Neodređenost navedenih optužbi

532. Iz Optužnice je vidljivo da se u nekim paragrafima za dotično krivično djelo navodi da se desilo "otprilike" ili "oko" nekog datuma. S izuzetkom paragrafa 4, 5, 6, 8 i 9, ovo je slučaj sa svim paragrafima u kojima se tereti za krivična djela. No, paragrafi 5 i 9 ovdje nisu relevantni jer su tačke Optužnice navedene u paragrafu 5 povučene kad je Tužilac započeo s izvođenjem svojih dokaza, a paragraf 9 postaje nerelevantan zbog zaključka koji je Pretresno vijeće u vezi s optužbama u njemu donijelo. U paragrafima 6 i 8 navodi se relativno kratki vremenski okvir, a tužilac je,

osim toga, tokom izvo|enja svojih dokaza odredio ta-an datum kada su se desili doga|aji navedeni u svakom od tih paragrafa. Paragraf 4, u kojem se tereti za progone, zbog svoje prirode obuhvata du`i vremenski period, budu}i da se radi o djelima koja su bila rasprostranjena ili sistematski sprovo|ena. Me|utim, u nekoliko njegovih potparagrafa uklju-eni su drugi paragrafi Optu`nice, u kojima se preciznije navode datumi.

533. Kada je Tu`ila{tvo zavr{ilo s izvo|enjem svojih dokaza, Pretresno vije}e je napravilo pauzu od tri nedjelje na zahtjev odbrane, kojoj je trebalo dodatno vrijeme za pripremu. Uzete su u obzir pote{ko}e u uspostavljanju odbrane alibijem za one paragrafe koji obuhvataju du`i vremenski period. Me|utim, bitan uzrok pote{ko}a koje je odbrana imala u vezi sa tim paragrafima le`i u vrlo posebnom karakteru alibija, koji ne samo da se prote`e na nekoliko mjeseci, ve} i ne uklju-uje ni{ta poput potpune odsutnosti iz podru-ja gdje su se navodno desila krivi-na djela. Umjesto toga, jedino {to se putem alibija tvrdi jest to da optu`eni, iako je bio prisutan u predmetnom podru-ju, nije u-estvovao ni u jednoj od radnji navedenih u Optu`nici, ve} da je sa svojom porodicom `ivio sasvim nedu`no. Takvom se odbranom ne mogu spremno dati potpuni odgovori na optu`be navedene u Optu`nici, jer se ne mo`e o-ekivati da je mogu}e, -ak ni u najpovoljnijim okolnostima, opisati kretanje optu`enog 24 sata na dan, iz nedjelje u nedjelju. Povoljne okolnosti su donekle postojale u periodu kad je optu`eni radio kao saobra}ajni milicioner na kontrolnom punktu u Orlovcima jer o toj slu`bi postoji evidencija. No, -ak i kad se radi o tom periodu, usprkos navedenoj evidenciji, optu`enikov alibi je, kao {to smo ve} pokazali, daleko od uvjerljivog.

534. Iako Tu`ila{tvo ima obavezu da doka`e svaki od elemenata krivi-nog djela za koje tereti optu`enog, ono ne mora navesti i dokazati ta-an datum tog djela ako datum ili vrijeme nisu elementi tog krivi-nog djela. Premda je uobi-ajeno da se navede i doka`e datum kad je, kako se tvrdi, po-injeno djelo za koje se tereti, datum je bitan samo ako predstavlja klju-nu komponentu krivi-nog djela³⁰. Datum mo`e biti klju-ni element djela ako je to djelo krivi-no samo onda ako je po-injeno, ili ako se njegove posljedice manifestiraju, u okviru odre|enog vremenskog razdoblja, zatim ako je datum bitni sastojak djela ili ako se primjenjuje zastarjevanje ili njegov ekvivalent³¹.

³⁰ *Vidi npr. R. v. Dossi* (1918) 13 Cr. App. Rep. 158, 87 L.K.J.B. 1024; *R. v. James* (1923) 17 Cr. App. Rep. 116 (Apelacioni sud).

³¹ *Vidi Halsbury's Laws of England* (London, Butterworths, 1990), tom 11 (2), paragraf 926.

Me|utim, niti u jednom od krivi-nih djela za koja se optu`eni tereti datum ili vrijeme nisu od su{tinske va`nosti. Iz navedenih razloga, dakle, doga|aji za koje se optu`eni tereti i dokazi koje je izvelo Tu`ila{tvo bili su dovoljno precizni, a neodre|enost optu`bi nije rezultirala uskra}ivanjem prava optu`enog na pravi-no su|enje.

C. Potkrepljivanje dokaza

535. Odbrana tvrdi da se u gra|anskom pravu, za razliku od *common law*-a, tra`i odre|eni stepen nezavisnog kauzalnog potkrepljivanja dokaza. Pravilo *unus testis, nullus testis* (jedan svjedok nije dovoljan) bi se, kako tvrdi odbrana, trebalo primjenjivati na predmete koji se vode pred Me|unarodnim sudom kako bi se udovoljilo ne-emu {to je opisano kao "pravi-ni i uvrije`eni dokazni standardi", a ne da se uspostavlja ne{to {to je pomalo ekstravagantno opisano kao "ad hoc standardi koji treba da mu (Me|unarodnom sudu) omogu}e da donese osudu".

536. Op{ti princip koji Pretresno vije}e mora da primjeni na osnovu Pravilnika je princip da se svaki relevantni dokazni materijal probativne vrijednosti mo`e prihvatiti kao dokaz, osim ako potreba da se osigura pravi-no su|enje uveliko ne prete`e nad njegovom probativnom vrijedno{}u³². Jedino se pravilo 96(i) bavi pitanjem potkrepljivanja dokaza, i to samo u slu-ajevima seksualnih napada za koje, kako stoji u pravilu, nije potrebno potkrepljivanje dokaza. Svrha ovog pravila ispravno je navedena u priru-niku *An Insider's Guide to the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*, autora Morris i Scharf³³. Tu se obja{njava da navedeno potpravilo iskazu `rtve seksualnog napada daje istu presumpciju pouzdanosti kao i iskazima `rtava drugih zlo-ina, {to je *common law* dugo uskra}ivao `rtvama seksualnih napada. Ovo potpravilo, dakle, zasigurno ne opravdava zaklju-ak da se potkrepljivanje dokaza zahtijeva u slu-ajevima svih drugih zlo-ina osim u slu-ajevima seksualnih napada. Ispravan zaklju-ak je, zapravo, upravo suprotan.

537. No, bez obzira na Pravilnik, nije ispravno tvrditi da potkrepljivanje dokaza u dana{njim sistemima gra|anskog prava ostaje op{ti uslov. Ovla{}enja koja u procesu presu|ivanja ima sudija u sistemu gra|anskog prava najbolje se mogu opisati pozivanjem na princip slobodne procjene dokaza, koji je, ukratko re-eno, inherentno

---

³² Potpravila 89(C) i (D)

pravo sudije, kao osobe koja utvrđuje činjenice, da odlučuje samo na osnovu svog dubokog ličnog uvjerenja³⁴. Ovo vrlo široko diskreciono pravo podložno je određenom broju ograničenja. No, na princip izražen u latinskoj izreci *unus testis, nullus testis*, koji zahtijeva potkrepljivanje svjedočenja jedinog svjedoka neke relevantne činjenice drugim svjedokom, više se ne poziva gotovo ni jedan moderni kontinentalni pravni sistem.

538. Još daleke 1864. godine, francuski Kasacioni sud je utvrdio da francuski sudovi više nisu obavezni primjenjivati princip *unus testis, nullus testis*³⁵. I belgijski Kasacioni sud je utvrdio da kada sudija procjenjuje dokaznu vrijednost izjava svjedoka "ne postoje zakonske odredbe koje bi sudiju spriječavale da svoju odluku donese jedino na osnovu izjava svjedoka." ³⁶ Ranije su njemački sudije mogli neku činjenicu smatrati dokazanom samo ako je, na primjer, optuženi djelo priznao ili ako su o činjenici posvjedočila dva svjedoka kojim se iskazima nije mogla naći zamjerka, jer se svjedočenje jednog svjedoka smatralo samo "polovinom dokazom". Međutim, danas takve restrikcije koje ograničavaju slobodu sudije u procjeni dokaza više ne postoje³⁷. Član 342.2 Zakona o krivičnom postupku Nizozemske, koji izričito zabranjuje sudu da donese osudu na osnovu svjedočenja jednog jedinog svjedoka predstavlja izuzetak od preovlađujućeg pristupa u građanskom pravu. No, *Hoge Raad* je ovoj odredbi dao vrlo sušenu interpretaciju, prema kojoj bilo koji potkrepljujući dokaz, bilo da se radi o neposrednom svjedočenju ili kakvom drugom tipu dokaza, a koji podržava svjedočenje jednog svjedoka o djelima iz optužnice, može biti dovoljan osnov za formiranje dubokog ličnog uvjerenja sudije³⁸. Kodeksi građanskog prava doneseni u ovom stoljeću, dugo nakon što je princip *unus testis, nullus testis* nestao iz sudske prakse većine sistema građanskog prava, više se njime ne bave, te ga se u njima više ne može naći. Pišući o građanskom Zakonu o krivičnom postupku, Miguel Fenech je ustvrdio sljedeće:

Važno je primjetiti da se dokazi u obliku iskaza moraju procjenjivati nezavisno od broja svjedoka, a kako o tome ne postoje nikakva pravila, moguće je da jedan svjedok bude vjerodostojniji od više svjedoka, te se mora reći da se u većini slučajeva iskazi moraju

³³ Virginia Morris i Michael P. Scharf, *An Insider's Guide to the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*, (New York, Transnational Publishers, 1995), I tom, str. 263.

³⁴ *Vidi* član 342 belgijskog Zakona o krivičnom postupku; odjeljak 896 danskog Krivičnog zakonika; član 261 njemačkog Zakona o krivičnom postupku; član 177 grčkog Zakona o krivičnom postupku; član 188 talijanskog Zakona o krivičnom postupku; član 177 portugalskog Zakona o krivičnom postupku; član 741 španskog Zakona o krivičnom postupku.

³⁵ *Vidi* Rej., 20. juni 1864.

³⁶ Cass., 9. juni 1969, Pas., 1969, I, 912.

³⁷ *Vidi* Claus Roxin, *Strafverfahrensrecht* (24. izdanje, Minhen, 1995), str. 90.

³⁸ *Vidi* *Hoge Raad*, 19. oktobar 1954, NJ 1955; *Hoge Raad*, 15. novembar 1983, DD 84.132

razmatrati u odnosu na drugi dokazni materijal koji bi trebalo da doprinese procjeni vrijednosti iskaza.³⁹

Sli-no tome, ovaj princip ne postoji u marksisti-kim pravnim sistemima, uklju-uju}i i jugoslavenski i kineski, koji uglavnom slijede princip slobodne procjene dokaza iz sistema gra|anskog prava⁴⁰.

539. Iz navedenog slijedi da nema osnova za zaklju-a k da se u me|unarodnom obi-ajnom pravu tra`i potkrepljivanje dokaza, te da bi to trebao tra`iti i Me|unarodni sud.

D. @rtve sukoba kao svjedoci

540. Obje strane su se u velikoj mjeri oslonile na svjedo-enja osoba koje su bile pripadnici jedne ili druge sukobljene strane i koje su, u brojnim slu-ajevima, tako|e bile direktne `rtve sukoba, i to -esto putem nasilja. Odbrana je iznijela tvrdnju prema kojoj, iako puka pripadnost jednoj etni-koj grupi ne -ini svjedoka koji svjedo-i protiv pripadnika druge etni-ke grupe manje pouzdanim, "konkretne okolnosti u kojima se na{la grupa ljudi koji su postali `rtve tog u`asnog rata ... dovode u pitanje njihovu pouzdanost kao svjedoka u predmetu u kojem se sudi pripadniku pobjedni-ke grupe koja je bila njihov ugnjeta-."

541. Pouzdanost svjedoka, uklju-uju}i i njihove mogu}e motive za la`no svjedo-enje, mora se procjenjivati za svakog svjedoka ponaosob. Nije ni prikladno ni ispravno zaklju-iti da se nekog svjedoka mo`e smatrati inherentno nepouzdanim samo zato {to je bio `rtva zlo~ina koji je po-inila osoba iste vjere ili etni-ke pripadnosti kao optu`eni, pripadnik istih oru`anih snaga, ili koja s optu`enim dijeli bilo koju drugu osobinu. To ne zna-i da etni-ka mr`nja, -ak i kada nije pogor{ana `estokim sukobom izme|u etni-kih grupa, nikada ne mo`e da bude osnova za sumnju u pouzdanost nekog svjedoka. No, do takvog se zaklju-ka mo`e do}i samo u svjetlu okolnosti svakog pojedinog svjedoka, njegovog pojedina-nog iskaza i onih sumnji koje odbrana ona mo`e dokazati tokom unakrsnog ispitivanja ili izvo|enja vlastitih dokaza.

---

³⁹ *Derecho Procesal Penal*, (Libreria Bosch, Madrid, 1945) II tom, str. 238.

E. Uticaj medijskih izvještaja prije suđenja na svjedočenje

542. Tokom suđenja, Vijeću je bila skrenuta pažnja na uticaj medijskog izvještavanja prije početka suđenja o događajima u opštini Prijedor, o samoj optužnici i hapšenju optuženog. Konkretno, odbrana je upozorila Pretresno vijeće na izvještaje medija u onim područjima kamo su pobjegle mnoge izbjeglice iz bivše Jugoslavije nakon predmetnih događaja. Ovo se pitanje donekle odnosilo na pouzdanost svjedoka identifikacije koji optuženog nisu poznavali prije sukoba. Na primjer, od dvadeset citiranih televizijskih priloga o ovom predmetu razmatranih u pregledu o kojem je dat iskaz, u petnaest je prikazana slika optuženog makar u jednom dijelu izvještaja. Taj ćemo problem razmotriti dalje u tekstu.

543. Odbrana je smatrala da, osim problema identifikacije, takvo medijsko izvještavanje potencijalno utiče na vjerodostojnost ili pouzdanost svjedočenja svjedoka optužbe uopšte. Nasuprot tome, niz svjedoka optužbe je poricao da su vidjeli te izvještaje; mnogi su rekli da ih izvještaji o zbivanjima u bivšoj Jugoslaviji nisu zanimali jer nisu željeli ponovo proživljavati svoja iskustva. Neki od novinskih izvještaja zabilježeni u jednom drugom pregledu o kojem je takođe dat iskaz za odbranu nisu uopšte pominjali optuženog. U tom se pregledu navodi veliki broj novinskih članaka i izvještaja koji se na neki način odnose na optuženog, ali od 83 citirana članka samo je dvanaest bilo praćeno fotografijama, a iz drugog pregleda o kojem je dat iskaz za odbranu (dokazni predmet odbrane 101) pokazalo se da neki novinski članci nisu ni bili konkretno o optuženom. Nadalje, nijedan od objavljenih novinskih članaka ili prikazanih televizijskih priloga nije bio na maternjem jeziku svjedoka.

544. Potencijalni uticaj medijskog izvještavanja prije početka suđenja predstavlja faktor koji se mora uzeti u obzir prilikom procjene pouzdanosti svjedoka na svim suđenjima, i kad god je taj aspekt bio iznesen tokom unakrsnog ispitivanja, Vijeće ga je uzelo u obzir prilikom procjene svjedočenja dotičnog svjedoka.

---

⁴⁰ Vidi član 347 Zakona o krivičnom postupku SFRJ iz 1977; član 35 kineskog Zakona o krivičnom postupku iz 1979. (koji zahtijeva samo da dokazi budu potpuni i pouzdani).

F. Dokazi u svrhu identifikacije optu`enog

545. Kada se, kao što je to ovdje slučaj, optu`enikova odbrana, osim pravnih argumenata, sastoji od alibija, dokazi o vizuelnoj identifikaciji optu`enog poprimaju veliki značaj. Ovo Pretresno vijeće je saslušalo brojne takve iskaze svjedoka, od kojih su mnogi poznavali optu`enog još od djetinjstva ili su ga dugo znali iz vijenja iz područja Kozarca; njih ćemo ovdje zajedno nazivati svjedocima prepoznavanja. ^etiri svjedoka kojima optu`eni nije bio prethodno poznat iz vijenja identificirali su optu`enog u nizu od trinaest fotografija koje im je pokazalo Tu`ila{tvo prije davanja iskaza (dokazni predmeti Tu`ila{tva 242, 243, 255, 294); njih ćemo nazivati svjedocima identifikacije. Svjedoci iz obje grupe identificirali su optu`enog u sudnici putem "identifikacije na optu`eni-koj klupi".

546. Odbrana je osporavala identifikaciju optu`enog od strane svih tih svjedoka. Pretresno vijeće ne pripisuje osobitu težinu samoj identifikaciji na optu`eni-koj klupi; okolnosti takve vrste identifikacije, gdje optu`eni sjedi u sudnici okru`en dvojicom stra`ara, nala`u u Pretresnom vijeću da kredibilitet svakog takvog svjedoka procjenjuje nezavisno od ina identifikacije. U Mi{ljenju i Presudi se razmatra vjerodostojnost iskaza svakog svjedoka u pogledu prepoznavanja ili identifikacije. No, u ovom dijelu Mi{ljenja i Presude govorimo o iskazima ^etiri svjedoka identifikacije kojima je bio pokazan fotografski niz. Fotografski niz je pokazan, i to posve nepotrebno, Draguni Jaski}, koja je optu`enog poznavala dugi niz godina, te je bila zapravo svjedok prepoznavanja. Stoga se ono što slijedi ne odnosi na njen iskaz u odnosu na optu`enog.

547. O problemu identifikacije uop{teno, kao i o proceduri pokazivanja fotografskog niza, govorio je dr. Willem A. Wagenaar, vje{tak kojeg je za svjedoka pozvala odbrana. Dr. Wagenaara su obje strane priznale kao stru`njaka za doti-no područje. Pretresno vijeće prihvata njegovo vrlo bitno odobravanje samog formata fotografskog niza koji, kako je rekao, po njegovom mi{ljenju omogućuje svjedoku da posve nezavisno identificira optu`enog, pri emu je njegov jedini uslov u tom pogledu da dvanaestorica ostalih iz fotografskog niza budu istog etni-kog porijekla kao i optu`eni. Tokom izvo|enja dokaza ispostavilo se da je uz tri izuzetka to i bio slučaj, tj. da je devet osoba iz fotografskog niza iz biv{e Jugoslavije ili da su tamo

ro|eni. Pretresno vije|e smatra da su ostale osobe u nizu bile prikladno odabrane, te prihvata navedeni fotografski niz.

548. Preostala je jo{ procedura koja se koristila prilikom pokazivanja fotografskog niza ~etvorici pomenutih svjedoka. Ovla{teni slu`benik koji je vodio postupak za tri od ~etiri svjedoka nije imao nikakva pisana uputstva; njih je dobio samo slu`benik koji je saslu{avao ~etvrtog svjedoka, Senada Muslimovi}a. Ta uputstva nisu ponu|ena kao dokaz na sudu, a nijedan od pomenuta dva ovla{tena slu`benika nije pozvan da o ovome svjedo-i.

549. Ono {to se zna o proceduri koju su primjenila dva slu`benika temelji se na iskazu glavnog istra`itelja Tu`ila{tva, Roberta Reida, koji proceduri nije nijednom prisustvovao, ali je opisao ono {to su mu kao postupak kojeg su se dr`ali opisali navedeni slu`benici. Primjenjena procedura, ukoliko je glavni istra`itelj dobio ta-an opis i to zatim ispravno prenio u svom iskazu, bila je, uop{teno gledaju}i, iako ne u svakom detalju, u skladu s onim {to dr. Wagenaar smatra zadovoljavaju}im. Dr. Wagenaar je izjavio da bi prihvatljiv zaklju-ak bio taj da bi trebalo imati vi{e saznanja o proceduri koja se zaista primjenila kako bi se mogla utvrditi vrijednost ova ~etiri slu~aja identifikacije iz fotografskog niza, ali je tako|e izjavio da bi identifikacija bila nevaljana samo ukoliko je do{lo do ozbiljnih kr{enja procedure koju je on predlo`io.

550. U nedostatku iskaza slu`benika koji su vodili postupak pokazivanja fotografskog niza, Pretresno vije|e je u vezi s ovom procedurom poseglo za iskazima ~etiri pomenuta svjedoka, {to je manje zadovoljavaju}i izbor s obzirom na relativnu kratko}u njihovog iskaza. Ipak, na osnovu razmatranja njihovih pojedina-nih iskaza ne ~ini se da je bilo ozbiljnih kr{enja onoga {to se opisuje kao ispravna procedura, niti da je do{lo do nekih nepravilnosti u primjeni procedure koje bi same po sebi navele svjedoka da izabere fotografiju optu`enog prije nego fotografiju nekog od ostale dvanaestorice koji su mu pokazani. Usprkos nedostatku dokaza o stepenu savr{enosti procedure, koji je mogao biti utvr|en da su svjedo-ili slu`benici koji su vodili postupak pokazivanja fotografskog niza, Pretresno vije|e je u zaklju-ku utvrdilo da je u odnosu na pomenuta ~etiri svjedoka kori{tjena objektivna procedura identifikacije prilikom odabira fotografije optu`enog, kojeg su svjedoci opisali kao osobu koja je po-inila djela o kojima su oni svjedo-ili.

551. Odbrana je pak tvrdila da se, pošto je pokazivanje fotografskog niza provedeno nakon medijski vrlo eksponiranog po-etka su|enja, otprilike -etiri godine nakon {to su svjedoci posljednji put vidjeli optu`enog i nakon {to se njegova fotografija masovno pojavljivala u novinama i na televiziji (iako je svaki od njih poricao da ju je vidio), kao i zbog onoga {to je pred sudom izjavio dr. Wagenaar, ne treba osloniti na identifikaciju optu`enog od strane ovih svjedoka.

552. Pretresno vije}e odbacuje tu tvrdnju s obzirom na uvjerljive izjave pomenutih svjedoka o tome da nisu vidjeli takve slike optu`enog u medijima prije no {to im je pokazan fotografski niz. Ta-no je da su svi oni vrlo dobro znali da gledaju fotografski niz u svrhu ovog su|enja, te da zbog ovog i drugih razloga nisu po{tovani svi elementi procedure kakvu je preporu~io dr. Wagenaar: na primjer, izgleda da od svjedoka nije tra`eno da prethodno daju svoj opis optu`enog kako bi se isti mogao uporediti sa fotografijom koju su odabrali iz niza. Ipak, uprkos onome za {to se tvrdi da su bili proceduralni nedostaci, Pretresno vije}e prihvata identifikaciju optu`enog od strane ova -etiri svjedoka.

G. Svjedo-enje Dragana Opa-i}a

553. Tokom su|enja je pobijana vjerodostojnost svjedo-enja Dragana Opa-i}a, u po-etku poznatog kao svjedok L, da bi se na kraju, nakon sprovedene istrage, Tu`ila{tvo i odreklo iskaza tog svjedoka. Odbrana tvrdi da je taj incident samo jedan primjer op{teg propusta Tu`ila{tva koje nije na odgovaraju}i na-in ispitalo vjerodostojnost iskaza koji terete optu`enog ve} je jednostavno prihvatilo kao istinite svjedo-enja -itavog niza svjedoka - Muslimana protiv jednog jedinog Srbina.

554. Dvije se stvari moraju ista}i u vezi sa tom tvrdnjom. Prvo, porijeklo svjedoka Dragana Opa-i}a je sasvim posebno. Izgleda da je od svih svjedoka on jedini kojeg su Tu`ila{tvo kao svjedoka ponudile vlasti Republike Bosne i Hercegovine, u -ijem se pritvoru tada nalazio. Okolnosti njegova svjedo-enja su stoga svojstvene samo njemu; -injenica da se njegov iskaz pokazao neistinitim ne baca nikakvo svjetlo na svjedo-enja drugih svjedoka optu`be, od kojih nijedan nije istog porijekla. Drugo, Pretresno vije}e ne smatra da ono {to se desilo sa Draganom Opa-i}em ili ispostavilo

u slu-aju bilo kog drugog svjedoka ukazuje na bilo kakav zna-ajan ili prijekora vrijedan nedostatak revnosti od strane Tu`ila{tva, koji bi sam po sebi naveo Pretresno vije}e da posumnja u pouzdanost nekog drugog iskaza osim, naravno, onog koji je dao Dragan Opa-i}.

H. Svjedo-enja iz druge ruke

555. O svjedo-enju iz druge ruke naduga-ko se raspravljalo pred Pretresnim vije}em u interlokutornom podnesku u ovom predmetu, a rje{enje je doneseno u Odluci po podnesku odbrane o svjedo-enju iz druge ruke ⁴¹. Budu}i da se ta Odluka mo`e direktno pro-itati, sve {to je potrebno s tim u vezi ista}i jeste zaklju-ak iznesen u Odluci da puka -injenica da je neki iskaz po prirodi bio svjedo-enje iz druge ruke ne mo`e za posljedicu imati isklju-enje tog iskaza iz kategorije dopustivih dokaza.

556. Tokom su|enja, uprkos navedenoj Odluci, povremeno su ulagani prigovori na usvajanje nekih iskaza iz druge ruke. No, ti su prigovori uglavnom odbacivani, a doti-ni iskazi usvajani kao dokazi -ija se probativna vrijednost zatim procjenjivala na uobi-ajen na-in u skladu sa pravilom 89.

VI. MJERODAVNO PRAVO

A. Op{ti uslovi iz -lanova 2, 3 i 5 Statuta

557. Nakon {to su razmotreni dokazi iznijeti na su|enju, sada je potrebno razmot riti pravo koje se odnosi na krivi-na djela za koja se optu`eni tereti.

558. Nadle`nost ovog Me|unarodnog suda, a time i ovog Vije}a, utvr|ena je u Statutu. ^lanom 1 Statuta daju se ovla{}enja za krivi-no gonjenje lica odgovornih za te{kra kr{enja me|unarodnog humanitarnog prava po-injena na teritoriji biv{e Jugoslavije od 1991. Statut zatim, u -lanovima 2, 3, 4 i 5, precizira zlo-ine shodno me|unarodnom pravu nad kojima Me|unarodni sud ima nadle`nost. U sada{njem predmetu su relevantni samo -lanovi 2, 3 i 5. Nije sporno da krivi-na djela navedena u Optu`nici ispunjavaju zahtjeve vremena i mjesta koje postavlja -lan 1 i, kao {to }e

se vidjeti, svako od pravila obi-ajnog me|unarodnog humanitarnog prava na koje Optu`nica upu}uje Pretresno vije}e bavi se te{kim kr{enjima tog korpusa zakona.

559. Svaki od relevantnih -lanova Statuta, bilo na osnovu svoje formulacije ili na osnovu obi-ajnih pravila na koja se odnosi, zabranjuje odre|ena djela kada su po-injena "u kontekstu " "oru`anog sukoba". ^lan 2 Statuta upu}uje Pretresno vije}e na re`im te{kih povreda @enevskih konvencija, koji se primjenjuje samo na oru`ane sukobe me|unarodnog karaktera i na krivi-na djela po-injena protiv lica ili imovine koji se smatraju "za{ti}enim", naro-ito civila u rukama one strane u sukobu -iji nisu dr`avljeni.⁴² ^lan 3 Statuta upu}uje Pretresno vije}e na one izvore obi-ajnog me|unarodnog humanitarnog prava koji obuhvataju "ratno pravo ili obi-aje ratovanja". ^lan 3 je op{ta odredba koja pokriva, pod odre|enim uslovima, sva kr{enja me|unarodnog humanitarnog prava koja ne potpadaju pod -lan 2 ili nisu obuhva}ena -lanom 4 ili 5. Ovo uklju-uje kr{enja pravila sadr`anih u -lanu 3 zajedni-kom za @enevske konvencije ("zajedni-ki -lan 3"), koja su primjenljiva na oru`ane sukobe uop{te, za {ta se optu`eni tereti shodno -lanu 3 Statuta.<sup>43</sup> ^lan 5 Statuta upu}uje Pretresno vije}e na zlo-ine protiv -ovje-nosti koji su zabranjeni obi-ajnim me|unarodnim humanitarnim pravom. Na osnovu Statuta, ti zlo-ini se tako|e moraju dogoditi u kontekstu oru`anog sukoba, bilo da je me|unarodni ili neme|unarodni po karakteru. Oru`ani sukob postoji za potrebe primjene -lana 5 ukoliko postoji za potrebe primjene bilo -lana 2 ili -lana 3.⁴⁴

560. Shodno tome, potrebno je pokazati, prvo, da je oru`ani sukob postojao u svako relevantno vrijeme na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine i, drugo, da su djela optu`enog po-injena u kontekstu tog oru`anog sukoba, a za primjenu -lana 2 da je sukob bio me|unarodnog karaktera i da su krivi-na djela za koje se tereti optu`eni po-injena protiv za{ti}enih lica.

1. Postojanje oru`anog sukoba

561. Shodno *Odluci @albenog vije}a*, kriterijum za utvr|ivanje postojanja takvog sukoba je da:

---

⁴¹ Odluka po podnesku odbrane o svjedo-enju iz druge ruke, paragraf 7, *supra*.

⁴² *Odluka @albenog vije}a*, paragraf 81.

⁴³ *Id.*, paragraf 89.

oru`ani sukob postoji kad god se pribjegava oru`anoj sili izme|u dr`ava ili postoji oru`ano nasilje du`eg trajanja izme|u organa vlasti i organizovanih oru`anih grupa ili izme|u takvih grupa unutar dr`ave.⁴⁵

(a) Oru`ano nasilje du`eg trajanja izme|u vladinih snaga i organizovanih oru`anih grupa

562. Kriterijum koji primjenjuje @albena vije}e pri utvrdjivanju postojanja oru`anog sukoba s obzirom na pravila sadr`ana u zajedni~kom ~lanu 3 usredsre|uje se na dva aspekta sukoba: intenzitet sukoba i organizaciju strana u sukobu. U oru`anom sukobu internog ili mje{ovitog karaktera, ovi blisko povezani kriterijumi se koriste isklju~ivo u cilju da se, kao minimum, napravi razlika izme|u oru`anog sukoba i razbojni{tva, neorganizovanih i kratkotrajnih pobuna, te teroristi~kih aktivnosti, koje ne podlije`u me|unarodnom humanitarnom pravu <sup>46</sup>. Relevantnim faktorima za ovo odre|ivanje bavi se Komentar @enevske konvencije za pobolj{anje polo`aja ranjenika i bolesnika u oru`anim snagama u ratu, I Konvencija ("Komentar I @enevske konvencije").⁴⁷

563. Strane u sukobu na podru~ju op{tine Prijedor i glavne strane u sukobu u Bosni i Hercegovini u cjelini bile su vlada Republike Bosne i Hercegovine i snage bosanskih Srba, pri ~emu su ove druge kontrolisale teritoriju pod barjakom *Republike Srpske*, i barem prije 19. maja 1992, imale podr{ku ili bile pod komandom JNA. Vlada Republike Bosne i Hercegovine tako|e je bila u sukobu sa razli~itim snagama bosanskih Hrvata koje je podr`avala vlada Hrvatske. Republika Bosna i Hercegovina primljena je u Ujedinjene nacije kao dr`ava ~lanica, nakon odluka koje su usvojili Savjet bezbjednosti i Generalna skup{tina⁴⁸ 22. maja 1992, dva dana prije granatiranja i preuzimanja Kozarca. Snage bosanskih Srba su se zapravo pobunile protiv *de jure* dr`ave. ^ak i prije tog datuma, Republika Bosna i Hercegovina bila je organizovan

---

⁴⁴ *Id.*, paragrafi 141-142.

⁴⁵ *Id.*, paragraf 70.

⁴⁶ Jean Pictet (gl.ur.) *Commentary, Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea, Convention II* (Komentar, @enevska konvencija za pobolj{anje polo`aja ranjenika, bolesnika i brodolomnika oru`anih snaga na moru), (ICRC, Geneva, 1960), str. 33 ("Komentar II @enevskekonvencije"); *Commentary, Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War, Convention III*, (Komentar, @enevska konvencija o postupanju sa ratnim zarobljenicima) (ICRC, Geneva, 1960), str. 37 ("Komentar III @enevske konvencije").

⁴⁷ ICRC, Geneva (1952) str. 49-50.

⁴⁸ *Vidi* rezoluciju Generalne skup{tine 46/237, U.N. Doc. A/RES/46/237.

politi-ki entitet, kao jedna od republika Socijalisti-ke Federativne Republike Jugoslavije, imala je sopstveni republi-ki sekretarijat za odbranu i sopstvenu TO.

564. Teritorija pod kontrolom snaga bosanskih Srba prvobitno je bila poznata kao "Srpska Republika Bosna i Hercegovina", a preimenovana je u *Republiku Srpsku* 10. januara 1992. godine. Ovaj entitet nije nastao dok Skupština srpskog naroda Bosne i Hercegovine nije proglasila nezavisnost Republike 9. januara 1992. godine. U svojoj pobuni protiv *de jure* vlade Republike Bosne i Hercegovine u Sarajevu, ona je posjedovala, bar od 19. maja 1992. godine, organizovanu vojnu snagu, odnosno VRS, koja je obuhvatala snage koje su ranije bile dio JNA i koje je u *Republiku Srpsku* prebacila Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora). Ove snage su zvani- no bile pod komandom administracije bosanskih Srba locirane na Palama, na -elu sa predsjednikom bosanskih Srba Radovanom Karadžićem. Snage bosanskih Srba su zauzimale odre|enu teritoriju promjenljivih granica, koja je obuhvatala zna-ajan dio Bosne i Hercegovine, ome|enu granicama Republike Bosne i Hercegovine s jedne strane i prvim linijama sukoba izme|u snaga bosanskih Srba i snaga vlade Republike Bosne i Hercegovine, te snaga bosanskih Hrvata, s druge. Sa ove teritorije su snage bosanskih Srba i djelovale.

565. U opštini Prijedor neprijateljstva nisu prestala nakon povla-enja JNA sa teritorije Bosne i Hercegovine 19. maja 1992. Kao što smo vidjeli, oru`ane snage bosanskih Srba su krajem maja 1992. napale podru-ja jugozapadno od grada Prijedora nakon ranije pomenutog okr{aja izme|u Srba i Muslimana na muslimanskom kontrolnom punktu Hambarine, u kojem je bilo `rtava na obje strane. Zatim je, 24. maja 1992, prete`no muslimanski grad Kozarac napadnut od strane snaga bosanskih Srba, uz granatiranje iz artiljerijskih oru|a koje je trajalo do 26. maja 1992. i koje se proširilo na okolna muslimanska sela. Prilikom ovog granatiranja uni{teni su brojni stambeni objekti, preko 800 `itelja je poginulo, a preostali, uklju-uju}i one iz okolnih muslimanskih sela, su protjerani. Grad i njegova okolina zatim su zauzeti od snaga bosanskih Srba. Naoru`ani bosanski Srbi su tako|e 14. juna 1992. napali dva sela, Jaski}e i Sivce, i njihove stanovnike, sa sli-nim posljedicama. Optu`nica se zapravo bavi napadima na ove muslimanske gradove i sela i svime što je zatim uslijedilo za njihove stanovnike.

566. Pri razmatranju sukoba u vezi sa događajima u opštini Prijedor, Pretresno vijeće, međutim, nije obavezno da ograniči svoju pažnju na neposredno područje te opštine niti na vrijeme navodnih krivičnih djela, već može razmatrati tekući sukob između vlade Republike Bosne i Hercegovine i snaga bosanskih Srba u cjelosti. Kako je istaklo *albeno vijeće*, "vremenske i geografske razmjere kako internih tako i međunarodnih oružanih sukoba prostiru se izvan ta-nog vremena i mjesta neprijateljstava."⁴⁹ Iako i poslije ovih napada, do zaključenja Dejtonskog mirovnog sporazuma i bez obzira na različite sporazume o prekidu vatre sklopljene u različitim dijelovima Bosne i Hercegovine, nije došlo do općeg prekida neprijateljstava ni tamo niti drugdje na teritoriji bivše Jugoslavije. Prije, za vrijeme i nakon napada na Kozarac 24. maja 1992. odvijali su se i nastavili da se odvijaju širom teritorije Bosne i Hercegovine tekući sukobi između vlade Republike Bosne i Hercegovine s jedne strane i, s druge strane, snaga bosanskih Srba, elemenata VJ koji su djelovali s vremena na vrijeme na teritoriji Bosne i Hercegovine, te različitih paravojnih grupa, a svi su oni okupirali ili se spremali da okupiraju značajan dio teritorije te države.

567. Od izbijanja borbi u bivšoj Jugoslaviji, Savjet bezbjednosti je zbog čestine sukoba bio neprekidno uključeno u zbivanja. Još 25. septembra 1991, s obzirom da je situacija u bivšoj Jugoslaviji predstavljala prijetnju međunarodnom miru i bezbjednosti, Savjet bezbjednosti se pozvao na VII Poglavlje Povelje Ujedinjenih nacija i proglasio totalni embargo na naoružavanje u regionu.⁵⁰ Nakon toga je Savjet bezbjednosti preduzeo brojne korake za ostvarenje međunarodnog mira i bezbjednosti u regionu, uključujući uvođenje ekonomskih sankcija protiv Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) zbog njenog uloga u sukobu u Bosni i Hercegovini,⁵¹ i osnivanje samog ovog Međunarodnog suda.⁵²

568. Uzimajući zatim u obzir prirodu i opseg sukoba u Republici Bosni i Hercegovini i strane umiješane u taj sukob, a bez obzira na odnos između Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) i snaga bosanskih Srba, Pretresno vijeće nalazi da se, u svako relevantno vrijeme, između strana u sukobu u Republici Bosni i Hercegovini odvijao oružani sukob dovoljnog obima i intenziteta da bi se mogli primijeniti ratno pravo ili običaji ratovanja otjelotvoreni u članu 3 koji je zajednički za

⁴⁹ *Odluka albenog vijeća*, paragraf 67.

⁵⁰ *Vidi* Rezoluciju 713 Savjeta bezbjednosti, U.N. Doc. S/RES/713 (1991).

⁵¹ Rezolucija 757 Savjeta bezbjednosti, U.N. Doc. S/RES/757 (1993).

⁵² *Vidi* Rezoluciju 827 Savjeta bezbjednosti, U.N. Doc. S/RES/827(1993).

četiri @enevske konvencije od 12. avgusta 1949. i koji je primjenljiv na oru`ane sukobe uop{te, uklju~uju}i oru`ane sukobe koji nisu me|unarodnog karaktera.

(b) Upotreba sile između država

569. Primjenjujući ono što je reklo Albano vijeće, jasno je, na osnovu dokaza pred Pretresnim vijećem, da je, od početka 1992. godine do 19. maja 1992. postojalo stanje međunarodnog oružanog sukoba barem na dijelu teritorije Bosne i Hercegovine. To je bio oružani sukob između snaga Republike Bosne i Hercegovine s jedne strane i snaga Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora), odnosno JNA (kasnije VJ), koje su djelovale sa različitim paravojnim snagama i snagama bosanskih Srba, s druge. Mada su snage VJ ostale uključene u oružani sukob i nakon tog datuma, o prirodi odnosa između VJ i snaga bosanskih Srba od tog datuma, a otuda i o prirodi sukoba u područjima kojima se ovaj predmet bavi, raspravlja se prilikom razmatranja člana 2 Statuta. Za sada je dovoljno reći da je nivo intenziteta sukoba, uključujući učestvovanje JNA ili VJ u sukobu, bio dovoljan da se ispune uslovi za postojanje međunarodnog oružanog sukoba prema odredbama Statuta.

570. Za dokaze o ovome dovoljno je uopšteno se pozvati na dokaze izvedene u vezi sa bombardovanjem Sarajeva, sjedišta vlade Republike Bosne i Hercegovine, u aprilu 1992. od strane srpskih snaga, njihov napad na gradove duž granice Bosne i Hercegovine sa Srbijom na rijeci Drini i njihov upad u jugoistočnu Hercegovinu iz Srbije i Crne Gore. Da su se neprijateljstva u okviru ovog oružanog sukoba proširila na opštinu Prijedor takođe je jasno i o tome svjedoči vojna okupacija i preuzimanje vlasti oružanim putem u samom gradu Prijedoru 30. aprila 1992. od strane snaga JNA, uz pomoć bosanskih Srba pripadnika milicije i uprave i, nakon njihove bezuspješne pobune, protjerivanje silom većine nesrpskog stanovništva iz Starog grada, te bombardovanje i znatno uništenje ovog starog, pretežno muslimanskog dijela Prijedora. Ovi napadi su bili dio oružanog sukoba na koji je bilo primjenljivo međunarodno humanitarno pravo sve do općeg prestanka neprijateljstava.

571. Međutim, stepen primjene međunarodnog humanitarnog prava u različitim mjestima u Republici Bosni i Hercegovini zavisi od konkretnog karaktera sukoba kojim se Optužnica bavi. Ovo opet zavisi od stepena umiješanosti VJ i vlade Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) nakon povlačenja JNA 19. maja 1992. Odjeljak VI. B ovog Mišljenja i Presude bavi se tim pitanjem.

2. Povezanost između djela optuženog i oružanog sukoba

572. Postojanje oružanog sukoba ili okupacije i primjenljivost međunarodnog humanitarnog prava na teritoriju nisu dovoljni za ustanovljavanje međunarodne nadležnosti nad svakim pojedinačnim teškim zločinom počinjenim na teritoriji bivše Jugoslavije. Da bi zločin potpadao pod nadležnost Međunarodnog suda, mora se uspostaviti određena povezanost između navodnog krivičnog djela i oružanog sukoba koji čini međunarodno humanitarno pravo primjenljivim.

573. U vezi sa primjenljivošću međunarodnog humanitarnog prava na djela navedena u Optužnici, Apelno vijeće je odlučilo da:

Čak i da se nisu dogodili značajni sukobi u regionu Prijedora u vrijeme i na mjestu kada su zločini navodno počinjeni - počinjeni - pitanje po kojem Apelno vijeće ne izražava mišljenje - primjenljivo je međunarodno humanitarno pravo. Dovoljno je (to su navodni zločini bili tijesno povezani sa neprijateljstvima koja su se dogodila u drugim dijelovima teritorija pod kontrolom strana u sukobu.⁵³

Prema tome, da bi krivično djelo predstavljalo kršenje međunarodnog humanitarnog prava, ovo Apelno vijeće se mora uvjeriti da je svako od navedenih djela u stvari bilo tijesno povezano sa neprijateljstvima. Bilo bi dovoljno dokazati da je zločin počinjen za vrijeme ili u okviru neprijateljstava u području koje je kontrolisala jedna od strana ili prilikom njegove okupacije. Nije, međutim, potrebno pokazati da se oružani sukob odvijao u to vrijeme i na tom mjestu počinjenja zabranjenih djela za koja se tvrdi da su se dogodila, kako je navelo Apelno vijeće, niti je neophodno da se navedeni zločin dogodio za vrijeme borbe, da je dio politike ili prakse koju zvanično odobrava ili tolerira jedna od strana u sukobu, ili da djelo sprovodi određenu politiku koja je povezana sa vođenjem rata ili je u stvarnom interesu strane u sukobu; prema međunarodnom humanitarnom pravu, obaveze pojedinaca su nezavisne od bilo kog pitanja odgovornosti država prema odredbama međunarodnog prava i primjenjuju se bez obzira po njima.⁵⁴ Jedino pitanje, koje treba utvrditi u okolnostima svakog pojedinačnog slučaja, jeste da li su krivična djela bila blisko povezana sa oružanim sukobom u cjelini.

⁵³ Odluka Apelnog vijeća, paragraf 70.

⁵⁴ Vidi Article 4, I.L.C. Draft Code of Crimes Against the Peace and Security of Mankind (član 4, Nacrt kodeksa zločina protiv mira i bezbjednosti -ove-anstva Komisije za međunarodno pravo), Report of the International Law Commission on the Work of its Forty-eight session, 6 May - 26 July

574. U svakom slu-aju, djela optu`enog su vezana za oru`ani sukob na dva razli-ita na-ina. Prvo, tu su djela optu`enog kod preuzimanja Kozarca i sela Sivci i Jaski}i. S obzirom na prirodu oru`anog sukoba kao etni-kog rata i strate{ke ciljeve *Republike Srpske* da stvori -isto srpsku dr`avu, djela optu`enog tokom oru`anog preuzimanja i etni-kog -i{}enja muslimanskih i hrvatskih podru-ja op{tine Prijedor bila su direktno povezana sa oru`anim sukobom.

575. Drugo, tu su djela optu`enog u logorima pod upravom organa *Republike Srpske*. Jasno je da su se ta djela doga|ala uz pre}utno odobravanje ili sa dozvolom organa koji su upravljali ovim logorima; one ukazuju na to da je takvo postupanje bilo prihva}ena politika prema zatvorenicima u logorima u op{tini Prijedor. Takvim postupanjem se zaista sprovodio cilj *Republike Srpske* da etni-ki o-isti, putem terora, ubijanja ili na drugi na-in, podru-ja Republike Bosne i Hercegovine koja su kontrolisale snage bosanskih Srba. Prema tome, i ta djela su bila direktno povezana sa oru`anim sukobom.

576. Pretresno vije}e sada prelazi na konkretne odredbe Statuta i na izvore obi-ajnog me|unarodnog prava na koje te odredbe upu}uju ovo Pretresno vije}e, kako bi utvrdilo da li djela optu`enog predstavljaju kr{enje neke od ovih odredbi. O vezi izme|u djela optu`enog i doga|aja o kojima se radi dalje }e se raspravljati u narednim odjeljcima u mjeri u kojoj je to potrebno.

B. ^lan 2 Statuta

1. Obi-ajni status -lana 2

577. ^lan 2 Statuta predvi|a da "Me|unarodni sud ima ovla{}enja da krivi-no goni lica koja po-ine ili nare|uju da se po-ine te{ke povrede @enevskih konvencija od 12. avgusta 1949", a zatim slijedi spisak konkretnih zlo-ina koji su zabranjeni. Implicitan u *Odluci @albenog vije}a* je zaklju-ak da su @enevske konvencije dio

obi-ajnog me|unarnog prava i da njihova primjena kao takvih u sada{njem predmetu ne kr{i princip *nullum crimen sine lege*.⁵⁵

2. Status `rtava kao "za{ti}enih lica"

(a) Uvod

578. Prema mi{ljenju @albenog vije}a, Statut Me|unarnog suda izri-ito ograni-ava krivi-no gonjenje za te{ke povrede na povrede po-injene protiv "lica ili imovine za{ti}enih odredbama odgovaraju}e @enevske konvencije".⁵⁶ U ovom predmetu, svaka od `rtava zlo-ina za koje se optu`eni tereti bila je civilno lice zahva}eno teku}im oru`anim sukobom u Republici Bosni i Hercegovini. Neke od `rtava su bile u gradovima i selima koje je zauzela VRS, dok su ostali bili `rtve djela optu`enog dok su bili zatvoreni u jednom od logora uspostavljenih u op{tini Prijedor kako bi se olak{alo etni-ko -i{enje tog podru-ja. Stoga je njihov status prema @enevskim konvencijama regulisan formulacijom -lana 4 @enevske konvencije o za{titi gra|anskih lica za vrijeme rata ("IV @enevska konvencija"), koja defini}e civilna lica koja potpadaju pod za{titu te Konvencije ("za{ti}ena lica") kako slijedi:

Ova Konvencija {titi lica koja se, u kome bilo trenutku i na koji bilo na-in, na|u, u slu-aju sukoba ili okupacije, u rukama strane u sukobu ili okupacione sile -iji nisu dr`avljeni.⁵⁷

Klju-no pitanje je dakle da li su u svako relevantno vrijeme `rtve optu`enog bile u rukama "strane u sukobu ili okupacione sile -iji nisu dr`avljeni". U ovom izrazu je implicitan trostruki uslov. Prva dva uslova su da `rtve budu "u rukama" "strane u sukobu ili okupacione sile". Tre}i je da civilne `rtve nisu dr`avljeni te strane ili okupacione sile.

(b) Da li su `rtve bile u rukama jedne od strana u sukobu?

579. Kako je prethodno izneseno, *Republika Srpska* je bila strana u sukobu u Republici Bosni i Hercegovini suprotstavljena otcjepljenju te Republike od Socijalisti-ke Federativne Republike Jugoslavije. Mada su `rtve u logorima Omarska, Keraterm i Trnopolje o-igledno bile u rukama oru`anih snaga *Republike Srpske*, izraz

⁵⁵ *Vidi Odluku @albenog vije}a*, paragrafi 79-85.

⁵⁶ *Id.*, paragraf 81.

⁵⁷ *IV @enevska konvencija*, *supra*.

“u rukama ” nije ograničen na situacije u kojima je pojedinačno civilno lice fizički u rukama strane u sukobu ili okupacione sile. Kao što Komentar @enevske konvencije koja se odnosi na zaštitu civilnih lica u vrijeme rata, IV Konvencije, (“Komentar IV @enevske konvencije”) objašnjava:

Izraz “u rukama ” se koristi u krajnje uopštenom smislu. To se ne svodi samo na to da se direktno bude u rukama neprijatelja, kao što je to zarobljenik. Sama činjenica da se neko nalazi na teritoriji strane u sukobu ili na okupiranoj teritoriji implicira da je to lice u vlasti ili “rukama” okupatorske sile. Moguće je da se ova vlast nikada neće stvarno sprovoditi nad zaštićenim licem: vrlo je vjerovatno da stanovnik okupirane teritorije nikad neće imati nikakve veze sa okupatorskom silom ili njenim organizacijama. Drugim riječima, izraz “u rukama” se ne mora obavezno razumjeti u fizičkom smislu; on samo znači da se lice nalazi na teritoriji pod kontrolom dotične sile.⁵⁸

Shodno tome, može se smatrati da su ona lica koja su se našla na teritoriji pod efektivnom okupacijom strane u sukobu bila u rukama te strane. Međutim, s obzirom da je preuzimanje opštine Prijedor počelo prije povlačenja JNA 19. maja 1992. i nije završeno do poslije tog datuma, tačan datum kada su žrtve djela optuženog pale u ruke protivničkih oružanih snaga veoma je značajan za utvrđivanje njihovog statusa prema odredbama međunarodnog humanitarnog prava.

580. Većina žrtava djela optuženog u logorima u opštini Prijedor koje zanimaju Pretresno vijeće u ovom predmetu živjela je, prije nego što su se dogodila dotična djela, u gradu Kozarcu ili njegovoj okolini ili u selima Sivci i Jaski. U nekim slučajevima nisu jasni tačan datum i mjesto kada su neke od žrtava djela optuženog pale u ruke sila neprijateljski raspoloženih prema vladi Republike Bosne i Hercegovine. Da li su žrtve bile “zaštićena lica” ili ne zavisi od toga kada su pale u ruke okupatorskih snaga. Tačan trenutak kada neko lice ili područje padne u ruke strane u sukobu zavisi od toga da li ta strana ima efektivnu kontrolu nad određenim područjem.⁵⁹ U dijelu *International Law as applied by International Courts and Tribunals*, Georg Schwarzenberger piše da se pravo koje je vezano za ratnu okupaciju:

---

⁵⁸ Jean Pictet (gl.ur.) *Commentary, Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, Convention IV, (Komentar, @enevska konvencija o zaštiti civilnih lica za vrijeme rata), (ICRC, Geneva, 1958), str. 47 (“Komentar IV @enevske konvencije”).

⁵⁹ *Id.*, 47.

. . . primjenjuje samo na teritoriju na koju je izvršena invazija, ali ne na cjelokupnu takvu teritoriju. Ne prostire se na neprijateljsku teritoriju na koju je izvršena invazija, a na kojoj se još uvijek vode borbe ili na one njezine dijelove koje je suveren nad teritorijom eventualno napustio, ali u kojima osvajač još uvijek nije uspostavio sopstvenu vlast.

. . . [N]a teritoriji na koju je izvršena invazija i koja još nije efektivno okupirana, osvajač obavezuje samo ograničena nametnuta pravilima ratovanja *stricto sensu*. Zaštita koju civilno stanovništvo u takvim područjima može tražiti prema međunarodnom običajnom pravu počinje na trajnoj primjeni, u njihovu korist, standarda civilizacije po svim pitanjima po kojima ovo nije u suprotnosti s potrebama rata. One odredbe IV Ženevske konvencije Crvenog krsta iz 1949. koje nisu ograničene na okupirane teritorije dalje proširuju ovu minimalnu zaštitu.⁶⁰

U slučaju opštine Prijedor, samo dijelovi opštine, uključujući centar sa najveće stanovnika - grad Prijedor - bili su okupirani 19. maja 1992. ili prije tog datuma. [to se tiče građana Kozarca i drugih područja opštine Prijedor koja su Muslimani držali pod kontrolom ili u kojima su bili dominantni, oni su pali u ruke VRS nakon zarobljavanja od strane tih snaga na dan 27. maja 1992. ili poslije toga. To, međutim, ne znači da, pošto neki dijelovi opštine Prijedor nisu bili pod kontrolom VRS do 27. maja 1992, nije postojala efektivna okupacija preostalog dijela opštine Prijedor. Ovo pitanje je razjašnjeno, na primer, u Britanskom priručniku o vojnom pravu, u kome se kaže:

^injenica da postoji branjeno mjesto ili zona još uvijek u posjedu nacionalnih snaga u okupiranoj oblasti ne čini okupaciju preostalog dijela nevažećom, pod uslovom da je takvo mjesto ili branjena zona okruženo i efektivno oduzeto od ostalog dijela okupirane oblasti.⁶¹

581. U svakom slučaju, za ona lica u opštini Prijedor koja su bila na teritoriji okupiranoj od strane snaga bosanskih Srba i jedinica JNA prije 19. maja 1992. status "zaštićenih lica", podložno onome što je bitno rečeno o odnosu između VRS i vlade Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) u daljem tekstu, prestao je tog datuma. Kako isti je Schwarzenberger :

U skladu sa njegovim teritorijalnim i vremenskim ograničenjima, pravo ratne okupacije prestaje da se primjenjuje kad god okupatorska sila izgubi efektivnu kontrolu nad okupiranom

⁶⁰ Georg Schwarzenberger, *International Law as applied by International Courts and Tribunals* (Međunarodno pravo kako ga primjenjuju međunarodni sudovi i tribunali) (Stevens & Sons, London, 1968), Vol II, str. 174, 176.

⁶¹ *British Manual of Military Law*, Part III (The Law of War on Land), (1958), para. 501.

teritorijom. Da li se zatim ovaj korpus prava zamjenjuje ratnim pravom u u`em smislu ili zakonom prethodnog suverena nad teritorijom, to zavisi od ratne sre}e.⁶²

582. Dana 15. maja 1992. Savjet bezbjednosti je u Rezoluciji 752 (1992)⁶³ zahtijevao trenutnu obustavu svakog mije{anja jedinica JNA u Bosni i Hercegovini i da te jedinice budu ili povu-ene, ili podvrgnute vlasti vlade Republike Bosne i Hercegovine, ili rasformirane i razoru`ane. Podlo`no onome {to }e biti re-eno u daljem tekstu u vezi s odnosom izme|u JNA ili VJ i vlade Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) s jedne strane, i VRS i *Republike Srpske* s druge, do 19. maja 1992. vlada Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) je izgubila efektivnu kontrolu nad op{tinom Prijedor i ve}inom drugih dijelova Republike Bosne i Hercegovine ili se odrekla kontrole nad njima. Kako se svaki od zlo-ina za koje se optu`eni tereti dogodio poslije 19. maja 1992. godine, pitanje na koje Pretresno vije}e sada prelazi, nakon {to je jasno utvrdilo da su `rtve u svako relevantno vrijeme bile u rukama strane u sukobu, jeste da li su poslije tog datuma i u svako relevantno vrijeme, te `rtve bile u rukama strane u sukobu ili okupatorske sile -iji nisu bili dr`avljeni.

583. Daju}i ovu ocjenu, Pretresno vije}e uzima u obzir dvije -injenice. Prva je zaklju-ak sadr`an u *Odluci @albenog vije}a* i u izjavama Savjeta bezbjednosti da je sukob u biv{oj Jugoslaviji bio mje{ovitog karaktera, te implicitno ustupanje nadle`nosti od strane @albenog vije}a ovom Pretresnom vije}u po pitanju toga da li su `rtve bile "za{ti}ena lica" u sada{njem predmetu.<sup>64</sup> Stoga je na Pretresnom vije}u da okarakteriz-e ta-nu prirodu oru`anog sukoba kojeg su dio -inili doga|aji u op{tini Prijedor kada primjenjuje me|unarodno humanitarno pravo na te doga|aje. Druga -injenica je karakter sukoba u Republici Bosni i Hercegovini kako ga razumeju strane u tom sukobu, {to je razja{njeno 22. maja 1992, samo dva dana prije napada na Kozarac, potpisivanjem sporazuma od strane predstavnika Alije Izetbegovi}a (predsjednika Republike Bosne i Hercegovine i SDA), Radovana Karad`i}a (predsjednika SDS) i Miljenka Brki}a (predsjednika Hrvatske demokratske zajednice) da }e se pridr`avati osnovnih pravila oru`anog sukoba neme|unarodnog karaktera propisanih zajedni-kim -lanom 3 @enevskih konvencija. Tako|e je dogovoreno, na osnovu paragrafa 3 zajedni-kog -lana 3, da se primjenjuju odre|ene odredbe cjelokupnog re`ima @enevskih konvencija koje se odnose na me|unarodne sukobe.

⁶² Schwarzenberger, *supra*, str. 317.

⁶³ Rezolucija 752 Savjeta bezbjednosti, U.N. Doc. S/RES/752 (1992).

⁶⁴ *Vidi Odluku @albenog vije}a*, paragrafi 73-77.

MKCK je podr`ao ovaj sporazum.⁶⁵ U skladu sa odredbama zajedni-kog -lana 3 @enevskih konvencija, potpisivanje takvih sporazuma ni na koji na-in ne uti-e na pravni status strana u sukobu i ni na koji na-in ne uti-e na nezavisno utvr|ivanje prirode tog sukoba od strane ovog Pretresnog vije}a.

c) Da li su `rtve bile u rukama strane u sukobu -iji nisu dr`avljeni?

(i) Primjenljivi pravni kriterijum

584. Oru`ane snage *Republike Srpske* i *Republika Srpska* u cjelini su, barem od 19. maja 1992. nadalje, bili pravni entiteti odvojeni od VJ i vlade Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora). Me|utim, kao pravilo obi-ajnog me|unarodnog prava, djela lica, grupa ili organizacija mogu biti pripisana dr`avi kada oni djeluju kao *de facto* organi ili agenti te dr`ave. Mo`e se govoriti o mogu}nosti pripisivanja kao o "rezultatu intelektualne radnje potrebne da se premosti jaz izmedju krivice organa ili slu`benika i pripisivanja povrede i odgovornosti Dr`avi."<sup>66</sup> U ovom slu-aju, djela oru`anih snaga *Republike Srpske*, iako su njeni pripadnici dr`avljeni Republike Bosne i Hercegovine, posle 19. maja 1992. u vezi sa op{tinom Prijedor mogu biti pripisana Saveznoj Republici Jugoslaviji (Srbija i Crna Gora) ako su te snage djelovale kao *de facto* organi ili agenti te dr`ave u tom slu-aju ili {ire. Ukoliko bi Pretresno vije}e izvr{ilo ovo pripisivanje, ne bi ga dalje zanimala pitanja dr`avne odgovornosti za ta djela; Pretresno vije}e bi zaklju-ilo da su civilne `rtve djela optu`enog bile "za{ti}ena lica" u smislu IV @enevske konvencije kao lica na teritoriji koju je okupirala strana u sukobu -iji oni nisu dr`avljeni. Ovaj princip obi-ajnog me|unarodnog prava tako|e se mo`e na}i u -lanu 29 IV @enevske konvencije, koji predvi|a:

Strana u sukobu u -ijim se rukama nalaze za{ti}ena lica odgovorna je za postupanje koje prema njima primjenjuju njeni agenti, bez obzira na eventualnu li-nu odgovornost pojedinaca.⁶⁷

Komentar IV @enevske konvencije u vezi sa ovim -lanom dalje razja{njava ovu odredbu:

⁶⁵ *Vidi Odluku @albenog vije}a*, paragraf 73.

⁶⁶ I.A. Shearer, *Starke's International Law* (11 ed., Butterworths, Sydney, 1994), 276.

⁶⁷ IV @enevska konvencija, *supra*.

Dravljanstvo zastupnika ne uti-e na ovo pitanje. To je naro-ito zna-ajno na okupiranim teritorijama, po{to to zna-i da su okupatorski organi vlasti odgovorni za djela koja po-ine njihovi lokalno regrutovani agenti koji su dr`avljeni okupirane zemlje.⁶⁸

Ovaj pristup problemu nalazi implicitnu podr{ku u diskusiji @albenog vije}a⁶⁹ o tome kako Savjet bezbjednosti gleda na prirodu oru`anog sukoba. Takva situacija nije ograni-ena na okolnosti u kojima je strana sila okupirala odre|enu teritoriju i zatim regrutuje lokalne agente. Kao {to }emo vidjeti, odnos *de facto* organa ili agenata prema stranoj sili obuhvata one okolnosti u kojima strana sila "okupira" odre|enu teritoriju ili na njoj djeluje isklju-ivo preko lokalnih *de facto* organa ili zastupnika.

585. U "Predmetu koji se ti-e vojnih i paravojnih aktivnosti u Nikaragvi i protiv nje" [*Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua* (Nicar. v. USA) (Merits)]⁷⁰ ("Predmet *Nikaragva*"), Me|unarodni sud pravde ("Sud") je razmatrao konkretni problem primjene op{tih principa me|unarodnog prava u vezi sa odgovorno{u dr`ave za *de facto* organe ili agente na konkretan primjer pobunjeni-kih snaga koje su vodile naizgled interni sukob protiv priznate vlade dr`ave, ali su u produ`avanju tog sukoba zavisile od podr{ke strane sile. Taj predmet se u krajnjoj liniji bavio odgovorno{u dr`ave za povredu, *inter alia*, pravila me|unarodnog humanitarnog prava, dok se predmet pred nama u krajnjoj liniji bavi odgovorno{u pojedinca za povredu tih pravila. Me|utim, u predmetu *Nikaragva*, kao i u sada{njem predmetu, za Sud je tako|e bilo od interesa posredno pitanje o tome koji dio me|unarodnog humanitarnog prava da primjeni na relevantno pona{anje. Prilikom utvr|ivanja pravnih obaveza Sjedinjenih Dr`ava prema Nikaragvi, uklju-uju}i obaveze u okviru me|unarodnog humanitarnog prava, Sud je efektivno zaklju-io da je sukob bio mje{ovitog karaktera. Prema Sudu:

Sukob izme|u snaga *kontrasa* i snaga vlade Nikaragve je oru`ani sukob koji "nije me|unarodnog karaktera". Djela *kontrasa* prema nikaragvanskoj vladi stoga reguli{e zakon primjenljiv na sukobe tog karaktera, dok postupci Sjedinjenih Dr`ava u Nikaragvi i protiv nje potpadaju pod zakonska pravila vezana za me|unarodne sukobe.⁷¹

Prilikom razmatranja da li se djela *kontrasa*, naime pobunjeni-kih snaga suprotstavljenih vladi Nikaragve, mogu pripisati Sjedinjenim Dr`avama, Sud je pitao

⁶⁸ Komentar IV @enevske konvencije, 212, *supra*.

⁶⁹ *Vidi Odluku @albenog vije}a*, paragraf 76.

⁷⁰ 1986 I.C.J. Reports, 14.

da li je odnos *kontrasa* prema vladi Sjedinjenih Dr`ava bio u tolikoj mjeri odnos zavisnosti s jedne strane i kontrole s druge da bi bilo ispravno smatrati da su *kontras*, u pravnom smislu, organ vlade Sjedinjenih Dr`ava ili da djeluju u ime te vlade.⁷²

Zaklju-uju}i da Sjedinjene Dr`ave nisu ostvarivale dovoljnu kontrolu “u svim oblastima da bi se opravdalo tretiranje *kontrasa* kao da djeluju u njihovo ime”,<sup>73</sup> Sud je postavio naro-ito zahtjevan kriterijum za utvr|ivanje potrebnog stepena kontrole od strane Sjedinjenih Dr`ava. Na osnovu -injenica u tom predmetu Sud je zauzeo stanovi{te :

. . . da je u-e{}e Sjedinjenih Dr`ava, -ak i ako je bilo prete`no ili odlu-uju}e, u finansiranju, organizovanju, obuci, snabdjevanju i opremanju *kontrasa*, izboru njihovih vojnih ili paravojnih ciljeva, i planiranju njihovog sveukupnog djelovanja, jo{ uvijek nedovoljno samo po sebi, na osnovu dokaza u posjedu Suda, da bi se Sjedinjenim Dr`avama pripisala djela koja su po-inili *kontrasi* tokom njihovih vojnih ili paravojnih operacija u Nikaragvi. Svi oblici u-e{}a Sjedinjenih Dr`ava koji su prethodno pomenuti, -ak i op{ta kontrola optu`ene dr`ave nad snagom koja je u visokom stepenu zavisna od nje, ne bi sami po sebi zna-ili, bez dodatnih dokaza, da su Sjedinjene Dr`ave usmjeravale ili prisiljavale na -injenje djela suprotnih ljudskim pravima i humanitarnom pravu koja navodi dr`ava tu`itelj. Takva djela su lako mogli po-initi pripadnici *kontrasa* bez kontrole Sjedinjenih Dr`ava. *Da bi ovo pona{anje povla-ilo zakonsku odgovornost Sjedinjenih Dr`ava, u principu bi se moralo dokazati da je ta dr`ava imala efektivnu kontrolu nad vojnim ili paravojnim operacijama tokom kojih su po-injena navodna kr{enja.*⁷⁴

586. Medjutim, -injenice u predmetu *Nikaragva* i u ovom predmetu veoma su razli-ite, i to naro-ito u dva va`na aspekta. Prvo, VRS je bila okupatorska sila, a ne samo vojska koja je izvr{ila upad. Mnoga od kr{enja u ovom predmetu po-injena su u logorima kojima su upravljali lokalni organi *Republike Srpske* bez ikakvog u-e{}a VJ i uz relativno malo u-e{}e onih delova VRS koji su ranije bili dio JNA. Me|utim, logori u koje su muslimanski i hrvatski civili otjerani nakon ofanzivnih operacija VRS u op{tini Prijedor bili su locirani na teritoriji koju je okupirala VRS. Shodno tome, ukoliko se utvrdi potreban stepen rukovodjenja i kontrole nad VRS od strane VJ, a otuda i Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora), kako bi se djela

---

⁷¹ *Id.*, para. 219.

⁷² *Id.*, para. 109.

⁷³ *Id.*, para 109.

⁷⁴ *Id.*, para. 115 (naknadno podvu-eno).

onih snaga koje su djelovale u opštini Prijedor ili VRS u cjelini mogla pripisati Saveznoj Republici Jugoslaviji (Srbija i Crna Gora), još uvijek se može reći da su ta lica u rukama strane u sukobu -iji nisu dr`avljeni u okviru zna-enja -lana 4 IV @enevske konvencije, pa tako i u smislu primjene me|unarodnog humanitarnog prava na sada{nji predmet.

587. Drugo, prije povla-enja snaga Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) 19. maja 1992. ili prije tog datuma, bosanski Srbi su kao vojnici slu`ili u redovima JNA, da bi nakon tog datuma bili preba-eni u novoosnovanu VRS. Shodno tome, za razliku od predmeta *Nikaragva*, u kome je Sud razmatrao da li su snage *kontrasa* vremenom zapale u takvo stanje zavisnosti i kontrole *vis-à-vis* Sjedinjenih Dr`ava da bi se djela jednih mogla pripisati drugima, pitanje na koje treba da odgovori ovo Pretresno vije}e jeste da li se poslije 19. maja 1992. godine Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) svojim povla-enjem sa teritorije Republike Bosne i Hercegovine i bez obzira na svoju kontinuiranu podr{kku VRS dovoljno distancirala od VRS da se te snage ne mogu smatrati *de facto* organima ili agentima VJ, a otuda i Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora).

588. Shodno tome, Pretresno vije}e mora razmotriti su{tinu kriterijuma za utvr|ivanje odnosa izme|u *de facto* organa ili agemta, kao {to je pobunjenika snaga, i entiteta koji ga kontroli{e ili nalogodavca, kao {to je strana sila, odnosno op{tije pitanje da li je, -ak i da je postojao odnos velike zavisnosti s jedne strane, postojao takav odnos kontrole s druge da se na osnovu -injenica u sada{njem predmetu djela VRS, uklju-uju}i njenu okupaciju op{tine Prijedor, mogu pripisati vladi Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora).⁷⁵ Time se, me|utim, ne `eli re}i da je na odbrani da opovrgne takav odnos izme|u snaga bosanskih Srba i JNA ili VJ. Na Tu`ila{tvu je da doka`e da je priroda odnosa izme|u VRS i vlade Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora), a naro-ito izme|u VRS i VJ, bila takvog karaktera. Pri tome nije ni potrebno ni dovoljno samo pokazati da je VRS u pogledu ratnih potreptina bila zavisna, -ak potpuno zavisna, od VJ i Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora). Tako|e se mora pokazati da su VJ i Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) ostvarivale mogu}nosti kontrole sadr`ane u tom odnosu zavisnosti ili da se VRS na drugi na-in stavila pod kontrolu vlade Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora).

---

⁷⁵ *Id.*, para. 109.

(ii) Stvaranje VRS i prenošenje odgovornosti na VRS od strane JNA/VJ u maju 1992.

589. O pojedinostima stvaranja VRS u maju 1992. već je bilo riječi u Odjeljku II.A.7. ovog Mišljenja i Presude, ali se glavne crte mogu ponoviti. Kao odgovor na Rezoluciju 752 Savjeta bezbjednosti, od 15. maja 1992. godine vojnicima JNA rođeni u Bosni i Hercegovini koji su služili u jedinicama JNA u Srbiji ili Crnoj Gori naredeno je da se prijave i stave na raspolaganje jedinicama JNA u Bosni i Hercegovini, dok su oni rođeni drugdje imali da se prijave jedinicama JNA u Srbiji ili Crnoj Gori. Međutim, ovo se nije primenjivalo u slučaju brojnih oficira i podoficira koji nisu bili bosanskog porekla i koji su ostali u Bosni i Hercegovini u jedinicama koje su postale dio VRS. Pored toga, Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) je u jedinice VRS prebacila većinu *borbene tehnike* povučene iz Slovenije i Hrvatske.

590. Okupacija Kozarca i okolnih sela bila je dio vojne i političke operacije koja je započela prije 19. maja 1992. preuzimanjem grada Prijedora 29. aprila 1992, u cilju uspostavljanja kontrole nad ovom općinom u sastavu kopnenog koridora bosanske teritorije koji je povezivao Saveznu Republiku Jugoslaviju (Srbija i Crna Gora) sa takozvanom Republikom Srpskom Krajinom u Hrvatskoj. Grad Kozarac se nalazio na snabdjevačkoj ruti koja prolazi ovim koridorom. Napad na Kozarac izveli su elementi armijskog korpusa sa sjedištem u Banja Luci. Ovaj korpus, ranije korpus stare JNA, postao je dio VRS i preimenovan je u "Banjalučki" ili "Prvi krajički" korpus poslije 19. maja 1992, ali je zadržao istog komandanta, general-potpukovnika Talića, bosanskog Srbina. Za logistiku se oslanjao, kao i ranije, na Bazu pozadinske službe u Banja Luci, kojom je komandovao, kao i ranije, pukovnik Selak, bosanski Musliman.

591. Stvarni napad na Kozarac su izvršile jedinice koncentrisane deo nekadašnje 343. mehanizovane brigade JNA iz Prijedora, koja je kasnije postala 43. brigada VRS. Ove jedinice su uključivale "Lake brigade" (paravojne snage bosanskih Srba) iz Sanskog Mosta i Bosanske Dubice. Jedinicama 43. mehanizovane brigade koje su učestvovali u napadu komandovao je major Radmilo Zeljaja, čiji je bosanski Srbin, zamjenik komandanta Brigade i načelnik čitave Brigade. Prema jednom svjedočenju, major Zeljaja je bio blisko povezan sa SDS 1991. i 1992. godine. Komandant cijele 43. mehanizovane brigade i oficir koji je komandovao vojnom operacijom protiv

Kozarca bio je pukovnik Arsi}, biv{i oficir JNA i bosanski Srbin. Pukovnik Arsi} je bio član Skupštine opštine Prijedor i tako je uspostavio bliske veze sa SDS u periodu prije 19. maja 1992.

592. Uprkos tome što su bili bosanski Srbi, oficiri kao što su general-potpukovnik Tali} i pukovnik Arsi} su, kao i drugi oficiri 1. krajiškog korpusa, nastavili da primaju plate od vlade Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora), a penzije onima koji su, kad je za to došlo vrijeme, otišli u penziju isplaćivala je ta vlada, što je 1996. još uvijek činjeno. Na brifingu oficira zaduženih za logistiku, general \uki}, koji je tada bio pripadnik VRS, ali koji je do 18. maja 1992. bio načelnik taba Tehničke uprave JNA u Beogradu, izjavio je da će sve aktivne pripadnike VRS i dalje plaćati savezna vlada u Beogradu, koja će nastaviti da finansira VRS, kao što je finansirala JNA, do istog brojnog stanja oficira koje je registrovano 19. maja 1992.

593. Ne računajući vojnike Baze pozadinske službe, 1. krajiški korpus je brojao oko 100.000 vojnika, proširen u odnosu na mirnodopsko brojno stanje u JNA od 4.500. Ove snage su uključivale ili su bile dopunjene različitim paravojnim snagama. Prije maja 1992. godine. JNA je odigrala značajnu ulogu u obuci i opremanju paravojnih snaga bosanskih Srba. U 1991. godini i dalje tokom 1992, paravojne snage bosanskih Srba i hrvatskih Srba su saradivale sa JNA i djelovale pod komandom i u okviru JNA. Ove snage su uključivale Arkanovu Srpsku dobrovoljačku gardu i različite snage koje su sebe nazivale etnicima, naziv koji je, kako je rečeno, značajan iz borbi u Drugom svjetskom ratu protiv njemačkih, italijanskih i hrvatskih snaga u Jugoslaviji. Neke su čak obučavane u krugu 5. korpusa JNA u Banja Luci. Oslanjajući JNA na takve snage bilo je odraz opšte nestašice ljudstva. Prema riječima jednog svjedoka, "iako je JNA bila spremna da upotrijebi svoju artiljeriju u operacijama, oslanjala se na paravojne grupe da ulaze u izgrađena područja i djeluju kao zamjena za pješadiju." Takvim paravojnim snagama je pružena vazдушna podrška, koja se nastavila i u 1992. godini. Tako je su izvedeni dokazi da je srpska Služba bezbjednosti davala uputstva bar jednom vođi paravojnih snaga, Vojislavu [ečelju, o razmještanju njegovih snaga tokom 1991. i 1992. godine.

594. Mnogi biv{i oficiri JNA koji poreklom nisu bili bosanski Srbi ostali su u komandnoj strukturi 1. krajiškog korpusa, naročito u borbenim jedinicama. General Kadijevi}, pišući o ulozi JNA u Bosni i Hercegovini, govori kako su "jedinice i

{tabovi JNA -inili ki-mu vojske Srpske Republike (Republike Srpske), sve skupa sa oru`jem i opremom” i dodaje da je “prvo JNA, a kasnije vojska Republike Srpske, koju je JNA postavila na noge, pomogla da se oslobodi srpska teritorija, za{titi srpski narod i stvore povoljni vojni preduslovi za ostvarivanje interesa i prava srpskog naroda u Bosni i Hercegovini politi-kim sredstvima. . . .”. (Dokazni predmet Tu`ila{tva br. 30). Prema pukovniku Selaku, mada bi obi-no bilo nezakonito da se vojnik ili oficir bori za bilo koje snage osim VJ, oni oficiri koji nisu bili bosanski Srbi a koji su ostali da slu`e u VRS smatrali su sebe na privremenom zadatku i stoga su mogli da ostanu. Ovo je u-injeno uprkos nedostatku obu-enih oficira u JNA u to vrijeme.

595. Vidimo dakle da je JNA odigrala ulogu od klju-nog zna-aja u osnivanju, opremanju, snabdijevanju, odr`avanju i kadrovskom popunjavanju 1. kraji{kog korpusa, kao {to je -inila i sa drugim jedinicama VRS. To samo po sebi, me|utim, nije dovoljno: tako|e je potrebno pokazati, kao {to je Sud zahtijevao od Nikaragve pri dokazivanju kontrole od strane Sjedinjenih Dr`ava nad *kontrasima*, da je vlada Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) nastavila da ostvaruje efektivnu kontrolu nad vojnim operacijama VRS nakon prebacivanja ljudstva i *borbene tehnike* 19. maja 1992. ili prije tog datuma.

(iii) Odnos VRS i Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) poslije 19. maja 1992.

596. Od naro-itog zna-aja za pitanje kontrole nad doga|ajima u podru-ju Banja Luke uop{te, a op{tine Prijedor posebno, poslije 19. maja 1992. godine su okolnosti vezane za komandanta 1. kraji{kog korpusa, general-potpukovnika Tali}a, biv{eg komandanta 5. korpusa koji je, za razliku od mnogih koji su mu bili podre|eni i kao {to je prethodno konstatovano, bosanski Srbin. Njegov zna-aj za sve operacije 1. kraji{kog korpusa ne mo`e se dovoljno naglasiti. Pukovnik Selak je svjedo-io o tome da su izvje{taji i zahtijevi morali da budu zavedeni kod komandanta Korpusa prije nego {to bi do{lo do bilo kakvog kretanja trupa i da se na nivou Korpusa sprovodio veoma slab nadzor nad aktivnostima podre|enih jedinica. Napad na Kozarac, {to va`i za sve borbene aktivnosti, morao je biti odobren, u skladu sa vojnim komandnim procedurama, od strane general-potpukovnika Tali}a, koji je jedini mogao da naredi borbeno anga`ovanje jedinica 1. kraji{kog korpusa.

597. Kakva eventualna komanda ili uticaj su ostvarivani nad general-potpukovnikom Tali}em? U vojnom smislu, 1. kraji{ki korpus je potpadao pod nadle`nost Glavnog {taba VRS na Palama, kojem su upu}ivani svi izvje{taji. Prema pukovniku Selaku, nije bilo nikakve promjene u svakodnevnom odvijanju logisti-kih operacija poslije 19. maja 1992. godine. [to se ti-e pitanja rukovo|enja i kontrole, on je konstatovao da se dotur materijala za Korpus poslije tog datuma odvijao preko na-elnika [taba VRS i Glavnog {taba VRS na Palama, a ne direktno preko Beograda ili preko bilo koje strukture JNA, kao {to je {tab 2. Vojne oblasti (ranije u Sarajevu). Komandant Glavnog {taba VRS bio je general Mladi}, pretpostavljeni general-potpukovnika Tali}a i tako|e bosanski Srbin. Tu`ila{tvo nije izvelo nikakve dokaze o odnosu izme|u ova dva -ovjeka. Me|utim, mo`e se samo pretpostaviti, bez daljih dokaza, da je, kao disciplinovani general, general-potpukovnik Tali} postupao u skladu sa izdatim nare|enjima Glavnog {taba VRS. Na politi-kom nivou, dokazi otkrivaju jedino da je general-potpukovnik Tali}, na osnovu svog vojnog polo`aja, bio -lan kriznog {taba ARK, tvorevine *Republike Srpske*. [tavi{e, pukovnik Selak je posvjedo-io da je general-potpukovnik Tali} radio u koordinaciji sa Kriznim {tabom i postupao po njegovim zahtjevima, kao {to je bio zahtijev da se otvori vojni koridor do Srbije.

598. Ovo dovodi Pretresno vije}e do razmatranja dva odnosa od naro-itog zna-aja za pitanje o kojem ovo Pretresno vije}e mora odlu-iti. Prvo je odnos generala Mladi}a, a time i Glavnog {taba VRS, prema Beogradu. Pretresno vije}e je ve} razmotrilo ogromni zna-aj logisti-ke podr{kke koju je pru`ala Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) VRS. Jedini dokaz koji je Tu`ila{tvo bilo u mogu}nosti da podnese o komandnom i kontrolnom odnosu izme|u Glavnog {taba VRS i Beograda bio je onaj koji je pru`io pukovnik Selak. Govore}i o jednom dokaznom predmetu Tu`ila{tva koji pokazuje vezu izme|u Glavnih {tabova VRS i VJ poslije 18. maja 1992 (Dokazni materijal Tu`ila{tva br. 174), on je rekao:

[N]ije postojao stvarni lanac komandnih instanci jer je zvani-no komandant vojske Republike Srpske bio general-pukovnik Ratko Mladi}. Stoga je ovo [ova veza] samo *pro forma* jer druge veze izme|u na-elnika [taba, glavnog {taba Vojske Jugoslavije i glavnog {taba vojske Republike Srpske nisu u stvari postojale, ali koordinacija me|u njima zapravo jeste.

Koordinacija nije isto što i rukovo|enje i kontrola. Jedini drugi dokaz koji je podnijelo Tu`ila{tvo jeste to da je, pored kanalisanja svih komunikacija VRS na visokom nivou preko sigurnih veza u Beogradu, uspostavljena i odr`avana svakodnevna komunikaciona veza izme|u Glavnog {taba VRS i Glavnog {taba VRJ u Beogradu. Tu`ila{tvo nije izvodilo dodatne dokaze o prirodi ovog odnosa.

599. [ta je onda sa drugim odnosom, naime onim izme|u SDS (i otuda *Republike Srpske*) i vlade Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora)? Za razliku od situacije sa kojom se Sud suo-io u predmetu *Nikaragva*, gdje su Sjedinjene Dr`ave uglavnom izabrale i postavile politi-ke lidere *kontrasa*,⁷⁶ u *Republici Srpskoj* je politi-ke lidere izabrao narod - bosanski Srbi - iz Republike Bosne i Hercegovine. [tavi{e, kako je prethodno konstatovano, nezavisnost same *Republike Srpske* je progla{ena na glasanju Skup{tine srpskog naroda Bosne i Hercegovine 9. januara 1992. godine. Skup{tina i njeni lideri su odigrali ulogu u op{tem vo|enju rata, kako u Republici Bosni i Hercegovini tako i izvan nje, pored obezbje|ivanja dopune borbenom brojnem stanju novih jedinica VRS u vidu paravojnih snaga koje su uzele u-e{a u vojnim operacijama u op{tini Prijedor.

600. Budu}i da nema dovoljno direktnih dokaza o ostvarivanju rukovo|enja i kontrole od strane Beograda, postavlja se pitanje odgovaraju}eg zaklju-ivanja o -injenicama koje Pretresno vije}e mo`e i treba da izvede na osnovu dokaza koji su mu podnijeti; treba li izvesti zaklju-ak da je Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) ostvarivala taj potrebnii stepen efektivne kontrole nad vojnim operacijama oru`anih snaga *Republike Srpske*? Ukoliko jeste, uprkos promjenama u komandnoj strukturi snaga bosanskih Srba u periodu poslije 19. maja 1992, a naro-ito osnivanju posebne oru`ane snage - VRS - tog datuma ili kasnije, odgovaraju}i zaklju-ak bi bio da VRS nije bila ni{ta drugo do *de facto* organ ili agent vlade Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora).

601. Izgledalo je da pri dono{enju takvog zaklju-ka dva faktora daju prili-nu te`inu stavu Tu`ila{tva. Prvo, tu je prebacivanje u 1. kraji{ki korpus, kao i u druge jedinice VRS, biv{i{ih oficira JNA koji porijeklom nisu bili bosanski Srbi sa ekvivalentnih polo`aja u odgovaraju}im jedinicama JNA koje su prethodile jedinicama VRS. Drugo, tu je neprekidna isplata plata, kako oficirima koji jesu bosanski Srbi tako i onima koji nisu bosanski Srbi, od strane vlade Savezne Republike

Jugoslavije (Srbija i Crna Gora). Pretresnom vijeću izgleda jasno da su oficiri koji nisu bili poreklom bosanski Srbi poslani kao "dobrovoljci" na privremeni zadatak, mada ne neograničenog trajanja, u VRS. U tom smislu mogu se opravdano smatrati agentima vlade Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora).⁷⁷ U predmetu *Nikaragva*, za razliku od toga, nisu izvedeni dokazi u smislu da je ljudstvo Sjedinjenih Država djelovalo sa ili komandovalo trupama *kontrasa* na teritoriji Nikaragve. Kako je sudija Ago, ranije specijalni izvjestilac Komisije za međunarodno pravo za odgovornost država, objasnio u svom izdvojenom mišljenju u predmetu *Nikaragva* :

[O]dređeni odgovor koji je Sud dao na predlog Tužila da nedjela koja su počinili neki pripadnici snaga *kontrasa* treba smatrati djelima koja se mogu pripisati Sjedinjenim Američkim Državama tako je u skladu sa odredbama nacrtana Komisije za međunarodno pravo [tj. članom 8 i članom 11]. Bilo bi stvarno nedosljedno principima koji reguliraju ovo pitanje smatrati pripadnike snaga *kontrasa* licima ili grupama koje su djelovale u ime ili za račun Sjedinjenih Američkih Država. Samo u slučajevima u kojima se dogodilo da su određeni pripadnici tih snaga bili izričito zaduženi od strane organa Sjedinjenih Država da poine određeno djelo, ili da izvrše određeni zadatak neke vrste u ime Sjedinjenih Država, bilo bi ih moguće smatrati takvima. Samo u takvim slučajevima međunarodno pravo priznaje, kao rijedak izuzetak od pravila, da se postupci lica ili grupa koje nisu ni agenti ni organi neke države, niti pripadnici njenog aparata čak ni u najširem značenju te riječi, mogu smatrati djelima te države. Presuda, shodno tome, zauzima ispravno stanovište kada, naročito u vezi zlodjela, nasilnih ili terorističkih djela i drugih neovjernih postupaka za koje Nikaragva tvrdi da su ih *kontrasi* počinili protiv lica i imovine civilnog stanovništva, zaključuje da se ne može smatrati da su poionioce ovih zlodjela izričito zadužili organi Sjedinjenih Država da ih poine, ukoliko u određenim konkretnim slučajevima nisu podnijeli nepobitni dokazi o suprotnom.⁷⁸

Pretresno vijeće ne smatra da ovo pomaže Tužilaštvu. Prvo, što se tiče napada na Kozarac i konkretno upravljanja zatvorenicima u logorima, nisu podnijeti nikakvi dokazi o učesnicima koji nisu bili bosanski Srbi. Drugo, čak i da su napad i upravljanje logorima izvršeni po naređenjima takvih oficira u okviru 1. krajiškog korpusa, na osnovu dokaza podnijetih ovom Pretresnom vijeću može se samo smatrati

---

⁷⁶ *Id.*, para. 112.

⁷⁷ *Vidi* Komentar člana 8, Nacrt članova o odgovornosti država KMP, *Report of the International Law Commission on the work of its twenty-sixth session*, Ybk. I.L.C., 1974, Vol. II, Pt. 1. str. 283-286 ; UN Doc A/9610/Rev. 1. (Izveštaj Komisije za međunarodno pravo o radu njenog dvadeset šestog zasjedanja).

⁷⁸ Predmet *Nikaragva*, *supra*, Izdvojeno mišljenje, sudija Ago, paragraf 16.

da su takva naređenja potekla od, izdata po nalogu ili po ovlaštenju komandanta Korpusa, general-potpukovnika Talića. Shodno tome, bilo kakve operacije kojima su komandovali takvi oficiri, iako se mogu smatrati slučajevima u kojima se, da parafraziramo sudiju Agoa, dogodilo da su određeni pripadnici VRS bili izričito zaduženi od strane organa Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) da poine određeno djelo ili da izvrše konkretni zadatak neke vrste, bez dokaza o tome da su primljena naređenja iz Beograda koja su zaobilazila ili poništavala ovlaštenja komandanta Korpusa, ne može se reći da su ta djela izvršena "u ime" Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora). Shodno tome, ovo Pretresno vijeće mora razmotriti zaključke koje treba izvesti u vezi ili sa 1. krajičkim korpusom ili VRS u cjelini.

602. U odnosu na drugu činjenicu od značaja koju je Tužilaštvo iznijelo pred Pretresno vijeće, iz podnijetih dokaza je jasno da su svi oficiri 1. krajičkog korpusa, i vjerovatno svi stariji komandanti VRS kao bivši oficiri JNA, i dalje primali platu iz Beograda poslije 19. maja 1992. Rečeno je da, u većini okolnosti vezanih za pojedince, plaćanje može biti izjednačeno sa kontrolom.⁷⁹ Čak i u tom slučaju, s obzirom da je Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) preuzela odgovornost za finansiranje VRS, koja se najvećim dijelom sastojala od vojnika i oficira bivše JNA, ne treba se čuditi činjenici što bi takvo finansiranje ne samo uključivalo plate vojnicima i oficirima, već i što bi se nastavilo oslanjanje na postojeće administrativne mehanizme za finansiranje tih vojnika i njihovih operacija poslije 19. maja 1992. Pod okolnostima koje su vladale u to vrijeme, kontinuitet komandnih struktura, logistička organizacija i strategija i taktika bile su pitanja kako pogodnosti tako i vojne potrebe. [to se tiče finansiranja VRS u cjelini, takvi dokazi, bez daljih, kao i u slučaju direktnog odnosa utvrđenog u predmetu *Nikaragva* izmeću finansiranja aktivnosti *kontrase* protiv vlade Nikaragve od strane Sjedinjenih Država i karaktera i intenziteta tih aktivnosti, utvrđuju tek mogućnost kontrole sadržanu u odnosu zavisnosti do kojeg je takvo finansiranje dovelo.

603. Pretresno vijeće se ponovo vraća na odnos VRS i *Republike Srpske* u cjelini prema VJ i Saveznoj Republici Jugoslaviji (Srbija i Crna Gora). Iz dokaza je jasno da su vojni i politički ciljevi *Republike Srpske* i Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) bili u velikoj mjeri komplementarni. Savezna Republika Jugoslavija

---

⁷⁹ Vidi Amerasinghe, *Studies in International Law (Studije iz međunarodnog prava)* (1968), str. 215; Wedderburn, 6 I.C.L.Q. (1957) str. 290.

(Srbija i Crna Gora) koja je bila intenzivno angažovana u aktivnostima u Hrvatskoj protiv snaga hrvatske vojske, bila je zainteresovana za održavanje koridora za snabdijevanje koji bi išao od Srbije kroz sjevernu Bosnu (gdje se nalazila općina Prijedor) do Srpske Krajine u Hrvatskoj. Političko rukovodstvo *Republike Srpske* - SDS - i njihovi stariji vojni komandanti bez sumnje su smatrali uspjeh sveopćeg srpskog ratnog napora preduslovom za njihov iskazani politički cilj ujedinjavanja sa Srbijom i Crnom Gorom u okviru Velike Srbije, koja bi objedinjavala teritorije u kojima su živjeli Srbi u bivšoj Jugoslaviji. Ovo je takođe bila želja većine bosanskih Srba, koji su se, opravdano ili neopravdano, plaćili za svoju sudbinu u državi pod kontrolom ili dominacijom drugih etničkih grupa.

604. U tom smislu nije bilo velike potrebe da VJ i vlada Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) nastoje da ostvare neki stvarni stepen kontrole nad VRS, za razliku od koordinacije sa njom. Sve dok su *Republika Srpska* i VRS ostale predane zajedničkim strateškim ciljevima rata, i dok su Glavni štabovi dvije vojske mogli da koordiniraju svoje aktivnosti na najvišim nivoima, bilo je dovoljno da Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) i VJ obezbjeđuju VRS logistička materijalna sredstva i, gdje je potrebno, popunjavaju bosanske elemente oficirskog kadra VRS nebosanskim oficirima VJ ili bivše JNA, kako bi se osiguralo nastavljanje ovog procesa. Posebno, na osnovu dokaza iznijetih pred ovo Pretresno vijeće, ne može se reći da odnos između Glavnog štaba VRS i Glavnog štaba VJ uključuje i šta više od općeg nivoa koordinacije koji odgovara njihovom odnosu savezničkih snaga u srpskom ratnom naporu.

605. Stoga, mada se može reći da je Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora), kroz zavisnost VRS od isporuke *borbene tehnike* od strane VJ, imala mogućnost da ostvaruje veliki uticaj i moć nad kontrolu nad VRS, nema dokaza na osnovu kojih ovo Pretresno vijeće može zaključiti da su Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) i VJ ikada usmjeravale ili, što se toga tiče, ikada osjećale potrebu da pokušaju da usmjere postojeće vojne operacije VRS, ili da utiču na te operacije u većoj mjeri nego što bi prirodno proizilazilo iz koordinacije vojnih ciljeva i aktivnosti VRS i VJ na najvišim nivoima. Sve u svemu, mada, kao u predmetu *Nikaragva*, dokazi na raspolaganju ovom Pretresnom vijeću jasno pokazuju da su "različiti oblici pomoći pružane" oružanim snagama *Republike Srpske* od strane vlade Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) bili "od ključnog značaja u

ostvarivanju njihovih aktivnosti" i, kao i u prvim godinama aktivnosti *kontrasa*, te snage su skoro u potpunosti zavisile od materijalnih sredstava VJ za sprovođenje ofanzivnih operacija, dokazi da je Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) preko VJ "koristila mogućnosti kontrole sadržane u toj zavisnosti" ili da joj je na drugi način data efektivna kontrola nad tim snagama, koju je i primjenjivala, isto su tako nedovoljni.

606. Moguće je, naravno, na osnovu podnijetih dokaza ili uprkos njima, posmatrati djela JNA i vlade Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) na dan ili oko 19. maja 1992. kao ništa više od ciničnog i namjernog stvaranja objektivnih faktora potrebnih da se distanciraju od direktne zakonske odgovornosti za djela oružanih snaga *Republike Srpske*, dok su istovremeno činili sve da obezbjede održavanje materijalnih faktora potrebnih da se osigura uspješan nastavak oružanog sukoba radi ostvarivanja istih vojnih i političkih ciljeva. čak i ako bi se zakonski efekat stvaranja takvih objektivnih faktora, što je prouzrokovalo ne male teškoće za JNA i vladu Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora), mogao poništiti na osnovu neke lažne namjere, u šta ovo Pretresno vijeće sumnja, to nije ni jedini ni najlogičniji zaključak koji je mogući na osnovu podnijetih dokaza. Ukratko, nema nikakvih dokaza na osnovu kojih ovo Pretresno vijeće može pouzdano zaključiti da su oružane snage *Republike Srpske*, i *Republika Srpska* u cjelini, bile išta više od običnih saveznika, mada veoma zavisnih saveznika, vlade Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) u njenom planu da stvori Veliku Srbiju od ostataka bivše Jugoslavije. Trajno, indirektno učestvovala je Savezna Republika Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) u oružanom sukobu u Republici Bosni i Hercegovini, bez mogućnosti da se djela oružanih snaga *Republike Srpske* pripisuju vladi Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora), pokreće pitanja državne odgovornosti izvan opsega i interesovanja ovog predmeta.

3. Utvrdjene pravne činjenice

607. Pretresno vijeće većinom, uz izdvojeno mišljenje predsjedavajućeg sudije, smatra da se, na osnovu dokaza koji su mu podnijeti, nakon 19. maja 1992. oružane snage *Republike Srpske* ne mogu smatrati *de facto* organima ili agentima vlade Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) niti u opštini Prijedor niti

uopćenije. Iz tog razloga, svaka je od `rtava djela pripisanih optu`enom u III Odjeljku ovog Mi{ljenja i Presude pod za{titom zabrana sadr`anih u zajedni-kom -lanu 3, koji je primjenljiv na sve oru`ane sukobe, a ne konkretnijeg re`ima te{kih povreda koji je primjenljiv na civilna lica u rukama strane u oru`anom sukobu -iji nisu dr`avljeni, a koji potpada pod -lan 2 Statuta. Takav zaklju-ak je, naravno, bez {tete po polo`aj onih gra|ana Republike Bosne i Hercegovine koji su se na{li u rukama snaga JNA prije 19. maja 1992. ili u rukama snaga VJ poslije tog datuma, bilo na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine ili drugdje, ili po one gra|ane Republike Bosne i Hercegovine u rukama jedinica VRS koje su, s vremena na vrijeme, eventualno potpadale pod rukovo|enje i kontrolu VJ i vlade Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora).

608. Po{to je -lan 2 Statuta primjenljiv samo na djela po-injena protiv "za{ti}enih lica" shodno zna-enju @enevskih konvencija, i po{to se ne mo`e re|i da je bilo koja od `rtava, koje su sve bile civili, u bilo koje relevantno vrijeme bila u rukama strane u sukobu -iji nije dr`avljanin, posljedica ovog zaklju-ka, {to se ti-e ovog su|enja, jeste da optu`eni mora biti progla{en nevinim po ta-kama optu`nice koje po-ivaju na tom -lanu, naime ta-kama 5, 8, 9, 12, 15, 18, 21, 24, 27, 29 i 32.

C. ^lan 3 Statuta

609. ^lan 3 Statuta upu}uje Pretresno vije}e na ratno pravo ili obi-aje ratovanja, to jest onaj korpus obi-ajnog me|unarodnog humanitarnog prava koji nije obuhva}en -lanovima 2, 4 ili 5 Statuta. Kao {to je prethodno konstatovano, taj korpus prava obuhvata re`im za{tite uspostavljen shodno zajedni-kom -lanu 3, koji se, kao odraz elementarnih obzira -ovje-nosti, primjenjuje na oru`ane sukobe koji nisu me|unarodnog karaktera, i na oru`ane sukobe uop{te.<sup>80</sup> Moraju se razmotriti dva aspekta. Prvo, postoje zahtjevi koje postavlja -lan 3 Statuta za uklju-ivanje odre|enog pravila ili obi-aja ratovanja u djelokrug nadle`nosti ovog Me|unarodnog suda. Drugo, postoje dodatni zahtjevi da pored elemenata zabranjenih djela sadr`anih u paragrafu 1 zajedni-kog -lana 3 budu primjenljiva i pravila sadr`ana u njemu.

1. Uslovi -lana 3 Statuta

⁸⁰ Odluka @albenog vije}a, paragrafi 89, 98 i 102; predmet *Nikaragva*, paragraf 218, *supra*.

610. Prema @albenom vije}u, uslovi koji moraju biti zadovoljeni za ispunjavanje zahtjeva -lana 3 Statuta su sljede}i:

- (i) kr{enje mora predstavljati povredu pravila me|unarnodnog humanitarnog prava;
- (ii) pravilo mora biti obi-ajno po karakteru ili, ako pripada me|unarnodnom ugovornom pravu, moraju biti ispunjeni potrebni uslovi;
- (iii) kr{enje mora biti "te{ko", odnosno mora predstavljati povredu pravila koje {titi zna-ajne vrijednosti i povreda mora imati te{ke posljedice po `rtvu . . . ; i
- (iv) kr{enje pravila mora za sobom povla-iti, shodno obi-ajnom ili konvencionalom pravu, pojedina-nu krivi-nu odgovornost lica koje je povrijedilo pravilo.⁸¹

Ti zahtjevi se primenjuju na sva pravila ili obi-aje ratovanja obuhva}ene -lanom 3.

611. U vezi sa zahtjevima (i) i (ii) dovoljno je konstatovati da je @albeno vije}e, na osnovu predmeta *Nikaragva*, zaklju-ilo da zajedni-ki -lan 3 ispunjava ove zahtjeve kao dio obi-ajnog me|unarnodnog humanitarnog prava.⁸²

612. Mada za neke zakone ili obi-aje ratovanja zahtjev (iii) mo`e biti od posebnog zna-aja, svaka od zabrana u zajedni-kom -lanu 3 - zabrana ubistva; uzimanja talaca; napada na li-no dostojanstvo; posebno poni`avaju}eg ili degradiraju}eg tretmana; i izricanja kazni i izvr{avanja smaknu}a bez prethodne presude koju je izrekao redovno konstituisani sud - koji pru`a sve sudske garancije koje civilizovani narodi priznaju kao neophodne - predstavlja, kako je to formulisao Sud, "elementarne obzire -ovje-nosti", -ija se povreda mo`e smatrati "povredom pravila koje {titi zna-ajne vrijednosti" i koja mora "imati te{ke posljedice po `rtvu".<sup>83</sup> Mada je mogu}e da kr{enje nekih od zabrana iz zajedni-kog -lana 3 bude toliko minorno da nema "te{ke posljedice po `rtvu", svako od kr{enja za koje se optu`eni tereti o-ito ima takve posljedice.

⁸¹ *Odluka @albenog vije}a*, paragraf 94.

⁸² *Id.*, paragraf 98; predmet *Nikaragva*, *supra*, paragraf 218.

⁸³ *Vidi* predmet *Nikaragva*, *supra*.

613. Kona-no, u odnosu na četvrti zahtijev, naime da vladavina običajnog međunarodnog humanitarnog prava nameće pojedinačnu krivičnu odgovornost, a Albena vijeće je u *Odluci albenaog vijeća*⁸⁴ zaključilo da

običajno međunarodno pravo nameće krivičnu odgovornost za teška krivnja zajedničkog člana 3, dopunjenog drugim općim principima i pravilima o zaštiti života internih oružanih sukoba, i za povrede određenih osnovnih principa i pravila vezanih za načine i metode borbe u građanskom ratu.

Shodno tome, ovo Pretresno vijeće je nadležno da sasluša optužbe protiv optuženog prema članu 3 Statuta, koji se odnosi na krivnja običajnog međunarodnog humanitarnog prava primjenljivog na oružane sukobe, u skladu sa Zajedničkim članom 3, te da o tim optužbama odluči.

2. Uslovi primjenljivosti pravila sadržanih u zajedničkom članu 3

614. Pravila sadržana u paragrafu 1 zajedničkog člana 3 zabranjuju niz djela koja su: (i) počinjena u kontekstu oružanog sukoba; (ii) u bliskoj vezi sa oružanim sukobom; i (iii) počinjena protiv lica koja ne učestvuju aktivno u neprijateljstvima. Prvi i drugi od ovih zahtjeva već su razmotreni. Shodno tome, Pretresno vijeće prelazi na treći zahtijev.

615. Rečim običajnog međunarodnog humanitarnog prava koji reguliraju sukobe koji nisu međunarodnog karaktera pruža zaštitu od ubistva, mučenja i drugih djela zabranjenih zajedničkim članom 3:

Licima koja ne učestvuju neposredno u neprijateljstvima, podrazumevajući tu i pripadnike oružanih snaga koji su položili ili oružje i lica onesposobljena za borbu uslijed bolesti, rane, ličnja slobode, ili bilo kog drugog uzroka . . . bez ikakve nepovoljne diskriminacije zasnovane na rasi, boji kože, vjeri ili ubedjenju, polu, rodjenju ili imovinskom stanju, ili bilo kom drugom sličnom mjerilu. . .

Ova zaštita obuhvata barem sva ona zaštićena lica obuhvaćena rečimom teških povreda koji je primjenljiv na konflikte međunarodnog karaktera - civilna lica, ratne zarobljenike, ranjenike i bolesnike oružanih snaga na kopnu i ranjenike, bolesnike i

⁸⁴ *Odluka albenaog vijeća*, paragraf 134.

brodolomnike oru`anih snaga na moru. Dok se pojam "za{ti}enog lica" shodno @enevskim konvencijama defini{e pozitivno, klasa lica za{ti}enih djelovanjem zajedni-kog -lanu 3 defini{e se negativno. Iz tog razloga, kriterijum koji je Pretresno vije}e primjenilo jeste da upita da li je, u vrijeme navodnog krivi-nog djela, navodna `rtva zabranjenih djela direktno u-estvovala u neprijateljstvima, naime onim neprijateljstvima u kontekstu kojih se ka`e da su navedena krivi-na djela po-injena. Ukoliko je odgovor na to pitanje negativan, `rtva }e u`ivati za{titu zabrana sadr`anih u zajedni-kom -lanu 3.

616. Nepotrebno je ta-no definisati liniju koja dijeli aktivne u-esnike u neprijateljstvima od onih koji nisu na taj na-in umije{ani. Dovoljno je ispitati relevantne -injenice za svaku `rtvu i utvrditi, na osnovu okolnosti vezanih za svakog pojedinca, da li je to lice bilo aktivno uklju-eno u neprijateljstva u relevantno vrijeme.

Navodi se da su kr{enja pravila sadr`anih u zajedni-kom -lanu 3 po-injena protiv lica koja su, na osnovu dokaza podnijetih ovom Pretresnom vije}u, bila zarobljena ili zatvorena od strane snaga bosanskih Srba, bilo da je to po-injeno za vrijeme oru`anog preuzimanja podru-ja Kozarca ili dok su ta lica sakupljana za prevoz do svakog od logora u op{tini Prijedor. Kakvo god da je bilo njihovo u-e{e u neprijateljstvima prije tog vremena, ni za jednu od ovih klasa lica ne mo`e se re}i da je u to vrijeme aktivno u-estvovala u neprijateljstvima. ^ak i ako su bila pripadnici oru`anih snaga vlade Republike Bosne i Hercegovine ili su na drugi na-in u-estvovala u neprijateljskim djelima prije zarobljavanja, takva lica bila bi smatrana "pripadnicima oru`anih snaga" koji su "onesposobljeni za borbu li{enjem slobode". Shodno tome, ova lica u`ivaju za{titu pravila obi-ajnog me|unarodnog humanitarnog prava primjenljivih na oru`ane sukobe, koja su sadr`ana u -lanu 3 Statuta.

3. Utvr|ene pravne -injenice

617. Za potrebe primjene pravila obi-ajnog me|unarodnog humanitarnog prava sadr`anih u Zajedni-kom -lanu 3, u ovom predmetu Pretresno vije}e nalazi: (i) da je oru`ani sukob postojao u sva relevantna vremena u vezi sa navedenim krivi-nim djelima; (ii) da je svaka od `rtava djela za koja se optu`eni tereti bila lice za{ti}eno tim odredbama kao lice koje ne uzima aktivnog u-e{a u neprijateljstvima; i (iii) da

su krivi-na djela za koje se tereti po-injena u kontekstu tog oru`anog sukoba. Shodno tome, ispunjeni su zahtjevi -lana 3 Statuta.

D. ^lan 5 Statuta

1. Obi-ajni status zabrane zlo-ina protiv -ovje-nosti u me|unarodnom humanitarnom pravu

618. U *Odluci @albenog vije}a* su detaljno razmotreni -lanovi 2 i 3 Statuta. Za razliku od toga, razmatranje -lana 5 je ograni-eno na uslov uspostavljanja veze sa oru`anim sukobom, kako je predvi|eno Statutom, i stoga ga je sada potrebno dalje detaljno razmotriti. Pojam zlo-ina protiv -ovje-nosti kao nezavisni pravosudni pojam i pripisivanje individualne krivi-ne odgovornosti za njihovo po-injavanje prvi put su priznati u -lanu 6(c) Nirnber{kog Statuta (Aneks Sporazuma o krivi-nom gonjenju i ka`njavanju glavnih ratnih zlo-inaca evropske Osovine (Londonski sporazum) ("Nirnber{ki Statut")<sup>85</sup>), koji je Medjunarodnom vojnom sudu za su|enje glavnim ratnim zlo-incima ("Nirnber{ki sud") dao nadle`nost nad ovim zlo-inom.⁸⁶ Izraz "zlo-ini protiv -ovje-nosti", iako prethodno nije bio kodifikovan, kori{en je u netehni-kom smislu jo{ 1915. godine, zatim u kasnijim izjavama vezanim za Prvi svetski rat, a nagovije{ten je u preambuli Ha{ke konvencije iz 1907. u takozvanoj "Martensovoj klauzuli".⁸⁷ Stoga, kada su zlo-ini protiv -ovje-nosti uklju-eni u Nirnber{ki statut, iako je to bila prva tehni-ka upotreba tog izraza, on nije smatran novim pojmom.⁸⁸ Ipak, stvorena je nova kategorija zlo-ina.⁸⁹

619. Odluka da se zlo-ini protiv -ovje-nosti uklju-e u Nirnber{ki statut i time Nirnber{kom sudu dade nadle`nost nad ovim zlo-inima rezultat je odluke Saveznika

⁸⁵ London, 8 August 1945, 85 U.N.T.S.251.

⁸⁶ *Vidi Odluku @albenog vije}a*, paragraf 138, u kojem se citira Izvje{taj generalnog sekretara, para 47, *supra*; *vidi* tako|e Egon Schwelb, *Crimes Against Humanity* (Zlo-ini protiv -ovje-nosti), 23 Brit. Ybk. Int'l L. 178,178, (1946)

⁸⁷ *Vidi The Report of the Commission on the Responsibility of the Authors of the War and on Enforcement of Penalties established at the Peace conference in Paris on 25 Jan 1919*, (Izvje{taj Komisije o odgovornosti kreatora rata i o izvr{avanju kazni, osnovane na Mirovnoj konferenciji u Parizu 25. januara 1919. godine) u kome je utvr|eno, *inter alia*, da je do{lo do kr{enja "elementarnih zakona -ovje-nosti". (Izvje{taji ve}ine i odvojeni izvje{taji ameri-kih i japanskih -lanova Komisije za odgovornosti) (Clarendon Press: Oxford, 1919). *Vidi tako|e* Deklaraciju od 28. maja 1915. vlada Francuske, Velike Britanije i Rusije u kojoj se osu|uju masakri jermenskog stanovni{tva u Turskoj kao "zlo-ini protiv -ovje-nosti i civilizacije za koje }e se svi -lanovi turske vlade smatrati odgovornima zajedno sa njihovim agentima umije{anim u masakre", citiranu u Egon Schwelb, *Crimes Against Humanity* (Zlo-ini protiv -ovje-nosti), 23 Brit. Ybk. Int'l L. 178, 181 (1946). *Vidi tako|e* *History of the United Nations War Crimes Commission and the Development of Laws of War*, str. 32-38 (Istorija Komisije Ujedinjenih Nacija za ratne zlo-ine i razvoj ratnog prava) (The United Nations War Crimes Commission: London, 1948) ("Komisija za ratne zlo-ine").

⁸⁸ Komisija za ratne zlo-ine, 188, *supra*.

⁸⁹ Antonio Cassese, *Violence and Law in the Modern Age* (Nasilje i pravo u moderno doba) str. 109 (1988).

da ne ograniče svoja kaznena ovlaštenja na one koji su počinili ratne zločine u tradicionalnom smislu, već da uključe i one koji su počinili druge teške zločine koji spadaju izvan djelokruga tradicionalnih ratnih zločina, kao slučajevima kada je žrtva lice bez državljanstva, kada je istog državljanstva kao i počinilac, ili ima državljanstvo druge države koja je u savezu sa državom počinio. Poreklo ove odluke može se naći u izjavama pojedinačnih vlada, Londonske međunarodne skupštine i Komisije Ujedinjenih nacija za ratne zločine.⁹⁰

620. Za razliku od zločina agresije⁹¹ i ratnih zločina⁹², suđenje glavnim ratnim zločincima pred Međunarodnim vojnim sudom⁹³ ("Nirnbek{ka presuda") ne upušta se u zakonitost uključivanja zločina protiv čovječnosti u Nirnbek{ki statut i prethodno postojanje zabrane,⁹⁴ konstatujući samo da su "od početka rata 1939. godine ratni zločini, koji su također bili zločini protiv čovječnosti, činjeni u ogromnim razmjerama".⁹⁵ Tako je uključivanje zločina protiv čovječnosti u Nirnbek{ki statut opravdano njihovom vezom sa ratnim zločinima, čija je običajna priroda opisana, a čija je tradicionalna definicija dotle bila nepotpuna.⁹⁶ Pored toga, u Nirnbek{koj presudi je konstatovano da je, u pogledu prava koje treba primjenjivati, Nirnbek{ki statut presudan i obavezujući za Nirnbek{ki sud⁹⁷ i da je on "izraz međunarodnog prava koje je postojalo u vrijeme njegovog stvaranja; i u toj mjeri je i sam doprinos međunarodnom pravu".⁹⁸ Na osnovu Nirnbek{kog statuta, zabrana zločina protiv čovječnosti i pripisivanje individualne krivične odgovornosti za njihovo počinjavanje također su sadržani u Statutu Međunarodnog vojnog suda za Daleki Istok od 19. januara 1946. ("Tokijska povelja")⁹⁹ i u Zakonu Br. 10 Kontrolnog savjeta za Njemačku ("Zakon Br. 10 Kontrolnog savjeta"),¹⁰⁰ koji su korišćeni u dodatnom krivičnom gonjenju za zločine počinjene za vrijeme Drugog svjetskog rata.

⁹⁰ *Vidi* Schwelb, *supra*, 183-187; *vidi također* Komisija za ratne zločine *supra*, 174-177.

⁹¹ Suđenje glavnim ratnim zločincima pred Međunarodnim vojnim sudom, Nirnbek, Njemačka, (1947) ("Nirnbek{ka presuda") 219-224.

⁹² *Id.*, 253-254.

⁹³ *Id.*

⁹⁴ *Id.*, 254-255.

⁹⁵ *Id.* 254.

⁹⁶ *Vidi* M. Cherif Bassiouni, *Crimes Against Humanity in International Criminal Law* (Zločini protiv čovječnosti u međunarodnom krivičnom pravu) 7, str. 114-119 (Martinus Nijhoff: Dordrecht, 1992).

⁹⁷ Nirnbek{ka presuda, 174, 218, *supra*.

⁹⁸ *Id.*, 218.

⁹⁹ Član 5(c).

¹⁰⁰ Službeni list Kontrolnog savjeta za Njemačku, br. 3, str. 22; Službeni list vojne vlade, Njemačka, Britanska zona kontrole, br. 5, str. 46; Journal Officiel du Commandement en Chef Français en Allemagne, br. 12. od 11. januara 1946; Član II(c) ("Zakon br. 10 Kontrolnog savjeta").

621. Zabranu zlo-ina protiv -ovje-nosti kasnije je potvrdila Generalna skupština u svojoj rezoluciji pod naslovom Afirmacija principa me|unarnodnog prava koje priznaje Statut Nirnber{kog suda,¹⁰¹ a potom su je potvrdili i Principi me|unarnodnog prava priznati u Statutu Nirnber{kog suda i u Presudi Suda ("Nirnber{ki principi"), koje je Komisija za me|unarnodno pravo 1950. godine usvojila i podnijela Generalnoj skup{tini,¹⁰² -iji princip VI.c predvi|a da je zlo-in protiv -ovje-nosti ka`njiv kao zlo-in prema odredbama me|unarnodnog prava. Pripisivanje pojedina-ne krivi-ne odgovornosti za po-injavanje zlo-ina protiv -ovje-nosti, kako ga je primjenjivao Nirnber{ki sud, tako|e je odobreno u prvom od Nirnber{kih principa, koji predvi|a da je "lice koje po-ini djelo koje predstavlja zlo-in prema odredbama me|unarnodnog prava odgovorno i podlo`no ka`njavanju."

622. Generalni sekretar je izri-ito konstatovao obi-ajni status Nirnber{kog statuta, a otuda i pripisivanje pojedina-ne krivi-ne odgovornosti za po-injavanje zlo-ina protiv -ovje-nosti.¹⁰³ Dodatne kodifikacije me|unarnodnog prava tako|e su potvrdile da zabrana zlo-ina protiv -ovje-nosti, kao i dva od njegovih najflagrantnijih oblika, genocida i aparthejda,¹⁰⁴ imaju status obi-ajnog prava.

623. Prema tome, jo{ od Nirnber{kog statuta obi-ajni status zabrane zlo-ina protiv -ovje-nosti i pripisivanje pojedina-ne krivi-ne odgovornosti za njihovo po-injavanje, nisu ozbiljno dovo|eni u pitanje. Izgleda da je ovaj zaklju-ak implicitan u *Odluka @albenog vije}a* u kojoj se utvrđuje da "je do sada ustaljeno pravilo obi-ajnog me|unarnodnog prava da za zlo-ine protiv -ovje-nosti nije potrebna povezanost sa me|unarnodnim oru`anim sukobom".¹⁰⁵ Ako obi-ajno me|unarnodno pravo odre|uje

¹⁰¹ U.N.G.A. res. 95 (I) od 11. decembra 1946.

¹⁰² *Nürnberg Principles* (Nirnber{ki principi), Ybk I.L.C., 1950, tomovi I i II.

¹⁰³ *Izvjete{taj Generalnog sekretara, supra*, paragraf 35.

¹⁰⁴ *Vidi, npr.* Konvenciju o neprimjenljivosti zastarevanja na ratne zlo-ine i zlo-ine protiv -ovje-nosti od 26. novembra 1968. u -lanu I (kojim se odlu-uje da se nikakvo zastarevanje neje primjenjivati na zlo-ine protiv -ovje-nosti, "-ak i kada takva djela ne predstavljaju kr{enje nacionalnog zakona zemlje u kojoj su po-injena"); "Nacrt Kodeksa KMP" u -lanu 18 (koji zlo-ine protiv -ovje-nosti uklju-uje me|u zlo-ine protiv mira i bezbjednosti -ovje-anstva) i -lan 2 (koji predvi|a pojedina-nu odgovornost za zlo-ine protiv mira i bezbjednosti -ovje-anstva); Nacrt Statuta Stalnog me|unarnodnog krivi-nog suda KMP, *Izvjete{taj KMP o radu njenog -etrdeset i {estog zasjedanja*, U.N. Doc. G.A.O.R. A/49/10, u -lanu 20 (koji zlo-ine protiv -ovje-nosti uklju-uje me|u zlo-ine u nadle`nosti suda i zlo-ine shodno op{tem me|unarnodnom pravu); Konvenciju o spre-avanju i ka`njavanju zlo-ina genocida ("Konvencija o genocidu") 9. decembar 1948, 78 U.N.T.S. 277, u -lanu 1 (kojim se konstatuje da je genocid zlo-in shodno me|unarnodnom pravu) i -lanu IV (kojim se utvr|uje pojedina-na krivi-na odgovornost), i Me|unarnodnu konvenciju o suzbijanju i ka`njavanju zlo-ina aparthejda, ("Konvencija o aparhejdu") 30. nov.1973, 1015 U.N.T.S. 243, u -lanu I (u kome se navodi da je aparthejd zlo-in protiv -ovje-nosti i da su ne-ovje-na djela koja su rezultat aparthejda zlo-ini koji kr{e me|unarnodno pravo) i -lanu III (kojim se pripisuje pojedina-na me|unarnodna krivi-na odgovornost za zlo-in aparthejda).

¹⁰⁵ *Odluka @albenog vije}a*, paragraf 141.

koja vrsta sukoba je potrebna da bi postojao zločin protiv čovječnosti, zabrana zločina protiv čovječnosti nužno je dio običajnog međunarodnog prava. Kao takvo, počinjanje zločina protiv čovječnosti predstavlja kršenje običajnog međunarodnog prava, koje član 5 Statuta najvećim dijelom odražava. Kako navodi Albano vijeće, "sasvim je jasno . . . da je definicija zločina protiv čovječnosti koju je usvojio Savjet bezbjednosti u članu 5 u saglasnosti sa principom *nullum crimen sine lege*".¹⁰⁶

2. Uslovi primjenljivosti

624. Član 5 Statuta daje Međunarodnom sudu stvarnu nadležnost za zločine protiv čovječnosti, a zatim slijedi spisak konkretnih krivičnih djela koja su zabranjena.

625. Optužnica tereti optuženog za zločine protiv čovječnosti u 10 tačaka. U svakom slučaju se optuženi tereti prema odgovarajućoj natuknici člana 5 Statuta kao i članu 7, paragraf 1. Da bi se dokazalo da je optuženi počinio navedene zločine, moraju se utvrditi kako uslovi primjenljivosti za zločine protiv čovječnosti, tako i konkretni elementi svakog od krivičnih djela. Zajednički uslovi primjenljivosti za zločine protiv čovječnosti predmet su ovog odjeljka.

626. Članom 5 Statuta se Međunarodnom sudu daje nadležnost za krivično gonjenje zločina protiv čovječnosti samo "kada su počinjeni u oružanom sukobu" (bilo da je međunarodni ili unutrašnji) i oni moraju biti "usmjereni protiv bilo kojeg civilnog stanovništva". Ovi uslovi u sebi sadrže nekoliko elemenata. Tužilaštvo tvrdi da su elementi zločina protiv čovječnosti sljedeći: (1) da je optuženi počinio jedno od djela nabrojanih u članu 5; (2) da su djela počinjena u toku oružanog sukoba; (3) da je u vrijeme kada su djela počinjena, odnosno kada je propušteno da se djeluje, bio u toku rasprostranjeni ili sistematski napad protiv civilnog stanovništva; i (4) da je optuženi znao ili je imao razloga da zna da je svojim djelima ili nedjelovanjem učestvovao u napadu na stanovništvo. Odbrana se najvećim dijelom slaže sa tim elementima, mada iznosi da: (1) zločini moraju biti počinjeni u oružanom sukobu; i (2) napad mora biti i rasprostranjen i sistematski. Kako je detaljno izneseno u daljem tekstu, Pretresno vijeće je na sljedeći način utvrdilo uslove primjenljivosti: prvo, formulacija "kada su počinjeni u oružanom sukobu" zahtijeva postojanje oružanog sukoba i povezanost između djela i tog sukoba. Drugo, formulacija "usmjereni protiv

¹⁰⁶ *Id.* . . . . .

bilo kojeg civilnog stanovništva” tumači se tako da uključuje široku definiciju pojma “civil”. Ovo određenje dalje zahtijeva da djela budu preduzeta na rasprostranjenoj ili sistematskoj osnovi i u svrhu izvršavanja određene politike. *Izveštaj Generalnog sekretara* i tumačenja nekoliko članica Savjeta bezbjednosti otkrivaju dodatni zahtjev da sva relevantna djela moraju biti preduzeta na diskriminatornoj osnovi. Konačno, počinilac mora poznavati čiji kontekst u okviru kojeg se njegovo djelo događa.

(a) Kada su počinjeni u oružanom sukobu

627. Članom 5 Statuta, koji se bavi zločinima protiv čovječnosti, daje se Međunarodnom sudu nadležnost nad nabrojanim djelima “kada su počinjena u oružanom sukobu”. Uslov o oružanom sukobu sličan je onome u članu 6(c) Nirnerškog statuta, kojim je ograničena nadležnost Nirnerškog suda na zločine protiv čovječnosti počinjene “prije ili za vrijeme rata”, iako je u slučaju Nirnerškog suda nadležnost bila dodatno ograničena uslovom da su zločini protiv čovječnosti počinjeni “u izvršavanju ili u vezi sa” ratnim zločinima ili zločinima protiv mira.¹⁰⁷ Uprkos ovom presedanu, uključivanje uslova oružanog sukoba odstupa od razvoja ove doktrine nakon Nirnerškog statuta, poevizi od Zakona br. 10 Kontrolnog savjeta, koji više ne povezuje koncept zločina protiv čovječnosti sa oružanim sukobom. Kako je konstatovao Generalni sekretar: “Zločini protiv čovječnosti su upereni protiv bilo kojeg civilnog stanovništva i zabranjeni su bez obzira na to da li su počinjeni u oružanom sukobu međunarodnog ili unutrašnjeg karaktera”.¹⁰⁸ U Statutu Međunarodnog suda za Ruandu izostavljen je uslov oružanog sukoba i zahtjeva se samo da djela budu počinjena u okviru napada na civilno stanovništvo.¹⁰⁹ @albeno vijeće je konstatovalo da je uključivanjem uslova oružanog sukoba “Savjet bezbjednosti možda definisao zločin u članu 5 u nešto što to međunarodno običajno pravo zahtijeva”,¹¹⁰ nakon što je ranije konstatovalo da “budući da običajno međunarodno pravo više ne zahtijeva nikakvu povezanost između zločina protiv čovječnosti i oružanog sukoba . . . namjera je bila da se članom 5 ponovo uvede ova povezanost za potrebe ovog Suda”.¹¹¹ Shodno tome, njegovo postojanje se mora

¹⁰⁷ Nirnerški statut, član 6(c), *supra*.

¹⁰⁸ *Izveštaj generalnog sekretara*, para. 47, *supra*; *vidi takođe Nacrft Kodeksa KMP, 96, supra*.

¹⁰⁹ The Statute of the International Tribunal for Rwanda (Statut Međunarodnog suda za Ruandu) (“*Statut Ruanda*”) Art. 3, U.N. Doc. S/RES/955 (1994).

¹¹⁰ *Odluka @albenog vijeća*, paragraf 141.

¹¹¹ *Id.*, paragraf 78.

dokazati, kao i veza između djela ili nedjelovanja za koje se optuženi tereti i oružanog sukoba.

(i) Postojanje oružanog sukoba

628. @albeno vijeće je, kako se detaljnije razmatra u odjeljku VI. A ovog Mišljenja i Presude, konstatovalo da "oružani sukob postoji uvijek kada se pribjegava oružanoj sili među državama ili postoji oružno nasilje dužeg trajanja između vlasti i organizovanih oružanih grupa ili između takvih grupa unutar države."¹¹² Shodno tome, ovo je kriterijum koji je Pretresno vijeće primjenilo i zaključilo da dokazi utvrđuju postojanje oružanog sukoba.

(ii) Povezanost između djela ili propusta i oružanog sukoba

629. Sljedeće pitanje kojim se treba pozabaviti je povezanost koja treba da postoji između djela ili nedjelovanja i oružanog sukoba. Tužilaštvo tvrdi da je za uspostavljanje povezanosti nužno za krivnju -lana 5 dovoljno pokazati da su zločini počinjeni u nekom trenutku za vrijeme ili tokom trajanja oružanog sukoba, čak i ako takvi zločini nisu počinjeni u direktnoj vezi sa neprijateljstvima, okupacijom ili drugim sastavnim aspektima oružanog sukoba, niti u okviru takvih aktivnosti. Za razliku od toga, odbrana tvrdi da djelo mora biti počinjeno "u" oružanom sukobu.

630. Statut ne razmatra detaljno potrebnu vezu između djela i oružanog sukoba. To ne čini ni *Odluka @albenog vijeća*, iako sadrži nekoliko izjava koje su relevantne u ovom pogledu. Prva je već pomenuti zaključak da je Statut restriktivniji od običaja utoliko što "običajno međunarodno pravo više ne zahtijeva nikakvu povezanost između zločina protiv čovječnosti i oružanog sukoba".¹¹³ Prema tome, potrebno je utvrditi stepen povezanosti koji Statut podrazumijeva time što navodi oružani sukob kao uslov. Ovo je, dakle, pitanje tumačenja Statuta.

631. *Odluka @albenog vijeća* je relevantna za ovo pitanje tumačenja Statuta. Razmatrajući član 3, @albeno vijeće je konstatovalo da kada članice Savjeta bezbjednosti daju izjave o tumačenju i kada ih druge delegacije ne ospore, "može se

---

¹¹² *Id.*, paragraf 70.

¹¹³ *Id.*, paragraf 78; vidjeti takođe *id.*, paragraf 141.

smatrati da one daju mjerodavno tumačenje” odgovarajućih odredbi Statuta.¹¹⁴ Značajno je da je nekoliko stalnih članica Savjeta bezbjednosti komentarisalo da one tumače izraz iz člana 5 Statuta “kada su počinjeni u oružanom sukobu” kao da on znači “za vrijeme oružanog sukoba”.¹¹⁵ Ove izjave nisu osporene i mogu se dakle, u skladu sa *Odlukom o albenog vijeća*, smatrati mjerodavnim tumačenjima ovog dijela člana 5.

632. O albeno vijeće je, odbacujući argument odbrane da pojam oružanog sukoba pokriva samo tačno vrijeme i mjesto konkretnih neprijateljstava, reklo “Dovoljno je da su navodni zločini bili blisko povezani sa neprijateljstvima koja su se događala u drugim dijelovima teritorija pod kontrolom strana u sukobu.”¹¹⁶ Dakle, nije neophodno da se djela dogode u jeku borbe. Ovim se podržava usko tumačenje potrebne povezanosti sa oružanim sukobom. To tumačenje dalje podržavaju Virginia Morris i Michael P. Scharf, koji o uključivanju uslova “u oružanom sukobu” konstatuju da je “ovo ograničenje po karakteru vremensko a ne suštinsko, kako pokazuje izraz ‘kada su počinjeni u oružanom sukobu’. Ovaj izraz ne zahtijeva nikakvu vezu sa ratnim zločinom ni bilo kakvu suštinsku vezu sa oružanim sukobom”.¹¹⁷

633. Na osnovu prethodno iznesenog, Pretresno vijeće prihvata, sa određenim rezervama, prijedlog Tužilaštva da je u slučaju zločina protiv čovječnosti dovoljno da se djelo dogodilo u toku ili za vrijeme trajanja oružanog sukoba. Prva takva rezerva, koja je naizgled o-igledna, jeste da djelo bude vezano geografski, kao i vremenski, za oružani sukob. U ovom pogledu je značajno konstatovati da je o albeno vijeće utvrdilo da se:

vremenski i geografski opseg kako unutrašnjih tako i međunarodnih oružanih sukoba prostire izvan ta-nog mjesta i vremena neprijateljstava.

. . . Međunarodno humanitarno pravo primjenjuje se od započinjanja takvih oružanih sukoba i nastavlja se poslije prekida neprijateljstava sve do općteg zaključenja mira; ili, u slučaju unutrašnjih sukoba, do ostvarenja miroljubivog rješenja. Do tog trenutka, međunarodno humanitarno pravo i dalje se primjenjuje na cjeloj teritoriji

---

¹¹⁴ *Id.* paragraf 88.

¹¹⁵ *Vidi* Provizorni zapisnik 3217. sastanka, U.N. Doc. S/PV.3217 (25. maj 1993.), 11 (izjava Francuske), 16 (izjava Sjedinjenih Država, u koju je bila uključena izjava da Sjedinjene Države smatraju da ostale članice Savjeta dijele njihovo mišljenje), 45 (gdje je Ruska Federacija koristila formulaciju “u toku oružanog sukoba”), i 19 (gdje je Ujedinjeno Kraljevstvo koristilo formulaciju “u vrijeme oružanog sukoba”).

¹¹⁶ *Odluka o albenog vijeća*, paragraf 70.

¹¹⁷ Morris and Scharf, 83, *supra*.

zarađjenih država ili, u slučaju internih sukoba, na cijeloj teritoriji pod kontrolom strane u sukobu, bilo da se tu vode konkretne borbe ili ne.¹¹⁸

634. Drugo, djelo i sukob moraju biti povezani ili, da obrnemo ovu tvrdnju, djelo ne smije biti nepovezano sa oružanim sukobom, ne smije biti učinjeno iz istih ili tih motiva počinioaca. O ovome se više raspravlja u daljem tekstu, gdje se govori o stepenu namjere.

(b) Usmjereno protiv bilo kojeg civilnog stanovništva

635. Zahtjev u članu 5 da nabrojana djela budu "usmjerena protiv bilo kojeg civilnog stanovništva" sadrži nekoliko elemenata. Uključivanje riječi "bilo kojeg" jasno daje do znanja da se zločini protiv neovještosti mogu počiniti protiv civila koji imaju isto državljanstvo kao i počinilac, protiv lica bez državljanstva, kao i protiv lica koja imaju različito državljanstvo. Međutim, preostali aspekti, odnosno definicija "civilnog" stanovništva i implikacije termina "stanovništvo", zahtijevaju dodatno ispitivanje.

(i) Značenje riječi "civilno"

636. Činjenica da zabranjeno djelo mora biti učinjeno protiv "civilnog" stanovništva sama po sebi postavlja dva pitanja: kakva mora biti priroda stanovništva protiv kojeg se djela počinjavaju i kako će se utvrditi da li se pojedina načrta može smatrati civilom, tako da djela preduzeta protiv tog lica predstavljaju zločine protiv neovještosti?

637. U Statutu nisu date nikakve smjernice u pogledu definicije "civilnog", niti su one date u *Izveštaju Generalnog sekretara*. Zbog zaključka da formulacija zajedničkog člana 3 odražava "elementarne obzire neovještosti" koji su "shodno običajnom međunarodnom pravu primjenljivi na bilo koji oružani sukob",¹¹⁹ Tužilaštvo u svom prepretnom podnesku tvrdi da izraz "civil" obuhvata "sve neborce obuhvaćene značenjem zajedničkog člana 3 [međunarodnih] Konvencija". Odbrana se slaže da izraz "civilni" shodno članu 5 pokriva sve neborce, tvrdeći,

¹¹⁸ *Odluka albanske vlade*, paragrafi 67, 70.

¹¹⁹ Prepretni podnesak Tužilaštva podniet 10. aprila 1996, gdje se citira *Odluka albanske vlade*; vidi također predmet *Nikaragva, supra*, paragraf 218.

me|utim, da pojam "neborci" nije uvijek jasan u primjeni. Odbrana konstatuje da naro-ito u situacijama kao {to je ona u Bosni i Hercegovini, "gdje se grupe mobili{u a da nisu nu`no pod direktnom kontrolom centralne vlade," postoji "neodra|ena oblast" izme|u boraca i neboraca. Stoga odbrana zaklju-uje da pojam neboraca mo`da nije dovoljno jasno definisan da bi se pomo}u njega u svim slu-ajevima odredilo da li su `rtve bile civili.

638. U pogledu prvog aspekta, jasno je da stanovni{tvo protiv kojeg se djela po-injavaju mora biti prete`no civilnog karaktera. Prisustvo nekih necivila u njihovoj sredini ne mijenja karakter stanovni{tva.¹²⁰

639. Drugi aspekt, utvr|ivanje toga koji se pojedinci me|u stanovni{tvom protiv kojeg su djela uperena kvalifikuju kao civili radi ustanovljavanja zlo-ina protiv -ovje-nosti, nije, me|utim, toliko jasan. Zajedni-ki -lan 3, -ija formulacija odra`ava "elementarne obzire -ovje-nosti" koji su "prema odredbama obi-ajnog me|unarnodnog prava primjenljivi na bilo koji oru`ani sukob",¹²¹ predvi|a da su u oru`anom sukobu "koji nije me|unarodnog karaktera" ugovorne dr`ave obavezne da "kao minimum" po{tuju sljede}e: "Prema licima koja ne u-estvuju neposredno u neprijateljstvima, podrazumevaju}i tu i pripadnike oru`anih snaga koji su polo`ili oru`je i lica onesposobljena za borbu uslijed bolesti, rane, li{enja slobode ili bilo kog drugog uzroka, postupa}e se, u svakoj prilici, -ovje-no . . ." Dopunski protokol @enevskih konvencija od 12. avgusta 1949, koji se odnosi na za{titu `rtava me|unarodnih oru`anih sukoba (I Protokol),<sup>122</sup> defini}e civile isklju-ivanjem ratnih zarobljenika i pripadnika oru`anih snaga, te u slu-aju nedoumice smatra lice civilom. Me|utim, ova definicija civila sadr`ana u zajedni-kom -lanu 3 nije neposredno primjenljiva na zlo-ine protiv -ovje-nosti jer predstavlja dio ratnog prava ili obi-aja ratovanja i mo`e se primjenjivati samo na osnovu analogije. Isto va`i za definiciju, sadr`anu u I Protokolu i Komentaru IV @enevske konvencije, o postupanju sa civilima, gdje oba dokumenta zastupaju {iroko tuma-enje pojma "civil". Oni, a naro-ito zajedni-ki -lan 3, daju, me|utim, smjernice u odgovoranju na najte`e pitanje: konkretno, da li djela preduzeta protiv pojedinca koji se ne mo`e smatrati

¹²⁰ Vidi -lan 50(3) Dopunskog protokola @enevskih konvencija od 12. avgusta 1949, koji se odnosi na za{titu `rtava me|unarodnih oru`anih sukoba ("I Protokol"); (ICRC, Geneva, 1977); *vidi tako/e* Fédération Nationale des Déportés et Internés Résistants et Patriotes and Others v. Barbie (predmet *Barbie*); Zavr{ni izvje{taj Komisije eksperata osnovane shodno Rezoluciji 780 (1992) Savjeta bezbjednosti ("Zavr{ni izvje{taj komisije eksperata"), paragraf 77-78, U.N. Doc. S/1994/674.

¹²¹ Odluka @albenog vije}a, paragraf 102; *vidi tako/e* Predmet *Nikaragva, supra*, paragraf 218.

¹²² I Protokol, *supra*.

tradicionalnim "neborcem" jer je aktivno uklju-en u neprijateljstva pripadanjem nekom obliku grupe otpora mogu ipak da predstavljaju zlo-ine protiv -ovje-nosti ako su po-injena u provo|enju ili u sklopu napada usmjerenog protiv civilnog stanovni{tva.

640. U ovom pogledu je Komisija Ujedinjenih nacija za ratne zlo-ine izjavila u vezi sa -lanom 6(c) Nirnber{kog statuta da "rije-i 'civilno stanovni{tvo' izgleda ukazuju na to ozna-avaju da su 'zlo-ine protiv -ovje-nosti' ograni-ene na ne-ovje-na djela po-injena protiv civila za razliku od pripadnika oru`anih snaga . . ." <sup>123</sup> U opreci sa ovime, Vrhovni sud Britanske zone utvrdio je da su zlo-ine protiv -ovje-nosti primjenljivi u svim slu-ajevima kada su po-inilac i `rtva istog dr`avljanstva, bez obzira na to da li je `rtva civil ili vojno lice.¹²⁴ Isto tako, mogu}nost da se pripadnici oru`anih snaga smatraju potencijalnim `rtvama zlo-ina protiv -ovje-nosti priznata je jo{ 1946.¹²⁵ Komisija eksperata osnovana Rezolucijom 780 Savjeta bezbjednosti ("Komisija eksperata") primjetila je: " ^ini se o-itim da se -lan 5 primjenjuje prvo i prije svega na civile, {to zna-i lica koja nisu borci. Ovo, me|utim, ne treba da dovede do prebrzih zaklju-aka o licima koja su u nekom odre|enom trenutku nosila oru`je."<sup>126</sup> Komisija eksperata je zatim navela primjer zasnovan na situaciji u biv{oj Jugoslaviji i zaklju-ila: "Glava porodice koja pod takvim okolnostima poku{a da za{titi svoju porodicu s pu{kom u ruci time ne gubi status civila. Mo`da se to isto mo`e primjeniti na slu-aj kada jedan policajac ili stra`ar lokalne odbrane u-ine to isto, pa -ak i ako se udru`e da bi poku{ali da sprije-e kataklizmu."¹²⁷

641. Upravo je ovo pitanje razmatrano u predmetu *Fédération Nationale des Déportés et Internés Résistants et Patriotes and Others v. Barbie*, (predmet *Barbie*).¹²⁸ U ovom predmetu je *Chambre d'accusation* Apelacionog suda u Lionu naredilo da se protiv Klause Barbie, {efa Gestapoa u Lionu za vrijeme Drugog svetskog rata podigne optu`nica za zlo-ine protiv -ovje-nosti, ali samo za "progon nevinih Jevreja", smatraju}i da zastarevanje onemogu}ava krivi-no gonjenje za zlo-ine koje je Barbie po-inio protiv boraca koji su bili pripadnici pokreta otpora, ili za koje je Barbie mislio da su pripadnici pokreta otpora, -ak i ako su bili Jevreji, jer

¹²³ Komisija za ratne zlo-ine, 193, *supra*

¹²⁴ Henri Meyrowitz, *La répression par les tribunaux allemands des crimes contre l'humanité et de l'appartenance à une organisation criminelle* 282 (1960) (nezvani-ni prijevod).

¹²⁵ Schwelb, 191, *supra*

¹²⁶ *Zavr{ni izvje{taj Komisije eksperata*, paragraf 78, *supra*

¹²⁷ *Id.* paragraf 78.

¹²⁸ (1985) I.L.R. 125.

ova djela mogu predstavljati samo ratne zlo-ine, a ne zlo-ine protiv -ovje-nosti.¹²⁹ *Cour d'Assises* potvrdio je nalog istra`nog sudije u istom smislu i ulo`ena je `alba. Po `albi je Kasacioni sud djelimi-no ukinuo i poni{tio presudu, smatraju}i da pripadnici pokreta otpora mogu biti `rtve zlo-ina protiv -ovje-nosti ukoliko je prisutna neophodna namjera da se po-ini zlo-in protiv -ovje-nosti.<sup>130</sup> Kako je sud naveo, "ni unutra{nji porivi koji su motivisali `rtve, ni njihovo eventualno -lanstvo u pokretu otpora ne isklju-uju mogu}nost da je optu`eni djelovao sa namjerom koja je neophodni uslov za po-injavanje zlo-ina protiv -ovje-nosti."¹³¹ Dakle, prema Kasacionom sudu, ne samo da je stanovni{tvo uop{te smatrano stanovni{tvom civilnog karaktera uprkos prisustvu -lanova pokreta otpora me|u njima, nego su se i sami -lanovi pokreta otpora mogli smatrati `rtvama zlo-ina protiv -ovje-nosti ako su bili ispunjeni ostali uslovi.

642. Mada je ovo instruktivno, treba primijetiti da je sud u predmetu *Barbie* primjenjivao nacionalno zakonodavstvo prema kojem zlo-ini protiv -ovje-nosti ne podlije`u zastarevanju, iako nacionalno zakonodavstvo defini{e zlo-ine protiv -ovje-nosti pozivanjem na rezoluciju Ujedinjenih nacija od 13. februara 1946, koja se opet poziva na Nirnber{ki statut (zakon od 26. decembra 1964);¹³² a oslanjao se na -injenicu da je zlo-in protiv -ovje-nosti me|unarodni zlo-in kako bi na osnovu toga odbio `albu optu`enog po osnovu prikrivene ekstradicije¹³³ i roka zastarevanja koji je istekao¹³⁴.

643. Uprkos ograni-enjima svojstvenim upotrebi ovih razli-itih izvora, od zajedni-kog -lana 3 do predmeta *Barbie*, opravdana je {iroka definicija civilnog stanovni{tva koju podr`avaju ovi izvori. Tako prisustvo lica aktivno uklju-enih u sukob ne treba da sprije-i da se stanovni{tvo okarakteri{e kao civilno, a lica aktivno uklju-ena u pokret otpora mogu da se kvalifikuju kao `rtve zlo-ina protiv -ovje-nosti. Kako je konstatovalo I Pretresno vije}e Me|unarodnog suda u Pregledu optu`nice prema Pravilu 61 Pravilnika o postupku i dokazima u predmetu *Tu`ilac protiv Mileta Mrk{i}a, Miroslava Radi}a i Veselina [Ijivan-anina ("Odluka o Vukovarskoj*

---

¹²⁹ Citirano od strane *Cour de Cassation, id.*, 139.

¹³⁰ *Id.*, 140.

¹³¹ *Id.*

¹³² *vidi* Jean-Louis Clergerie, *La notion de crime contre l'humanité*, *Revue du Droit Public* 1251, 1251 n.3 (1988).

¹³³ *Id.*, 128.

¹³⁴ *Id.* 134, 136

bolnici”),¹³⁵ iako zlo-ine protiv -ovje-nosti moraju biti uperene protiv civilnog stanovništva, lica koja su u nekom trenutku aktivno učestvovala u otporu mogu pod određenim uslovima biti žrtve zlo-ina protiv -ovje-nosti.¹³⁶ U kontekstu tog predmeta, pacijenti u bolnici, bilo civili ili borci pokreta otpora koji su položeni, smatrani su žrtvama zlo-ina protiv -ovje-nosti.¹³⁷

(ii) Značenje riječi “stanovništvo”

644. Uslov iz člana 5 Statuta da zabranjena djela moraju biti usmjerena protiv civilnog “stanovništva” ne znači da cjelokupno stanovništvo određene države ili teritorije mora biti žrtva ovih djela da bi ona predstavljala zlo-ine protiv -ovje-nosti. Umjesto toga, namjera je da element “stanovništva” podrazumijeva zlo-ine kolektivne prirode i time isključi pojedinačna ili izolovana djela koja se, iako možda predstavljaju ratne zlo-ine ili zlo-ine prema nacionalnom krivičnom zakonodavstvu, ne izdižu do nivoa zlo-ina protiv -ovje-nosti.¹³⁸ Kako ovo Pretresno vijeće objašnjava u svojoj *Odluci o formi optužnice*, uključivanje u član 5 uslova da djela “budu uperena protiv bilo kojeg civilnog stanovništva” osigurava da ono što je biti navedeno nije jedno konkretno djelo već sveukupno ponašanje.¹³⁹ Svrhu ovog zahtjeva jasno je formulisala Komisija Ujedinjenih Nacija za ratne zlo-ine, kada je napisala da:

Izolovana krivična djela nisu potpadala pod pojam zlo-ina protiv -ovje-nosti. Po pravilu je bila neophodna sistematska masovna akcija, naročito zvanica, da se običan zlo-čin kakav sam po sebi ne može biti pretvori u zlo-ine protiv -ovje-nosti, te tako postane predmet interesovanja i međunarodnog prava. Samo zlo-ine koji su, ili po svojim razmjerama i okrutnosti ili po svojoj masovnosti ili po načinu da je sličan obrazac primjenjivan u različito vrijeme i na različitim mjestima, ugrozili međunarodnu zajednicu ili sablaznili savjest -ovje-anstva, opravdavaju intervenciju drugih država osim one na čijoj su teritoriji zlo-ine počinjene, ili čiji su podanici bili njihove žrtve.¹⁴⁰

Tako naglasak nije na pojedinačnoj žrtvi već na zajednici, pri čemu je pojedinac viktimiziran ne zbog svojih pojedinačnih karakteristika već zbog svog pripadništva civilnom stanovništvu protiv koga su djela uperena. Kako je detaljno izneseno niže,

¹³⁵ Tužilaštvo protiv Mileta Mrkšića, Miroslava Radića i Veselina [Ljivančevića], Pregled optužnice prema Pravilu 61 Pravila o postupku i dokazima, Predmet broj IT-95-13-R61, I Pretresno vijeće, 3. april 1996 (“Odluka o Vukovarskoj bolnici”).

¹³⁶ *Id.*, paragraf 29.

¹³⁷ *Id.*, paragraf 32.

¹³⁸ *Vidi* Schwelb, 191, *supra*; *vidi takođe* Memorandum Generalnog sekretara o Statutu i Presudi Nürnbergskog suda; Istorija i analiza, 67 (U.N. Publication, Sales No.1949, V.7).

¹³⁹ *Odluka o formi optužnice, supra.*

ovo je protumačeno u smislu da se djela moraju dogoditi na rasprostranjenoj ili sistematskoj osnovi, da mora postojati neki oblik vladine, organizacijske ili grupne politike u okviru koje se ova djela čine i da počinilac mora znati za kontekst u okviru kojeg preduzima svoje postupke, kao i uslov koji navode Generalni sekretar i članice Savjeta bezbjednosti da se djela čine na diskriminatornoj osnovi.

a. Rasprostranjeno ili sistematsko događanje djela

645. Tužilaštvo tvrdi da termin "stanovništvo" u članu 5 podrazumjeva da je svojim postupcima optuženi učestvovao u rasprostranjenom ili sistematskom napadu protiv relativno velike grupe lica, za razliku od izolovanih ili nasumičnih djela protiv pojedinaca. Odbrana, mada se uglavnom slaže, tvrdi da krivnja moraju biti i rasprostranjena i sistematska da bi predstavljala zločin protiv čovječnosti.

646. Mada je ovo pitanje bilo predmet opsežnih rasprava, sada je ustaljeno da uslov da djela budu usmjerena protiv civilnog "stanovništva" može biti ispunjen ako se djela događaju bilo na rasprostranjenoj osnovi ili na sistematski način. Bilo koje od ova dva je dovoljno da se isključe izolovana ili nasumična djela. *Izveštaj Generalnog sekretara* utvrđuje da se zločini protiv čovječnosti "odnose na nečovječna djela vrlo ozbiljne prirode . . . počinjena kao dio rasprostranjenog ili sistematskog napada protiv bilo kojeg civilnog stanovništva".¹⁴¹ Odbrana ukazuje na činjenicu da kasnije u tom istom paragrafu Generalni sekretar kaže da se u sukobu u bivšoj Jugoslaviji silovanje događalo na "rasprostranjenoj i sistematskoj" osnovi, kako bi potkrijepila svoju tvrdnju da su nužni i rasprostranjenost i sistematičnost. Medjutim, po mišljenju Pretresnog vijeća, ovaj odlomak je samo odraz situacije kako ju je vidio Generalni sekretar, kao što je bila i dobro poznata činjenica koju je utvrdio Njemački sud da je "progon Jevreja od strane nacističke vlade vrlo detaljno dokazan pred Sudom. To je svjedočanstvo o *dosljednoj i sistematskoj* nečovječnosti najvećih razmjera."¹⁴²

647. Pored *Izveštaja Generalnog sekretara*, i brojni drugi izvori podržavaju zaključak da su rasprostranjenost i sistematičnost alternative. Na primjer, I Pretresno vijeće je došlo do ovog zaključka u *Odluci o Vukovarskoj bolnici*.¹⁴³ *Izveštaj Ad hoc* komiteta o uspostavljanju stalnog međunarodnog krivičnog suda određuje da zločini

¹⁴⁰ Komisija za ratne zločine, 179, *supra*.

¹⁴¹ *Izveštaj Generalnog sekretara*, paragraf 48, *supra*.

¹⁴² Njemački presuda, 247, *supra*, (naknadno podvučeno).

¹⁴³ *Odluka o Vukovarskoj bolnici*, paragraf 30, *supra*.

protiv -ovje-nosti "obi-no uklju-uju rasprostranjeni ili sistematski napad na civilno stanovni{tvo, a ne izolovana krivi-na djela".¹⁴⁴ U -lanu 18 Nacrta Kodeksa zlo-ina protiv mira i bezbjednosti -ovje-anstva Komisije za me|unarodno pravo¹⁴⁵ ("Nacrt Kodeksa KMP") zahtijeva se da djelo bude po-injeno "na sistematski na-in ili u velikim razmjerama" i izri-ito ka`e da su ovo dva alternativna zahtjeva. Isto tako, Komisija za me|unarodno pravo u svom Izvje{taju iz 1994. konstatuje da "definicija zlo-ina protiv -ovje-nosti obuhvata ne-ovje-na djela vrlo ozbiljne prirode koja uklju-uju rasprostranjena *ili* sistematska kr{enja usmjerena protiv civilnog stanovni{tva", iako tako|e ka`e da "izrazite karakteristike takvih zlo-ina le`e u njihovoj prirodi, koja je velikih razmjera *i* sistematska", te da su "pojedina-ni oblici nezakonitih djela (ubistvo, porobljavanje, deportacija, mu-enje, silovanje, zatvaranje, itd.) manje bitni za definiciju faktora razmjere i smi{ljene politike".¹⁴⁶ Uprkos tome {to je ovo naizgled nedosljedno, prevladalo je mi{ljenje u prilog alternativnih zahtjeva, kao {to se vidi iz -lana koji se bavi zlo-inima protiv -ovje-nosti u Izvje{taju Komisije za me|unarodno pravo iz 1991. pod naslovom "Sistematska ili masovna kr{enja ljudskih prava."¹⁴⁷

648. Stoga je `elja da se isklju-e izolovana ili nasumi-na djela iz pojma zlo-ina protiv -ovje-nosti dovela do uklju-ivanja uslova da djela moraju biti usmjerena protiv civilnog "stanovni{tva", a ovaj uslov se ispunjava utvr|ivanjem ili rasprostranjenosti, koja se odnosi na broj `rtava, ili sistemati-nosti, koja ukazuje na o-igledno postojanje odre|enog obrasca ili metodi-nog plana. Kako je obja{njeno u komentaru Nacrta Kodeksa KMP:

(3) Po-etnom klauzulom ove definicije utvr|uju se dva op{ta uslova koji moraju biti ispunjeni da bi se jedno od zabranjenih djela okvalifikovalo kao zlo-in protiv -ovje-nosti obuhva}en ovim Kodeksom. Prvi uslov zahtjeva da je djelo "po-injeno na sistemati-an na-in ili u velikim razmjerama". Ovaj prvi uslov se sastoji od dva alternativna zahtjeva. . . Shodno tome, djelo mo`e predstavljati zlo-in protiv -ovje-nosti ako je ispunjen bilo koji od ova dva uslova.

---

¹⁴⁴ *Report of the Committee on the Establishment of a Permanent International Criminal Court ("Izvje{taj Ad hoc komiteta")* U.N. Doc. G.A.O.R. A/50/22 (1995) pod 17.

¹⁴⁵ *Nacrt Kodeksa KMP, supra.*

¹⁴⁶ *Report of the I.L. C. on the Work of its Forty-ninth Session (Izvje{taj KMP o radu 49. zasjedanja)* (1994) G.A.O.R., 49th sess., Supp. No. 10, U.N. Doc. A/49/10, p. 76, naknadno podvu-eno.

¹⁴⁷ *Report of the International Law Commission on the Work of its Forty-third Session (Izvje{taj Komisije za me|unarodno pravo o radu 43. zasjedanja)*, (1991) G.A.O.R., 46th sess. Supp. No. 10, U.N. Doc. A/46/10 ("Izvje{taj KMP iz 1991."), pod 265.

Komentar Nacrta Kodeksa KMP dalje obja{njava ove zahtjeve i njihovo porijeklo. U njemu se ka`e:

Prva alternativa zahtjeva da ne-ovje-na djela *budu po-injena na sistematski na-in*, {to zna-i u skladu sa unaprijed zami{ljenim planom ili politikom. Ostvarivanje ovog plana ili politike moglo bi da dovede do ponovljenog ili dugotrajnog po-injavanja ne-ovje-nih djela. Su{tina ovog zahtjeva je da se isklju-i nasumi-no djelo koje nije po-injeno kao dio {ireg plana ili politike. Nirnber{ki statut nije uklju-ivao ovakav zahtjev. Pa ipak je Nirnber{ki sud, kada je razmatrao da li takva djela predstavljaju zlo-ine protiv -ovje-nosti, naglasio da su ne-ovje-na djela po-injena u okviru *politike terora* i da su bila "u mnogim slu-ajevima . . . organizovana i sistematska". (4) Druga alternativa zahtijeva da nehumana djela budu *po-injena u velikim razmjerama*, {to zna-i da su djela usmjerena protiv mno{tva `rtava. Ovaj zahtjev isklju-uje izolovano ne-ovje-no djelo po-inioca koji postupa po sopstvenoj inicijativi i koje je usmjereno protiv jedne jedine `rtve. Nirnber{ki statut nije uklju-ivao ni ovaj drugi zahtjev. Pa ipak je Nirnber{ki sud, kada je razmatrao ne-ovje-na djela kao mogu}e zlo-ine protiv -ovje-nosti, dalje naglasio da je politika terora "svakako sprovedena u ogromnim razmjerama". . . . Izraz "velikih razmjera" u ovom tekstu . . . dovoljno je {irok da pokrije razli-ite situacije koje uklju-uju mno{tvo `rtava, na primjer kao rezultat kumulativnog dejstva niza ne-ovje-nih djela ili pojedina-nog dejstva ne-ovje-nog djela izuzetnih razmjera.¹⁴⁸

649. Blisko ovome je pitanje da li pojedina-no djelo po-inioca mo`e predstavljati zlo-in protiv -ovje-nosti. Dodirno pitanje, koje nije sporno pred ovim Pretresnim vije}em, jeste da li pojedina-no djelo samo po sebi mo`e da predstavlja zlo-in protiv -ovje-nosti. Ovo pitanje je bilo predmet intenzivne debate, pri -emu je pravna nauka neposredno nakon Drugog svjetskog rata bila podijeljena. Ameri-ki sudovi su uglavnom podr`avali tvrdnju da je nu`an masovni karakter¹⁴⁹ dok su sudovi u Britanskoj zoni do{li do suprotnog zaklju-ka, nalaze}i da element masovnosti nije od su{tinskog zna-aja za definiciju u pogledu bilo broja djela ili broja `rtava i da je "ono {to je bitno ne masovni aspekt, ve} veza izmedju djela i okrutnog i varvarskog politi-kog sistema, konkretno, nacisti-kog re`ima".¹⁵⁰ O-ito, pojedina-no djelo nekog po-inioca preduzeto u kontekstu rasprostranjenog ili sistematskog napada protiv civilnog stanovni{tva za sobom povla-i pojedina-nu krivi-nu odgovornost i pojedina-ni po-inilac ne mora po-initi brojna krivi-na djela da bi bio odgovoran. Iako je ta-no da izolovana, nasumi-na djela ne treba da budu uklju-ena u definiciju zlo-ina

¹⁴⁸ *Nacrft kodeksa KMP, 94-95, supra*

¹⁴⁹ *Vidi Trial of Josef Altstötter and Others ("Justice case"), Vol. VI, Law Reports of Trials of War Criminals (U.N. War Crimes Commission London, 1949) ("Law Reports")79-80 i vidi Trial of Fredrich Flick and Five Others ("predmet Flick") Vol.IX. Law Reports, 51, u kome je odlu-eno da su izolovani slu-ajevi zlodjela i proganjanja isklju-eni iz definicije zlo-ina protiv -ovje-nosti).*

protiv -ovje-nosti, to je svrha zahtjeva da djela budu usmjerena protiv civilnog stanovništva i stoga "ak i izolovano djelo može da predstavlja zločin protiv -ovje-nosti ako je proizvod političkog sistema zasnovanog na teroru ili progonu".¹⁵¹ Odluka I Pretresnog vijeća Međunarodnog suda u Odluci o Vukovarskoj bolnici predstavlja nedavno priznanje činjenice da jedno jedino djelo počinio može da predstavlja zločin protiv -ovje-nosti. U toj odluci je Pretresno vijeće konstatovalo:

30. Zločine protiv -ovje-nosti treba razlikovati od ratnih zločina protiv pojedinaca. Konkretno, oni moraju biti rasprostranjeni ili pokazivati sistematski karakter. Međutim, sve dok postoji veza sa rasprostranjenim ili sistematskim napadom protiv civilnog stanovništva, jedno jedino djelo se može kvalifikovati kao zločin protiv -ovje-nosti. Pojedinač koji čini zločin protiv jedne jedine žrtve ili ograničenog broja žrtava može biti proglašen krivim za zločin protiv -ovje-nosti ukoliko su njegova djela bila dio specifičnog konteksta identifikovanog u prethodnom tekstu.¹⁵²

Dodatna podrška se nalazi u nacionalnim predmetima u kojima je suđeno za zločine iz Drugog svjetskog rata, a u kojima je zauzeto stanovište da pojedinačna djela počinio predstavlja zločine protiv -ovje-nosti.¹⁵³

b. Neophodnost diskriminatorne namjere

650. Još jedno povezano pitanje jeste da li se rasprostranjena ili sistematska djela moraju preduzimati na, na primjer, rasnim, vjerskim, etničkim ili političkim osnovama, čime diskriminatorna namjera postaje uslov za sve zločine protiv -ovje-nosti, a ne samo za progon. Pravo je u ovoj oblasti vrlo podijeljeno. Mnogi komentatori i nacionalni sudovi su utvrdili da je određen oblik diskriminatorne namjere prisutan u pojmu zločina protiv -ovje-nosti i stoga uslov za grupu "ne-ovje-nih djela", kao i za progon, jer se djela čine protiv pojedinca zbog njegovog pripadništva grupi koju počinilac iz nekog razloga napada.¹⁵⁴

---

¹⁵⁰ Izvještaj specijalnog izvjestioca KMP, D.Thiama, Ybk. I.L.C. 1986, Vol. II, I.L.C. A/CN.4/466 ("Izvještaj specijalnog izvjestioca"), paragraf 93 u vezi sa zaključkom Henria Meyrowitza.

¹⁵¹ Henri Meyrowitz, citirano u Izvještaju specijalnog izvjestioca, *supra*, para. 89.

¹⁵² Odluka o Vukovarskoj bolnici, paragraf 30, *supra*

¹⁵³ Vidi, npr. predmete 2, 4, 13, 14, 15, 18, 23, 25, 31 i 34, Entscheidungen Des Obersten Gerichtshofes Für Die Britische Zone in Strafsachen, Vol. I.

¹⁵⁴ Vidi npr. predmet *Barbie*, *supra*; Završni izvještaj komisije eksperata, *supra*, paragraf 84; J.Graven, *Les crimes contre l'humanité*, Recueil de Cours (1950); i Catherine Grynfolgel, *Le concept de crime contre l'humanité: Hier, aujourd'hui et demain*, Revue de Droit Pénal et de Criminologie 13 (1994); međutim, vidi, Leila Sadat Wexler, *The Interpretation of the Nuremberg Principles by the French Court of Cassation: From Touvier to Barbie and Back Again* (Tumačenje Njemačkih principa od strane Francuskog Kasacionog suda: Od Touviera do Barbie i nazad), 32 Colum. J. Trans. L. 289 (1994).

651. Ovaj uslov diskriminacije nije bio sadr`an u Nirnber{kom statutu, koji je jasno priznao dvije kategorije zlo-ina protiv -ovje-nosti: one povezane sa ne-ovje-nim djelima kao {to su ubistvo, istrebljenje, porobljavanje i deportacija; i progon na politi-koj, rasnoj ili vjerskoj osnovi. Podr{ka za ovo stanovi{te ne mo`e se na}i u Zakonu Br. 10 Kontrolnog savjeta, kao niti u predmetima zasnovanim na ovom zakonu, kao {to su oni koji se ti-u medicinskih eksperimenata, gdje su zlo-ina-ki medicinski eksperimenti na licima koja nisu njema-ki dr`avljeni, i ratnim zarobljenicima i civilima, uklju-uju}i Jevreje i "asocijalna" lica, smatrani ratnim zlo-inima i zlo-inima protiv -ovje-nosti, kao {to je bio i program eutanazije za "neizlje-ive" koji je pro{iren na Jevreje.<sup>155</sup> Isto tako, ni Tokijska povelja ne sadr`i ovaj uslov. U analizi Nirnber{kog statuta i presude koju su pripremile Ujedinjene nacije ubrzo nakon su|enja glavnim ratnim zlo-incima ka`e se:

Mo`da se mo`e tvrditi da se izraz "na politi-kim, rasnim ili vjerskim osnovama" odnosi ne samo na progone ve} i na prvu vrstu zlo-ina protiv -ovje-nosti. Britanski Glavni tu`ilac je mo`da stajao na tom stanovi{tu kada je govorio o "ubistvu, istrebljenju, porobljavanju, progону na politi-kim, rasnim ili vjerskim osnovama". Ovo tuma-enje, me|utim, te{ko da izgleda opravdano engleskim, a jo{ manje francuskim tekstom. . . [tavi{e, u svojoj izjavi o krivici von Shiracha, Sud je ozna-io zlo-ine protiv -ovje-nosti kao "ubistvo, istrebljenje, porobljavanje, deportaciju i druga ne-ovje-na djela" i "progone na politi-kim, rasnim ili vjerskim osnovama".¹⁵⁶

652. Pored toga, ovaj uslov nije sadr`an u -lanu o zlo-inima protiv -ovje-nosti u Nacrtu Kodeksa KMP, niti odbrana osporava njegovo isklju-ivanje iz definicije ovog krivi-nog djela koju je dalo Tu`ila{tvo. Zna-ajno je da diskriminatorna namjera kao dodatni uslov za sve zlo-ine protiv -ovje-nosti nije uklju-ena u Statut ovog Me|unarodnog suda kao {to je bila u Statut Me|unarodnog suda za Ruandu,¹⁵⁷ koji je nedavno kritikovan ba{ po ovom pitanju.¹⁵⁸ Ipak, po{to je uslov diskriminatorne namjere po nacionalnim, politi-kim, etni-kim, rasnim ili vjerskim osnovama za sve zlo-ine protiv -ovje-nosti uklju-en u *Izvjel{taj generalnog sekretara*,¹⁵⁹ i po{to je nekoliko -lanica Savjeta bezbjednosti izjavilo da tuma-e -lan 5 tako da se odnosi na

¹⁵⁵ Vidi Medical Case, Vol.II Trials of War Criminals before the Nuernberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10, 181, 196-98 (Washington: U.S. Govt. Printing Office 1950).

¹⁵⁶ Memorandum Generalnog sekretara o Nirnber{kom statutu i presudi, 67, *supra*.

¹⁵⁷ U.N. Doc. S/RES/955(1994)

¹⁵⁸ *Amnesty International, The International Criminal Court: Making the Right Choices - Part I* 40 (1997).

¹⁵⁹ *Izvjel{taj Generalnog sekretara*, para 48, *supra*.

770000

djela po-injena na osnovu diskriminacije,¹⁶⁰ Pretresno vijeće usvaja uslov diskriminatorne namjere za sve zlo-ine protiv -ovje-nosti shodno članu 5. Faktički je uključivanje ovog dodatnog uslova da ne-ovje-na djela moraju biti po-injena na diskriminatornoj osnovi zadovoljeno dokazima koji su prethodno razmatrani, da je napad na civilno stanovništvo izvršen samo protiv nesrpskog dijela stanovništva zato jer nisu bili Srbi.

c. Element politike

653. Kao što je prethodno pomenuto, razlog što zlo-ine protiv -ovje-nosti toliko potresaju savjest -ovje-anstva i opravdavaju intervenciju međunarodne zajednice je to što oni nisu izolovana, nasumična djela pojedinaca već proizlaze iz namjernog nastojanja uperenog protiv civilnog stanovništva. Tradicionalno se podrazumijevalo da ovaj zahtjev znači da mora postojati neka vrsta politike u okviru koje se po-injavaju ova djela. Kako je objasnio holandski *Hoge Raad* u predmetu *Public Prosecutor v. Menten* (Javni tužilac protiv Mentena):¹⁶¹

Pojam 'zlo-ine protiv -ovje-nosti' tako je zahtjeva - mada ovo nije rečeno tako eksplicitno u prethodnoj definiciji [član 6(c) Njemačkog statuta] - da spomenuti zlo-ine -ine dio sistema zasnovanog na teroru ili predstavljaju kariku u svjesno vođenoj politici usmjerenoj protiv konkretnih grupa ljudi.¹⁶²

Značajno je, međutim, da takva politika ne mora biti formalizovana nego se njeno postojanje može ustanoviti na osnovu načina na koji se djela događaju. Naime, ako se djela događaju na rasprostranjenoj ili sistematskoj osnovi, to pokazuje da postoji politika po-injavanja tih djela, bilo da je formalizovana ili ne. Iako neki sumnjaju u neophodnost takve politike, dokazi u ovom predmetu jasno potvrđuju postojanje politike.

654. Dodatno pitanje se tiče prirode entiteta iza politike. Tradicionalna koncepcija je, u stvari, bila ne samo da politika mora postojati već da ta politika mora biti politika države, kao što je bio slučaj u nacističkoj Njemačkoj. Preovladalo je mišljenje da je, kako je objasnio jedan komentator, za zlo-ine protiv -ovje-nosti, kao zlo-ine

---

¹⁶⁰ *Vidi* Provisional Verbatim Record, 11 (izjava Francuske, gdje se nabrajaju nacionalne, etničke, rasne i vjerske osnove), 16 (izjava Sjedinjenih Država, gdje se nabrajaju nacionalne, političke, etničke, rasne, spolne i vjerske osnove) i 45 (izjava Ruske Federacije, gdje se nabrajaju nacionalne, političke, etničke, vjerske ili druge osnove), *supra*.

¹⁶¹ 75 I.L.R. 362-63 (1987).

¹⁶² *Vidjeti također predmet Barbie*, 137, *supra*.

kolektivne prirode, uslov dr`avna politika "jer njihovo po-injavanje zahtijeva kori{}enje dr`avnih institucija, ljudstva i sredstava da bi se po-inili konkretni zlo-ini opisani u -lanu 6(c) [Nirnber{kog statuta]", ili da bi se uzdr`alo od spre-avanja njihovog po-injavanja.<sup>163</sup> Mada je ovo mo`da bio slu-aj u toku Drugog svjetskog rata, i otuda pravna nauka koju su primjenjivali sudovi kada su donosili presude po optu`bama za zlo-ine protiv -ovje-nosti na osnovu doga|aja za koje je bilo navedeno da su se dogodili za vrijeme tog perioda, ovo vi{}e nije slu-aj. Kao prvi me|unarodni sud koji razmatra optu`be za zlo-ine protiv -ovje-nosti za koje se navodi da se dogodili poslije Drugog svjetskog rata, Medjunarodni sud nije obavezan ranijom doktrinom ve} mora primjenjivati obi-ajno me|unarodno pravo kakvo je bilo u vrijeme po-injavanja krivi-nih djela. U ovom pogledu se pravo u vezi sa zlo-inima protiv -ovje-nosti razvilo tako da uzima u obzir snage koje, iako nisu snage legitimne vlade, imaju *de facto* kontrolu nad odre|enom teritorijom, ili su u mogu}nosti da se kre}u slobodno unutar nje. Tu`ila{tvo u svom prepretresnom podnesku tvrdi da prema me|unarodnom pravu zlo-ini protiv -ovje-nosti mogu biti po-injeni u ime entiteta koji imaju *de facto* kontrolu nad konkretnom teritorijom, ali bez me|unarodnog priznanja ili formalnog statusa *de jure* dr`ave, ili od strane teroristi-ke grupe ili organizacije. Odbrana ne osporava ovu tvrdnju, koja je u saglasnosti sa nedavnim izjavama u pogledu zlo-ina protiv -ovje-nosti.

655. Na primjer, I Pretresno vije}e Me|unarodnog suda je u svom Pregledu Optu`nice u skladu sa Pravilom 61 Pravila o postupku i dokazima u predmetu *Tu`ilac protiv Dragana Nikoli}a* o zlo-inima protiv -ovje-nosti izjavilo sljede}e: "Iako ne moraju biti povezani sa politikom utvr|enom na dr`avnom nivou, u konvencionalnom zna-enju tog izraza, oni ne mogu biti djelo samo izolovanih pojedinaca."<sup>164</sup> Nacrt Kodeksa KMP je eksplicitniji u ovom pogledu. On sadr`i uslov prema kome, da bi predstavljala zlo-ine protiv -ovje-nosti, nabrojana djela moraju biti "podstaknuta ili upravljana od strane neke vlade ili bilo koje organizacije ili grupe". Komentar to razja{njava navode}i da:

Ova alternativa ima za cilj da isklju-i situaciju u kojoj pojedinac po-ini ne-ovje-no djelo kad djeluje na sopstvenu inicijativu u skladu sa sopstvenim zlo-ina-kim planom, u odsustvu bilo kakvog podsticaja ili upravljanja bilo od neke vlade ili od neke grupe ili organizacije. Ova vrsta izolovanog zlo-ina-kog pona{anja od strane jednog jedinog pojedinca ne bi predstavljala zlo-in protiv

¹⁶³ Bassiouni, 248-249, *supra*.

¹⁶⁴ *Tu`ilac protiv Dragana Nikoli}a*, Pregled Optu`nice u skladu sa pravilom 61 Pravilnika o postupku i dokazima, Predmet br. IT-94-2-R61, paragraf 26, I Pretresno vije}e, 20. oktobar 1995.

-ovje-nosti. . . . Podsticanje ili upravljanje od strane vlade ili *bilo koje* organizacije ili grupe, koja mo`e ali ne mora biti povezana sa vladom, -ini djelo posebno krupnim i -ini ga zlo-inom protiv -ovje-nosti koji se mo`e pripisati privatnim licima ili agentima dr`ave.¹⁶⁵

Dakle, prema mi{ljenju Komisije za me|unarodno pravo, djela ne moraju -ak ni da budu nalo`ena ili podstaknuta od strane grupe koja ima stalnu kontrolu nad teritorijom. Va`no je imati na umu da verzija Nacrta Kodeksa KMP iz 1996. sadr`i kona-ni tekst -lana o zlo-inima protiv -ovje-nosti koji je usvojila Komisija za me|unarodno pravo,¹⁶⁶ osnovana shodno Rezoluciji 174 (II) Generalne skup{tine i -ije -lanove bira Generalna skup{tina. Zna-ajno je da komentar nacrta -lanova Nacrta Kodeksa koji je Komisija za me|unarodno pravo pripremila 1991, i koji je proslije|en vladama na primjedbe i zapa`anja, potvr|uje da su nedr`avni faktori tako|e mogu|i po-inioci zlo-ina protiv -ovje-nosti. On navodi da

je va`no ista|i da nacrt -lana ne ograni-ava mogu|e po-inioce zlo-ina [zlo-ina protiv -ovje-nosti] samo na javne zvani-nike ili predstavnike . . . -lan ne isklju-uje mogu}nost da privatna lica koja imaju *de facto* vlast ili su organizovana u bande ili grupe kriminalaca mogu tako|e po-initi onakva sistematska ili masovna kr{enja ljudskih prava koja su obuhva}ena tim -lanom; u tom slu-aju bi njihova djela potpadala pod nacrt Kodeksa.¹⁶⁷

Isto tako, Apelacioni sud Sjedinjenih Dr`ava za drugi sudski okrug je nedavno prihvatio da "nedr`avni faktori" mogu biti odgovorni za po-injavanje genocida, najflagrantnijeg oblika zlo-ina protiv -ovje-nosti, kao i ratnih zlo-ina.¹⁶⁸ Stoga, mada mora postojati politika da se po-ine ova djela, ona ne mora biti politika dr`ave.

(c) Namjera

656. Kao {to je razmatrano prethodno u pogledu povezanosti, djelo ne smije biti nepovezano sa oru`anim sukobom. Ovo obuhvata dva aspekta. Prvo, upravo doga|anje djela u kontekstu rasprostranjenog ili sistematskog napada na civilno stanovni{tvo -ini djelo zlo-inom protiv -ovje-nosti za razliku od jednostavno ratnog zlo-ina ili zlo-ina prema nacionalnom kaznenom zakonodavstvu, -ime se dodaje dodatni elemenat, i stoga pored namjere da po-ini krivi-no djelo po-inilac mora biti

---

¹⁶⁵ *Nacrt Kodeksa KMP, 94, supra.*

¹⁶⁶ *Id.*, 13.

¹⁶⁷ KMP, 1991, *Izvjestaj*, 266.

¹⁶⁸ *Kadic v. Karadzijic*, 70 F.3d 232 (2nd Cir.1995) cert. denied, 64 U.S.L.W.3832 (18 Jun. 1996).

upoznat sa {irim kontekstom u kome se njegovo djelo doga|a. Drugo, djelo ne smije biti poduzeto iz ~isto li-nih razloga nepovezanih sa oru`anim sukobom.

657. U pogledu prvog aspekta, tj. da optu`eni poznaje {iri kontekst u kome se njegovo djelo doga|a, pristup koji je zauzela ve}ina u predmetu *R. v. Finta*<sup>169</sup> u Kanadi je pou-an. U tom predmetu je ve}ina odlu-ila da "je mentalni element koji je trebalo dokazati da bi se ustanovio zlo-in protiv ~ovje-nosti to da je optu`eni bio svjestan, ili namjerno slijep za ~injenice ili okolnosti koje bi njegova ili njena djela u-inile zlo-inima protiv ~ovje-nosti. Me|utim, ne bi bilo potrebno utvrditi da je optu`eni znao da su njegovi postupci ne-ovje-ni".<sup>170</sup> Mada je, dakle, potrebno znanje, ono se ispituje na objektivnom nivou i fakti-ki se mo`e zaklju-iti na osnovu okolnosti. Nekoliko predmeta zasnovanih na njema-kom kaznenom zakonu nakon Drugog svetskog rata relevantni su u ovom pogledu. U predmetu u kojem je sudio *Spruchgericht* u gradu Stade, Njema-ka, pretpostavljeno je da je optu`eni, koji je bio stacioniran blizu koncentracionog logora u Buchenwaldu, znao da se tu nalaze brojna lica li{ena slobode na politi-koj osnovi.<sup>171</sup> Pored toga, nije potrebno da po-inilac ta-no zna {ta }e se dogoditi `rtvama, i u nekoliko njema-kih predmeta je istaknuta ~injenica da denuncijacija sama za sebe predstavlja zlo-in protiv ~ovje-nosti.¹⁷² Naro-ito je relevantan jedan predmet, u kome su dvojica optu`enih 1944. godine prijavila policiji da je direktor kompanije za koju su obojica radili kritikovao Hitlera. Direktor je posle denuncijacije unap{en, privremeno pu{ten na slobodu, a zatim ponovo uhap{en i odveden u koncentracioni logor. Obojica optu`enih su oslobo|ena zbog odsustva "mens rea" jer nisu imali ni konkretnu predstavu o posljedicama svog postupka ni "gnusnu namjeru". Me|utim, *Oberste Gerichtshof* ("OGH") je vratio predmet prvostepenom sudu, odlu-iv{i da za zlo-in protiv ~ovje-nosti nije potrebna ni konkretna predstava o posljedicama niti "gnusna namjera".¹⁷³

658. [to se ti-e drugog aspekta, tog da se djelo ne mo`e poduzeti iz ~isto li-nih razloga koji nisu povezani sa oru`anim sukobom, iako li-ni motivi mogu biti prisutni oni ne treba da budu jedina motivacija za djelo. I ovdje je jedan od njema-kih

---

¹⁶⁹ *R.v. Finta* (1994) 1 R.C.S. 701.

¹⁷⁰ *Id.*

¹⁷¹ Predmet Br 38, Annual Digest and Reports of Public International Law Cases for the Year 1947 (Godi{nji sa`etak i izvje{taji o predmetima me|unarodnog javnog prava za godinu 1947), 100-101, (Butterworth & Co., London 1951).

¹⁷² Vidi, npr. Entscheidungen des Obersten Gerichtshofes Für Die Britische Zone in Strafsachen, predmet 2, 6-10; predmet 4, 19 - 25; predmet 23, 91-95; predmet 25, 105-110; predmet 31, 122-126; predmet 34, 141-143.

¹⁷³ *Id.*, u predmetu 16, 60-62.

predmeta iz Drugog svjetskog rata relevantan. U tom predmetu je optu`eni potkazao svoju suprugu zbog njenih projevrejskih, antinacisti-kih opaski. OGH je zaklju-io da je dovoljno {to je u cilju da se rastane sa `enom optu`eni osigurao da Gestapo sazna za njene antinacisti-ke opaske i da je utvr|ena veza izme|u postupka optu`enog i "despotizma nacisti-kog re`ima", jer je zrtva denuncirana zbog svog antinacisti-kog stava. OGH je utvrdio da je on po-inio zlo-in protiv -ovje-nosti jer se njegovo pona{anje uklapalo u plan progona Jevreja u Njema-koj i mada mu je namjera bila da na{kodi samo ovom jednom pojedincu, bila je blisko povezana sa op{tim masovnim proganjanjem Jevreja.¹⁷⁴

659. Prema tome, ako po-inilac ima svijest, bilo stvarnu ili izvedenu tuma-enjem, o tome da su se ta djela doga|ala na rasprostranjenoj ili sistematskoj osnovi i ne po-ini svoje djelo iz -isto li-nih motiva koji su potpuno nepovezani sa napadom na civilno stanovni{tvo, to je dovoljno da se smatra odgovornim za zlo-ine protiv -ovje-nosti. Stoga po-inilac mora znati da postoji napad na civilno stanovni{tvo, znati da se njegovo djelo uklapa u napad i djelo ne smije biti poduzeto iz -isto li-nih razloga koji nisu povezani sa oru`anim sukobom.

3. Utvr|ene -injenice

660. Kako je izneseno, ovo Pretresno vije}e je utvrdilo da je oru`ani sukob postojao na teritoriji op{tine Prijedor u relevantno vrijeme i da je jedan aspekt ovog sukoba predstavljala politika po-injavanja ne-ovje-nih djela protiv civilnog stanovni{tva na toj teritorji, naro-ito nesrpskog stanovni{tva, u nastojanju da se stvori Velika Srbija. Radi potpomaganja ove politike, ova ne-ovje-na djela su po-injena protiv brojnih `rtava i u skladu sa prepoznatljivim planom. Time su zadovoljeni uslovi primjenljivosti za -lan 5: djela su bila usmjerena protiv civilnog stanovni{tva na diskriminatornoj osnovi, po-injena su i na rasprostranjenoj osnovi i na sistematski na-in, u skladu sa odre|enom politikom, u kontekstu oru`anog sukoba i u vezi s njim.

---

¹⁷⁴ OGH BZ, Odluka okru`nog suda (Landgericht) u Hamburgu od 11. novembra 1948, STS 78/48, Justiz und NS-Verbrechen II, 1945-1966, str. 491, 499 (nezvani-ni prijevod).

E. Pojedina-na krivi-na odgovornost prema -lanu 7, paragraf 1

661. U *Izvjestaju Generalnog sekretara* se kaže da "sva lica koja učestvuju u planiranju, pripremanju ili izvršenju teških kršenja međunarodnog humanitarnog prava u bivšoj Jugoslaviji doprinose počinjavanju kršenja i stoga su lično odgovorna."¹⁷⁵ Ovaj koncept je ugrađen u član 7 Statuta, *Li-na krivi-na odgovornost*, koji predviđa da je "lice koje je planiralo, podsticalo, naredilo, počinilo ili na drugi način pomagalo i sudjelovalo u planiranju, pripremanju ili izvršavanju zločina pomenutog u članovima 2 do 5 ovog Statuta, lično odgovorno za zločin."

662. Shodno tome, Međunarodni sud je nadležan da sudi licu koje učestvuje u zločinima protiv čovječnosti, teškim povredama Ženevskih konvencija, kršenjima zakona ili običaja ratovanja ili genocidu u bilo kojem od nekoliko svojstava. Međutim, ova odredba, koju Međunarodni sud još nije protumačio, ne precizira potreban stepen učestvovanja, već se prvo objektivna osnova za takvu pojedinačnu odgovornost mora utvrditi kao pitanje običajnog međunarodnog prava jer je Međunarodni sud ovlašten samo da primjenjuje međunarodno humanitarno pravo koje je "van svake sumnje običajno pravo".¹⁷⁶

1. Običajni status -lana 7, paragraf 1

663. Određene vrste ponašanja tokom oružanog sukoba međunarodna zajednica kvalifikuje kao krivi-na djela barem od petnaestog veka.¹⁷⁷ U novije doba je pokret za ukidanje rata koji se ujedinio poslije Prvog svjetskog rata doveo do težnje da se reformiše ratno pravo i rat koji se vodi u suprotnosti sa međunarodnim normama učini međunarodnim zločinom sa komponentom lične odgovornosti.¹⁷⁸ Poslije Prvog svjetskog rata, Preliminarna pariska mirovna konferencija je oformila Komisiju da ispita odgovornost za rat. Dana 29. marta 1919. ova Komisija je podnijela svoje zaključke u izvještaju koji je usvojen jednoglasno, mada uz rezerve koju su stavili američki i japanski predstavnici.¹⁷⁹ Ovi zaključci su sadržali odredbu koja se bavila ličnom krivičnom odgovornošću za kršenja ratnog prava i običaja ratovanja. Komisija

¹⁷⁵ *Izveštaj Generalnog sekretara*, para.54.

¹⁷⁶ *Id.*, para. 34.

¹⁷⁷ *Vidi* Georg Schwarzenberger, *The Law of Armed Conflict* (Pravo oružanog sukoba) 462-66 .

¹⁷⁸ Komisija za ratne zločine, 9, *supra*.

je preporučila da "sva lica koja pripadaju neprijateljskim zemljama, a koja su počinila krivična djela protiv ratnog prava i običaja ratovanja ili zakona o vojnoj potrebi, podliježu krivičnom gonjenju", bez obzira na koliko visokom položaju da su bila, bez obzira na rang, uključujući i efektivna.¹⁸⁰ Ovo gledanje je potvrdilo nekoliko zemalja u Pariskom mirovnom ugovoru iz 1919, u kojem je formalno usvojen princip da vojni sudovi protivničke strane mogu suditi svakom licu i kazniti ga za kršenja zakona ratovanja.¹⁸¹

664. Koncept prema kome se pojedinac može smatrati lično odgovornim i kazniti za kršenja međunarodnog humanitarnog prava prvi put je izražen na Njemačkom i Tokijskom procesu nakon Drugog svjetskog rata. Članom 6 Njemačkog statuta iz 1945. godine zahtijeva se lična odgovornost za zločine protiv mira, za kršenja ratnog prava ili običaja ratovanja i zločine protiv vojne potrebe.¹⁸²

665. Slično tome, Vojni sudovi u okupiranoj Njemačkoj primjenjivali su principe Statuta shodno odredbama člana II, 2, Zakona br. 10 Kontrolnog savjeta, koji glasi:

Smatra se da je svako lice, bez obzira na nacionalnost ili svojstvo u kome je djelovalo, počinilo zločin definisan u paragrafu 1 ovog člana ako je bilo (a) glavni počinilac ili (b) je bilo [sic] saučesnik u počinjavanju bilo kakvog takvog zločina ili je naredilo ili sudjelovalo u počinjavanju istog ili (c) se saglasilo se sa njim ili je (d) bilo povezano sa planovima ili poduhvatima koji su podrazumijevali počinjavanje istoga ili je (e) bilo član bilo koje organizacije ili grupe povezane sa počinjavanjem bilo kakvog zločina . . .¹⁸³

Konstatuje se da je činjenica "da međunarodno pravo nameće dužnosti i odgovornosti kako pojedincima tako i državama odavno priznata",¹⁸⁴ sud je stao na stanovište da je kažnjavanje pojedinaca za kršenja međunarodnog prava prikladno.¹⁸⁵ [Također, široko je prihvaćeno da je

princip lične odgovornosti i kažnjavanja za zločine shodno međunarodnom pravu, priznat u Nürnbergu, kamen temeljac međunarodnog krivičnog prava. Ovaj princip je trajno naslijeđen Nürnbergskog statuta i presude, koji daju smisao zabrani zločina

---

¹⁷⁹ *Id.*, 33-34.

¹⁸⁰ *Id.*, 38 (*citira* Report of the Commission on Responsibilities) (Izveštaj Komisije o odgovornostima).

¹⁸¹ *Id.*, 43-43 (*citira* Versajski ugovor, član 229).

¹⁸² *Njemački statut, supra.*

¹⁸³ Zakon br. 10 Kontrolnog savjeta, *supra.*

¹⁸⁴ *Njemačka presuda*, 52, *supra.*

¹⁸⁵ *Id.*, 26.

shodno me|unarodnom pravu, osiguravaju}i da pojedinci koji po-ine takve zlo-ine snose odgovornost i podlije`u ka`njavanju.¹⁸⁶

666. Koncept direktne pojedina-ne krivi-ne odgovornosti i li-ne krivice za pomaganje ili druge vrste podsticanja ili u-estvovanja u krivi-nom poduhvatu ili djelu, za razliku od njegovog direktnog po-injavanja, tako|e ima osnovu u obi-ajnom me|unarodnom pravu. Na primjer, -lan 4(1) Konvencije protiv mu-enja i drugih vrsta okrutnog, ne-ovje-nog ili poni`avaju}eg postupanja ili ka`njavanja¹⁸⁷ koristi izraz "sau-esni{tvo ili u-e{e u mu-enju", a -lan III Me|unarodne konvencije za suzbijanje i ka`njavanje zlo-ina aparthejda navodi kao krivi-no odgovorne one koji "u-estvuju, direktno podsti-u ili se zavjere [ili] . . . [d]irektno poma`u, ohrabruju ili sara|uju u po-injavanju zlo-ina".¹⁸⁸ Krivi-na gonjenja nakon Drugog svjetskog rata ovo potvr|uju i otkrivaju da u-e{e na ovaj na-in mo`e povla-iti krivi-nu odgovornost.

667. Na primjer, u francuskim su|enjima za ratne zlo-ine poslije Drugog svjetskog rata, sau-esni{tvo je bilo osnova za krivi-nu odgovornost. U *Su|enju Wagneru i {estorici drugih, Acte d'Accusation* i presuda navode primjenljivost francuskog Krivi-nog zakonika na optu`bu i kaznu. U -lanu 59 *Code Pénal* primjenljivom u to doba stajalo je da }e "(s)au-esnici u zlo-inu ili deliktu dobiti istu kaznu kao i njegovi po-inioci, izuzev ako je druga-ije predvi|eno zakonom", dok -lan 60 defini}e kao sau-esnika:

Bilo koje lice koje je putem poklona, obe}anja, prijetnji, zloupotrebe vlasti ili ovla}enja, ili svjesnim mahinacijama ili sredstvima, podstaklo zlo-in ili delikt ili dalo nare|enja za po-injavanje zlo-ina ili delikta; bilo koje lice koje je obezbjedilo oru`je, oru|e ili bilo koje drugo sredstvo koje je upotrebjeno za po-injavanje zlo-ina ili krivi-nog djela, a znalo je da }e se za to koristiti; ili koje je svjesno pomoglo ili na drugi na-in u-estvovalo sa po-iniocem ili po-iniocima zlo-ina ili krivi-nog djela u bilo kojim radnjama kojima je ono pripremljeno ili olak{ano, ili u njegovom izvr{enju.

---

¹⁸⁶ Nacrt kodeksa KMP, 19, supra. Vidi takodje Brownlie, *Principles of Public International Law* (Principi me|unarodnog javnog prava) (4th ed.1990) 562; Dinstein, *International Criminal Law* (Me|unarodno krivi-no pravo), 20 Israel L. Rev. 206 (1985); Oppenheim, *International Law* (Me|unarodno pravo) (8th ed. 1993); Röling, *Criminal Responsibility for Violations of the Laws of War* (Krivi-na odgovornost za kr{enja ratnog prava), 12 Belgian Rev. Int'l L. 8-26 (1976) (svi saglasni da principi Nirnber{kog statuta sada -ine dio korpusa me|unarodnog prava).

¹⁸⁷ Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, U.N.G.A. resolution 39/46 (10 Dec. 1984)

¹⁸⁸ *Konvencija o aparthejdu, supra.*

Sa jednim izuzetkom, svi optu`eni u tom procesu optu`eni su za sau-esni{tvo za razliku od primarnog u-e{a}.¹⁸⁹

668. Isto tako su na *Su/enju Martinu Gottfriedu Weissu i tridesetdevetoricu drugih*, ("Predmet Dachau") optu`eni tere}eni za djelovanje u "sprovo|enju zajedni-kog plana da po-ine djela za koja se terete u daljem tekstu kao pripadnici osoblja koncentracionog logora Dachau", a navod je bio da su oni "svojevoljno, namjerno i svjesno pomagali i na drugi na-in u-estvovali u tla-enju civilnog stanovni{tva. . ."¹⁹⁰ Kona-no, zakoni Norve{ke i Holandije o ratnim zlo-inima eksplicitno ka`njavaju sau-esni{tvo u ratnim zlo-inima, a britanski zakon je tako|e imao takve odredbe.¹⁹¹

669. Prethodnim se utvr|uje osnova u obi-ajnom me|unarodnom pravu kako za pojedina-nu odgovornost tako i za u-e{e na razli-ite na-ine predvi|ene ~lanom 7 Statuta. Me|unarodni sud shodno tome ima nadle`nost da primjeni ovla{enja koja mu je dao Savjet bezbjednosti da utvr|uje ~injenice u ovom slu-aju u vezi sa krivicom optu`enog, bilo kao glavnog po-inioca ili kao sau-esnika ili u-esnika na neki drugi na-in.

2. Parametri pojedina-ne odgovornosti

(a) Argumenti strana

670. U ovom predmetu Tu`ila{tvo tvrdi da su po ~lanu 7, paragraf 1 Statuta granice pojedina-ne odgovornosti vrlo {iroke:

Formulacija ~lana 7(1) i komentari Generalnog sekretara odraz su modernog trenda udaljavanja od vrlo tehni-kih definicija stepena krivice i umjesto toga nas podsti-u da se usredsredimo na to da li djela optu`enog na bilo koji na-in povla-e krivi-nu odgovornost . . . [R]elativni stepen krivice pitanje je odre|ivanja kazne, ukoliko utvrdite krivicu.

Citiraju}i *Mauthausen Concentration Camp Trial (Trial of Hans Alfuldisch and Six Others)* ("Predmet Mauthausen"),¹⁹² Tu`ila{tvo tvrdi da je bilo kakva pomo}, ~ak i toliko mala kao u-e{e u radu jednog od logora, dovoljna da Pretresno vije}e odlu-i

¹⁸⁹ *Trial of Wagner and Six Others*, Vol. III *Law Reports* 24, 40-42, 94-95.

¹⁹⁰ *Trial of Martin Gottfried Weiss and 39 Others*, Vol. XI *Law Reports* 5.

¹⁹¹ Vol. XI, *Law Reports* 97-98; Vol. XV *Law Reports* 89; Vol. I *Law Reports* 43.

¹⁹² Vol. XI *Law Reports* 15.

da postoji u-e{}e u zlo-inu. Tu`ila{tvo se zala`e da Pretresno vije}e slijedi primjer australskog obi-ajnog prava prema kome, Tu`ila{tvo tvrdi, i najmarginalnije djelo pomo}i ili podsticanja mo`e biti jednako djelu sau-esni{tva u zlo-inu, te dokazuje da "pomaganje i sudjelovanje uklju-uje sva djela pomaganja re-ima, djelima, podsticanjem, podr{kom ili pak prisustvom". Tu`ila{tvo tvrdi da je, u pogledu Ta-ke 1 optu`nice, kojom se optu`eni tereti za progon, i samo prisustvo optu`enog, sagledano u svijetlu okolnih zbivanja, dovoljno da se utvrdi da je pomagao u razli-itim nezakonitim djelima, s obzirom da "prisustvo optu`enog kao pripadnika grupe koja sprovodi progon ne-Srba svakako poma`e i podsti-e taj zlo-in". U pogledu preostalih ta-aka Optu`nice, ono tvrdi da je optu`eni krivi-no odgovoran za smrt `rtava i druga djela protiv njih, bez obzira na to da li je on direktno po-inio bilo koje od nezakonitih djela ili je samo pomagao ili na drugi na-in sudjelovao, u ovom {irokom smislu, u njihovom po-injavanju. Tu`ila{tvo tako|e tvrdi da je optu`eni odgovoran ako je u-estvovao u ranijim djelima i nakon toga ostao prisutan, ne povla-e}i se ni u jednom trenutku dok su kasnija djela -injena, po{to je stalno prisustvo optu`enog pru`alo kako podr{ku tako i podsticaj ostalim -lanovima njegove grupe i na taj na-in im pomagalo u po-injavanju nezakonitih djela.

671. Odbrana tvrdi da se izraz "u-e{}e" u Optu`nici koristi na dva na-ina: kao osnovna -injenica i kao kvalifikacija pravnog stepena u-e{}a. Prema odbrani, u-e{}e nema skoro neograni-eno zna-enje koje mu daje Tu`ila{tvo i pogre{no je tvrditi da davanje doprinosa po-injavanju nezakonitog djela "na bilo koji na-in", bez obzira na konkretnu ulogu pojedinca, -ini osobu li-no odgovornom. Umesto toga, tvrdi odbrana, osoba je kriva samo ako u-estvuje putem planiranja, podsticanja, nalaganja, po-injavanja ili pomaganja ili sudjelovanja u izvr{enju na drugi na-in. Za optu`enog u ovom predmetu, tvrdi odbrana, specifi-no je to {to fizi-ka pripadnost srpskim snagama koje su po-injavale zlo-ine sama po sebi ne dokazuje po-injavanje zlo-ina. Odbrana tako|e pravi razliku izme|u direktnog u-e{}a po-inioca i manje direktnog u-e{}a sau-esnika ili pomo}nika, konstatuju}i da "pomaganje ili olak{avanje zlo-ina koji po-ini drugo lice nije ka`njivo ako osoba ne shvata da druga osoba -ini ili }e po-initi zlo-in, ili ukoliko [po-injavanje krivi-nog djela] nije bilo vjerovatna posljedica [djela] u kojem je optu`eni u-estvovao". Kao odgovor na oslanjanje Tu`ila{tva na predmet *Mauthausen*, Odbrana ka`e da po{to je sud u tom slu-aju odlu-io da je u-e{}e optu`enog u logoru bilo dokaz direktnog i bitnog doprinosa po-injenim zlo-inima, taj predmet ne postavlja nikakav druga-iji standard.

672. Odbrana dalje tvrdi da fizičko prisustvo bez djelovanja u dosluhu ne predstavlja pomaganje ili sudjelovanje na drugom načinu, a dokaz o prisustvu optuženog blizu mjesta zločina bez ikakvih daljih dokaza o učestvovanju ne dokazuje krivinu odgovornost shodno članu 7. Ona konstatuje da australski zakon o pomaganju ili sudjelovanju na drugom načinu nije dio običajnog međunarodnog prava i da postoji jasno određena razlika između krivice u slučaju običajnih zločina kojima se sudi u nacionalnim jurisdikcijama i krivice za kršenje međunarodnog humanitarnog prava u međunarodnoj jurisdikciji jer se takva kršenja običajno tiču osoba koje djeluju pod nenormalnim okolnostima, kao što je rat, i u kojima se samo prisustvo optuženog u vrijeme počinjavanja zločina može i treba posmatrati drugačije. Shodno tome, tvrdi odbrana, treba da se dokaže barem da je prisustvo od značaja za počinjavanje zločina, dokaz značaja prisustva ne treba da bude spekulativan već potkrijepljen činjenicama, i mora postojati znatan uzročni odnos između počinjavanja zločina i prisustva optuženog, koji proizilazi ili iz prethodnog dogovora ili iz uticaja njegovog prisustva. Odbrana tvrdi da bi stanoviti Tužilaštva zahtijevalo da se utvrdi namjerno učestvovanje čak i ako bi se jedini dokaz sastojao od nekoliko vijanja optuženog u području gdje je zločin počinjen, makar i bez ikakvih dokaza o učestvovanju.

(b) Učestvovanje kao osnova odgovornosti

673. Kada se u pogledu optuženika u Optužnici utvrdi da je optuženik direktno učestvovao u navedenim djelima, primjena člana 7, paragrafa 1, nije problematična. Međutim, Pretresno vijeće je utvrdilo da, u pogledu određenih paragrafa u Optužnici, optuženik nije direktno počinio neka od krivinih djela kojima ga Optužnica tereti, ali je bio prisutan u vrijeme kada su počinjena, ili je na drugom načinu bio umiješan, u njihovo počinjavanje. U pogledu ovih slučajeva, Pretresno vijeće mora utvrditi da li ponašanje optuženog koje je Tužilaštvo dokazalo van svake sumnje u dovoljnoj mjeri povezuje optuženog sa zločinom da bi se mogla utvrditi njegova krivina odgovornost shodno Statutu.

674. Najrelevantniji izvori za takvu odluku su Nirnbemski procesi za ratne zločine, koji su donijeli nekoliko osuda za učestvovanje. Mada presude u principu nisu detaljno razmatrale kriterijume na osnovu kojih je utvrđena krivica, ispitivanje relevantnih predmeta ipak otkriva jasan obrazac. Prvo, postoji uslov namjere, koji

uklju-uje svijest o -inu u-e{)a zajedno sa svjesnom odlukom da se u-estvuje putem planiranja, podsticanja, nalaganja, po-injavanja ili na drugi na-in pomaganja ili sudjelovanja u po-injavanju zlo-ina. Drugo, Tu`ila{tvo mora dokazati da je postojalo u-e{)e u smislu da je pona{anje optu`enog doprinelo po-injavanju nezakonitog djela.

(i) Namjera

675. Uslov da mora postojati namjera pre nego {to se osoba mo`e smatrati odgovornom za krivi-no djelo nalazi podr{kku u predmetu *Werner Rohde i osmorica drugih*, u kojem je Britanski vojni sud zauzeo stanovi{te da ako optu`eni uzme u-e{)a sa drugim -ovjekom, znaju}i da ovaj drugi namjerava da izvr{i ubistvo, onda je on isto toliko kriv kao i onaj koji konkretno izvr{i ubistvo.¹⁹³ Zatim je, u *Su/enju Josephu Altstotteru i drugima* ("predmet *Justice*"), konkretno saznanje od strane optu`enog tretirano kao su{tinsko. U presudi je ovo ponovljeno vi{e puta, navode}i da su razli-ite optu`ene osobe znale za plan *Nacht und Nebel*, za kori{)enje njema-kog pravnog sistema od strane Hitlera i njegovih saradnika, i za planove ili programe rasnog proganjanja, ili su sa njima bile upoznate, ili se mora pretpostaviti da su bile upoznate. Presuda je na nekoliko mjesta pretpostavila znanje od strane optu`enog.<sup>194</sup> Isto tako, u Predmetu *Sjedinjene Ameri-ke Dr`ave protiv Wilhelma Lista*, ("predmet *talaca*")¹⁹⁵ sud je konstatovao da radi progla{enja optu`enog krivim "moramo imati dokaze o uzro-nom, o-itom djelu ili propustu iz koga se mo`e zaklju-iti postojanje svjesne namjere prije nego {to se presudi da je optu`eni kriv. Ukoliko ovo nije ta-no, ne mo`e se re}i da je zlo-in po-injen nezakonito, namjerno, i svjesno, kako tereti optu`nica."¹⁹⁶

676. Kao {to je konstatovano u predmetu *Justice*, o znanju i namjeri se mo`e zaklju-iti na osnovu okolnosti. U predmetu *Mauthausen*, Vojni sud Sjedinjenih Dr`ava je, nakon {to je proglasio krivim svih 61 optu`enih, naveo u svojim posebnim zaklju-cima da je stanje u logoru u kome su zatvorenici masovno ubijani u gasnim komorama "bilo toliko zlo-ina-ko da je svaki slu`benik, vladin, vojni ili civilni, i svaki zaposleni u logoru, bilo da je pripadnik Waffen SS, Allgemeine SS, stra`ar ili civil, kazneno i krivi-no odgovoran". Ovaj nalaz se zasnivao na zaklju-ku "da je bilo

¹⁹³ *Trial of Werner Rohde and Eight Others*, Vol. XV *Law Reports* 51.

¹⁹⁴ ("*Justice case*"), Vol. VI *Law Reports* 88.

¹⁹⁵ *United States of America v. Wilhelm List, et al.*, 1948.

¹⁹⁶ Vol. XI *Trials of War Criminals Before the Nuernberg Military Tribunals Under Control Council Law No. 10*, 1261, *supra*.

nemoguće da je vladin, vojni ili civilni službenik, stražar ili civil zaposlen u koncentracionom logoru Mauthausen, te u nekom od njegovih pomoćnih logora ili svima njima, bio zaposlen u, ili prisutan u, ili boravio navedenom koncentracionom logoru Mauthausen, te u nekom od njegovih pomoćnih logora ili ima njima, ili ih nadzirao, bio u njima zaposlen, prisutan ili nastanjen u bilo koje vrijeme tokom njihovog postojanja, a da nije stekao sasvim jasno saznanje o krivim postupcima i aktivnostima u njima.”¹⁹⁷ Stoga je Sud izveo zaključak o saznanju optuženog i zaključio da je osoblje koncentracionog logora krivo za počinjavanje ratnog zločina na osnovu ovog saznanja i svog trajnog učestvovanja u tom poduhvatu.¹⁹⁸

677. Iako je namjera zasnovana na inherentnom saznanju, dokazanom ili zaključenom, potrebna da bi se utvrdila krivica, Pretresno vijeće ne mora da utvrdi da je postojao unaprijed dogovoreni plan, za koji je optuženi znao, o bilo kakvoj određenoj vrsti ponašanja. U predmetu *Justice*, u pogledu optuženog Joela, koji nije teretjen da je direktno odgovoran za smrt ili maltretiranje određenih lica, tužilaštvo je nastojalo da dokaže da je bio povezan sa planom ili sistemom čiji je ishod bio zločin. Sud je smatrao da je od suštinskog značaja dokaz da je optuženi znao za djela drugih počinjena u okviru sprovođenja plana *Nacht und Nebel*, kao i dokazi o namjernim postupcima.¹⁹⁹ On, međutim, nije zahtijevao dokaze da je Joel bio upoznat sa prethodnim planom ili dogovorom da učestvuje u bilo kakvom određenom ponašanju.

(ii) Direktni doprinos

678. Kao što pokazuje predmet *Justice*, namjera koja uključuje potrebno saznanje nije sama po sebi dovoljna; također mora postojati namjerno djelo da bi optuženi bio krivim odgovoran, a ovo namjerno djelo mora direktno uticati na počinjavanje samog zločina. U Nirnberškoj presudi po optužbama protiv optuženog Kaltenbrunnera, sud je odbio da proglasi optuženog krivim po optužbi za zločin protiv mira vođenjem agresorskog rata jer dokazi protiv njega nisu “pokazali njegovo direktno učestvovanje u bilo kakvom planu da se vodi takav rat”.²⁰⁰ U izjavi vojnog tužilaštva na *Suđenju Franz Schonfeld i devetorici drugih* pred Britanskim vojnim sudom, objašnjen je zakon koji se tiče strana koje su “učestvovala” u počinjavanju zločina:

---

¹⁹⁷ Vol. XI *Law Reports* 15.

¹⁹⁸ *Id.*

¹⁹⁹ Vol. VI *Law Reports*, 84, 87.

²⁰⁰ *Trial of the German Major War Criminals: Proceedings of the International Military Tribunal sitting at Nuremberg Germany*, Part 22, 492 (London: His Majesty's Stationery Office 1950).

Oni koji su prisutni prilikom po-injavanja krivi-nog djela i poma`u ili na drugi na-in sudjeluju u njegovom po-injavanju glavni su po-inioci u drugom stepenu.

Prisustvo lica na mjestu zlo-ina mo`e biti stvarno, u smislu da je to lice tamo, ili mo`e biti izvedeno zaklju-ivanjem. Nije neophodno da lice bude stvarno prisutno, da je vidjelo ili ~ulo po-injavanje djela; ono je po tuma-enju zakona prisutno, poma`e ili na drugi na-in sudjeluje ili namjerava da pru`i pomo}, ako je dovoljno blizu da je pru`i ako za to bude potrebe . . . . Tako|e mora postojati u-estvovanje u djelu; jer ~ak i ako je lice prisutno dok se po-injava krivi-no djelo, ako ne u-estvuje u njemu i ne djeluje zajedno sa onima koji ga po-injavaju, ono ne}e biti glavni po-inilac u drugom stepenu samo zato {to nije poku{alo da sprije-i krivi-no djelo. Nije, me|utim, neophodno dokazati da je lice stvarno pomagalo u po-injavanju krivi-nog djela; ako je ono . . . bilo u polo`aju da mo`e brzo da im pru`i u pomo}, a svijest o tome bila je sra-unata na to da njegovim drugovima ulije dodatno povjerenje, to lice je, po mi{ljenju zakona, bilo prisutno, pomagalo i na drugi na-in u-estvovalo.²⁰¹

Te{ko je utvrditi da li je ovu izjavu, koja se u velikoj mjeri oslanja na englesko pravo, sud usvojio, s obzirom da nije izneo razloge za svoju odluku. Uprkos ovom oslanjanju na nacionalno pravo, izjava je pou-na u ovom smislu: "Pri sada{njem stanju nejasno}e koja vlada u mnogim granama prava zemalja, ~ak i s obzirom na ~injenicu da nema obavezuju}ih presedana u me|unarodnom pravu, takvo uvo|enje u njega proverenih koncepata iz unutra{njih sistema mo`e biti samo dobro, pod uslovom da su oni priznati kao pro{irenje pravila me|unarodnog prava, a ne njihova zamjena." ²⁰²

679. Iako sud u tom predmetu nije ni prihvatio ni odbacio izjavu vojnog tu`ioca, drugi predmeti pokazuju da direktan doprinos ne zahtijeva obavezno u-e{e u fizi-kom po-injavanju nezakonitog djela. ^injenica da za u-e{e u po-injavanju zlo-ina nije neophodno stvarno fizi-ko prisustvo ili fizi-ka pomo} izgleda da je bila sasvim prihva}ena na Nirnber{kim su|enjima za ratne zlo-ine, kao i koncept da samo prisustvo na mjestu zlo-ina bez namjere nije dovoljno. ²⁰³

²⁰¹ *Trial of Franz Schonfeld and Nine Others*, Vol. XI *Law Reports* 69-70.

²⁰² *Id.*, 72.

²⁰³ *Vidi Trial of Karl Adam Golken and 13 Others*, British Military Court, Wuppertal, Njema-ka, 15-21. maj 1946, *Zavr{na rije- vojnog tu`ioca*, Vol. V *Law Reports* 53 ("potpuno je jasno da [u-estvovanje u ubistvu] ne zna-i da osoba mora stvarno da bude prisutna na mjestu strijeljanja."), 45-47, 54-55 (odlu-eno je da su optu`eni koji su samo vozili `rtve u {umu da tamo budu ubijene "u-estvovali u ubistvu"); *Trial of Max Wielen and 17 Others* (British Military Court, Hamburg, Njema-ka 1. jul - 3. sept. 1947. (nije neophodno da osoba bude prisutna da bi "u-estvovala u ubistvu") Vol. XI *Law Reports* 43-44, 46.

680. U *Su/enju Burnu Teschu i dvojici drugih* ("predmet ciklon B") pred Britanskim vojnim sudom, isporu- ioci otrovnog gasa, koji se normalno koristi za ubijanje gamadi, ali koji se zapravo koristio za ubijanje zatvorenika u koncentracionim logorima, optu`eni su za ratni zlo-in. U optu`bi se ka`e da su "kr{e}i ratno pravo i obi-aje ratovanja isporu-ivali otrovni gas koji je kori{}en za istrebljenje savezni-kih dr`avljana interniranih u koncentracionim logorima, dobro znaju}i da }e se navedeni gas koristiti za navedene svrhe", izme|u 1941. i 1945. godine.²⁰⁴ Tu`ila{tvo je tvrdilo da su optu`eni stavili sredstvo za po-injavanje zlo-ina istrebljenja u ruke slu`benika koncentracionog logora i stoga su i oni ratni zlo-inci.<sup>205</sup> Zastupnik odbrane je rezimirao potrebne dokaze kako slijedi: "Prvo, da su savezni-ki dr`avljanu ubijani gasom ciklon B; drugo, da su ovaj gas isporu-ili [optu`eni]; i tre}e, da su optu`eni znali da }e se gas koristiti za ubijanje ljudskih bi}a."²⁰⁶ Sud je kona-no osudio ovu dvojicu ljudi na smrt, nakon {to je zaklju-io da su organizovali isporuku smrtonosnog gasa koncentracionim logorima i bili svjesni svrhe za koju }e se on koristiti.²⁰⁷ Sud je morao donijeti zaklju-ak da se bez isporuke gasa istrebljenje ne bi dogodilo na taj na-in i da su stoga djela optu`enih direktno pomogla u po-injavanju nezakonitog djela masovnog istrebljenja.

(iii) Potreban stepen u-e{}a

681. Preostalo pitanje koje treba razmotriti je stepen pomo}i koji se mora dokazati prije nego {to se osoba mo`e smatrati krivi-no odgovornom za u-e{}e u zlo-inu. Kao {to je primjetio jedan komentator, izgleda da samo prisustvo nije dovoljno da se ustanovi krivi-no ka`njivo pona{anje, " [a]li kakvo dalje pona{anje bi predstavljalo pomaganje i u-estvovanje u po-injavanju ratnih zlo-ina na drugi na-in, ili pak neku sau-esni-ku odgovornost - o tome ne postoje dovoljno precizna saznanja da bi se mogla povu}i granica".²⁰⁸ I ovdje je korisno pregledati odre|ene predmete poslije Drugog svjetskog rata, uprkos tome {to oni ne utvr|uju konkretne kriterijume.

682. U predmetu *Dachau* pred Vojnim sudom Sjedinjenih Dr`ava, u kome su se optu`eni teretili za djelovanje u sprovo|enju zajedni-kog plana u-e{}a u "podvrgavanju" zatvorenika "okrutnostima i maltretiranju", sud je konstatovao da bi

²⁰⁴ *Trial of Burn Tesch and Two Others (Zyklon B case)* Vol. I *Law Reports* 93.

²⁰⁵ *Id.*, 94.

²⁰⁶ *Id.*, 101.

²⁰⁷ Vol. VII *Law Reports* 49 i bilje{ka.1.

²⁰⁸ J. Paust, *My Lai and Vietnam*, 57 *Mil L. Rev.* 99, 168 (1972).

tu`ila{tvo, kako bi dokazalo navode protiv svakog optu`enog, moralo da doka`e postojanje: (1) sistema maltretiranja u logoru, koji je obuhvatao zlo~ine navedene u optu`bi; (2) saznanja svakog optu`enog o tom sistemu; i (3) da je svaki optu`eni "podsticao, pomagao ili na drugi na~in sudjelovao ili u~estvovao" u sprovo|enju tog sistema.²⁰⁹ Glavno sporno pitanje se odnosilo na tre}i element. Konstatuju}i da je dokazano da su uslovi u koncentracionom logoru neizbje`no proizilazili iz na~ina na koji je njime upravljano, a po{to je svaki optu`eni neko vrijeme bio u njemu zaposlen, sud je proglasio svakog od njih krivim i 36 od 40 optu`enih osudio na smrt, a ostale na kazne prinudnog rada razli~ite du`ine.²¹⁰ Krivica svakog od optu`enih je utvr|ena ili dokazivanjem da su njegove du`nosti same po sebi uklju~ivale izvr{avanje ili sprovo|enje nezakonitog sistema ili da ih je optu`eni, iako same du`nosti nisu bile nezakonite, obavljao na nezakonit na~in.²¹¹ Tako je, u tom predmetu, sud zahtijevao da se utvrdi direktno u~e u onome {to je utvr|eno da je nezakonito djelo u~estvovanja u upravljanju logorom.

683. Predmet *Mauthausen*, tako|e pred Vojnim sudom Sjedinjenih Dr`ava, bavio se sli~nim ~injenicama, mada sa mnogo ve}im brojem `rtava s obzirom na praksu masovnog istrebljenja u gasnoj komori. Tu je sud doneo prethodno citirani zaklju~ak o saznanju o kriminalnim postupcima i aktivnostima, i izjavio:

[d]a je bilo koji vladin, vojni ili civilni slu`benik . . . stra`ar ili zaposleni civil, koji je na bilo koji na~in imao kontrolu nad koncentracionim logorom Mauthausen, te nekim od njegovih pomo}nih logora ili svima njima, ili je u njima bio stacioniran ili u~estvovao u njihovom radu, kriv za zlo~in protiv priznatih zakona, obi~aja i prakse civilizovanih nacija, te slova i duha ratnog prava i obi~aja ratovanja, i da po tom osnovu treba da bude ka`njen.²¹²

Sud je tako proglasio svih 61 optu`enih krivim. Mada ovaj zaklju~ak sugerije da je osoblje logora progla{eno krivim na osnovu pretpostavke da je znalo za u`asne uslove u logoru, predmeti *Mauthausen* i *Dachau* ne podr`avaju stanovi{te Tu`ila{tva. Za razliku od tih predmeta, optu`eni se ne tereti za u~e u radu logora, niti je Tu`ila{tvo to dokazalo.

684. U jednom drugom predmetu koji se ticao otrovnog gasa, Robert Mulka, jedan od komandanata logora u Auschwitz-u, osu|en je kao sau~esnik u ubistvu oko 750

---

²⁰⁹ Vol. XI *Law Reports* 13.

²¹⁰ *Id.*, 8, 12.

²¹¹ *Id.*

²¹² *Id.*, 15.

osoba od strane njema-kog suda na su|enjima za zlo-ine u Aushwitz-u.²¹³ Ovaj zaklju-ak se zasnivao na utvr|enoj -injenici da je u-estvovao u nabavci gasa ciklon B, izgradnji pe}i, organizovanju transporta zatvorenika do gasnih komora kamionima, i obavje{tavanju uprave logora o predstoje}im dolascima transporta. Na ovom istom su|enju, Karl Hocker, koji je naslijedio Roberta Mulka kao pomo}nik komandanta logora, osu|en je za sau-esni{tvo u zajedni-kom ubistvu jer je primao i proslje|ivao teleprinterske poruke o predstoje}em prispje}u u logor ma|arskih zatvorenika, koji su kasnije tu ubijeni.²¹⁴

685. Na su|enju *Ottu Sandrocku i trojici drugih* ("predmet *Almelo*")²¹⁵ optu`eni su se teretili za ratni zlo-in ubistva ratnog zarobljenika i holandskog civila. Ovo su|enje, koje je odr`ano pred Britanskim vojnim sudom, pozivalo se na Propis 8(ii) Kraljevskog naloga od 14. juna 1945, izmenjenog i dopunjenog Kraljevskim nalogom od 4. avgusta 1945, koje predvi|a da:

Kada postoje dokazi o tome da je ratni zlo-in rezultat zdru`enog djelovanja neke jedinice ili grupe ljudi, onda dokazi izvedeni po bilo kojoj optu`bi vezanoj za taj zlo-in protiv bilo kog pripadnika takve jedinice ili grupe mogu biti primljeni kao *prima facie* dokazi o odgovornosti svakog pripadnika te jedinice ili grupe za taj zlo-in . . .

Vojni sudija je presudio da su svi optu`eni znali da idu u {umu kako bi ubijali `rtve i da "[a]ko su ljudi bili svi prisutni u isto vrijeme, u-estvuju}i u zajedni-kom poduhvatu koji je bio nezakonit, svaki na svoj na-in poma`u}i ostvarenje zajedni-kog cilja svih, svi su podjednako krivi pred zakonom".²¹⁶ Djelimi-no na osnovu ovog saznanja, sud je proglasio sve koji su u-estvovali u svakom strijeljanju krivima, uklju-uju}i i onoga koji je ostao u kolima kako bi sprije-io da nepoznata lica ometaju dvojicu koja su strijeljala `rtve; prisustvo, saznanje i namjera da se pomogne bili su dovoljni da se utvrdi krivica.

686. Me|u drugim primjerima su i sljede}i predmeti. U predmetu *Sjedinjene Dr`ave protiv Kurta Goebella i dr.* ("predmet *Borkum Island*") civili su 1944. mu-ili i ubili ameri-ke pilote, koje su javno sproveli ulicama. Neki pripadnici njema-ke stra`e koji su stajali po strani dok su civili ranjavali i ubijali pilote osu|eni su zajedno sa komandantom koji je naredio javno sprovo|enje vojnika, Burgomeisterom, i -etiri

---

²¹³ Vol. II *War Crimes Reports* 418.

²¹⁴ *Id.*, 419.

²¹⁵ *Trial of Otto Sandrock and Three Others*, Vol. I *Law Reports* 35, 43 (1947)

²¹⁶ *Id.*, 43.

civila koja su u-estvovala u doga|aju.²¹⁷ U ovom predmetu je nedjelovanje od strane stra`ara i komandanta bilo ravno dovoljnom stepenu u-e{a da bi se ustanovila krivi-na odgovornost.

687. U predmetu *Gustav Becker, Wilhelm Weber i osamnaestorica drugih*,²¹⁸ pred francuskim Stalnim vojnim sudom, dvojica prvooptu`enih su osu|eni za svoje pona{anje vezano za nezakonita hap{enja i maltretiranje, a ostalih 17 optu`enih su osu|eni kao njihovi sau-esnici. Svaki od optu`enih je progla{en krivim za smrt `rtava na osnovu -lana 309 francuskog Krivi-nog zakonika, "prouzrokovanje smrti bez namjere da se ona nanese", iako se njihovo postupanje prema `rtvama odvijalo u Francuskoj, a do smrti je do{lo u Njema-koj. Francuska su|enja za ratne zlo-ine sadr`e i druge primjere sau-esni{tva, me|u njima i slu-aj optu`enog *Ferraresea*, koji je osu|en na smrt na osnovu optu`be da je prouzrokovao hap{enje, zatvaranje i mu-enje nevinih stanovnika Francuske po osnovu toga {to je denunciirao nekoliko francuskih gra|ana uklju-enih u pokret otpora, a koji su kasnije uhap{eni i mu-eni i od kojih su neki deportovani.²¹⁹ Sli-no tome, jedan nacisti-ki partijski rukovodilac koji je sastavljao i podnosio spiskove organima za hap{enje i prijavljivao francuske mladi}e koji su odbili njegove poku{aje da ih nagovori da se pridru`e njema-koj vojsci, a koji su zatim uhap{eni, internirani i silom mobilisani, dok su njihove porodice deportovane u Njema-ku, progla{en je krivim i osu|en na kaznu od pet godina zatvora zbog pomaganja i u-estvovanja u hap{enju i deportaciji. Denucijacija sama po sebi i sama za sebe nije ratni zlo-in ukoliko, davanjem informacija, potkaziva- ne postane u-esnik ili sau-esnik u po-injavanju ratnog zlo-ina: "Ovaj uslov je ispunjen ako postoje okolnosti koje -ine sau-esni{tvo, npr. ako je potkaziva- znao da }e njegov postupak dovesti do po-injavanja ratnog zlo-ina i ako je ili namjeravao da prouzrokuje ovu posljedicu ili bio bezo-no ravnodu{an u vezi s njom. Ovu odluku je primjenila Komisija za ratne zlo-ine u brojnim slu-ajevima".²²⁰ Dakle, ne samo da osoba ne mora da bude prisutna, ve} veza izme|u djela koje doprinosi po-injavanju i samog djela po-injavanja mo`e biti geografski i vremenski udaljena.

²¹⁷ Case No. 12-489, *United States v. Kurt Goebell et al*, Report, Survey of the Trials of War Crimes Held at Dachau, Germany, 2-3 (15. Sept. 1948).

²¹⁸ *Gustav Becker, Wilhelm Weber and Eighteen Others*, Vol. VII *Law Reports* 67, 70.

²¹⁹ *Id.*, 71.

²²⁰ *Id.*

3. Utvrđene činjenice

688. Nacrt Kodeksa KMP koristi ove predmete sa nirnberških suđenja za ratne zločine i iz drugog običajnog prava, i zaključuje da optuženi može biti proglašen krivim ako se dokaže da on "namjerno počinjava takav zločin" ili, *inter alia*, "svjesno pomaže ili na drugi način sudjeluje ili učestvuje, direktno i suštinski, u počinjavanju takvog zločina. . . ."²²¹ Komentar Nacrta Kodeksa KMP predviđa da "saučesnik mora svjesno pružiti pomoć počinioocu zločina. Tako pojedinac koji pruži određenu vrstu pomoći drugom pojedincu, a da ne zna da je njegova pomoć olakšati počinjavanje zločina, neće biti smatran odgovornim".²²² Pored toga, Komentar konstatuje da

saučesnik mora pružiti takvu vrstu pomoći koja doprinosi *direktno i suštinski* počinjavanju zločina, na primjer, obezbjeđivanjem sredstva koje omogućava počinioocu da počinji zločin. Dakle, oblik učestvovanja saučesnika mora za sobom povlačiti pomoć koja olakšava počinjavanje zločina na neki značajan način.²²³

Mada definicija "suštinskog" ne postoji, jasno je iz prethodnih predmeta da uslov suštinskog doprinosa zahtijeva doprinos koji u stvari ima uticaj na počinjavanje djela. Ovo je podržano navedenim nirnberškim predmetima u kojima se, praktično u svakoj situaciji, krivino djelo najvjerojatnije ne bi dogodilo na isti način da neko nije djelovao u ulozi koju je optuženi u stvari preuzeo. Na primjer, da nije bilo otrovnog gasa ili gasnih komora u predmetima ciklon B, masovna istrebljenja ne bi bila izvršena na isti način. Ista analiza primjenljiva je na predmete u kojima su ljudi krivino gonjeni zbog davanja spiskova imena njemačkim vlastima. Čak i u ovim slučajevima, gdje je djelo saučesništva znatno udaljeno od konačnog nezakonitog ishoda, bilo je jasno da su djela optuženih imala suštinski i direktni uticaj na počinjavanje nezakonitog djela, i da su optuženi u principu bili svjesni vjerovatnih rezultata svojih postupaka.

689. Pretresno vijeće zaključuje da pomaganje i učestvovanje na drugi način uključuje sva djela pomoći rečima ili djelima koja pružaju podsticaj ili podršku, pod uslovom da postoji potrebna namjera. Shodno ovoj teoriji, samo prisustvo nije dovoljno ako je to prisustvo iz neznanja ili nevoljno. Međutim, ako se za prisustvo može dokazati ili zaključiti, na osnovu indicija ili drugih dokaza, da je svjesno i da je

²²¹ Nacrt Kodeksa KMP, član 2(3)(a) & (d) (naknadno podvučeno).

²²² *Id.*, 24 (podvučeno u originalu).

²²³ Nacrt kodeksa KMP, 24 (podvučeno u originalu).

direktno i bitno uticalo na po-injavanje nezakonitog djela, to je dovoljno da se na osnovu njega donese zaključak o učešću i pripisuje krivi-na odgovornost koja uz to ide.

690. Povrh toga, kada je optu`eni prisutan i učestvuje u prebijanju jednog lica, pa ostane sa grupom kada ona pređe na prebijanje drugog lica, njegovo prisustvo ima uticaj podsticaja, čak i ako on fizi-ki ne učestvuje u ovom drugom prebijanju, i treba ga smatrati učesnikom i u ovom drugom prebijanju. Naravno, pod pretpostavkom da se optu`eni nije aktivno povukao iz grupe ili izjasnio protiv ponašanja grupe.

691. Međutim, stvarno fizi-ko prisustvo prilikom po-injavanja zlo-ina nije neophodno; kao i u slu-aju optu`enih koji su samo vozili `rtve u slučaju da tamo budu ubijene, može se smatrati da je optu`eni učestvovao u po-injavanju zlo-ina na osnovu presedana Nirnberških sudjenja za ratne zlo-ine, ako se utvrdi da je "bio umiješan u ubijanje". Međutim, djela optu`enog moraju biti direktna i značajnog opsega.

692. Sve u svemu, optu`eni može biti proglašen krivi-no odgovornim za svako ponašanje za koje se utvrdi da predstavlja svjesno učestvovanje u po-injavanju krivi-nog djela koje krši međunarodno humanitarno pravo i gdje je njegovo učestvovanje direktno i bitno utjecalo na po-injavanje tog krivi-nog djela kroz podršku stvarnom po-injavanju prije, za vrijeme ili poslije događaja. Takođe može biti odgovoran za sve što prirodno proistekne iz po-injavanja djela o kome je riječ.

VII. UTVRĐENE PRAVNE PRAKSE

693. Pretresno vijeće, u većini, smatra da Tužilaštvo nije uspjelo dokazati van svake sumnje da su `rtve djela za koja se optu`eni tereti u Optužnici bile zaštićene osobe prema odredbama @enevskih konvencija. Stoga se, kako je to utvrdilo @albena vijeće, član 2 Statuta, koji zabranjuje teške povrede tih konvencija, ne može primijeniti, te će se dokazi procjenjivati u odnosu na član 3 Statuta i njegovo pozivanje na zajedni-ki član 3 @enevskih konvencija, te na članove 5 i 7, paragraf 1, Statuta. Pretresno vijeće će se sada pozabaviti primjenom tog prava, o kojoj je već uveliko bilo riječi, i činjenicama koje su već utvrđene, i to redom po takama Optužnice.

A. Paragraf 4

1. Progon kao zlo-in protiv -ovje-nosti

(a) Definicija progona

694. U tački 1 Tužilaštvo tereti optuženog za zlo-in progona. Kao što je već obrazloženo u odjeljku VI. D, jedna od kategorija zlo-ina protiv -ovje-nosti koje priznaje Nirberški statut jeste progon na političkim, rasnim ili vjerskim osnovama, dok zlo-ini tipa ubistva, kao što su ubistvo, istrebljenje, porobljavanje i deportacija potpadaju pod drugu kategoriju. Da bi postojao zlo-in progona, mora postojati -in proganjanja ili propust u tom smislu, a taj -in ili propust moraju biti počinjeni na jednoj od nabrojanih osnova. Nažalost, iako se često koristi, ovaj termin nikada nije jasno definisan u kontekstu međunarodnog krivičnog prava, niti je progon kao takav poznat u glavnim svjetskim krivično-pravnim sistemima.²²⁴ Kako je to objasnio jedan stručnjak: "Dok se prva kategorija [zlo-ini tipa ubistva] sastoji od djela koji se mogu naći manje -više u krivičnim zakonima svih civilizovanih država, druga kategorija (zlo-ini tipa progona) se sastoji od djela koja mogu biti kažnjiva u domaćem krivičnom pravu, ali koja nisu nužno sva ili svugdje kažnjiva."²²⁵ Iako je bilo pokušaja da se pojam progona definiše u kontekstu prava o azilu i izbjeglištvu,²²⁶ ovdje se radi o posebnom području iz domaćeg i međunarodnog prava, te se njegove norme ne mogu tek tako primjeniti na običajno međunarodno krivično pravo koje uključuje pojedinačnu krivičnu odgovornost.

695. M. Cherif Bassiouni je pokušao popuniti ovu definicijsku prazninu kad je napisao sljedeće:

Istorijski gledano ... za pojmove "progoniti" i "progon" podrazumijeva se da se odnose na diskriminatornu praksu koja za posljedicu ima tjelesnu ili duševnu povredu, ekonomsku štetu, ili sve to zajedno. ... Riječi "progoniti" i -in "progona" poprimili su univerzalno prihvaćeno značenje za koje se predlaže sljedeća definicija: postupak ili politika države koji dovode do podvrgavanja nekog pojedinca maltretiranju, mučenju, tlačenju ili drugim diskriminatornim mjerama čiji je cilj, ili vjerojatna posljedica,

²²⁴ Vidi Bassiouni, 318, *supra*.

²²⁵ Henri Meyrowitz, 250, *supra*.

²²⁶ Vidi Visoki komesarijat UN za izbjeglice: *Priručnik o proceduri i kriterijima za utvrđivanje izbjegličnog statusa* (1992) (*The Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status*), vidi takođe Guy S. Goodwin-Gill, *Izbjeglica u međunarodnom pravu* (*The Refugee in International Law*) 66-68, (Clarendon Press, Oxford, drugo izdanje, 1996).

nano{enje fizi-ke ili psihi-ke patnje ili ekonomske {tete zbog `rtvinih uvjerenja, stavova ili pripadnosti odre|enoj grupi koja se mo`e identificirati (vjerskoj, socijalnoj, etni-koj, jezi-koj, itd.) ili jednostavno zbog toga {to je po-inilac nastojao odabrati odre|enu kategoriju `rtava iz razloga koji su poznati samo njemu.²²⁷

696. Druga mogu}a definicija progona prvobitno je bila ponu|ena za zlo-ine protiv -ovje-nosti uop{te. M. Le Gunehec iz Kasacionog suda u predmetu *Barbie* napisao je sljede}e:

... iznad svega, svi ovi zlo-ini vrije|aju osnovna prava -ovje-anstva: pravo na jednakost bez obzira na rasu, boju ko`e ili nacionalnost i pravo na vlastito politi-ko i vjersko uvjerenje. Takvi zlo-ini ne samo {to uzrokuju povrede ili smrt, ve} su ote`ani hotimi-nim, namjernim i bezrazlo`nim naru{avanjem dostojanstva svih mu{karaca i `ena koji postaju `rtvama samo zato {to pripadaju grupi kojoj ne pripadaju njihovi progonitelji ili zato {to ne prihvataju njihovu vlast.²²⁸

Kao {to je Antonio Cassese konstatovao, radi se o "definiciji zlo-ina protiv -ovje-nosti koja je i prihvatljiva i djelotvorna sve dok je uzimamo u njenom {irem zna-enju. Drugim rije-ima, ona se mora interpretirati tako da obuhvata ne-ovje-na djela usmjerena protiv neprijateljskih civila ne zato {to su oni Jevreji, -lanovi nekih politi-kih partija ili politi-ki protivnici, ve} samo zato {to pripadaju neprijatelju."²²⁹ Kao takva, ova definicija zlo-ina protiv -ovje-nosti govori o zlo-inima protiv -ovje-nosti "tipa progona"²³⁰, te je stoga korisna kao definicija progona u smislu zna-enja -lana 5(h).

697. Iz gore navedenog je o-igledno da je potrebno postojanje odre|enog oblika diskriminacije -iji su cilj i posljedica kr{enje osnovnih prava pojedinca. Osim toga, ta se diskriminacija mora temeljiti na konkretnim osnovama, rasnim, vjerskim ili politi-kim. Budu}i da se zlo-ini protiv -ovje-nosti "tipa progona" razlikuju od onih "tipa ubistva", nije potrebno postojanje posebnog djela ne-ovje-ne prirode da bi postojao progon; sama diskriminacija doti-no djelo -ini ne-ovje-nim.²³¹ U komentaru Nacrta Kodeksa KMP govori se o uskra}ivanju ljudskih prava i temeljnih sloboda na koje pojedinci imaju pravo bez razlike, te se upu}uje na -lanove Povelje UN i Me|unarodnog pakta o gra|anskim i politi-kim pravima u kojima je rije- o pravu na

²²⁷ Bassiouni, 317, *supra*.

²²⁸ Izvje{taj savjetnika Le Guneheca, 24, citirano u Cassese, *Nasilje i pravo u moderno doba (Violence and Law in the Modern Age)*, 112, *supra*.

²²⁹ *Id.*

²³⁰ *Vidi id.*, 110.

²³¹ *Vidi npr.* predmet *Barbie*, 143, *supra*.

nediskriminaciju.²³² Tako je se razmatra odnos između zločina "progona na političkim, rasnim, vjerskim ili etničkim osnovama" i zločina "institucionalizovane diskriminacije na rasnim, etničkim ili vjerskim osnovama koja uključuje kršenje osnovnih ljudskih prava i sloboda i rezultira ozbiljnim ugrožavanjem jednog dijela stanovništva", te se konstatuje da oba ova zločina uključuju "uskraćivanje ljudskih prava i osnovnih sloboda pojedinaca na osnovu neopravdanog diskriminatornog kriterija", premda u ovom drugom slučaju diskriminatorni plan ili politika moraju biti institucionalizovani.²³³ Upravo kršenje prava na jednakost u nekom teškom obliku, kojim se ugrožava ušivanje nekog osnovnog ili fundamentalnog prava, predstavlja progon, iako da bi on postojao u smislu Statuta, mora da postoji diskriminacija na jednoj od nabrojanih osnova.

698. Stranke se uglavnom slažu s ovom definicijom. Tužilaštvo u svom pretpretresnom podnesku kao elemente progona navodi sljedeće: (1) optuženi je počinio konkretno djelo ili propust protiv žrtve, (2) optuženi je konkretnim djelom ili propustom namjeravao maltretirati žrtvu, nanijeti joj patnju ili na drugi način vršiti diskriminaciju prema njoj na političkim, rasnim ili vjerskim osnovama. Odbrana je, ne osporavajući elemente koje je nabrojalo Tužilaštvo, ipak izrazila zabrinutost u pogledu nedostatka definicije konkretnih djela. Istu zabrinutost je izrazio i *Ad hoc* komitet za osnivanje stalnog međunarodnog krivičnog suda.²³⁴ Zabrinutost odbrane postavlja pitanje o tome da li djela koja potpadaju pod druge stavove člana 5 i pod druge članove Statuta mogu takođe predstavljati progon i u tom smislu odbrana tvrdi da nedostatak definicije u običajnom pravu ne opravdava direktnu primjenu definicija koje potiču iz drugih izvora, kao što su, na primjer, Ženevske konvencije.

(b) Djela koja obuhvata zločin progona

(i) Djela nabrojana drugdje u Statutu

699. Tužilaštvo tvrdi da zločin progona obuhvata sva djela neovjorne prirode usmjerena protiv nekog civilnog stanovništva kada su počinjena sa diskriminatornom namjerom na navedenim osnovama. U prilog toj tvrdnji pominje se član 6 Njemačkog statuta koji, kao što je gore objašnjeno, sadrži dvije kategorije zločina

---

²³² Nacrt Kodeksa KMP, 98, *supra*.

²³³ *Id.*, 99.

²³⁴ *Izveštaj Ad Hoc komiteta (Report of the Ad Hoc Committee, 17, supra).*

protiv -ovje-nosti, te Nirnber{ki principi,²³⁵ koji su zadr`ali ovu distinkciju. Tu`ila{tvo time zaklju-uje da su se u Nirnbergu "progone razlikovali od drugih ne-ovje-nih djela na osnovu uslova postojanja diskriminatorne namjere na navedenim osnovama" i da za progone kao takve "osim krivi-ne odgovornosti koja se vezuje za nabrojana ne-ovje-na djela, postoji dodatni element krivice kad su takva djela po-injena sa diskriminatornom namjerom." U prilog tom zaklju-ku ponu|ene su Izjave Nirnber{kog suda koje se odnose na progon,²³⁶ kao i odluka Izraelskog okru`nog suda u predmetu "Javni tu`ilac Izraela protiv Eichmanna" (predmet *Eichmann*), koji je utvrdio da je sve ono {to je optu`eni uradio "sa ciljem da se istrijebi jevrejski narod tako|e *ipso facto* ravno progону Jevreja na nacionalnim, rasnim, vjerskim i politi-kim osnovama."²³⁷

700. Kao {to je gore konstatovano, glavna zabrinutost koju je odbrana izrazila u pogledu progona prema Statutu je nedostatak definicije konkretnih djela "osim onih koja se eksplicitno navode ... u podnesku Tu`ila{tva"; odbrana, dakle, u principu ne spori zaklju-ak Tu`ila{tva da progon prema -lanu 5(h) mo`e obuhvatati ne-ovje-na djela nabrojana drugdje u Statutu. Ovo Pretresno vije}e prihvata taj zaklju-ak, koji *inter alia* potkrepljuju i izvori koje je ponudilo Tu`ila{tvo. Kao takvi, zlo-ini nabrojani u -lanovima 2 i 3 Statuta, koji tako|e ispunjavaju elemente progona, uklju-uju}i zajedni-ke elemente zlo-ina protiv -ovje-nosti, mogu biti obuhva}eni zaklju-kom o progону prema -lanu 5(h) Statuta. Kao {to je ukazao Vojni sud SAD u predmetu *Justice*, definicija zlo-ina protiv -ovje-nosti u Zakonu Kontrolnog savjeta br. 10 zabranjuje "ne samo ratne zlo-ine, nego i djela koja nisu uklju-ena u prethodnu definiciju ratnih zlo-ina."²³⁸ U komentaru tog predmeta stoji da "je o-ito da ratni zlo-ini mogu tako|e predstavljati zlo-ine protiv -ovje-nosti; ista krivi-na djela mogu se okvalifikovati kao oba tipa zlo-ina."²³⁹

701. Ovaj je pristup slijedio i Nirnber{ki sud. Optu`nica broj 1 sadr`avala je optu`be i za ratne zlo-ine i za zlo-ine protiv -ovje-nosti, a u njoj se tako|e navodilo da "je se optu`ba oslanjati na to da -injenice koje se navode u ta-ki 3 [ratni zlo-ini] predstavljaju i zlo-ine protiv -ovje-nosti."²⁴⁰ Shodno tome, Nirnber{ki sud je pri dono{enju presuda u odnosu na pojedine optu`enike u istu grupu uvrstio ratne zlo-ine

²³⁵ Nirnber{ki principi, paragraf 120, *supra*.

²³⁶ Nirnber{ka presuda, 247-253, *supra*.

²³⁷ Javni tu`ilac Izraela protiv Eichmanna, 36 International Law Reports 5, 239, (1968).

²³⁸ Predmet *Justice*, VI tom Law Reports, 39, *supra* (naknadno podvu-eno).

²³⁹ Bilje{ke uz predmet *Justice*, *id.*, 79.

i zlo-ine protiv -ovje-nosti. Sli-ne se tvrdnje mogu na}i i u drugim predmetima u kojima su postupci vo|eni na osnovu Zakona Kontrolnog savjeta br. 10, npr. u predmetu "Su|enje Ottu Ohlendorfu i drugima" (predmet *Einsatzgruppen*)²⁴¹ i predmetu *Pohl*²⁴². U predmetu *Pohl*, sud je zaklju-io da je zbog radnji koje je po-inio kao administrativni {ef koncentracionih logora Pohl kriv za direktno u-estvovanje u ratnom zlo-inu i zlo-inu protiv -ovje-nosti, te da su Heinz Karl Fanslau,²⁴³ Hans Loerner²⁴⁴ i Erwin Tschentscher²⁴⁵ po-inili ratne zlo-ine i zlo-ine protiv -ovje-nosti zbog toga {to su imali veze sa porobljavanjem i sistemom robovskog rada koji je funkcionisao u koncentracionim logorima.²⁴⁶ I predmeti pred nacionalnim sudovima tako|e podr`avaju takav zaklju-ak, npr. *Quinn v. Robinson*,<sup>247</sup> odluke kako Okru`nog suda, tako i Vrhovnog suda u predmetima *Eichmann*²⁴⁸ i *Barbie*.²⁴⁹ Kao takva, djela nabrojana drugdje u Statutu mogu tako|e povla-iti dodatnu krivicu ukoliko udovoljavaju uslovima za utvr|ivanje progona.

702. Ostaje pitanje da li djela koja predstavljaju zlo-ine protiv -ovje-nosti i nabrojana u paragrafima -lana 5 mogu tako|e da predstavljaju progon po -lanu 5(h) ako je prisutna neophodna diskriminatorna namjera. S obzirom da, kako je gore obrazlo`eno, Nirnber{ki statut jasno defini}e dva tipa zlo-ina protiv -ovje-nosti, od kojih samo zlo-ini tipa progona zahtijevaju postojanje diskriminatorne namjere, naizgled ne bi bilo te{ko pridati dodatnu odgovornost za djela za koja se utvrdi da predstavljaju tip zlo-ina protiv -ovje-nosti iz kategorije "ne-ovje-nih djela", ako su izvr{ena na diskriminatornoj osnovi. No, po{to je Pretresno vije}e usvojilo uslov sadr`an u *Izvjestaju Generalnog sekretara* i tuma-enjima raznih zemalja--lanica Savjeta bezbjednosti da je postojanje diskriminatorne namjere neophodno za sve zlo-ine protiv -ovje-nosti, djela za koja se utvrdi da predstavljaju zlo-ine protiv -ovje-nosti po ostalim paragrafima -lana 5 ne}e biti uklju-ena u razmatranje progona kao posebnog krivi-nog djela po -lanu 5(h) Statuta.

---

²⁴⁰ Nirnber{ka presuda, 237, *supra*.

²⁴¹ *Vidi* XV tom Law Reports 135.

²⁴² V tom, Trials of War Criminals before the Nuernberg Military Tribunals under Control Council Law no. 10 (Su|enja ratnim zlo-incima pred Nirnber{kim vojnim tribunalom prema Zakonu Kontrolnog savjeta br. 10), 984, *supra*.

²⁴³ *Id.*, 997, 998.

²⁴⁴ *Id.*, 999, 1001.

²⁴⁵ *Id.*, 1010, 1015.

²⁴⁶ *Vidi* tako|e Telford Taylor, *Final Report to the Secretary of the Army on the Nuremberg War Crimes Trials Under Control Council Law No. 10*, 64-65 (1949).

²⁴⁷ *Quinn v. Robinson* 783 F.2d 776, 799-801 (9th Cir. 1986).

²⁴⁸ Predmet *Eichmann*, 277-278, 287-289, *supra*.

²⁴⁹ Predmet *Barbie*, *supra*.

(ii) Djela koja nisu navedena drugdje u Statutu

703. Osim djela nabrojanih drugdje u Statutu, progon može takođe obuhvatati druga djela ako imaju "za cilj da pojedince ili grupe pojedinaca podvrgnu na- inu `ivota u kojem bi im se stalno ili u-estalo uskra}ivala neka od njihovih osnovnih prava".²⁵⁰ U komentaru Izvje{taja KMP za 1991, u poku{aju da se katalogizira opseg djela proganjanja u okviru zlo-ina protiv -ovje-nosti, navodi se da u ta djela spadaju:

zabrana vr{enja odre|enih oblika vjerskih obreda; dugotrajno i sistematsko zatvaranje pojedinaca koji predstavljaju neku politi-ku, vjersku ili kulturnu grupu; zabrana kori{tenja nacionalnog jezika, -ak i u privatnoj sferi; sistematsko uni{tavanje spomenika ili zgrada koje predstavljaju odre|enu dru{tvenu, vjersku, kulturnu ili drugu grupu. Ta bi djela ulazila u okvire ovog -lana ako bi bila po-injena na sistematski ili rasprostranjeni na-in.²⁵¹

U Nacrtu Kodeksa Komisije za me|unarodno pravo iz 1996. ovo nabranje je zamijenjeno tvrdnjom kojom se priznaje da "ne-ovje-no djelo progona može poprimiti mno{tvo oblika kojima je zajedni-ka karakteristika to {to se njima uskra}uju ljudska prava i osnovne slobode na koje svaki -ovjek bez razlike ima pravo, kao {to to stoji u Povelji Ujedinjenih nacija (-lanovi 1 i 55) i Me|unarodnom paktu o gra|anskim i politi-kim pravima (-lan 2)".²⁵² Jedan je ekspert, utvrdiv{i da je osnovno zna-enje rije-i "progon" tla-enje, {ikaniranje ili nano{enje du{evnog ili fizi-kog o{te}enja po diskriminatornoj osnovi, dao dodatne primjere za djela proganjanja: "ubistvo; ubistvo iz nehata; silovanje; fizi-ki napad; zlostavljanje; kra|a; orobljavanje; uni{tavanje imovine i razni drugi zlo-ini koji su povezani sa nezakonitim uplitanjem u osnovna zakonska prava".²⁵³

704. Zlo-in progona, dakle, obuhvata djela razli-ite te`ine, od ubistva pa do ograni-avanja vrsta profesija kojima se mogu baviti pripadnici proganjane grupe. U Nirnber{koj presudi su se prilikom utvr|ivanja progona, izme|u ostalih, uzela u obzir i sljede}a djela: dono{enje diskriminiraju}ih zakona koji ograni-avaju slu`be i profesije kojima se mogu baviti Jevreji; nametanje restrikcija u sferi porodi-nog `ivota i u pogledu prava na dr`avljanstvo; stvaranje geta; plja-ka njihove imovine i nametanje kolektivne nov-ane kazne.²⁵⁴

²⁵⁰ Izvje{taj KMP za 1991, 236, *supra*.

²⁵¹ *Id.*, 268.

²⁵² *Id.*, 98.

²⁵³ Bassiouni, 282, *supra*.

²⁵⁴ *Vidi* Nirnber{ka presuda, 248-249, *supra*; predmet *Funk*, *id.*, 305-307 (u vezi s ekonomskom diskriminacijom kao vidom proganjanja); *vidi* tako|e predmet *United States of America v. Ernst von*

705. Kao istorijski presedan najbliži Međunarodnom sudu, konstatacije Njemačke presude koje se odnose na progon informativne službe i sačinjavaju osnovu za utvrđivanje onoga što predstavlja progon. U dijelu obrazloženja Njemačke presude naslovljenom "Progon Jevreja" nalazi se i sljedeće citirana konstatacija u kojoj stoji sljedeće:

Progon Jevreja koji su bili u rukama nacističkih vlasti je do u najsitnije detalje dokazan pred ovim Tribunalom. To je zapis o konzistentnoj i sistematskoj neovjnosti najvećih razmjera ... Po preuzimanju vlasti, progon Jevreja se intenzivirao. Donesen je niz diskriminirajućih zakona kojima su ograničene službe i profesije kojima su se Jevreji smjeli baviti; uvedena su ograničenja koja su zadirala u njihov porodični život i pravo na državljanstvo. U jesen 1938. nacistička politika prema Jevrejima već je došla do tog stadija da joj je cilj bilo potpuno isključenje Jevreja iz života Njemačke. Organizovani su pogromi, u okviru kojih su paljene i uništavane sinagoge, pljačkane jevrejske radnje i hapšeni ugledni jevrejski poslovni ljudi. Jevrejima je nametnuta kolektivna novčana kazna od jedne milijarde maraka, odobrena je konfiskacija imovine Jevreja, Jevrejima je propisana ograničena sloboda kretanja na određene okruge i određene sate. Stvaranje geta je provedeno u ogromnim razmjerama, a po dekretu službe bezbjednosti, Jevreji su morali nositi žutu zvijezdu na prsima i leđima.²⁵⁵ /nezv. prev./

U analizi činjenica u Njemačkoj presudi stoji:

Kad su nacisti došli na vlast 1933, proganjanje Jevreja postalo je zvaničnom državnom politikom. Dana 1. aprila 1933. kabinet nacističkog Reicha je odobrio bojkotovanje jevrejskih preduzeća, a tokom narednih godina donesen je niz antisemitskih zakona, kojima je ograničeno učestvovanje Jevreja u državnoj službi, u pravnoj profesiji, novinarstvu i vojsci. U septembru 1935. doneseni su takozvani Njemački zakoni; njihova je najvažnija posljedica bilo to što su Jevreje lišili njemačkog državljanstva.²⁵⁶ /nezv. prev./

706. Njemačka presuda sadrži i nekoliko konstatacija o progono koje se odnose na pojedine optuženike. U odnosu na optuženog Bormanna, Njemački sud je utvrdio da je:

Bormann bio izuzetno aktivan u proganjanju Jevreja, ne samo u Njemačkoj, već i u prisajedinjenim i osvojenim zemljama. On je učestvovao u diskusijama koje su dovele do toga da 60.000 Jevreja bude preseljeno iz Beča u Poljsku, u saradnji sa SS-om i Gestapom. Potpisao je dekret od 31. maja 1941, kojim su Njemački zakoni

---

Weizaecker et al., Suđenja ratnim zločincima pred njemačkim vojnim sudovima po Zakonu Kontrolnog savjeta br. 10, 676-678, *supra*.

²⁵⁵ Njemačka presuda, 247-249, *supra*.

²⁵⁶ *Id.*, 180-181.

po-eli va`iti i na anektiranim isto-nim teritorijama... Dana 1. jula 1943. potpisao je naredbu po kojoj Jevreji vi{e nisu bili za{ti}eni zakonom, te ih se stavlja pod isklju-ivu nadle`nost Himmlerovog Gestapoa.”²⁵⁷ /nezv. prev./

U odnosu na optu`enog Franka, Nirnber{ki sud je utvrdio sljede)e: “Proganjanje Jevreja je po-elo odmah na podru-ju pod op{tom upravom. Na tom je podru-ju u po-etku `ivjelo izme|u 2,5 i 3,5 miliona Jevreja. Oni su silom natjerani u geta, na njih su se primjenjivali diskriminiraju}i zakoni, li{eni su hrane koja im je bila nu`na da izbjegnu smrt od gladi, te su kona-no sistematski i brutalno istrijebljeni.”²⁵⁸ Nadalje, pri razmatranju pitanja Frickove krivice za ratne zlo-ine i zlo-ine protiv -ovje-nosti, Nirnber{ki sud se usredsredio na antisemitske zakone koje je Frick sastavio, potpisao i sprovodio, a kojima je cilj bio da se Jevreji isklju-e iz njema-kog `ivota i privrede.²⁵⁹ To je dovelo do kona-nog dekreta kojim su Jevreji stavljeni “izvan zakona” i na taj na-in predani Gestapou, {to je sve “utrlo put ka ‘kona-nom rje{enju’”.²⁶⁰ I u slu-aju Funka i Seyss-Inquarta, antisemitska ekonomska diskriminacija je navedena kao “jedan od vi{e faktora na osnovu kojih je zaklju-eno da je on ratni zlo-inac”.²⁶¹

707. Dakle, kao {to ovi zaklju-ci pokazuju i kao {to je to ta-no konstatovala Komisija za me|unarodno pravo, progon mo`e da bude sproveden u raznim oblicima ukoliko je prisutan zajedni-ki element diskriminacije u pogledu u`ivanja osnovnih ili temeljnih prava, i za progon nije neophodno postojanje fizi-kog elementa. No, broj djela koja mogu predstavljati progon u okviru zna-enja zlo-ina protiv -ovje-nosti nije neograni-en. Na primjer, na su|enju Flicku sud je utvrdio da krivi-na djela protiv industrijske imovine ne mogu predstavljati zlo-ine protiv -ovje-nosti, iako je napravio distinkciju izme|u industrijske imovine i “stanova, ku}nih predmeta i zaliha hrane progonjenog naroda”,²⁶² pa je tako “ostavio otvorenim pitanje da li krivi-na djela protiv li-ne svojine koja bi predstavljala atak na zdravlje i `ivot ljudskog bi}a (kao {to su paljenje njegove ku}e, li{avanje hrane ili zaposlenja za koje prima platu) predstavljaju zlo-in protiv -ovje-nosti”.<sup>263</sup> Odgovor tu`ioca pred Nirnber{kim sudom tuma-i se kao da se odnosi na ekonomsko li{avanje koje je vi{e usmjereno protiv

---

²⁵⁷ *Id.*, 339-40.

²⁵⁸ *Id.*, 297-298.

²⁵⁹ *Id.*, 300.

²⁶⁰ *Id.*, 300.

²⁶¹ Su|enje Flicku, 27, *supra.*

²⁶² *Id.*, 26.

²⁶³ Bilje{ke uz su|enje Flicku, *id.*, 50.

pojedince,²⁶⁴ a konstatacija Nirnberškog suda u kojoj se neka djela ekonomske diskriminacije karakteriziraju kao progona podrijetva zaključak da ekonomske mjere pojedinačne vrste, za razliku od industrijskih, mogu predstavljati djela progona.²⁶⁵ I utvrđene činjenice u predmetu *Eichmann* podrijetvu taj zaključak. Ta-ka 6 Optužnice protiv Adolfa Eichmanna sadržavala je navode o progonu Jevreja na nacionalnoj, rasnoj, vjerskoj i političkoj osnovi, a ta-ka 7 odnosila se na svojinu.²⁶⁶ Eichmann je osuđen za zločine protiv čovječnosti (ta-ke 5 do 7) zbog svog djelovanja u emigracionim centrima, u-estvovanju u deportacijama i ostvarivanju "konačnog rješenja". Utvrđeno je da je pljačka imovine Jevreja koji su bili prisiljeni da emigriraju ili su deportovani zločin protiv čovječnosti onda kada je počinjena "putem terora ili povezana sa drugim nasilnim radnjama, kako ih definiše Zakon,²⁶⁷ ili kad je rezultat takvih djela, tako da predstavlja dio jednog sveobuhvatnog procesa, kao što je to bila pljačka koju su vršili Centri za emigraciju Jevreja nad onima koji su deportovani i istrijebljeni".²⁶⁸

708. Osim ekonomskih mjera, čitav niz drugih dijela može predstavljati progona ako su počinjena sa potrebnom diskriminatornom namjerom. Odluka Nirnberškog suda u vezi s optuženim Streicherom korisna je za razmatranje raznih načina na koje se manifestuju djela progona. Streicher je osuđen za zločine protiv čovječnosti jer je u svojim govorima i tekstovima propovijedao mržnju protiv Jevreja i time "zarazio njemački narod virusom antisemitizma i poticao njemački narod na aktivno progona" u Njemačkoj i drugdje.²⁶⁹ Tako njegovo "poticanje na ubijanje i istrebljenje u vrijeme kada su Jevreji na istoku Evrope ubijani u najstrašnijim uslovima čisto predstavlja progona na političkoj i rasnoj osnovi povezan sa ratnim zločinima kako su definisani u Nirnberškom statutu, te tako predstavlja zločin protiv čovječnosti".²⁷⁰

709. Predmet *Justice*, u kojem su se na optužbeničkoj klupi našli bivši njemački sudije, tužioc ili funkcioneri Ministarstva pravde Trećeg Reicha, tako je relevantan u pogledu raznih djela koja mogu predstavljati progona. Na suđenju su razmatrani

²⁶⁴ British Command Paper, Cmd. 6964, 85, citirano u Bilješkama uz suđenje Flicku, *supra*, 51.

²⁶⁵ *Vidi npr.* Izjave Nirnberškog suda u predmetu *Leadership Corps of the Nazi Party* (Rukovodstvo nacističke partije), Nirnberška presuda, *supra*, 259; predmet *Seyss-Inquart*, *id.*, 328, 329; predmet *Funk*, *id.*, 305; predmet *Frick*, *id.*, 300; i predmet *Goering*, *id.*, 282.

²⁶⁶ Predmet *Eichmann*, *supra*.

²⁶⁷ Zakon o nacistima i kolaboracionistima (i kažnjavanju istih), 5710/1950.

²⁶⁸ Rezime predmeta *Eichmann*, *id.*, 14.

²⁶⁹ Nirnberška presuda, 302, *supra*.

²⁷⁰ *Id.*, 304.

pravni aspekti uloge koju su različiti optuženici, u svom zvanom ili sudskom svojstvu, imali u poticanju progona Jevreja i Poljaka i drugih vidova nacističke politike.²⁷¹ U nastavku se konstatuje: “svi zakoni koje smo pomenuli mogli su se provoditi, te su se i provodili, na diskriminatoran način; mnoge od tih zakona su Ministarstvo pravde i sudovi primjenjivali na samovoljan i brutalan način, čime su učinili savjesti protivnici, te je za njih ovdje predviđena kazna”.²⁷² U komentaru uz ovaj predmet naglašava se da se

kako se čini, može slobodno reći da su Rothaug i Oeschey proglašeni krivima za zločine protiv čovječnosti ne samo zato što je na sudu dokazano njihovo samovoljno ponašanje, već i zato što je pokazano da je takvo ponašanje zapravo predstavljalo učestvovanje u progonu na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi... Drugim riječima, vjerovatno je smatrao da zločine protiv čovječnosti nisu tvorile samo puke promjene u njemačkom pravnom sistemu, već niz onih izmjena koje su uključivale progone na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi, ili bile u skladu s njima, ili (možda) one koje su dovele do izvršenja “zvjerstava i krivinih djela”.²⁷³

710. U predmetu *Eichmann* tako je su razmatrana razna djela koja predstavljaju progon. Pošto je utvrdio da paragraf 4 Programa Nacional-socijalističke partije proglašava da Jevreji ne mogu biti državljanima Njemačke budući da ne pripadaju njemačkom narodu, a da paragraf 8 zahtijeva da svi oni koji nisu Nijemci i koji su se doselili u Njemačku nakon 2. avgusta 1914. odmah napuste teritoriju Reicha,²⁷⁴ sud je konstatovao da je

dolaskom Hitlera na vlast progon Jevreja postao zvaničnom politikom i poprimio je kvazilegalni oblik zakona i propisa koje je objavljivala vlada Reicha u skladu sa zakonodavnim ovlaštenjima koja je na nju prenio Reichstag 24. marta 1933. (14. sjednica, str. 71), te direktnih nasilnih radnji organizovanih od strane režima protiv Jevreja i njihove imovine... Cilj ovih radnji u prvoj fazi bio je da se Jevreji liše građanskih prava, da ih se degradira i da ih se zastraši, da ih se odijeli od ostalog stanovništva, da ih se odstrani iz privrednog i kulturnog života države, te da im se onemogući pristup sredstvima za život. Kako su prolazile godine, ti su se trendovi zaoštavali, do izbijanja rata. Čak i prije 1. aprila 1933, kad je njemačkoj jevrejskoj zajednici zadat prvi sveobuhvatni udarac bojkotom jevrejskih radnji, već je bilo započelo hapšenje Jevreja i njihovo slanje u koncentracione logore ... Dana 7. novembra 1938. Hirsch Grynschpan je ustrijelio savjetnika u njemačkoj ambasadi u Parizu,

²⁷¹ Predmet *Justice*, *supra*, 1; *vidi* tako je *id.*, 51-52 (Vojni tribunal SAD, koji je primjenjivao Zakon br. 10 Kontrolnog savjeta, objasnio je da su postojala četiri tipa zakona čije provođenje tribunal ne bi inače smatrao nezakonitim).

²⁷² *Id.*, 52.

²⁷³ Bilješke uz presudu, 81, 83, *supra*.

²⁷⁴ *Id.*, paragraf 56, referenca T/1403.

vom Ratha. Nakon tog -ina, uslijedio je veliki val progona Jevreja u Njema-koj".²⁷⁵ /nezv. prev/

Progon kao zlo-in, dakle, obuhvata niz raznih djela, izme|u ostalog djela fizi-ke, ekonomske ili pravne prirode, kojima se kr{i pravo pojedinca na ravnopravno u`ivanje njegovih osnovnih prava.

(c) Djela moraju biti vr{ena na temelju jedne od navedenih diskriminatornih osnova

711. U obi-ajnom me|unarodnom pravu ne postoji kona-ni spisak osnova na kojim se mora vr{iti proganjanje, a u me|unarodnim instrumentima navedene su brojne razli-ite osnove. Osnove navedene u Statutu se zasnivaju na Nirnber{kom statutu, koji je sadr`avao tri osnove - rasnu, vjersku i politi-ku, ba{ kao i Zakon Kontrolnog savjeta br. 10. I jedan i drugi akt su sastavljeni u cilju rje{avanja situacije u Evropi. Za razliku od njih, Tokijska povelja nije sadr`ala vjeru kao osnovu za progon, zato {to se to nije moglo primijeniti na pacifi-kom rati{tu. S druge strane, Konvencija o genocidu²⁷⁶ sadr`i jo{ jednu osnovu, etni-ku pripadnost, ba{ kao i verzije Nacrta Kodeksa KMP iz 1991. i 1996, dok je originalni nacrt Kodeksa iz 1954. uklju-ivao i kulturu kao osnovu za progon.²⁷⁷ Mogu}e osnove koje je Me|unarodni sud ovla{ten da razmatra ograni-ene su njegovim Statutom na proganjanje na osnovi rase, vjere i politike.

712. Iako ne postoji kona-an spisak osnova za proganjanje u obi-ajnom me|unarodnom pravu, uobi-ajena im je karakteristika da su sve navedene osnove alternativne i postojanje jedne od njih dovoljno je da se utvrdi postojanje proganjanja. Osim Statuta Me|unarodnog krivi-nog suda za biv{u Jugoslaviju i Statuta Me|unarodnog krivi-nog suda za Ruandu, svi ostali me|unarodni instrumenti koji se bave proganjanjem to ekspliciraju upotrebom rije-i "ili".²⁷⁸ O-ito je, dakle, da su po obi-ajnom me|unarodnom pravu osnove za proganjanje alternativne i da je dovoljno da postoji samo jedna osnovu diskriminacije.

---

²⁷⁵ *Id.*, paragrafi 56 i 57.

²⁷⁶ Konvencija o genocidu, *supra*.

²⁷⁷ Nacrt Kodeksa zlo-ina protiv mira i bezbjednosti -ovje-anstva KMP, Ybk I.L.C., 1954, Vol. II, 150-152, U.N. Doc. A/2673.

²⁷⁸ *Vidi, npr.*, Konvencija o genocidu, -I. II, *supra*; Nirnber{ki statut, -I. 6(c), *supra*; Tokijska povelja, -I. 5(c), *supra*; Zakon Kontrolnog savjeta br. 10, -I. 2(c), *supra*; Nacrt Kodeksa KMP iz 1996, -I. 18(e), *supra*; i Nirnber{ki principi, princip IV.c, *supra*.

713. Za razliku od njih, u Statutu se koristi veznik "i" između različitih osnova koje su navedene, čime se naizgled implicira da diskriminacija mora biti zasnovana na svim tim osnovama (tj. rasi, vjeri i politici) kako bi se po Statutu moglo utvrditi proganjanje. Ako je ta implikacija tačna, ovo predstavlja veliki otklon od običajnog međunarodnog prava. Iako nije nemoguće da je takav otklon namjeran, pošto se Statut na nekoliko mjesta razlikuje od običaja time što je restriktivniji nego što je to nužno, u svim drugim slučajevima Generalni sekretar je to eksplicitno naveo. Jedan od primjera koji prvi padaju na um je uslov koji navodi Statut, a o kome je bilo riječi u gornjem tekstu, da Međunarodni sud može osuditi za zločine protiv čovječnosti samo ako su oni počinjeni u oružanom sukobu. Generalni sekretar je ovdje primijetio da su zločini protiv čovječnosti zabranjeni bez obzira na to da li su počinjeni u oružanom sukobu.²⁷⁹ [to se čini vezanosti osnova, ne može se vidjeti takva jasna namjera da se odstupa od običaja, pa čak ni Nirnberškog statuta i Zakona Kontrolnog savjeta br. 10. Oba dokumenta, na kojima se zasniva član 5, zahtijevaju da se progon mora vršiti "na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi". Upotreba riječi "i" najvjerovatnije proizilazi iz činjenice što Statut nastoji da definiše u kumulativnom smislu pravo presuđivanja Međunarodnog suda prema članu 5. Tako korištenje riječi "i" nije nelogično, te, pošto ništa jasno ne ukazuje na namjerno odstupanje od običajnog međunarodnog prava, malo je vjerovatno da su sastavljači Statuta, koristeći riječi "i", namjeravali da insistiraju na prisutnosti sve tri osnove. Statut stoga treba čitati onako kako to traži običaj, a to je da svaka od tri osnove sama po sebi predstavlja dovoljnu osnovu za proganjanje. I optužba i odbrana se slažu sa tim tumačenjem. Iako optužba u svom pretpretresnom podnesku ne zastupa eksplicitno ovaj stav, čini to implicitno time što je poglavlje o progonu nasloвила "(C) Progjanjanje na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi" (kurziv dodan). Za razliku od toga, odbrana eksplicitno kaže da "ne osporava opšte elemente krivičnog djela kako ih je opisao tužilac (kao što je diskriminirajuća namjera na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi)" (kurziv dodan). Tako se čak i strana kojoj to nije u interesu slaže s tim da osnove za diskriminaciju treba tumačiti zasebno.

---

²⁷⁹ Izvještaj Generalnog sekretara, paragraf 47, *supra*.

2. Utvrđene pravne činjenice po tački 1

714. Pretresno vijeće je zaključilo da je optuženi počinio niz djela opisanih u paragrafu 4 Optužnice i specifikovanih u raznim potparagrafima. Pretresno vijeće je posebno mišljenja da je van svake sumnje dokazano da je optuženi učestvovao u napadu na Kozarac i okolna područja, te u prikupljanju i prisilnom odvođenju civila u zatočeničke logore; da je učestvovao u prozivanju četiri Muslimana iz kolone civila, kako je biti opisano u paragrafu 11, te u premlaćivanju, prozivanju, odvajanju i prisilnom odvođenju civila nesrpske nacionalnosti, kako je biti opisano u paragrafu 12; da je učestvovao u premlaćivanju jednog policajca muslimanske nacionalnosti u Kozarcu; da je udario nogom jednog zatočenika Muslimana i pretukao drugog dok su bili držani u kasarni u Prijedoru; te da je ubio dva policajca muslimanske nacionalnosti u Kozarcu, kako ga tereti potparagraf 4.1. Pretresno vijeće je također zaključilo da je učestvovao u premlaćivanjima koja su vršena na raznim mjestima u logoru Omarska; da je učestvovao u premlaćivanjima zatočenika u logoru Keraterm i da je bio prisutan u logoru Trnopolje, kako ga tereti potparagraf 4.2, te da je učestvovao u odvođenju ne-Srba u zatočeničke logore uopšte, a posebno logor Trnopolje, te njihovom početnom zatočenju u tim logorima, kako ga tereti potparagraf 4.3. Konačno, Pretresno vijeće je zaključilo da je optuženi, dok je učestvovao u hvatanju, odabiru i odvođenju ne-Srba u razne logore, bio svjestan da je većina zatočenika koji budu predviđeni biti deportovani iz Bosne i Hercegovine, kako ga tereti potparagraf 4.4. Osim toga, Pretresno vijeće je zaključilo da je optuženi sva ta djela protiv ne-Srba počinio sa namjerom da pomogne uspostavljanje Republike Srpske i da je dijelio mišljenje da ne-Srbe treba na silu iseliti sa te teritorije, čime je pokazao da postoji diskriminirajuća osnova za njegove radnje i da je ta diskriminacija vršena na vjerskoj i političkoj osnovi.

715. U tački 1 Optužnice Tužilaštvo tereti optuženog da je svojim učestvovanjem u tim djelima počinio krivično djelo progona iz člana 5(h) Statuta. Elementi krivičnog djela progona su to da mora doći do djela ili propusta koji imaju karakter proganjanja, te da mora postojati diskriminirajuća osnova za to djelo ili propust, i to po jednoj od navedenih osnova, a to su rasa, vjera ili politika. Kao što je rečeno u gornjem tekstu, mora postojati namjera kod djela proganjanja da to djelo prouzrokuje i dovede do kršenja osnovnih ili temeljnih prava pojedinca. Pojam djela proganjanja pokriva široko područje, te uključuje i djela koja se pominju drugdje u Statutu i djela koja se,

iako sama po sebi nisu ne-ovje-na, smatraju ne-ovje-nima zbog toga {to se vr{e na diskriminiraju}oj osnovi.

716. Uz uslove za postojanje krivi-nog djela progona mora se prethodno utvrditi i to da li su zadovoljeni uslovi primjenjivosti za zlo-ine protiv -ovje-nosti. Prema Statutu, potrebni uslovi za zlo-ine protiv -ovje-nosti su, uz postojanje oru`anog sukoba, i to {to ta djela moraju biti vr{ena protiv civilnog stanovni{tva, i to na {iroko rasprostranjenoj ili sistematskoj osnovi, a u okviru sprovo|enja politike vr{enja takvih djela, pri -emu po-inilac mora biti svjestan {ireg konteksta u kojem vr{i svoje djelo. Nadalje, zbog tuma-enja -lana 5 koje je dao Generalni sekretar i vi{e zemalja -lanica Savjeta bezbjednosti, Pretresno vije}e je uklju-ilo jo{ jedan element, a to je da djelo mora biti izvr{eno na diskriminiraju}oj osnovi. Dok prema uslovima primjenjivosti za zlo-ine protiv -ovje-nosti koji vrijede u obi-ajnom me|unarodnom pravu ne-ovje-na djela po-injena sa diskriminiraju}om namjerom predstavljaju dodatnu osnovu za krivi-nu odgovornost uz druga krivi-na djela za koja se tereti prema Statutu, uklju-ivanjem uslova postojanja diskriminiraju}e namjere za sve zlo-ine protiv -ovje-nosti poni{tava se ta dodatna osnova. Zato Pretresno vije}e, prilikom utvr|ivanja krivi-ne odgovornosti optu`enog za krivi-no djelo progona, ne}e uzimati u obzir djela za koja je optu`eni progla{en krivim drugdje u ovom Mi{ljenju i Presudi. Osim toga, samo prisustvo optu`enog u logoru Trnopolje, kako je utvr|eno u potparagrafu 4.2, ne -ini proganjanje.

717. [to se ti-e ostalih optu`bi iz paragrafa 4 Optu`nice, dokazi potkrepljuju zaklju-ak o tome da djela optu`enog predstavljaju proganjanje. Uloga koju je optu`eni imao u, izme|u ostalog, napadu na Kozarac i okolna podru-ja, kao i hvatanju, prikupljanju, odvajanju i prisilnom odvo|enju civila u logore, prozivanju civila, premla}ivanju i ubistvima koji su gore opisani jasno predstavlja kr{enje temeljnih prava `rtava; ta su djela po-injena protiv ne-Srba na osnovu vjerske i politi-ke diskriminacije. Nadalje, ta su djela po-injena protiv civila u toku oru`anog sukoba, kao dio {iroko rasprostranjenog i sistematskog napada na civilno stanovni{tvo u okviru sprovo|enja politike vr{enja tih djela, a optu`eni je bio svjestan {ireg konteksta u kojem je po-inio ta djela.

718. Stoga Pretresno vije}e nalazi da je optu`eni van svake sumnje kriv za zlo-in progona po ta-ki 1.

B. Paragraf 6

719. U ovom se paragrafu Optu`nice navodi odre|eni broj incidenata koji se odnose na fizi-ke napade na brojne zatvorenike u zgradi hangara u logoru Omarska. Tvrdi se da je optu`eni svojim u-e{em u tim napadima po-inio krivi-na djela za koja se zatim tereti u ta-kama 5 do 11 Optu`nice.

720. U ta-kama 5, 8 i 9 Optu`nice optu`eni se tereti za te{ke povrede opisane u -lanu 2 Statuta za koji je, iz gore navedenih razloga, Pretresno vije}e odlu-ilo da je neprimjenjiv. Shodno tome, Pretresno vije}e zaklju-uje da optu`eni nije kriv ni za jednu od tih ta-aka Optu`nice jer Tu`ila{tvo nije van svake sumnje dokazalo da su `rtve bile za{ti}ena lica, {to je jedan od elemenata navedenih krivi-nih djela.

721. U ta-kama 6 i 7 Optu`nice optu`eni se tereti da je svojim u-e{em u navedenim djelima po-inio, u slu-aju ta-ke 6, kr{enje ratnih zakona i obi-aja opisano u -lanu 3 i -lanu 7, paragraf 1, Statuta i zajedni-kom -lanu 3(1)(a) (ubistvo) @enevskih konvencija, a u slu-aju ta-ke 7, zlo-in protiv -ovje-nosti (ubistvo) opisan u -lanu 5(a) i 7, paragraf 1, Statuta. Kao {to je prethodno obrazlo`eno, Pretresno vije}e zaklju-uje da optu`eni nije kriv po ta-akama 6 i 7 Optu`nice jer elementi tog djela nisu utvr|eni van svake sumnje.

722. U ta-ki 10 Optu`nice optu`eni se tereti da je svojim u-e{em u navedenim djelima po-inio kr{enje ratnog prava i obi-aja ratovanja opisano u -lanu 3 i -lanu 7, paragraf 1, Statuta i zajedni-kom -lanu 3(1)(a) (okrutno postupanje) @enevskih konvencija.

723. Zajedni-ki -lan 3(1) @enevskih konvencija predstavlja osnovu za uklju-ivanje djela okrutnog postupanja u -lan 3 Statuta Me|unarodnog suda. On glasi:

(1) Prema licima koja ne u-estvuju neposredno u neprijateljstvima, podrazumjevaju}i i pripadnike oru`anih snaga koji su polo`ili oru`je, te lica onesposobljena za borbu uslijed bolesti, rana, li{enja slobode ili kojeg bilo drugog uzroka, postupa}e se u svakoj prilici -ovje-no, bez ikakve nepovoljne diskriminacije zasnovane na rasi, boji ko`e, religiji ili ubje|enju, polu, ro|enju ili imovnom stanju, ili bilo kakvom drugom sli-nom mjerilu. U tom cilju, zabranjeni su i

zabranjuju se u svako doba i na svakom mjestu prema gore navedenim licima sljedeći postupci:

(a) povrede koje se nanose životu i tjelesnom integritetu, naročito sve vrste ubistava, osakađenja, svireposti i mučenja;

.....

Prema ovom članu, zabrana okrutnog postupanja je sredstvo za postizanje određenog cilja, to jest, da se obezbijedi da se s osobama koje aktivno ne učestvuju u neprijateljstvima u svim okolnostima postupaju odgovorno. U članu 7 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim slobodama okrutno postupanje usko se povezuje sa neodgovornim postupanjem. Gotovo identična odredba pojavljuje se u članu 5 Američke konvencije o ljudskim pravima, gdje se okrutno postupanje razmatra pod naslovom "Pravo na odgovorno postupanje".

724. Nijedan međunarodni instrument ne daje definiciju okrutnog postupanja jer, prema mišljenju dvojice istaknutih komentatora, "ustanovljeno je da je nemoguće pronaći zadovoljavajuću definiciju ovog općeg pojma čija se konkretna primjena mora procijeniti na osnovu svih pojedinosti konkretne situacije."²⁸⁰

725. Međutim, smjernice u tom smislu pružaju na koji je uobičajen član 4 Dodatnog protokola evenskim konvencijama od 12. avgusta 1949, koji se odnosi na zaštitu žrtava međunarodnih oružanih sukoba (II protokol), koji predviđa da je zabranjeno "nasilje nad životom, zdravljem i fizičkim ili psihičkim blagostanjem ljudi, a posebno ubistvo i oblici okrutnog postupanja kao što su mučenje, sakaćenje ili bilo kakav oblik tjelesnog kažnjavanja". Navedeni primjeri okrutnog postupanja, kao i riječi "bilo kakav oblik tjelesnog kažnjavanja", pokazuju da se tu izrazu "okrutno postupanje" ne pripisuje nikakvo usko ili posebno značenje.

726. Uzevši okrutno postupanje kao "opći pojam", kako ga opisuju Burger i Danelius, relevantna utvrđena činjenica je, kao što je već izneseno u ovom Mišljenju i Presudi, da je optuženi učestvovao u vrlo teškim premlaćivanjima i drugim teškim nasilnim radnjama kojima su bili podvrgnuti Enver Ali}, Emir Karabači}, Jasko Hrni}, Senad Muslimovi}, Fikret Harambači} i Emir Beganovi}, od kojih nijedan nije aktivno učestvovao u neprijateljstvima. Pretresno vijeće je utvrdilo van svake sumnje da su ti slučaji premlaćivanja i druge radnje čije su žrtve bili navedeni Muslimani počinjeni u okviru oružanog sukoba i u uskoj vezi sa tim sukobom, da predstavljaju

nasilje nad navedenim osobama i da su po-inioci imali namjeru nanijeti takvu patnju. Pretresno vijeće je dalje utvrdilo da je optu`eni u nekim slu-ajevima i sam bio po-inilac, a da je u drugim namjerno, direktno i su{tinski pomagao u ostvarenju zajedni-kog nauma da im se nanese fizi-ka patnja, -ime je u-estvovao i na drugi na-in pomogao u izvr{enju tih zlo-ina, te je stoga kao pojedinac odgovoran za svaki od njih, kako to predvi|a -lan 7, paragraf 1, Statuta. Stoga je Pretresno vijeće van svake sumnje ustanovilo da je optu`eni kriv po ta-ki 10 Optu`nice u odnosu na svaku od navedenih {est `rtava.

727. U ta-ki 11 Optu`nice optu`eni se tereti da je svojim u-e{em u navedenim djelima po-inio zlo-in protiv -ovje-nosti opisan u -lanu 5(i) (ne-ovje-na djela) i -lanu 7, paragraf 1, Statuta.

728. ^lan 5 Statuta ve} je podrobno razmatran. U njemu je nabrojano devet zlo-ina koji se zabranjuju ako su po-injeni u okviru oru`anog sukoba i usmjereni protiv bilo kog civilnog stanovni{tva.

Ovim se nabrojanjem sugerije da, kao minimum, "ostala ne-ovje-na djela" moraju biti djela po-injena nad ljudskim bi}em i moraju biti djela ozbiljne prirode.

729. Ovo potvr|uju odredbe -lana 18(k) Nacrta Kodeksa KMP iz 1996, koji pod zlo-ine protiv -ovje-nosti podvodi "ostala ne-ovje-na djela kojima se te{ko o{te}uje fizi-ki ili psihi-ki integritet, zdravlje ili ljudsko dostojanstvo, kao {to su saka}enje ili nano{enje te{kih tjelesnih povreda." U svom Komentaru, KMP konstatuje da je "pojam ne-ovje-nih djela ograni-en sa dva uslova. Prvo, ova kategorija djela ima za cilj da obuhvati samo ona dodatna djela koja su po te`ini sli-na djelima nabrojanim u prethodnim potparagrafima. Drugo, da se doti-nim djelom uistinu nanosi povreda ljudskom bi}u u smislu povrede fizi-kog ili psihi-kog integriteta, zdravlja ili ljudskog dostojanstva."²⁸⁰ Saka}enje i druge vrste te{kih tjelesnih povreda predstavljaju dva primjera takvih "ne-ovje-nih djela" koja pominje -lan 18(k) Nacrta Kodeksa.

730. Utvr|ene -injenice u vezi sa djelima koja je po-inio optu`eni, a koja su relevantna za ovu ta-ku Optu`nice, odnose se na premla}ivanja i nasilne radnje pomenute gore, u sklopu ta-ke 10 Optu`nice. Pretresno vijeće je utvrdilo van svake

---

²⁸⁰ J.H. Burger, H. Danelius *Konvencija Ujedinjenih nacija protiv mu-enja*, str. 122.

²⁸¹ Komentar Nacrta Kodeksa KMP iz 1996, str. 103, *supra*.

sumnje da navedena premla}ivanja i druge nasilne radnje koje su pretrpjele {est tamo imenovanih `rtava, Muslimana, predstavljaju ne-ovje-na djela i zlo-ine protiv -ovje-nosti po-injene tokom oru`anog sukoba kao dio rasprostranjenog ili sistematskog napada na civilno stanovni{tvo, te da je optu`eni iz diskriminatorskih razloga namjeravao da nanese te{ku {tetu fizi-kom integritetu i ljudskom dostojanstvu pomenutih `rtava. Pretresno vije}e je stoga izvan svake sumnje ustanovilo da je optu`eni kriv po ta-ki 11 Optu`nice u odnosu na svaku od navedenih {est `rtava.

C. Paragraf 7

731. U paragrafu 7 Optu`nice govori se o incidentu premla}ivanja [efika Sivca i bacanja njegovog tijela u jednu od prostorija "bijeke ku}e" u logoru Omarska. Tvrdi se da je optu`eni svojim u-e{em u tim radnjama po-inio djelo za koje se tereti u ta-kama 12, 13 i 14 Optu`nice.

732. Ta-ka 12 Optu`nice tereti optu`enog za te{ku povredu iz -lana 2 Statuta, za koji je Pretresno vije}e, u ve}ini, utvrdilo da nije primjenjiv. Pretresno vije}e stoga zaklju-uje da optu`eni nije kriv po ta-ki 12 jer Tu`ila{tvo nije uspjelo van svake sumnje dokazati da su `rtve bile za{ti}ene osobe, {to predstavlja element tog djela.

733. Ta-ka 13 Optu`nice tereti optu`enog da je svojim u-e{em u navedenim djelima po-inio kr{enje ratnog prava i obi-aja ratovanja iz -lana 3 i -lana 7, paragraf 1, Statuta i zajedni-kog -lana 3(1)(a) (okrutno postupanje) @enevskih konvencija.

734. Zajedni-ki -lan 3(1) @enevskih konvencija predstavlja osnovu za uklju-ivanje okrutnog postupanja u -lan 3 Statuta i o njemu je ve} bilo rije-i. Pretresno vije}e je van svake sumnje utvrdilo da je `rtva, [efik Sivac, Musliman, u vrijeme kad je bio premla}en, bio zatvorenik u logoru Omarska i da nije aktivno u-estovovao u neprijateljstvima. ^injenice utvr|ene u odnosu na paragraf 7 pokazuju te`inu premla}ivanja [efika Sivca, koje je rezultiralo nasiljem nad njegovom osobom. Pretresno vije}e je van svake sumnje utvrdilo da ovo premla}ivanje predstavlja okrutno postupanje i da je ova grupa Srba namjeravala nanijeti [efiku Sivcu takvu patnju. Premla}ivanje je po-injeno u kontekstu oru`anog sukoba i u uskoj vezi sa tim sukobom.

735. Budući da nema direktnih dokaza o tome da je optuženi bio prisutan kad je [efik Sivac tužen, njegova krivica zavisi od primjene člana 7, paragraf 1, Statuta. Hase Ići je izjavio da je onemogućio kad je optuženi ubacio [efika Sivca u njegovu prostoriju prvo uoptuženog kako se psujuć približava, a da je zatim uoptuženog kako kaže, dok premlaženog Sivca ubacuje u prostoriju: "Zapamtite, Sivac, da Srbina ne smijete dirati ili da mu neotkazate". Iako ne postoje direktni dokazi da je optuženi fizički učestvovao u premlaživanju [efika Sivca, on je tim postupcima namjerno, direktno i suštinski pomagao u ostvarenju zajedničkog nauma dotične grupe da nanese tešku fizičku patnju [efiku Sivcu. Pretresno vijeće je van svake sumnje utvrdilo da je tim učestvovanjem optuženi pomagao i na drugi način sudjelovao u izvršenju tog zločina, te je stoga kao pojedinac odgovoran za taj zločin, kako to predviđa član 7, paragraf 1, Statuta. Pretresno vijeće, dakle, nalazi da je optuženi kriv po tački 13 Optužnice.

736. Tačka 14 tereti optuženog da je svojim učestvovanjem u navedenim djelima počinio zločin protiv čovječnosti iz člana 5(i) (nečovječna djela) i člana 7, paragraf 1, Statuta.

737. Vijeće je obrazloženo sadržaj zločina protiv čovječnosti. Pretresno vijeće je van svake sumnje utvrdilo da teško premlaživanje [efika Sivca predstavlja nečovječno djelo i da je zločin protiv čovječnosti, koji je počinjen tokom oružanog sukoba kao dio rasprostranjenog ili sistematskog napada na civilno stanovništvo, te da je imalo za cilj, iz diskriminatornih razloga, nanijeti tešku štetu fizičkom integritetu i ljudskom dostojanstvu žrtve.

738. Iako ne postoje direktni dokazi o tome da je optuženi fizički učestvovao u premlaživanju [efika Sivca, on je namjerno, direktno i suštinski pomagao u ostvarenju zajedničkog nauma dotične grupe da nanese ovu patnju [efiku Sivcu. Pretresno vijeće je van svake sumnje utvrdilo da je tim učestvovanjem optuženi pomagao i na drugi način sudjelovao u izvršenju tog zločina, te je stoga kao pojedinac odgovoran za taj zločin, kako to predviđa član 7, paragraf 1, Statuta. Pretresno vijeće, dakle, nalazi da je optuženi van svake sumnje kriv po tački 14 Optužnice.

D. Paragraf 8

739. U ovom se paragrafu Optu`nice navodi jedan incident koji se odnosi na fizi-ke napade na zatvorenike iza "bijele ku}e" u logoru Omarska. Tvrdi se da je optu`eni svojim u-e{em u tim napadima po-inio krivi-na djela za koja se tereti u ta-kama 15, 16 i 17 Optu`nice.

740. U ta-ki 15 Optu`nice optu`eni se tereti za te{ke povrede opisane u -lanu 2 Statuta za koji je iz gore navedenih razloga Pretresno vije}e u ve}ini zaklju-ilo da je neprimjenjiv. Shodno tome, Pretresno vije}e zaklju-uje da optu`eni nije kriv po ovoj ta-ki Optu`nice jer Tu`ila{tvo nije van svake sumnje dokazalo da su `rtve bile za{ti}ene, {to je element ovog krivi-nog dijela.

741. U ta-ki 16 Optu`nice optu`eni se tereti da je svojim u-e{em u navedenim djelima po-inio kr{enje ratnog prava ili obi-aja ratovanja prema -lanu 3 i -lanu 7, paragraf 1, Statuta i zajedni-kom -lanu 3(1)(a) (okrutno postupanje) @enevskih konvencija.

742. Pretresno vije}e je utvrdilo van svake sumnje da je optu`eni izvr{io te{ka premla}ivanja koja su pretrpili Muslimani Hakija Elezovi} i Salih Elezovi}, od kojih nijedan nije aktivno u-estvovao u neprijateljstvima, da su premla}ivanja po-injena tokom oru`anog sukoba i u tijesnoj vezi sa tim sukobom, te da ona predstavljaju nasilje nad njihovom li-no{u i da je optu`eni imao namjeru da im nanese te patnje. Shodno tome, Pretresno vije}e progla{ava optu`enog krivim po ta-ki 16 Optu`nice u odnosu na obje `rtve.

743. U ta-ki 17 Optu`nice optu`eni se tereti da je svojim u-e{em u navedenim djelima po-inio zlo-in protiv -ovje-nosti iz -lana 5(1) (ne-ovje-na djela) i -lana 7, paragraf 1, Statuta.

744. Pretresno vije}e je utvrdilo van svake sumnje da te{ka premla}ivanja koja su pretrpjeli Hakija Elezovi} i Salih Elezovi} predstavljaju ne-ovje-na djela i da se radi o zlo-inima protiv -ovje-nosti koji su po-injeni tokom oru`anog sukoba kao dio {iroko rasprostranjenog ili sistematskog napada na civilno stanovni{tvo, te da je optu`eni imao namjeru da iz diskriminiraju}ih razloga te{ko povredi fizi-ki integritet

i ljudsko dostojanstvo ovih dviju `rtava. Shodno tome, Pretresno vije}e nalazi da je optu`eni kriv po ta-ki 17 Optu`nice u odnosu na obje `rtve.

E. Paragraf 9

745. U ovom paragrafu Optu`nice govori se o zlostavljanju zatvorenika u blizini "bijeke ku}e" u logoru Omarska. Tvrdi se da je optu`eni svojim u-e{em po-inio djela za koja se tereti u ta-kama 18, 19 i 20 Optu`nice.

746. U ta-ki 18 optu`eni se tereti za te{ku povredu iz -lana 2(c) Statuta za koji je Pretresno vije}e u ve}ini zaklju-ilo da nije primjenjiv. Stoga Pretresno vije}e zaklju-uje da optu`eni nije kriv po ta-ki 18 Optu`nice, jer Tu`ila{tvo nije van svake sumnje dokazalo da su `rtve bile za{ti}ena lica, {to je element ovog krivi-nog djela.

747. U ta-ki 19 Optu`nice optu`eni se tereti da je svojim u-e{em u navedenim djelima po-inio kr{enje ratnog prava i obi-aja ratovanja iz -lana 3 i -lana 7, paragraf 1, Statuta i zajedni-kog -lana 3(1)(a) (okrutno postupanje) @enevskih konvencija. U pogledu u-e{a optu`enog u fizi-kom zlostavljanju okupljenih zatvorenika ispred "bijeke ku}e", nije izveden uvjerljiv dokaz koji bi povezao optu`enog sa navedenim doga|ajima. Nadalje, prema tuma-enju ovog Pretresnog vije}a, na osnovu toga da je optu`eni slijedio jednu od `rtava premla}ivanja ne mo`e se zaklju-iti da je on direktno i su{tinski u-estvovao u premla}ivanju u smislu -lana 7, paragraf 1. Jedini svjedok optu`be, Elvir Grozdani}, samo je izjavio da je pomenuti -ovjek bio pretu-en ispred "bijeke ku}e", no jasno je da on nije vidio da je -ovjek tu-en, ve} je nai{ao na njega tek nakon {to je ovaj stavljen na ta-ke. Pretresno vije}e, stoga, iz izvedenih dokaza nije moglo utvrditi da je -ovjek na ta-kama nu`no bio `rtva premla}ivanja ispred "bijeke ku}e", niti da je optu`eni u-estvovao u premla}ivanju u smislu -lana 7, paragraf 1. [to se ti-e incidenta sa vatrogasnim aparatom, kao {to je ve} pomenuto, nije izveden nikakav dokaz u pogledu pra`njenja sadr`ine aparata niti je predo-en uvjerljiv dokaz da je `rtva bila `iva. Tu`ila{tvo ispravno priznaje da, u slu-aju da je `rtva bila mrtva, djelo okrutnog postupanja iz -lana 3, kako je izneseno u ta-ki 19 Optu`nice, ne mo`e stajati, -ime se rje{ava ova ta-ka Optu`nice. Pretresno vije}e stoga zaklju-uje da optu`eni nije kriv po ta-ki 19 Optu`nice.

748. U ta-ki 20 Optu`nice optu`eni se tereti da je svojim u-estvovanjem u navedenim djelima po-inio zlo-in protiv -ovje-nosti iz -lana 5(i) (ne-ovje-na djela) i -lana 7, paragraf 1, Statuta. Tu`ila{tvo tvrdi da pra`njenje sadr`ine vatrogasnog aparata u le{ mo`e predstavljati ne-ovje-no djelo prema -lanu 5(i), kako je navedeno u ta-ki 20 Optu`nice. Iako, kako je re-eno, nije izveden nikakav dokaz o tome da je zaista do{lo do pra`njenja sadr`ine vatrogasnog aparata, Tu`ila{tvo u svojoj zavr{noj rije-i tvrdi da je protiv le{a mogu}e po-initi ne-ovje-no djelo "s obzirom na filozofske stavove o tome {ta se sa -ovjekom de{ava kad umre, a i zbog uobi-ajenih standarda po{tovanja prema ljudskom bi}u -ak i nakon trenutka kada prestane `ivjeti." Pretresno vije}e konstatuje da su neka djela po-injena protiv le{eva bila ka`njavana kao ratni zlo-ini, iako se ona u principu odnose na kanibalizam, saka}enje i nesahranjivanje le{eva, {to predstavlja povredu nekih konkretnih odredbi ratnog prava i obi-aja ratovanja koje se odnose na nedoli-no postupanje sa poginulima u ratu.²⁸² Pretresno vije}e tako|e uva`ava tvrdnju da `rtva "ne-ovje-nog djela", u obi-nom smislu te rije-i, ne mora nu`no biti `ivi pripadnik -ovje-anstva i sla`e se sa mi{ljenjem Tu`ila{tva da neka djela po-injena protiv le{a vrije|aju filozofske, a i vjerske, pojmove po{tovanja ljudskog bi}a nakon smrti. No, Pretresno vije}e u pogledu ne-ovje-nih djela nabrojanih u stavcima od (a) do (h) -lana 5 smatra da ne-ovje-no djelo koje predvi|a -lan 5(i) mora biti djelo po-injeno na {tetu `ivog pojedinca kako se ne bi prekr{ilo pravilo *ejusdem generis*. Po{to nema dokaza da je osoba na ta-kama bila `iva, Pretresno vije}e zaklju-uje da optu`eni nije kriv po ta-ki 20 Optu`nice. ^ak i da ima dokaza o tome da je osoba na ta-kama bila `iva, Pretresno vije}e ne smatra da je sam -in ugravanje cijevi u njena usta, bez pra`njenja sadr`aja vatrogasnog aparata, dovoljno ozbiljne prirode da se mo`e smatrati ne-ovje-nim djelom u okviru zna-enja -lana 5 Statuta.

F. Paragraf 10

749. U ovom paragrafu Optu`nice opisuje se premla}ivanje i udaranje nogom Hase Ici}a u jednoj od prostorija "bijele ku}e" u logoru Omarska. Tvrdi se da je optu`eni svojim u-e{em u ovim radnjama po-inio djela za koja se tereti u ta-kama 21, 22 i 23 Optu`nice.

---

²⁸² Vidi *Trial of Max Schmid*, XIII tom, Law Reports, 151-152 i bilje{ke s tim u vezi, *supra*.

750. U ta-ki 21 Optu`nice optu`eni se tereti da je po-inio te{ku povredu iz ~lana 2 Statuta, za koji je, iz ve} izlo`enih razloga, Pretresno vije}e u ve}ini utvrdilo da je neprimjenjiv. Pretresno vije}e stoga zaklju-uje da optu`eni nije kriv po ta-ki 21 jer Tu`ila{tvo nije uspjelo van svake sumnje dokazati da su `rtve bile za{ti}ene osobe, {to predstavlja element tog krivi-nog djela.

751. Ta-ka 22 Optu`nice tereti optu`enog da je svojim u-e{em u navedenim djelima po-inio kr{enje ratnog prava i obi-aja ratovanja iz ~lana 3 i ~lana 7, paragraf 1, Statuta i zajedni-kog ~lan 3(1)(a) (okrutno postupanje) @enevskih konvencija.

752. Zajedni-ki ~lan 3(1) @enevskih konvencija predstavlja osnovu za uklju-enje okrutnog postupanja u ~lan 3 Statuta i to je u prethodnom tekstu obrazlo`eno. Pretresno vije}e je van svake sumnje utvrdilo da je `rtva Hase Ici}, Musliman, u vrijeme kada je premla}ivan bio zatvorenik u logoru Omarska, te da nije aktivno u-estvovao u neprijateljstvima. ^injenice utvr|ene u odnosu na paragraf 10 pokazuju te`inu premla}ivanja i udaranja nogom Hase Ici}a, koje je rezultiralo nasiljem nad njegovom osobom. Pretresno vije}e je van svake sumnje utvrdilo da ovo premla}ivanje i udaranje nogom od strane optu`enog i grupe Srba koji su do{li izvan logora predstavlja okrutno postupanje, te da je optu`eni imao namjeru nanijeti takvu patnju. Ovo premla}ivanje po-injeno je u kontekstu oru`anog sukoba i u uskoj vezi sa tim sukobom. Pretresno vije}e stoga progla{ava optu`enog krivim po ta-ki 22 Optu`nice.

753. U ta-ki 23 Optu`nice optu`eni se tereti da je svojim u-e{em u navedenim djelima po-inio zlo-in protiv ~ovje-nosti iz ~lana 5(i) (ne-ovje-na djela) i ~lana 7, paragraf 1, Statuta.

754. Ve} je obrazlo`eno {to sadr`i definicija zlo-ina protiv ~ovje-nosti. Pretresno vije}e je van svake sumnje utvrdilo da te{ko premla}ivanje i udaranje nogom Hase Ici}a predstavlja ne-ovje-no djelo i da je to zlo-in protiv ~ovje-nosti po-injen tokom oru`anog sukoba kao dio rasprostranjenog ili sistematskog napada na civilno stanovni{tvo, te da je optu`eni imao namjeru, iz diskriminatornih razloga, nanijeti te{ku {tetu fizi-kom integritetu i ljudskom dostojanstvu `rtve. Pretresno vije}e stoga nalazi da je optu`eni van svake sumnje kriv po ta-ki 23 Optu`nice.

G. Paragraf 11

755. U ovom paragrafu Optu`nice opisuje se navodno ubistvo ~etiri osobe u Kozarcu po-injeno dok su se ljudi u kolonama kretali ka sabirnim mjestima za odvo|enje u logore. Tvrdi se da je optu`eni svojim u-e{}em po-inio djela za koja se tereti u ta-kama 24, 25 i 26 ili, alternativno, u ta-kama 27 i 28 Optu`nice.

756. U ta-kama 24 i 27 Optu`nice optu`eni se tereti za te{ku povredu iz ~lana 2 Statuta, za koji je Pretresno vije}e u ve}ini zaklju-ilo da je neprimjenjiv. Stoga Pretresno vije}e zaklju-uje da optu`eni nije kriv po ta-kama 24 i 27 Optu`nice, jer Tu`ila{tvo nije uspjelo van svake sumnje dokazati da su `rtve bile za{ti}ene osobe, {to predstavlja element tog krivi-nog djela.

757. U ta-kama 25 i 26 optu`eni se tereti da je svojim u-e{}em u navedenim djelima po-inio kr{enje ratnog prava i obi-aja ratovanja iz ~lana 3 i ~lana 7, paragraf 1, Statuta i zajedni-kog ~lana 3(1)(a) (ubistvo) @enevskih konvencija, kao i zlo-in protiv ~ovje-nosti iz ~lana 5(a) (ubistvo) odnosno ~lana 7, paragraf 1, Statuta. Prilikom razmatranja iskaza trojice glavnih svjedoka, Salka Karaba{i}a, Ferida Muj-i}a i Sulejmana Be{i}a, te po{to je odbacilo Be{i}ev iskaz nakon pore|enja tog iskaza s iskazima Karaba{i}a i Muj-i}a, Pretresno vije}e nije van svake sumnje zaklju-ilo da su ova ~etiri lica ubijena, te utvr|uje da optu`eni nije kriv po ta-kama 25 i 26.

758. U ta-ki 28 optu`eni se tereti da je svojim u-e{}em u navedenim djelima po-inio zlo-in protiv ~ovje-nosti iz ~lana 5(1) (ne-ovje-na djela) i ~lana 7, paragraf 1, Statuta. Iako se Pretresno vije}e uvjerilo da je optu`eni u-estvovao u prozivanju ljudi iz kolone koja je prolazila Ulicom Mar{ala Tita u blizini kioska, takvo u-e{}e samo za sebe, po mi{ljenju Vije}a, ne mo`e o-igledno predstavljati ne-ovje-no djelo u smislu ~lana 5. Stoga Pretresno vije}e zaklju-uje da optu`eni nije kriv po ta-ki 28 Optu`nice.

H. Paragraf 12

759. U ovom paragrafu Optu`nice govori se o incidentima prozivanja stanovnika iz njihovih ku}a u selima Jaski}i i Sivci u op{tini Prijedor, razdvajanju mu{kara od

ena i djece, fizi-kom napadu na mu{karce u Jaski}ima, ubistvu nekolicine od njih, te o odvo|enju drugih u nepoznatom pravcu. Navodi se da je u-e{em u ovim djelima optu`eni po-inio krivi-na djela za koja se tereti u ta-kama 29 do 34 Optu`nice.

760. U ta-kama 29 i 32 Optu`nice optu`eni se tereti za te{ke povrede iz -lana 2 Statuta, koji iz ve} iznesenih razloga Pretresno vije}e u ve}ini smatra neprimjenjivim. Shodno tome Pretresno vije}e zaklju-uje da optu`eni nije kriv po ta-kama 29 i 32 jer Tu`ila{tvo nije uspjelo van svake sumnje dokazati da su `rtve bile za{ti}ena lica, {to je element tog krivi-nog djela.

761. U ta-kama 30 i 31 Optu`nice optu`eni se tereti da je svojim u-e{em u navedenim djelima po-inio, u slu-aju ta-ke 30, kr{enje ratnog prava i obi-aja ratovanja iz -lana 3 i -lana 7, paragraf 1, Statuta i zajedni-kog -lana 3(1)(a) (ubistvo) @enevskih konvencija, a u slu-aju ta-ke 31, zlo-in protiv -ovje-nosti iz -lana 5(a) (ubistvo) i -lana 7, paragraf 1, Statuta. U skladu s onim {to je ve} obrazlo`eno, Pretresno vije}e zaklju-uje da optu`eni nije kriv po ta-kama 30 i 31 jer elementi navedenog djela nisu utvr|eni van svake sumnje.

762. U ta-ki 33 Optu`nice optu`eni se tereti da je svojim u-e{em u navedenim djelima po-inio kr{enje ratnog prava i obi-aja ratovanja iz -lana 3 i -lana 7, paragraf 1, Statuta i zajedni-kog -lana 3(1)(a) (okrutno postupanje) @enevskih konvencija.

763. Zajedni-ki -lan 3(1) @enevskih konvencija predstavlja osnovu za uklju-enje okrutnog postupanja u -lan 3 Statuta i to je u prethodnom tekstu obrazlo`eno. Pretresno vije}e je van svake sumnje utvrdilo da je premla}ivanje u selu Jaski}i -ije su `rtve bili Bejdo Bali}, [efik Bali}, Ismet Jaski} i Salko Jaski}, svi Muslimani, kao i njihovo prisilno odvo|enje od porodica i domova u nepoznatom pravcu koje je iza toga uslijedilo, po-injeno u sklopu oru`anog sukoba i u tijesnoj vezi sa tim sukobom i da navedena djela predstavljaju nasilje nad njihovom osobom. Pretresno vije}e je van svake sumnje ustanovilo da premla}ivanje i prisilno odvajanje predstavljaju okrutno posupanje i da je optu`eni imao namjeru da im nanese takvu patnju. Pretresno vije}e takodje nalazi van svake sumnje da ova -etvorica nisu aktivno u-estvovali u neprijateljstvima. Pretresno vije}e stoga nalazi da je opu`eni van svake sumnje kriv po ta-ki 33 Optu`nice u odnosu na svaku od ove -etiri `rtve.

764. U ta-ki 34 Optu`nice optu`eni se tereti da je svojim u-e{em u navedenim djelima po-inio zlo-in protiv -ovje-nosti iz -lana 5(i) (ne-ovje-na djela) i -lana 7, paragraf 1, Statuta. Pretresno vije}e je utvrdilo van svake sumnje da prethodno pomenuta premla}ivanja i prisilna odvo|enja Muslimana Bejde Bali}a, [efika Bali}a, Ismeta Jaski}a i Salke Jaski}a predstavljaju ne-ovje-na djela i da su zlo-ini protiv -ovje-nosti po-injeni tokom oru`anog sukoba kao dio rasprostranjenog ili sistematskog napada na civilno stanovni{tvo, te da je optu`eni namjeravao, iz diskriminatornih razloga, da na taj na-in nanese te{ku {tetu fizi-kom integritetu i ljudskom dostojanstvu ove -etiri `rtve. Pretresno vije}e stoga nalazi da je optu`eni van svake sumnje kriv po ta-ki 34 Optu`nice u odnosu na sve -etiri `rtve.

765. U ta-kama 33 i 34 Optu`nice optu`eni se u slu-aju Muslimana Ilijasa Elka{evi}a i Nijaza Elka{evi}a tereti za isto djelo. Pretresno vije}e je van svake sumnje utvrdilo da su navedene osobe bile prozване, odvojene od `ena i djece i odvedene iz sela. Ipak, u nedostatku bilo kakvih dokaza o njihovom premla}ivanju ili kakvom drugom obliku maltretiranja, Pretresno vije}e je zaklju-ilo da optu`eni nije kriv po ta-kama 33 i 34 u odnosu na ove dvije osobe. U slu-aju Mehe Kenjara i Adama Jakupovi}a, u vezi sa kojima optu`enog tako|e terete dvije ta-ke Optu`nice, u odsustvu bilo kakvih dokaza u vezi sa njima, Pretresno vije}e nalazi da optu`eni nije kriv po ta-kama 33 i 34 Optu`nice u odnosu na ove dvije `rtve. U slu-aju neimenovanih mu{kih stanovnika Sivaca, Pretresno vije}e je utvrdilo van svake sumnje da su mnogi, uklju-uju}i i svjedoka Sakiba Sivca, prozvani, odvojeni od `ena i djece, pretu-eni i odvedeni iz sela. No, u Optu`nici se ne navodi da su oni bili premla}ivani ili na drugi na-in maltretirani, a ono za {to se optu`eni tereti ne predstavlja samo po sebi krivi-na djela prema ta-kama 33 i 34 Optu`nice, te Pretresno vije}e zaklju-uje da optu`eni nije kriv po ta-kama 33 i 34 u odnosu na neimenovane mu{ke stanovnike Sivaca, uklju-uju}i i Sakiba Sivca.

VIII. PRESUDA

IZ NAPRIJED NAVEDENIH RAZLOGA, razmotriv{i sav dokazni materijal i iznesene argumente, PRETRESNO VIJE] E odlu-uje kako slijedi:

(1) Ve}inom glasova, uz izdvojeno mi{ljenje sudije McDonald,

Utvrljuje da se optu`be prema -lanu 2 Statuta Me|unarodnog suda u ovom predmetu nisu mogle primijeniti na op{tinu Prijedor u to doba, jer nije dokazano da su `rtve bile za{ti}ene osobe, {to predstavlja element tih krivi-nih djela, i shodno tome zaklju-uje da optu`eni Du{ko Tadi} nije kriv po ta-kama 5, 8, 9, 12, 15, 18, 21, 24 i alternativnoj optu`bi po ta-ki 27, te ta-kama 29 i 32;

(2) U vezi sa preostalim ta-kama Optu`nice, jednoglasno nalazi da je optu`eni:

Ta-ka 1:	Kriv
Ta-ka 6:	Nije kriv
Ta-ka 7:	Nije kriv
Ta-ka 10:	Kriv
Ta-ka 11:	Kriv
Ta-ka 13:	Kriv
Ta-ka 14:	Kriv
Ta-ka 16:	Kriv
Ta-ka 17:	Kriv
Ta-ka 19:	Nije kriv
Ta-ka 20:	Nije kriv
Ta-ka 22:	Kriv
Ta-ka 23:	Kriv
Ta-ka 25:	Nije kriv
Ta-ka 26 i alternativna optu`ba po ta-ki 28:	Nije kriv
Ta-ka 30:	Nije kriv
Ta-ka 31:	Nije kriv

Ta-ka 33: Kriv u odnosu na Bejdu Bali}a, [efika Bali}a, Ismeta Jaski}a i Salka Jaski}a. Nije kriv u odnosu na Ilijasa Elka{evi}a, Nijaza Elka{evi}a, Mehu Kenjara i Adama Jakupovi}a.

Ta-ka 34: Kriv u odnosu na Bejdu Bali}a, [efika Bali}a, Ismeta Jaski}a i Salka Jaski}a. Nije kriv u odnosu na Ilijasa Elka{evi}a, Nijaza Elka{evi}a, Mehu Kenjara i Adama Jakupovi}a.

Sastavljeno na engleskom i francuskom, s tim da se engleski tekst smatra mjerodavnim.

/potpis na originalu/

Gabrielle Kirk McDonald
predsjedavaju}i sudija

/potpis na originalu/

Ninian Stephen

/potpis na originalu/

Lal Chand Vohrah

Sudija McDonald ovom Mi{ljenju i Presudi prilae svoje Izdvojeno i razli-ito mi{ljenje.

Dana 7. maja 1997.

U Hagu, Holandija

[pe-at Me|unarodnog suda]

UJEDINJENE
NACIJE

Međunarodni sud za krivično gonjenje
osoba odgovornih za teška krivična
djela međunarodnog humanitarnog prava
počinjena na teritoriji bivše
Jugoslavije od 1991. godine

Predmet br. IT-94-1-T
Datum: 7. maj 1997.
Original: engleski

PRED PRETRESNIM VIJEŠEM

U sastavu: predsjedavajući sudija Gabrielle Kirk McDonald
sudija Ninian Stephen
sudija Lal Chand Vohrah

Sekretar: gđa Dorothee de Sampayo Garrido-Nijgh

Mišljenje i Presuda od: 7. maja 1997.

TU@ILAC

protiv

DUKATA DITIA zvanog "DULE"

**IZDVOJENO I RAZLIČITO MIŠLJENJE SUDIJE MCDONALD
O PRIMJENLJIVOSTI ČLANA 2 STATUTA**

Ured Tužila:

g. Grant Niemann
g. William Fenrick

gđa Brenda Hollis
g. Michael Keegan

g. Alan Tieger

Odbrana optuženog:

g. Michail Wladimiroff
g. Alphons Orie

g. Steven Kay
gđa Sylvia de Bertodano

g. Milan Vujin
g. Nikola Kostić

1. U potpunosti se sla`em sa Mi{ljenjem i Presudom, osim s odlukom da se -lan 2 Statuta ne mo`e primijeniti na optu`be protiv optu`enog. Nalazim da je u -itavom periodu na koji se odnosi Optu`nica oru`ani sukob u op{tini Prijedor bio me|unarodnog karaktera i da su `rtve bile osobe za{ti}ene @enevskom konvencijom o za{titi civilnih osoba za vrijeme rata ("IV @enevska konvencija"). Prema tome, smatram da bi Pretresno vije}e moralo primijeniti re`im te{kih kr{enja na optu`be po -lanu 2 Statuta navedene u Optu`nici.

2. Ve}insko mi{ljenje ta-no zaklju-uje da su se oni za koje se tvrdi da su bili `rtve optu`enog u ovom slu-aju nalazili u rukama jedne od strana u sukobu ili okupatorske sile. Me|utim, iz ni`e navedenih razloga, ne sla`em se sa zaklju-kom ve}ine da tu`ilac nije uspio dokazati da `rtve *nisu* bile dr`avljeni strane ili okupatorske sile u -ijim su se rukama nalazili. Ve}ina je ovako okarakterisala problem sa kojim se Pretresno vije}e suo-ilo:

Da li se, poslije 19. maja 1992. godine, Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) svojim povla-enjem sa teritorije Republike Bosne i Hercegovine i bez obzira na svoju kontinuiranu podr{kku VRS dovoljno distancirala od VRS da se te snage ne mogu smatrati *de facto* organima ili agentima VJ, a otuda i Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora).⁴³

3. Razmatraju}i ovo pitanje, ve}ina defini}e kriterijum tako da zahtijeva zavisnost sa jedne strane, i "takav odnos kontrole sa druge strane da se na osnovu -injenica u sada{njem predmetu djela VRS, uklju-uju}i i njenu okupaciju op{tine Prijedor, mogu pripisati vladi Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora)".⁴⁴ Ve}ina smatra da je presuda Me|unarodnog suda pravde ("MSP") u *Predmetu koji se ti-e vojnih i paravojnih aktivnosti u Nikaragvi i protiv nje*, (Nicaragua v. United States, Merits)⁴⁵ ("predmet *Nikaragva*") instruktivna, i ka`e da primjenjuje "su{tinu tog kriterijuma"⁴⁶. Me|utim, standard kojeg je uspostavila ve}ina odstupa od predmeta *Nikaragva* i odre|uje "da nije ni potrebno ni dovoljno samo pokazati da je VRS bila zavisna, -ak ni potpuno zavisna, od VJ i Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) u pogledu ratnih potreptina. Tako|e se mora pokazati da su VJ i Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) "ostvarivale mogu}nosti kontrole"⁴⁷, koju ve}ina tuma-i kao "efektivnu kontrolu"⁴⁸. Iako se ve}ina sla`e da je

⁴³ Mi{ljenje i Presuda, paragraf 587.

⁴⁴ *Id.* paragraf 588.

⁴⁵ ICJ Reports (*Izvjestaji Me|unarodnog suda pravde*), 1986, str. 14

⁴⁶ Mi{ljenje i Presuda paragraf 588.

⁴⁷ *Id.*

⁴⁸ *Id.*

predmet *Nikaragva* uspostavio "naro-ito zahtjevan kriterijum"⁴⁹, standard kojeg je uvela ve}ina jo{ je zahtjevniji. Ostvarivanje ove efektivne kontrole nu`no je, ka`e ve}ina, da bi se ustanovilo da je VRS bila agent ili organ Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora).

4. U prvom odjeljku ovog Mi{ljenja zaklju-ujem da dokazi podastrijeti Pretresnom vije}u podr`avaju zaklju-ak da je Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) imala efektivnu kontrolu nad VRS u op{tini Prijedor u -itavom periodu na koji se odnose optu`be navedene u Optu`nici. Me|utim, kao {to to obrazla`em u drugom odjeljku, odgovaraju}i kriterijum za agentski odnos iz predmeta *Nikaragva* je 'zavisnost i kontrola', a dokazivanje efektivne kontrole nije nu`no.

I. SAVEZNA REPUBLIKA JUGOSLAVIJA (SRBIJA I CRNA GORA) JE EFEKTIVNO KONTROLISALA VRS

5. Direktna umije{anost JNA u oru`ani sukob u raznim dijelovima Bosne i Hercegovine, uklju-uju}i i op{tinu Prijedor, u ime Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) prije 19. maja 1992. u-inila je sukob me|unarodnim barem u toj op{tini. Me|unarodno humanitarno pravo primjenljivo na sukobe me|unarodnog karaktera nastavlja se primjenjivati sve dok ne do|e do zaklju-enja op{teg mira.⁵⁰ Ve}ina se sla`e da je "od po-etka 1992. godine do 19. maja 1992. postojalo stanje me|unarodnog oru`anog sukoba barem na dijelu teritorije Bosne i Hercegovine".⁵¹ Nakon tog datuma, ve}ina ka`e da

mada su snage VJ ostale uklju-ene u oru`ani sukob . . . , o prirodi odnosa izme|u VJ i snaga bosanskih Srba od tog datuma, a otuda i o prirodi sukoba u podru-jima kojima se ovaj predmet bavi, raspravlja se prilikom razmatranja -lana 2 Statuta.⁵²

U pomenutom razmatranju ve}ina zaklju-uje da su `rtve za{ti}ene osobe samo ako se efektivna komanda i kontrola nad snagama VRS u Op{tini Prijedor nastavila nakon 19. maja 1992. i tokom vremena na koje se odnose navodi Optu`nice.⁵³ Iako ve}ina

---

⁴⁸ *Id.* paragraf 595.

⁴⁹ *Id.* paragraf 585.

⁵⁰ Odluka o zahtjevu odbrane za podno{enje interlokutorne `albe o nadle`nosti, *Tu`ilac protiv Tadi}a*, predmet br. IT-94-1, @albeno vije}e, 2. oktobar 1995 ("Odluka @albenog vije}a"), paragrafi 72, 70.

⁵¹ Mi{ljenje i Presuda, paragraf 569.

⁵² *Id.*

⁵³ *Vidi id.* paragrafi 586, 595.

ne donosi nikakav jasan sud o karakteru sukoba nakon 19. maja 1992, ovom izjavom se implicitno uspostavlja uslov efektivnog rukovo|enja i kontrole nad VRS u op{tini Prijedor od strane Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) ili VJ da bi se ustanovilo da je sukob bio me|unarodni. Ovo mjerilo nije postavljeno kao uslov u *Odluci @albenog vije}a*, koja dr`i da je sukob u Bosni i Hercegovini postao me|unarodni uklju-ivanjem JNA i da sukob mo`e postati me|unarodni ako postoji podr{ka izvana.⁵⁴ Razmatranje konteksta podjele JNA i preimenovanja oru`anih snaga u Bosni i Hercegovini kao reakcija na Rezoluciju 752 Savjeta bezbjednosti od 15. maja 1992, kojom se zahtijeva da JNA prestane sa svakim uplitanjem u Bosni i Hercegovini, pokazuje da su `rtve krivi-nih djela navedenih u Optu`nici bile za{ti}ene osobe.

6. Do navodnog povla-enja JNA iz Bosne i Hercegovine do{lo je 19. maja 1992. Tog datuma stvorena je VRS. Me|utim, povla-enje nije odmah uspjelo budu}i da je nekoliko Srba iz Srbije ostalo u vojnoj organizaciji Bosne i Hercegovine barem do po-etka juna 1992. Me|u onima koji su ostali bilo je mnogo oficira i podoficira koji nisu bili bosanskog porijekla, a Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) nastavila je ispla}ivati sve plate i penzije VRS.

7. Dokazi potvr|uju da je stvaranje VRS bilo pravna fikcija. Jedinne promjene do kojih je do{lo nakon rezolucije Savjeta bezbjednosti od 15. maja 1992. bile su premje{tanje trupa, osnivanje Glavnog {taba VRS, promjena imena vojne organizacije i pojedina-nih jedinica, i promjena vojnih oznaka. Ostalo je isto oru`je, ista oprema, isti oficiri, isti komandanti, uglavnom iste trupe, isti logisti-ki centri, isti snabdjeva-i, ista infrastruktura, isti izvor plata, isti ciljevi i zadatak, ista taktika i iste operacije. A {to je osobito va`no, namjera je ostala ista: stvoriti etni-ki -istu srpsku dr`avu ujedinjavanjem Srba u Bosni i Hercegovini i njenim pro{irenjem na prostor od Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) do hrvatske Krajine, du` va`ne linije za snabdijevanje i logistiku koja prolazi op{tinom Prijedor, {to je stvorilo potrebu za protjerivanjem nesrpskog stanovni{tva te op{tine.

8. Iako nema mnogo dokaza o tome da je VRS bila formalno pod komandom Beograda nakon 19. maja 1992, VRS je o-ito nastavila djelovati kao integralan i zna-ajan dio srpskog ratnog poduhvata. Na ovaj zaklju-ak navode dokazi o tome da je svaka jedinica VRS prethodno bila jedinica u JNA i da su komande i {tabovi ostali

⁵⁴ ... Odluka @albenog vije}a paragraf 70. *supra*.

gotovo isti nakon preimenovanja. Glavni {tab VRS, -iji su svi -lanovi bili generali u JNA, a mnoge je General{tab JNA imenovao na njihove polo`aje, odr`avao je direktnu komunikaciju sa General{tabom VJ putem komunikacijske veze iz Beograda. Pukovnik Selak, komandant pozadinskog voda koji je osiguravao logisti-ku podr{ku jedinicama u podru-ju Banja Luke (i prije i poslije 19. maja 1992) izjavio je: "Neki oficiri dobili su direktne [telefonske] linije, Beograd - Pale. Tamo se nalazila veza koja je kori{tena u svakodnevnoj komunikaciji jer je postojala potreba za direktnom komunikacijom izme|u na-elnika {taba Vojske Republike Srpske i Vojske Jugoslavije." Osim toga, VRS su nastavili snabdjevati isti snabdjeva-i iz Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) koji su snabdjevali i JNA, iako su trebovanja nakon 19. maja 1992. i{la preko na-elnika {taba VRS koji ih je proslije|ivao za Beograd. Sli-no tome, veze izme|u vojske u Bosni i Hercegovini i Srpske demokratske stranke, koja zagovara Veliku Srbiju, ostale su nepromijenjene nakon preimenovanja.

9. Nadalje, dokazi pokazuju da je VRS, nastavljaju}i operaciju JNA za zauzimanje op{tine Prijedor, izvr{ila vojnu operaciju u korist Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora). General-potpukovnik Tali}, -ije radnje ve}ina smatra radnjama "disciplinovanog generala" koji je djelovao shodno nare|enjima svojih pretpostavljenih,⁵⁵ bio je zadu`en za provo|enje plana JNA prije 19. maja 1992. Sasvim je razumno o-ekivati da }e, nakon {to se Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) navodno povukla, ovaj disciplinovani oficir nastaviti da izvr{ava nare|enja koja mu je dala ona dr`ava koja mu je nastavila ispla}ivati platu. Svakako, nisu potrebni nikakvi direktni dokazi o tome da je Beograd ponovio ova konkretna nare|enja tri dana nakon "povla-enja", kad je zapo-ela blokada Kozaraca i odigrale se druge operacije kojima je pripreman napad. Da je napad na Kozarac bio dio unaprijed pripremljene vojne operacije potvr|uje i izjava svjedoka Kemala Su{i}a da mu je optu`eni sredinom maja, prije preimenovanja JNA, rekao da "je Kozarac biti bombardiran". Otprilike u isto vrijeme, Simo Mi{kovi}, predsjednik SDS, rekao mu je, govore}i o mirovnim pregovorima koji su tada bili u toku: "Kemale, ovo {to radite je uzaludno, ni{ta ne mo`e spasiti Kozarac." Prema tome, napadaju}i Kozarac, i op{tinu Prijedor uop{te, nakon preimenovanja, VRS je djelovala za ra-un Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora).

⁵⁵ Mi{ljenje i Presuda paragraf 597.

10. Sve ovo, uključujući dokazni materijal na koji se poziva većina, o-ito pokazuje da je preimenovanje bilo motivirano samo `eljom Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) da ne naljuti me|unarodnu zajednicu kr{enjem rezolucije Savjeta bezbjednosti kojom je nare|eno JNA da prekine sa uplitanjem u Bosni i Hercegovini. Ve}ina se sla`e s time, ali dolazi do suprotnog rezultata:

Mogu}e je, naravno, na osnovu podnijetih dokaza ili uprkos njima posmatrati djela JNA i vlade Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) na dan ili oko 19. maja 1992. kao ni{ta vi{e od cini-nog i namjernog stvaranja objektivnih faktora potrebnih da se distanciraju od direktne zakonske odgovornosti za djela oru`anih snaga *Republike Srpske*, dok su istovremeno `inili sve da osiguraju da obezbjede odr`avanje materijalnih faktora potrebnih da se osigura uspje{an nastavak oru`anog sukoba radi ostvarivanja istih vojnih i politi-kih ciljeva. ^ak i ako bi se zakonski efekat stvaranja takvih objektivnih faktora, {to je prouzrokovalo nemale te{ko}e za JNA i vladu Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora), mogao poni{titi na osnovu neke la`ne namjere, u {ta ovo Pretresno vije}e sumnja, to nije ni jedini ni najlogi-niji zaklju-ak koji je mogu} na osnovu podnijetih dokaza.⁵⁶

Upravo suprotno, potezi Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) bili su sra-unati na to da izgledaju kao po{tovanje rezolucije, a da osiguraju da se zapo-ete vojne operacije uspje{no nastave. Bilo bi naivno, a ne cini-no, ne uvidjeti da je stvaranje VRS, koje se podudarilo sa najavljenim povla-enjem JNA, u stvari bila obi-na smicalica. Ovo navodno povla-enje sigurno nije bilo dobrovoljno. Republika Srpska, koja je formalno uspostavljena u januaru 1992, nije imala svoju vojsku sve do podjele i preimenovanja JNA, a nije imala ni potrebe za vojskom jer je Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) provodila vojne operacije neophodne za uspostavljanje Velike Srbije. Tek nakon {to je Savjet bezbjednosti zatra`io od Savezne Republike Jugoslavije da prestane sa svakim miije{anjem u Bosni i Hercegovini, stvorena je VRS. No, to nije bilo ni{ta drugo do premje{tanje vojne sile, pa su se 'pote{ko}e', kako ih je nazvala ve}ina, itekako isplatile. Ovi potezi su u stvari poduzeti kao neophodan odgovor na rezoluciju Savjeta bezbjednosti.

11. Savjet bezbjednosti ustanovio je nepo{tivanje od strane Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) u rezoluciji 757 od 30. maja 1997, u kojoj je izjavio da je "za `aljenje" -injenica da sljede}i zahtjevi iz rezolucije 752 (1992) nisu bili ispo{tovani do 30. maja 1992:

da odmah prestanu svi oblici uplitanja koji dolaze van Bosne i Hercegovine, da susjedi Bosne i Hercegovine preduzmu brzu akciju kojom bi se privelo kraju svako uplitanje i da po{tuju teritorijalni

⁵⁶ *Id.* paragraf 606.

integritet Bosne i Hercegovine, da se preduzmu koraci u vezi sa jedinicama Jugoslovenske narodne armije (JNA) u Bosni i Hercegovini, uklju-uju}i raspu{tanje i razoru`avanje svake jedinice koja nije povu-ena ili stavljena pod kontrolu vlade Bosne i Hercegovine, s tim da se njihovo oru`je stavi pod efektivni me|unarodni nadzor . . . .

Savjet bezbjednosti je u ovoj rezoluciji tako|e "osudio -injenicu da vlasti Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora), uklju-uju}i Jugoslovensku narodnu armiju (JNA), nisu preduzele efikasne mjere kojima bi se ispunili zahtjevi iz rezolucije 752 (1992)". Kao {to se vidi iz ove rezolucije, uprkos navodnom povla-enju JNA iz Bosne i Hercegovine 19. maja 1992, aktivni dijelovi nekada{nje JNA, sada prekr{tene u VJ, operirali su zajedno sa VRS u Bosni i Hercegovini. Konkretno, posade i avioni VJ ostali su u Bosni i Hercegovini nakon navodnog povla-enja u maju i djelovali su sa VRS kroz cijelu 1992. i 1993. Ovaj i drugi dokazi prihva}eni na su|enju pokazuju da nije bilo nikakve materijalne promjene u oru`anim snagama u op{tini Prijedor i da je sukob ostao me|unarodni nakon 19. maja 1992, te da je Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) ostvarivala efektivnu kontrolu nad operacijama VRS u op{tini Prijedor.

12. Ve}ina spominje ograni-enu koli-inu direktnih dokaza koji se odnose na dnevnu kontrolu Glavnog {taba VJ u Beogradu nad komandantom VRS Ratkom Mladi}em,⁵⁷ ali to ne uti-e na ovaj zaklju-ak. Dovoljno je da je general Mladi}, koji je bio komandant u JNA, nastavio izvr{avati nare|enja koja mu je Savezna Republika Jugoslavija izdala prije 19. maja 1992, kako pokazuju dokazi koji utvr|uju da je postojala direktna komunikacija izme|u njegovog kabineta i Beograda.

13. Ne mogu se slo`iti ni sa zaklju-kom ve}ine da su Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) i VRS bili saveznici i da, prema tome, nije postojala efektivna kontrola.<sup>58</sup> Mo`e ih se smatrati saveznicima u smislu da su bili ujedinjeni u lojalnosti Saveznoj Republici Jugoslaviji (Srbija i Crna Gora), ali ovo podr`ava, a ne obara, status VRS kao agenata.

14. Nadalje, Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) je zapravo oslabila svoju vojsku kako bi uspostavila VRS i tako mogla djelotvorno voditi rat u Bosni i Hercegovini bez zna-ajnijeg otvorenog uplitanja Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora). Ova promjena omogu}ila je Saveznoj Republici

---

⁵⁷ *Vidi id.* paragraf 598.

Jugoslaviji (Srbija i Crna Gora) da ostvari svoje vojne ciljeve a da se istovremeno pretvara da je ispoštovala rezoluciju Savjeta bezbjednosti. Međutim, Savjet bezbjednosti nije se dao prevariti i uveo je zbog nepoštovanja niz ekonomskih sankcija protiv Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora). Sankcije su ostale na snazi tokom kratkog perioda na koji se odnosi Optužnica.

15. Kontinuitet između JNA i VRS, posebno u vezi s vojnim operacijama na području opštine Prijedor, prisustvo značajnog broja nebosanskih bivših oficira JNA u VRS, nastavak isplata plata i penzija od strane Beograda, kratak vremenski razmak između napada na grad Prijedor, napada na Kozarac, Jaskiće i Sivce i osnivanja logora, te odnos između snaga VRS i VJ – sve ovo zajedno nepobitno dokazuje da se radilo samo o promjeni imena. Prema tome, ako je prema predmetu *Nikaragva* efektivna kontrola nužan stepen dokaza da bi se ustanovio agentski odnos, zaključujem da je taj standard zadovoljen. Iz toga proizilazi da su se žrtve optuženog nalazile u rukama strane koja nisu bili državljanici i da je član 2 Statuta primjenljiv na krivična djela navedena u Optužnici.

II. EFEKTIVNA KONTROLA: NEPRIKLADNO MJERILO ZA UTVRĐIVANJE AGENTSKOG ODNOSA U OVOM PREDMETU

16. Uprkos ovom zaključku, nalazim da je uslov efektivne kontrole za utvrđivanje agentskog odnosa koji je postavila većina utemeljen na pogrešnom tumačenju zaključaka iz predmeta *Nikaragva* i na pogrešnoj primjeni ovih zaključaka na činjenice predmeta koji se nalazi pred Pretresnim vijećem. Ja bih zaključila da kriterijum efektivne kontrole nije ni trebalo da opiše stepen dokaza potreban za određivanje zastupništva zasnovanog na zavisnosti i kontroli, kao što je to formulirano u paragrafu 109 predmeta *Nikaragva*. Međutim, ako predmet *Nikaragva* jeste odredio da je efektivna kontrola neophodan kriterijum kako bi se dokazao agentski odnos, taj zaključak treba ograničiti na konkretne činjenice tog slučaja i on nije primjenljiv na pitanja iznesena pred Pretresno vijeće.

17. Razmatrajući da li su žrtve bile zaštićene osobe u vrijeme navedeno u Optužnici, većina kaže da je, nakon što je JNA u Bosni i Hercegovini preimenovana u VRS, ključno pitanje bilo može li se ustanoviti

potreban stepen rukovodjenja i kontrole nad VRS od strane VJ, a otuda i Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora), kako bi se djela onih snaga koje su djelovale u opštini Prijedor ili VRS u cjelini mogla pripisati, Saveznoj Republici Jugoslaviji (Srbija i Crna Gora), [tako dase jo{ uvijek] mo`e re}i da su ta lica u rukama strane u sukobu -iji nisu dr`avljeni u okviru zna-enja -lana 4 IV @enevske konvencije . . . .⁵⁹

Ve}ina daje do znanja da se ovo mo`e ustanoviti na sljede}oj osnovi:

kao pravilo obi-ajnog me|unarodnog prava, djela lica, grupa ili organizacija mogu biti pripisana nekoj dr`avi kada oni djeluju kao *de facto* organi ili agenti te dr`ave. Mo`e se govoriti o mogu}nosti pripisivanja kao o "rezultatu intelektualne radnje potrebne da se premosti jaz izmedju krivice organa ili slu`benika i pripisivanja povrede i odgovornosti Dr`avi." [citav izostavljen]⁶⁰

Ve}ina zatim u predmetu *Nikaragva* tra`i smjernice kako bi odredila da li su snage bosanskih Srba, u -ijim su se rukama nalazile `rtve optu`enog, 19. maja 1992. ili nakon toga djelovale kao agenti neke strane koja nije bila republika Bosna i Hercegovina.

18. Me|unarodni sud pravde ovako je uobli-io to pitanje u predmetu *Nikaragva*:

da li je odnos izme|u *kontrasa* i vlade Sjedinjenih dr`ava bio u tolikoj mjeri odnos zavisnosti s jedne i kontrole s druge strane, da bi, s pravne ta-ke gledita, bilo ispravno smatrati *kontrase* organom vlade Sjedinjenih dr`ava, ili smatrati da oni djeluju u ime te vlade.⁶¹

Vidjev{i da je osnovno pitanje pred Pretresnim vije}em da li se, s pravne ta-ke gledita, djela VRS mogu poistovjetiti sa vladom Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) na osnovu njezinog statusa *de facto* organa ili agenta te vlade, ve}ina nalazi da predmet *Nikaragva* uslovljava zavisnost s jedne strane i kontrolu Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) nad VRS s druge strane da bi se dokazao agentski odnos. U podr{ku ovom zaklju-ku ve}ina tako|e citira paragraf 155 predmeta *Nikaragva*, u kojem stoji slijede}e: da bi u-estvovanje Sjedinjenih dr`ava u "financiranju, organiziranju, obuci, snabdjevanju i opremanju" *kontrasa* povuklo za sobom pravnu odgovornost Sjedinjenih dr`ava, trebalo bi u principu dokazati da je ta dr`ava imala efektivnu kontrolu nad vojnim ili paravojnim operacijama tokom kojih su po-injena navedena kr{enja". Ve}ina zaklju-uje da je odgovaraju}i kriterijum ovo: da li je, -ak i ako je postojala velika zavisnost, dokazano i to da su "VJ i Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) ostvarivale mogu}nosti kontrole sadr`ane u

⁵⁹ *Id.* paragraf 586.

⁶⁰ *Id.* paragraf 584.

tom odnosu zavisnosti ili da se VRS na neki drugi na-in stavila pod kontrolu Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora)".⁶²

19. Ve}ina priznaje da su neke od -injnih okolnosti ovdje veoma razli-ite od onih u predmetu *Nikaragva*, prije svega to da je VRS okupatorska sila, a ne vojska koja vr{i upade. Druga stvar koju je uo-ila ve}ina - da je VRS potekla iz redova JNA - zaslu`uje znatnu pa`nju. Dok je u predmetu *Nikaragva*

Sud razmatrao da li su snage *kontrasa* vremenom zapale u takvo stanje zavisnosti i kontrole *vis-à-vis* Sjedinjenih Dr`ava da bi se djela jednih mogla pripisati drugima, pitanje na koje treba da odgovori ovo Pretresno vije}e jeste da li se poslije 19. maja 1992. godine Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora)

"dovoljno distancirala od VRS".⁶³ No, -ini se da na kraju ve}ina nalazi da ove razlike nemaju uticaja na odre|ivanje odgovaraju}eg kriterijuma za dokazivanje agentskog odnosa, i primjenjuje kriterijum efektivne kontrole kori{ten u predmetu *Nikaragva*. Propustiv{i da uzme u obzir kontekst u kome je ustanovljen kriterijum za agentski odnos u predmetu *Nikaragva*, ve}ina pogre{no uvodi u efektivne kontrole u utvr|ivanje agenture.

20. Ve}ina tako|e uvodi kriterijum efektivne kontrole da bi se utvrdilo kad se odre|ene `rtve mogu smatrati za{ti}enim osobama. Ne sla`em se sa ovim pristupom. Iako je ta-no da ratno okupacijsko pravo stupa na snagu tek uspostavljanjem efektivne kontrole nad teritorijom, to nije odlu-uju}e pri odre|ivanju da li je i kada neka osoba za{ti}ena IV @enevskom konvencijom. Definicija za{ti}enih lica u -lanu 4 ove Konvencije obuhvata lica koja `ive na okupiranoj teritoriji, ali ne samo njih.<sup>64</sup> [iroke je prihva}eno da Konvencija kao cjelina stupa na snagu po-etkom neprijateljstava, pa bi civil mogao biti za{ti}ena osoba ako `ivi u podru-ju na koje su strane snage izvr{ile invaziju, -ak i ako te snage jo{ uvijek nisu uspostavile efektivnu kontrolu. Prema tome, ove snage bi po-inile te{ko kr{enje Konvencije ako bi, na primjer, li{ile slobode tog civila i pogubile ga po kratkom postupku. Komentar -lana 6 IV @enevske konvencije ilustrativan je u ovom smislu:

Odnosi izme|u civilnog stanovni{tva neke teritorije i trupa koje prodiru na tu teritoriju, uz borbu ili bez nje, utvr|eni su ovom Konvencijom. Nema nikakvog prelaznog perioda izme|u onoga {to bi se moglo nazvati fazom invazije i uspostavljanja stabilnog okupacijskog re`ima . . .

⁶¹ Predmet *Nikaragva* paragraf 109, *supra*.

⁶² Mi{ljenje i Presuda paragraf 588.

⁶³ *Id.* paragraf 587.

⁶⁴ @enevska konvencija o za{titi civilnih osoba za vrijeme rata, 1942, Vol. 75, U.N.T.S. 973.

Konvencija je po ovom pitanju veoma jasna: sve osobe koje se nalaze u rukama strane u sukobu ili okupatorske sile -iji nisu dr`avljeni, jesu za{ti}ene osobe. Nije ostavljena ni jedna rupa u zakonu.⁶⁵

21. Kao {to je ranije izneseno, ve}ina naizgled zahtijeva da strana sila ima efektivnu kontrolu nad nekim podru-jem da bi sukob postao me|unarodni. Uvode}i kriterijum efektivne kontrole, koji je uveden radi utvr|ivanja odgovornosti dr`ave u predmetu *Nikaragva* da bi se u ovom slu-aju ne samo ustanovilo da li je `rtva za{ti}ena osoba, ve} i odredila priroda oru`anog sukoba, ve}ina je pro{irila djelovanje principa izvedenih iz predmeta *Nikaragva* na na-in koji nije u skladu sa me|unarodnim humanitarnim pravom.

A. Predmet *Nikaragva* uspostavlja dva odvojena kriterijuma za pripisivost

22. Kao {to otkriva pa`ljivo -itanje odluke MSP u predmetu *Nikaragva*, uslov efektivne kontrole spominje se prvi put tek nakon {to je MSP ve} utvrdio da nije postojao agentski odnos, {to ukazuje na to da je dokazivanje efektivne kontrole zasebna i razli-ita osnova za utvr|ivanje odgovornosti dr`ave za tu|e postupke.

23. Prije nego {to je u paragrafu 109 predmeta *Nikaragva* izlo`io kriterijum u koji se ve}ina pouzdaje u ovom predmetu, MSP je primijetio, u relevantnom dijelu, da

Sud nije do{ao do zaklju-ka da su sve operacije koje su poduzeli *kontrasi*, u svakoj fazi sukoba, odra`avale strategiju i taktiku u potpunosti smi{lenu od strane Sjedinjenih dr`ava . . . .

...

Uprkos velikoj koli-ini dokaza u obliku dokumenata i izjava koje je prou-io, Sud nije bio u stanju do}i do zaklju-ka da je optu`ena dr`ava "stvorila" snage *kontrasa* u Nikaragvi . . . . Niti se na temelju ovog dokaznog materijala mo`e do}i do zaklju-ka da su Sjedinjene dr`ave pru`ale "direktnu i kriti-nu borbenu podr{ku", barem ako se uzme da ova formulacija ozna-ava podr{ku ravnu direktnoj intervenciji borbenih snaga Sjedinjenih dr`ava, ili podrazumijeva da su sve operacije *kontrasa* odra`avale strategiju i taktiku koju su u cijelosti smislile Sjedinjene dr`ave.⁶⁶

Sud zatim, u paragrafu 109, ka`e:

⁶⁵ Jean Pictet (gen. ed.), *Commentary, Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, Convention IV (*Komentar @enevske konvencije o za{titi civilnih osoba za vrijeme rata*, IV Konvencija) (ICRC, Geneva 1958) ("Komentar IV @enevske konvencije") p. 60.

⁶⁶ *Nikaragva* paragrafi 106, 108, *supra*.

Ono što u ovom momentu Sud treba da utvrdi jeste da li je ili ne odnos između *kontrasa* i vlade Sjedinjenih država bio o tolikoj mjeri odnos zavisnosti sa jedne strane i kontrole s druge, da bi bilo ispravno, s pravnog stanovišta, izjednačiti *kontrase* sa organom vlade Sjedinjenih država ili zaključiti da su oni djelovali za račun te vlade.

U paragrafu 110 MSP zaključuje da nakon početnih godina nije postojala potpuna zavisnost *kontrasa* od pomoći Sjedinjenih država i da nema dovoljno dokaza da bi se došlo do zaključka "o opsegu u kojem su Sjedinjene države iskoristile potencijal za kontrolu sadržan u toj zavisnosti". Sud je zaključio da sa pravnog stanovišta ne može izjednačiti snage *kontrasa* sa Sjedinjenim državama, implicitno zaključujući da *kontrasi* nisu bili agenti Sjedinjenih država. Od posebne je važnosti to da je Sud zaključio da se ovom odlukom ne iscrpljuje pitanje odgovornosti Sjedinjenih država.⁶⁷

24. MSP nakon toga zaključuje da bi se Sjedinjene države mogle smatrati odgovornima za pomaganje *kontrasima*, gdje naoko nije dokazan agentski odnos, a "pitanje stepena kontrole vlade Sjedinjenih država nad *kontrasima* ti-e [se] zahtjeva Nikaragve kojim se Sjedinjenim državama pripisuje odgovornost za aktivnosti *kontrasa*, -ime su, tvrdi se, Sjedinjene države prekršile obavezu iz međunarodnog prava da ne ubijaju, ranjavaju ili otimaju državljane Nikaragve".⁶⁸ Sud u ovom slučaju nalazi da ovi oblici učestvovanja Sjedinjenih država, uključujući i kontrolu nad snagama *kontrasa* uopšte ne bi, bez dodatnih dokaza, značilo da su Sjedinjene države "nalagale ili sprovodile izvršenje" protivzakonitih radnji, te zaključuje da bi "trebalo u principu dokazati da je država imala efektivnu kontrolu nad vojnim ili paravojnim operacijama za vrijeme kojih su počinjena navodna kršenja"⁶⁹ da bi se Sjedinjene države mogle smatrati pravno odgovornim.

25. U svojem odvojenom mišljenju, koje citira i većina, sudija Ago lucidno objašnjava koncept prema kojem država može biti proglašena pravno odgovornom čak i kad nije dokazan agentski odnos. On kaže:

Negativan odgovor Suda na tužiteljev prijedlog da zlodjela koja su počinili neki pripadnici snaga *kontrasa* treba smatrati radnjama pripisivim Sjedinjenim Američkim Državama isto tako je u skladu sa odredbama nacrtane Međunarodne pravne komisije. Smatrati pripadnike snaga *kontrasa* osobama ili grupama koje djeluju u ime i za račun Sjedinjenih Američkih Država svakako bi bilo nespojivo sa principima na kojima počinje ovo pitanje. Samo u slučajevima kad su vlasti

⁶⁷ *Id.* paragraf 110.

⁶⁸ *Id.* paragraf 113.

⁶⁹ *Id.* paragraf 115.

Sjedinjenih država određenim pripadnicima tih snaga izričito naredile da izvrše određeno djelo ili određeni zadatak u ime Sjedinjenih država, moglo bi ih se tako tretirati. Samo u tim slučajevima međunarodno pravo priznaje, kao rijedak izuzetak od pravila, *da se postupci osoba ili grupa koje nisu ni agenti ni organi države, niti pripadnici državnog aparata -ak i u najširem smislu te riječi, mogu smatrati djelima te države*. Presuda prema tome zauzima ispravan stav kada, govoreći konkretno o zločelima, nasilnim ili terorističkim djelima i drugim neovjernih djelima za koja Nikaragva tvrdi da su ih *kontrasi* počinili nad civilnim stanovništvom i njegovom imovinom, uzima da se ne može smatrati da su počiniljima ovih zločelja vlasti Sjedinjenih država izričito naredile da ih izvrše osim ako, u nekim konkretnim slučajevima, nije pribavljen neoboriv dokaz o suprotnome.⁷⁰

Izgleda, dakle, da postoje dvije osnove po kojima se djela VRS mogu pripisati Saveznoj Republici Jugoslaviji (Srbija i Crna Gora): kada je VRS djelovala kao agent Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora), što se može dokazati ustanovljavanjem zavisnosti s jedne strane i kontrole s druge; ili kada je Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) izričito nalagala VRS da izvrši određeno djelo za račun Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) i time samo djelo učinila pripisivim Saveznoj Republici Jugoslaviji (Srbija i Crna Gora). U predmetu *Nikaragva*, sud je u potpunom slučaju zahtijevao dokazivanje efektivne kontrole.

B. EFEKTIVNA KONTROLA KAO DOKAZNI KRITERIJUM ZA USTANOVLJAVANJE AGENTURE

26. Međutim, ako je dokazni kriterijum kojim je u predmetu *Nikaragva* uslovljeno ustanovljavanje agentskog odnosa bio kriterijum efektivne kontrole, zaključujem da se ova odluka mora ograničiti na činjenice u predmetu *Nikaragva* i da, sa našim činjenicama, ovakav dokazni kriterijum nije potreban. Budući da je ovaj sukob postao međunarodni uključivanjem Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora), za razliku od predmeta *Nikaragva*, gdje je ustanovljeno da se radi o unutrašnjem sukobu između *kontrasa* i nikaragvanske vlade, eventualno izjednačavanje, u pravnom pogledu, VRS sa VJ ili Saveznom Republikom Jugoslavijom (Srbija i Crna Gora) treba da se analizira na drugačiji način.

⁷⁰ *Id.*, Sep. Op. Judge Ago (*Izdvojeno mišljenje sudije Ago*) paragraf 16 (naknadno podvučeno), *supra*.

27. Prilikom dono{enja kona-nog zaklju-ka, ve}insko mi{ljenje nije dalo odgovaraju}u te`inu jedinstvenim okolnostima sa kojima je suo-eno Pretresno vije}e s obzirom na svoj polo`aj me|unarodnog krivi-nog suda koji odlu-uje o odgovornosti pojedinca, a ne dr`ave. Ovaj problem provla-i se kroz cijelu analizu, po-ev{i od na-ina na koji je na samom po-etku ovo pitanje formulirano kao pitanje 'pripisivosti', koje se, kako ve}ina jasno primje}uje, odnosi na 'krivicu' i 'pripisivanje povrede i odgovornosti' dr`avi.⁷¹ Ustanovljavanje pripisivosti bilo je na mjestu u predmetu *Nikaragva*, gdje je podnositelj tu`be tra`io da se ustanovi krivica i odgovornost dr`ave, u tom slu-aju Sjedinjenih dr`ava, za djela *kontrasa*, ali nije prikladno ovdje gdje se pitanje odgovornosti pokre}e *samo* u svrhu identifikacije okupatorske sile. To priznaje i ve}ina, kad primje}uje da se predmet *Nikaragva* "zapravo bavio odgovorno{}u Sjedinjenih dr`ava za povredu, *inter alia*, pravila me|unarodnog prava, dok se predmet pred nama bavi odgovorno{}u pojedinca za povredu tih pravila".⁷²

28. Glavno pitanje u predmetu *Nikaragva* bilo je da li se djela *kontrasa* mogu pripisati Sjedinjenim dr`avama na taj na-in da im se nametne pravna odgovornost za nov-anu od{tetu. Iako je sud na kraju utvrdio da tamo{nji sukob nije bio u svakom pogledu me|unarodni,⁷³ su{tina njegove presude nije primjenljiva na -injenice u ovom slu-aju, gdje je pitanje da li se Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) "bila dovoljno distancirala od VRS", a pravna odgovornost dr`ave za nov-anu od{tetu nije predmet rasprave.

29. Nadalje, u predmetu *Nikaragva*, *kontrasi* nisu bili dr`avljeni Sjedinjenih dr`ava i nije bilo poku{aja niti `elje da se Nikaragva pripoji Sjedinjenim dr`avama. Povrh toga, cilj *kontrasa* nije bio da odstrane iz zemlje sve one koji nisu dr`avljeni Sjedinjenih dr`ava ili one koji nisu *kontrasi*. Nasuprot ovome, bosanski Srbi lojalni Republici Srpskoj, od kojih se sastojala VRS, u-estvovali su u ostvarivanju cilja Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) da pripoji dijelove Bosne i Hercegovine Saveznoj Republici Jugoslaviji (Srbija i Crna Gora). Tako|e je zna-ajno, iako nije od presudne va`nosti, da u predmetu *Nikaragva* stvarno dr`avljanstvo *kontrasa* nije bilo sporno. U ovom slu-aju su se bosanski Srbi aktivno uklju-eni u sukob poku{ali odre}i svog statusa dr`avljana Bosne i Hercegovine te su se svrstali uz Saveznu Republiku Jugoslaviju (Srbija i Crna Gora), koja je zauzvrat svim

⁷¹ Vidi Mi{ljenje i Presuda paragraf 584.

⁷² Id. paragraf 585.

⁷³ Vidi *Nikaragva* paragraf 219, *supra*.

dr`avljanima biv{e Jugoslavije dala konzularnu za{titu sve dok se pitanje dr`avljanstva kona-no ne rije{i.

30. MSP je nadalje u predmetu *Nikaragva* zaklju-io da, iako se brojnost snaga *kontrasa* drasti-no pove}ala nakon {to su ih Sjedinjene dr`ave po-ele pomagati, Sjedinjene dr`ave nisu stvorile oru`anu opoziciju; da *kontrasi* nikada nisu bili dio regularnih oru`anih snaga Sjedinjenih dr`ava; i da su *kontrasi* imali postoje}u strukturu odvojenu od vojske Sjedinjenih dr`ava. Kao {to je ranije primje}eno, ovdje nije sporno da je Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) stvorila VRS i da su njezine komponente bile dio vojne organizacije Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) prije preimenovanja.

31. Na sli-an na-in je u predmetu *Nikaragva* ustanovljeno da "u svjetlu dokaza i dostupnog materijala, Sud nije zaklju-io da su sve operacije koje su preduzele snage *kontrasa*, u svakoj fazi sukoba, odra`avale strategiju i taktiku koju su u cijelosti smislile Sjedinjene dr`ave".⁷⁴ Nasuprot ovome, napad na Kozarac i okolinu nesumnjivo se zasnivao na strategiji i taktici koju je smislila JNA, budu}i da je napad zapo-eo presijecanjem telefonskih veza i uvo|enjem blokade samo tri dana nakon navodnog povla-enja trupa JNA iz Bosne i Hercegovine, a granatiranje je zapo-elo samo dva dana nakon toga, 24. maja. Povrh toga, sli-nost izme|u napada u ovoj oblasti i drugih napada {irom Bosne i Hercegovine koje je preduzela JNA tako|e navodi na zaklju-ak da je upotrebljenu strategiju i taktiku odista smislila JNA. To potvr|uje -injenica da su komandanti i gotovo svi oficiri ostali nepromijenjeni nakon 19. maja 1992, uprkos navodnoj promjeni u vojnoj strukturi. Nerazumno je vjerovati da su sve operacije isplanirane tek nakon 18. maja 1992, s obzirom na uvjerljive dokaze o tome da je operaciju u cijelosti isplanirala i organizovala JNA, a posebno imaju}i u vidu svjedo-enje o tome da su lideri SDS znali za napad mnogo prije preimenovanja, iako su napad izvele snage ozna-ene kao VRS nakon 19. maja 1992.

32. S obzirom na izneseno, o-ito je, kako je ustanovila ve}ina, da

nije bilo velike potrebe da VJ i vlada Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) nastoje da ostvare neki stvarni stepen kontrole nad VRS, za razliku od koordinacije s njom. Sve dok su *Republika Srpska* i VRS ostale predane zajedni-kim strate{kim ciljevima rata, i dok su Glavni {tabovi dvije vojske mogli da koordiniraju svoje aktivnosti na najvi{im nivoima, bilo je dovoljno da Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) i VJ obezbje|uju VRS logisti-ka materijalna

⁷⁴ *Id.* paragraf 106.

sredstva i, gdje je potrebno, popunjavaju bosanske elemente oficirskog kadra VRS nebosanskim oficirima VJ ili bivše JNA, kako bi se osiguralo nastavljanje ovog procesa.⁷⁵

Imaju}i ovo u vidu, pitam se za{to je potreban uslov da je odista postojala efektivna kontrola kad je Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) bila sigurna da }e, nakon {to je prebacila oficire i vojnike i snabdjela ih materijalnim sredstvima nau{trb vlastitih snaga, njen plan biti izvr{en. Odgovornost dr`ave za djela pojedinaca zavisi od takve kontrole i mora se, dakle, ustanoviti, ali ovdje se to ne razmatra. Okupacija op{tine Prijedor mogla se izvesti samo nakon {to ju je JNA, djeluju}i za ra-un Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora), pokrenula i dala VRS sredstva da je privede kraju. U takvim okolnostima nije bilo potrebe za efektivnom kontrolom jer je samo osnivanje i kontinuirano postojanje VRS dokaz takve kontrole. Neprimjenjivost kriterijuma efektivne kontrole iz predmeta *Nikaragva* je o-ita; on nije bio namijenjen ovakvim -injani-nim okolnostima i nije valjana osnova za dono{enje odluke.

33. Komentar -lana 29 IV @enevske konvencije instruktivniji je u pogledu pitanja koja razmatra Pretresno vije}e. U njemu se ka`e:

Odluka da se odgovornost dr`ave ograni-i na njene agente bila je predmet kritika na Diplomatskoj konferenciji. Brojne delegacije ukazale su na to da okupatorska sila mo`e dati neke od svojih odluka na izvr{avanje lokalnim vlastima, ili mo`e uspostaviti marionetsku vladu kako bi prebacila odgovornost za zlo-ine koje je podstakla na vlasti koje va`e za nezavisne. Da bi se izbjegla ova pote{ko}a potrebno je zanemariti sve formalne kriterije. Nije va`no da li je osoba koja je kriva za postupanje u suprotnosti s ovom Konvencijom agent okupatorske sile ili u slu`bi okupirane dr`ave; va`no je znati gdje je done{ena odluka koja je dovela do protivzakonitog djela, gdje je nastala namjera i dato nare|enje.⁷⁶

U ovom slu-aju suo-eni smo upravo sa onom situacijom zbog koje su neki od delegata bili zabrinuti, jer je zapravo Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) u VRS uspostavila u su{tini marionetski re`im, kojem je povjerena odgovornost za izvr{enje vojnih operacija Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) u Bosni i Hercegovini. Pretresno vije}e ne bi smjelo uvoditi uslov efektivne kontrole iz predmeta *Nikaragva*, ve} bi trebalo, kao {to stoji i u ovom komentaru, zanemariti formalne kriterijume vojne strukture. Klju-no pitanje ovdje jeste da li je VRS odista bila zavisna i kontrolisana od strane Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna

⁷⁵ Mi{ljenje i Presuda paragraf 604.

Gora). Kao što je gore obrazloženo, dokazi su i više nego dovoljni da se može donijeti takav zaključak.

34. Ukratko, dokazni materijal pokazuje van svake sumnje da je VRS djelovala u svojstvu agenta savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) u napadu na općtinu Prijedor i u njenoj okupaciji u vrijeme na koje se odnose optužbe iz Optužnice, pa su žrtve prema tome zaštićene osobe. Zavisnost VRS od Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) i njeno ostvarivanje kontrole nad VRS podržavaju donošenje ovakvog zaključka, kako prema kriterijumu efektivne kontrole, kojeg je usvojila većina, tako i prema uopćenijem kriterijumu zavisnosti i kontrole. Međutim, pažljivo čitanje predmeta *Nikaragva* navodi me na zaključak da kriterijum efektivne kontrole čini razliku i zasebnu osnovu za pripisivanje ponašanja ne-agenata nekoj državi, i da to nije nužan element za ustanovljavanje agentskog odnosa. Iz ovih razloga podnosim ovo Izdvojeno i različito mišljenje.

Sastavljeno na engleskom i francuskom, s tim da se engleski tekst smatra mjerodavnim.

/potpis na originalu/

Gabrielle Kirk McDonald

Predsjedavajući sudija

Dana 7. maja 1997.

U Hagu, Holandija

[pe-ati Međunarodnog suda]

ANEKS A

ANEKS B

ANEKS C

ANEKS D

ANEXS E

ANEKS F

ANEKS G
